

UNIwersytet Warszawski
Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Oliwia Piskowska

**Mocarstwa i ich rywalizacja
w dyskursie publicznym w Kirgistanie
(2001-2014)**

Rozprawa doktorska
napisana pod kierunkiem naukowym
prof. dr. hab. Andrzeja Wierzbickiego

Warszawa 2023

Niniejsza praca powstała w ramach projektu badawczego pt. „Rywalizacja mocarstw w dyskursie publicznym w Kirgistanie (2001–2014)”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr 2015/19/N/HS5/00028).

Spis treści

Wstęp	5
Hipoteza i problemy badawcze	5
Przegląd dotychczasowych badań	7
Transliteracja i terminologia	14
Wprowadzenie	18
Dyskurs jako kategoria w naukach społecznych	18
Znaczenie <i>kontekstu</i> w analizie dyskursu	19
Charakterystyczne elementy dyskursu polityki	23
<i>Obraz</i> jako kategoria dyskursywna	25
Koncepcja centrum–peryferie	26
Liderzy jako aktorzy polityki zagranicznej. O autorach analizowanego dyskursu..	29
Uwagi o materiale badawczym	33
Rozdział I Federacja Rosyjska	35
1. Rosja – historyczna więź	35
2. Rosja jako „okno na świat”	39
3. Rosja jako drugi dom	45
4. ZSRR jako <i>nasza</i> ojczyzna	49
5. ZSRR <i>dał</i> Kirgizom ojczyznę	50
6. ZSRR jako katalizator rozwoju społecznego	51
7. Wielka Wojna Ojczyźniana i <i>Pabieda</i> jako część historii Kirgizów	56
8. Rosja jako strategiczny partner	58
Podsumowanie	64
Rozdział II Stany Zjednoczone Ameryki	68
1. USA jako ofiara terroryzmu	68
2. USA jako (nie)proszony gość – Baza Manas od wielkiej szansy do wielkiego przekleństwa	73
3. USA jako darczyńca	83
4. USA jako kolebka i wzór demokracji	85
5. USA jako destabilizator	89
6. Osobiste relacje z amerykańskimi politykami	93

Podsumowanie	96
Rozdział III Chińska Republika Ludowa	98
1. Chiny jako starożytna cywilizacja	98
2. Historyczne więzy z Kirgistanem	100
3. Wielki Jedwabny Szlak	107
4. Chiny jako (nie)bezpieczeństwo – „wywalczona” granica	110
5. Chiny jako rosnąca siła i mocarstwo	115
6. Chiny jako partner polityczny – obrazy współczesnej przyjaźni	117
7. Chiny jako partner gospodarczy	125
8. Chiny jako darczyńca	132
9. Osobiste relacje z chińskimi politykami	135
Podsumowanie	138
Rozdział IV Republika Turcji	140
1. Turcja jako mocarstwo	140
2. Turcja jako przyjaciel i brat	142
3. Turcja jako lider wspólnoty turkijskiej	146
4. Turcja jako symbol sukcesu gospodarczego	157
Podsumowanie	162
Rozdział V Rywalizacja mocarstw w Azji Centralnej	163
1. „Wielka Gra” i „Nowa Wielka Gra”	164
2. „Nowa Wielka Gra” jako paradygmat stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej	174
3. Rywalizacja czy jej brak? Rzeczywistość równoległa w dyskursie	177
4. Wielowektorowość w polityce zagranicznej	187
Zakończenie	190
Aneks – spis źródeł	206
Bibliografia	250

Wstęp

Wewnętrzna sytuacja polityczna poszczególnych państw oraz stosunki międzynarodowe w całej Azji Centralnej były przedmiotem wielu badań naukowych, są jednak często analizowane za pomocą swoistych klisz. Jedną z najbardziej popularnych z nich jest „Nowa Wielka Gra”, czyli rywalizacja mocarstw (przede wszystkim Chin, Rosji i Stanów Zjednoczonych). Analizy walki o wpływy i realizację swoich interesów przez potężnych graczy w „dalekim i tajemniczym” regionie mają przeważnie charakter opisowy i przyjmują perspektywę zewnętrzną – opierają się na faktografii dotyczącej działalności poszczególnych mocarstw na płaszczyznach: politycznej, gospodarczej, militarnej, rzadziej – również społecznej i kulturowej. Tego typu podejście powoduje, że państwa Azji Centralnej są traktowane przedmiotowo, jako „pole gry”. Mało dostrzegalna dla nauki pozostaje perspektywa wewnętrzna tego zjawiska, czyli stosunek lokalnych elit społecznych, które tworzą lub współtworzą politykę zagraniczną państw regionu, jak również perspektywa tamtejszych społeczeństw. Niniejsza praca ma wypełnić tę lukę – przedstawić, w jaki sposób zjawiska i procesy o charakterze międzynarodowym są postrzegane w samym Kirgistanie.

Hipoteza i problemy badawcze

Podstawowym celem naukowym niniejszej pracy jest weryfikacja hipotezy, wedle której elity polityczne i symboliczne Kirgistanu odbierają swoje państwo jako biernego uczestnika stosunków międzynarodowych, a rywalizacja geopolityczna w Azji Centralnej nie miała w ich odbiorze wpływu na efektywną realizację założeń wielowektorowości w polityce zagranicznej tego państwa. Hipoteza ta składa się z dwóch twierdzeń, ale są one ze sobą nierozzerwalnie związane – wielowektorowość w polityce zagranicznej miała dać nowy impuls i pozwolić Republice Kirgiskiej na większe zaangażowanie na arenie międzynarodowej i bardziej efektywną realizację swoich interesów – implikowała zatem bycie aktywnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych.

W niniejszej pracy nie podjęto się skonstruowania hipotez szczegółowych. Zamiast tego postawiono pytania badawcze, które mają bardziej ogólny charakter. Pytania te są następujące:

– jak przedstawia się w kirgistańskim dyskursie polityki trzy główne mocarstwa: Chiny, Rosję i Stany Zjednoczone?

- czy inne państwa również przedstawia się jako mocarstwa – jeżeli tak, to w jaki sposób?
- jak przedstawia się rywalizację między mocarstwami w regionie centralnoazjatyckim?
- czy interakcje między tymi mocarstwami w Azji Centralnej i w samym Kirgistanie przedstawia się inaczej, niż tylko jako rywalizację?
- jak przedstawiana jest pozycja Kirgistanu w relacjach z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych w dyskursie wewnętrznym?

Inspiracją takiego podejścia była z jednej strony specyfika analizy dyskursu (co zostanie szczegółowo opisane we wprowadzeniu), z drugiej zaś – procedury metodologii teorii ugruntowanej. Według ich założeń analizę opiera się „na danych, a nie na przyjętych z góry hipotezach powstałych w wyniku logicznej dedukcji”¹. Innymi słowy, nie ma tutaj sztywnych założeń, ale podąża się za danymi, tworzy się kategorie na podstawie tego, co się w nich znajdzie. Jednocześnie wpływa to na kształt samej dysertacji – ilość danych dotyczących każdego podmiotu jest inna (czego nie dało się dokładnie przewidzieć przed przeprowadzeniem badania), zatem poszczególne rozdziały i podrozdziały różnią się zanalizowanym w nich materiałem i długością. Wyniki takiej analizy mogą potwierdzić wcześniejsze przypuszczenia, jednak czasem ujawniają się kwestie, które nie były przewidziane. Jak stwierdziła Kathy Charmaz, „podczas procesu badawczego napotka on [badacz] wiele niespodzianek, które dadzą początek ideom oraz udoskonalą jego zdolności analityczne”² – analizowane dane mogą podsunąć nowe pytania badawcze. Stało się tak w trakcie prac nad wcześniejszym projektem autorki niniejszego badania pt. „Postawy elit społecznych Biszkeku wobec rywalizacji Rosji, Chin i Stanów Zjednoczonych w regionie Azji Centralnej”³. Według wstępnych założeń celem tego projektu było zbadanie postaw wobec trzech głównych mocarstw, ale w trakcie przeprowadzania wywiadów i analizy artykułów prasowych pojawił się wątek Turcji, który był na tyle uwypuklony w materiale badawczym, że musiał się znaleźć w przeprowadzonej analizie. Dlatego też w przypadku niniejszej pracy zdecydowano się nie tworzyć *a priori* szczegółowych kategorii.

¹ K. Charmaz, *Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 12.

² Tamże, s. 8.

³ Badanie to zostały sfinansowane ze środków dla młodych naukowców ówczesnego Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Wyniki zaś zostały opublikowane w artykule: O. Piskowska, *Postawy elit społecznych Biszkeku wobec rywalizacji Rosji, Chin i Stanów Zjednoczonych w regionie Azji Centralnej*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” 2014, nr 3.

Z założenia metodologia teorii ugruntowanej jest stosowana do analizy danych jakościowych. W niniejszym badaniu zdecydowano się na odpowiednio rozszerzoną analizę jakościową⁴ – dzięki zebraniu ok. 500 przemówień i wypowiedzi z prawie 14-letniego okresu można było nie tylko stworzyć w pełni nasycone kategorie, ale również zaobserwować ich zmianę. Przyjęte zostały następujące ramy czasowe – od września 2001 roku do końca grudnia 2014 roku. Rok 2001 jest datą symboliczną – ataki terrorystyczne w USA i późniejsza interwencja koalicji w Afganistanie otworzyła nowe możliwości dla polityki zagranicznej państw Azji Centralnej. Natomiast rok 2014 jest okresem zamykającym tę epokę – misja ISAF została zakończona, co oznaczało znaczne zmniejszenie obecności amerykańskiej w regionie. Choć ramy te mają charakter zewnętrzny, niezależny od historii samego Kirgistanu, zostały one uznane za znaczące również przez tamtejszych naukowców. Znany kirgistański historyk, badacz najnowszej historii regionu Aleksandr Knâzev, stwierdził że „najważniejszym kamieniem milowym, który zasadniczo zmienił nie tylko politykę zagraniczną Kirgistanu, ale także całą istotę jej rozwoju, kamieniem milowym, który radykalnie zmienił większość paradygmatów geopolitycznych dla całej społeczności międzynarodowej, był okres 2001–2002, kiedy na terytorium Republiki pojawiły się bazy wojskowe USA i potem Rosji”⁵. Fizyczne wycofanie się wojsk amerykańskich z kirgistańskiej bazy Manas w 2014 roku spowodowało zamknięcie pewnej epoki i było momentem, kiedy „skończył się strach”⁶ spowodowany amerykańską obecnością w Republice.

Przegląd dotychczasowych badań

Temat pracy wymagał koncentracji wokół trzech obszarów. Po pierwsze, zagadnień dotyczących Kirgistanu (i szerzej – całej Azji Centralnej) – jego historii, kultury, społeczeństwa; po drugie – stosunków międzynarodowych w regionie, w szczególności dynamiki procesu zwanego „Nową Wielką Grą”; jak również samej analizy dyskursu. Zatem bibliografia pracy składa się z pozycji z zakresu nauk o polityce, stosunków międzynarodowych, socjologii, historii i antropologii,

⁴ Analiza jakościowa może zostać przeprowadzona nawet na pojedynczym tekście. Zob. M. Moskalewicz, „Murzynek Bambo – czarny, wesoly...”. *Próba postkolonialnej interpretacji tekstu*, „Teksty Drugie” 2005, nr 1-2.

⁵ A. Knâzev, *Vektory i paradigmy kirgizskoj nezavisimosti (očerki postsovetskoj istorii)*, Obščestvennyj fond Aleksandra Knâzeva, Biškek 2012, s. 114.

⁶ Cytat z wywiadu swobodnego przeprowadzonego we wrześniu 2014 roku w Biszkeku z badaczem stosunków międzynarodowych.

powstałych w języku polskim, jak i obcojęzycznych: rosyjskich (powstałych w Kirgistanie, Kazachstanie i Rosji) oraz angielskich.

Polskie badania nad Kirgistanem mają już swoją historię – najważniejszą pozycją w kontekście badań politologicznych nad opisywanym regionem jest seria „Współczesna Azja Centralna”, która powstała w ramach międzynarodowego programu badawczego o tej samej nazwie. Prowadzony był on w latach 1996–2008/9 przez ówczesny Zakład Badań Wschodnich Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, we współpracy z wieloma instytucjami i ośrodkami naukowymi z Polski, Federacji Rosyjskiej, jak i Azji Centralnej (zespołem kierował Tadeusz Bodio). W ramach tego programu powstało pięć monografii, dotyczących poszczególnych państw Azji Centralnej, m.in. „Kirgistan. Historia–społeczeństwo–polityka”⁷ – książka ta była pierwszym tak kompleksowym wydawnictwem o tym państwie w języku polskim, a zawierała artykuły Franciszka Gołębskiego, Kajnarbeka Toktomuševa, Krzysztofa Strachoty, Janusza Wawrzyniuka oraz Sławomira Redo, dotyczące kwestii polityki zagranicznej Kirgistanu. W ramach wskazanego Zakładu badania dotyczące tego państwa prowadzili Radziława Gortat⁸, Andrzej Wierzbicki⁹, Piotr Załęski¹⁰ oraz Krzysztof Kozłowski¹¹. Warto również przywołać prace dotyczące regionu publikowane pod egidą Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора¹². Jednostka ta wydawała również kwartalnik „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne”, w którym wielokrotnie tematem numeru były kwestie związane z Kirgistanem. Republika była również przedmiotem badań zebranych w interesującej pracy zbiorowej wydanej pod redakcją Michała Kuryłowicza oraz Krystiana Pachuckiego-Włosa¹³. W innych polskich ośrodkach naukowych powstało kilka prac zbiorowych, dotyczących „Nowej Wielkiej

⁷ *Kirgistan. Historia–społeczeństwo–polityka*, red. T. Bodio, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2004.

⁸ R. Gortat, *Kirgistan. Natura zmiany systemowej*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009.

⁹ Np. A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2008.

¹⁰ P. Załęski, *Elity władzy politycznej Kazachstanu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2006.

¹¹ K. Kozłowski, *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie. Geneza, przebieg, następstwa*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009.

¹² A. Wierzbicki, P. Załęski, *Trybalizm a władza w Azji Centralnej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора, Pułtusk 2008; *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, A. Wierzbicki, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора, Pułtusk 2008.

¹³ *Kirgistan – oblicza transformacji*, red. M. Kuryłowicz, K. Pachucki-Włosek, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.

Gry¹⁴, jednak projekty te nie były kontynuowane. Próbę kompleksowego opisu regionu podjęli również Robert Kłaczyński i Edyta Sadowska¹⁵. Niewątpliwie ciekawą pozycją dotyczącą analizy stosunków międzynarodowych w regionie przez pryzmat zasobów wodnych jest praca Szymona Kardasia i Marcina Kaczmarek¹⁶. Unikalną pracą jest analiza rywalizacji wewnątrzregionalnej autorstwa Aleksandry Zamarajewej¹⁷. Do Azji Centralnej odnosi się również w części swojej pracy Agata Włodkowska-Bagan¹⁸. Inni autorzy – np. Łukasz Gacek¹⁹ czy Krzysztof Kozłowski²⁰ badali kwestie dotyczące Azji Centralnej w kontekście polityki Chińskiej Republiki Ludowej. Kontakty państw regionu z Unią Europejską dogłębnie zanalizowali badacze z Poznania pod przewodnictwem Tadeusza Wallasa²¹. Bezpieczeństwo w regionie było przedmiotem pracy Marka Musioła²². Interesujące badania, łączące zagadnienia dotyczące Azji Centralnej z analizą dyskursu w polu nauk o polityce, prowadziła Nartsiss Shukuralieva²³. Polscy badacze zajmowali się również systemami politycznymi oraz ustrojami konstytucyjnymi państw regionu: Jarosław Szymanek²⁴, Jerzy Szukalski²⁵ czy Rafał Czachor²⁶. Warto przytoczyć również

¹⁴ *Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych*, red. B. Bojarczyk, A. Ziętek, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008; *Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin-Warszawa 2012; *Państwa Azji Środkowej w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Machaj, Uniwersytet Warszawski – Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2012.

¹⁵ R. Kłaczyński, E. Sadowska, *Postradzieckie państwa Azji Centralnej. Historia, polityka, gospodarka, społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.

¹⁶ M. Kaczmarek, S. Kardaś, *Z prądem rzeki. Międzynarodowe spory wodno-energetyczne na przykładzie Azji Centralnej*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2012.

¹⁷ A. Zamarajewa, *Kazachstan – Uzbekistan: rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2007.

¹⁸ A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja międzynarodowa na obszarze poradzieckim*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.

¹⁹ Ł. Gacek, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

²⁰ K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

²¹ W 2015 roku Narodowe Centrum Nauki przyznało grant na projekt badawczy „Unia Europejska wobec Azji Środkowej – uwarunkowania regionalne i międzynarodowe”, realizowany na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, którego kierownikiem był prof. Tadeusz Wallas. W ramach tego grantu opublikowana została m.in. praca *Unia Europejska wobec Azji Centralnej. Uwarunkowania regionalne i międzynarodowe*, red. R. Fiedler, T. Wallas, Fundacja na Rzecz Czystej Energii, Poznań 2016.

²² M. Musioł, *Kompleks bezpieczeństwa w regionie Azji Środkowej po 1991 r.*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2015.

²³ Np. artykuł z analizą dyskursu Kurmanbeka Bakieva: N. Shukuralieva, *Official Memory and Legitimization in Kyrgyzstan. The Revolutionary Past in the Public Statements of President Kurmanbek Bakiyev after 2005*, w: *Beyond Transition? Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe*, red. B. Törnquist-Plewa, N. Bernsand, E. Narvselius, The Centre for European Studies at Lund University, 2015.

²⁴ J. Szymanek, *Ustrój konstytucyjny Kazachstanu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013.

klasyczną pracę historyczną Zygmunta Łukawskiego²⁷ czy też niezwykle ciekawą pracę Stanisława Zapaśnika²⁸. Badaniami regionu – choć poza klasycznymi ramami nauk o polityce – zajmowały się również takie badaczki, jak Anna Cieślewska²⁹, Paulina Niechciał³⁰ oraz Ludwika Włodek³¹. Prace analityczne dotyczące regionu powstawały w Ośrodku Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, gdzie tacy autorzy jak Aleksandra Jarosiewicz, Józef Lang, Maciej Falkowski, Krzysztof Strachota i Mariusz Marszewski analizowali bieżącą sytuację w regionie. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych również zajmował się tą tematyką³².

Literatura angielskojęzyczna oferuje cały szereg pozycji dotyczących stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej. Należy tu wymienić prace Marlène Laruelle i Sébastiena Peyrouse³³, Alexandra Malashenki³⁴, Alexandra Cooley'a³⁵ (również razem z Johnem Heathershaw'em³⁶), Borisa Pétric'a³⁷, Filippo Costa-Buranelli³⁸, klasyczne pozycje Johna Andersona³⁹ i Marthy Brill Olcott⁴⁰, czy też

²⁵ J. Szukalski, *System konstytucyjny Kirgistanu*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2018; tenże, *System konstytucyjny Uzbekistanu*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2014.

²⁶ Np. R. Czachor, *Reformy konstytucyjne w państwach Azji Środkowej. Analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe UJW. Studia z Nauk Społecznych” 2019, nr 12.

²⁷ Z. Łukawski, *Dzieje Azji Środkowej*, Zakład Wydawniczy «NOMOS», Kraków 1996.

²⁸ S. Zapaśnik, *„Walczący islam” w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.

²⁹ Np. A. Cieślewska, *Islam with a Female Face. How Women are Changing the Religious Landscape in Tajikistan and Kyrgyzstan*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

³⁰ Np. P. Niechciał, *Tożsamość narodowa po tadżycku – odtwarzanie koncepcji narodu i jego historii w przestrzeni publicznej Republiki Tadżykistanu*, „Przegląd Orientalistyczny” 2016, nr 1-2.

³¹ Np. reportaż tej autorki: L. Włodek, *Wystarczy przejść przez rzekę*, Wydawnictwo Literackie 2014.

³² Np. PISM Policy Paper nr 19 (121): *Ready to Go? ISIS and Its Presumed Expansion into Central Asia*.

³³ Można tu wymienić np.: M. Laruelle, S. Peyrouse, *Globalizing Central Asia. Geopolitics and the Challenges of Economic Development*, Routledge, New York–London 2013; M. Laruelle, S. Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia. Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Routledge, New York 2012. Autorzy ci są powiązani z kilkunastoma publikacjami dotyczącymi Azji Centralnej, wydanymi pod auspicjami George Washington University.

³⁴ A. Malashenko, *The Fight for Influence. Russia in Central Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2013.

³⁵ A. Cooley, *Great Games, Local Rules. The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012;

³⁶ A. Cooley, J. Heathershaw, *Dictators Without Borders: Power and Money in Central Asia*, Yale University Press, 2017.

³⁷ B. Pétric, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, a Global Political Arena*, Berghahn Books, bmv 2015.

³⁸ Autor ten zajmuje się m.in. teorią stosunków międzynarodowych oraz Azją Centralną, np. F. Costa-Buranelli, *The Heartland of IR Theory – Central Asia as an International Society between Realism and Liberalism*, w: *Theorizing Central Asian Politics. The State, Ideology and Power*, red. R. Isaacs, A. Frigerio, Palgrave Macmillan, 2019.

³⁹ Np. J. Anderson, *The International Politics of Central Asia*, Manchester University Press, Manchester-New York 1997.

te redagowane przez Emiliana Kavalskiego⁴¹ oraz Nicka Megorana i Sevarę Sharapovą⁴². Kwestie m.in. organizacji międzynarodowych w regionie badał Timur Dadabaev⁴³, a prace dotyczące samego Kirgistanu opublikowała także Erica Marat⁴⁴. Prace z zakresu nauk o polityce publikowali Slavomir Horák⁴⁵ oraz Bhavna Dave⁴⁶. Podkreślić należy, że wiele interesujących artykułów zostało opublikowanych w dwóch głównych anglojęzycznych pismach naukowych poświęconych regionowi: „Central Asian Survey” oraz „Central Asian Affairs”. Warto wspomnieć również pozycje z zakresu historii i antropologii Azji Centralnej autorstwa Madeline Reeves⁴⁷, Diany Kudaibergenovej⁴⁸, Marii Omelichevej⁴⁹, czy też książki redagowane przez Sally Cummings⁵⁰.

Podczas pięciu wyjazdów badawczych do Kirgistanu (w latach 2014, 2015, 2017 – dwukrotnie, oraz 2019) autorka niniejszego opracowania zebrała również tamtejszą literaturę przedmiotu. Bardzo przydatne były prace dotyczące geopolityki pod auspicjami Kirgisko-Rosyjskiego Słowiańskiego Uniwersytetu im. Borysa Jelcyna autorstwa Nura Omarova⁵¹, Usmonali Sajdalieva⁵², Antona Vereščagina⁵³, Ivana

⁴⁰ M. Brill Olcott, A. Aslund, S.W. Garnett, *Getting It Wrong. Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1999.

⁴¹ *The New Central Asia. The Regional Impact of International Actors*, red. E. Kavalski, World Scientific, London 2010.

⁴² *Central Asia in International Relations. The Legacies of Halford Mackinder*, red. N. Megoran, S. Sharapova, Oxford University Press, London 2013.

⁴³ Np. T. Dadabaev, *Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States*, „Journal of Contemporary China” 2014, Vol. 23, Issue 85.

⁴⁴ Np. E. Marat, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, Jamestown Foundation, bmw 2006.

⁴⁵ Autor ten publikuje głównie artykuły, np. S. Horák, *Leadership Succession in Turkmenistan and Uzbekistan: Between Stability and Instability*, „Central Asian Affairs” 2018, Vol. 5, No. 1.

⁴⁶ Np. B. Dave, *A Shrinking Reach of the State? Language Policy and Implementation in Kazakhstan and Kyrgyzstan*, w: *The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence*, red. P. Jones Luong, Cornell University Press, bmw 2004.

⁴⁷ Np. M. Reeves, *„We’re With the People!”: Place, Nation, and Political Community in Kyrgyzstan’s 2010 ‘April Events’*, „The Anthropology of East Europe Review” 2014, vol 32 issue 2.

⁴⁸ Autorka ta opublikowała kilkanaście artykułów dotyczących Azji Centralnej, jak również ciekawą monografię: D.T. Kudaibergenova, *Toward Nationalizing Regimes: Conceptualizing Power and Identity in the Post-Soviet Realm*, University of Pittsburgh Press, 2020.

⁴⁹ Np. *Nationalism and Identity Construction in Central Asia. Dimensions, Dynamics, and Directions*, red. M.Y. Omelicheva, Lexington Books, 2014; czy też ciekawy artykuł: M.Y. Omelicheva, *Convergence of Counterterrorism Policies: A Case Study of Kyrgyzstan and Central Asia*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2009, vol 32 issue 10.

⁵⁰ *Domestic and International Perspectives on Kyrgyzstan’s ‘Tulip Revolution’: Motives, Mobilization and Meanings*, red. S. Cummings, Routledge, 2009; *Symbolism and Power in Central Asia: Politics of the Spectacular*, red. S. Cummings, Routledge, 2013.

⁵¹ N.M. Omarov, *Vnešnáâ politika Kyrgyzskoj Respubliki w epohu „strategičeskoj neopredelennosti”*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2005. Jest również autorem podręcznika z zakresu stosunków międzynarodowych: N.M. Omarov, *Sovremennyye meždunarodnyje otnošeníâ i mirovaâ integraciâ. Učebnik dlâ vuzov*, Izdatel’stvo «Raritet Info», Biškek 2009.

Volkova⁵⁴, czy też praca Murata Suûnbaeva i Dosmira Uzbekova⁵⁵; warto wymienić w tym miejscu rosyjską pozycję Eleny Kuz'miny⁵⁶. Wiele materiałów powstało pod egidą niemieckiej Fundacji im. Friedricha Eberta, których autorem i redaktorem był wymieniony wcześniej Nur Omarov⁵⁷ oraz Orozbek Moldaliev⁵⁸ – znalazły się tam unikalne artykuły kirgistańskich badaczy, jak również pozycja tej samej fundacji z konferencji w Taszkencie⁵⁹ oraz praca zbiorowa wydana w Kazachstanie⁶⁰. Historyk Aleksander Knâzev pod auspicjami fundacji swojego imienia wydawał monografie naukowe⁶¹ oraz materiały innych badaczy dotyczące polityki zagranicznej państw Azji Centralnej⁶². W niniejszej pracy wykorzystane zostały pozycje analizujące politykę zagraniczną samego Kirgistanu autorstwa Muratbeka Imanalieva⁶³ oraz Kajnarbeka Toktomuševa⁶⁴, jak i omawiające relacje Republiki Kirgiskiej z poszczególnymi państwami – Chinami (np. autorstwa sióstr Aalievych⁶⁵), Stanami Zjednoczonymi (np. praca A. Bejšenalieva⁶⁶) oraz Rosją – czy w kontekście migracji (praca autorstwa Tažimamata Šabolotova⁶⁷), czy w kontekście relacji

⁵² U. Sajdaliev, *Izmenenie geopolitičeskoj situacii v Centralnoj Azii v kontekste meždunarodnoj antiterrorističeskoj operacii w Afganistane*, Tipografiâ OsOO, Biškeek 2009.

⁵³ A.A. Vereščagin, *Geopolitičeskaia konkurencja SŠA, KNR i RF w Kyrgyzskoj Respublikie*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškeek 2012.

⁵⁴ I.V. Volkov, *Osnovnyje problemy geopolitičeskogo položenâ Central'noj Azii v epohu globalizacii (na primere Kyrgyzstana)*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškeek 2007.

⁵⁵ M.N. Suûnbaev, D.S. Uzbekov, *Geopolitičeskië osobennosti Central'noj Evrazii*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet imenii B. El'cina, Biškeek 2018.

⁵⁶ E.M. Kuz'mina, *Geopolitika Central'noj Azii*, Izdatel'stvo «Nauka», Moskva 2007.

⁵⁷ *Novaâ bol'šaa igra v bol'šoj Central'noj Azii. Mify i real'nost'*, red. M.N. Omarov, Friedrich Ebert Stiftung i Meždunarodnyj institut strategičeskih issledowanij pri Prezidente Kyrgyzskoj Respubliki, Biškeek 2005. Monografia tego autora: N. Omarov, *Gosudarstva Central'noj Azii v epohu globalizacii: poiski strategii razvitiâ*, Friedrich Ebert Stiftung, Biškeek 2008.

⁵⁸ *Interesy ES, KNR, Rossii i SŠA v Central'noj Azii. Materialy kruglovo stola*, red. O.A. Moldaliev, Friedrich Ebert Stiftung, Biškeek 2004.

⁵⁹ *Central'naâ Aziâ w XXI veke: sotrudničestvo, partnerstvo i dialog. Materialy meždunarodnoj konferencii 13-15 maâ 2003 goda, Taškent*, red. P. Krumm, M. Ickovskij, Friedrich Ebert Stiftung, Taškent 2004.

⁶⁰ *Politika i interesy mirovyh deržav w Kazahstane*, red. B.K. Sultanov, Friedrich Ebert Stiftung, Almaty 2002.

⁶¹ A. Knâzev, *Vektory i paradigmy...*

⁶² *Vnešnepolitičeskaâ orientaciâ stran Central'noj Azii v svete global'noj transformacii mirovoj sistemy meždunarodnyh otnošenij*, red. A.A. Knâzev, A.A. Migraân, Obščestvennyj fond Aleksandra Knâzeva, Biškeek 2009.

⁶³ M. Imanaliev, *Očerki o vnešnej politike Kyrgyzstana*, Ministerstvo inostrannyh del Kyrgyzskoj Respubliki i Izdatel'stvo «Sabyr», Biškeek 2002.

⁶⁴ K. Toktomušev, *Vnešnââ politika nezavisimogo Kyrgyzstana*, Ministerstvo inostrannyh del Kyrgyzskoj Respubliki i Izdatel'stvo «Sabyr», Biškeek 2001.

⁶⁵ G.K. Aalieva, N.K. Aalieva, Š.K. Aalieva, *Kitaj vo vnešnej politike Kyrgyzstana: problemy i perspektivy*, Nacional'naâ Akademiâ Nauk Kyrgyzskoj Respubliki, Biškeek 2010.

⁶⁶ A. Bejšenaliev, *Politika SŠA v Central'noj Azii i osobennosti sotrudničestva s Kyrgyzstanom*, Tipografiâ OsOO «Global Print», Biškeek 2019.

⁶⁷ T.T. Šabolotov, *Trudovaâ migraciâ w kyrgyzsko-rossijskikh otnošeníah*, Kyrgyzskij Nacional'nyj Universitet imieni Žusupa Balasagyna, Biškeek 2009.

rosyjsko-chińskich (jak pozycja Zamiry Murataliewej⁶⁸). W zakresie tematyki dotyczącej procesów integracyjnych w Azji Centralnej (które to procesy odbywają się pod auspicjami mocarstw i są ważną pochodną relacji z tymi państwami) wymienić należy prace Ajnury Dżorobekovej⁶⁹ oraz Sanata Kuškumbaeva⁷⁰. Z perspektywy rosyjskiej o relacjach Federacji z państwami Azji Centralnej pisał Asylbek Bisenbaev⁷¹, powstała też praca pod redakcją Leona Zevina⁷². Nie można przecenić znaczenia interwencji w Afganistanie oraz zawiązania się koalicji antyterrorystycznej jako czynnika mającego wpływ na stosunki międzynarodowe w regionie centralnoazjatyckim. Tę tematykę z perspektywy kirgistańskiej opisali: Sergej Reva⁷³, Kim Min Čul⁷⁴ oraz Vladimir Černov⁷⁵.

Kolejnym obszarem wymagającym kwerendy była sama analiza dyskursu – nie jest to powszechnie używana metoda badawcza wśród polskich naukowców zajmujących się naukami o polityce. Na potrzeby niniejszej pracy wykorzystano dzieła m.in. Teuna van Dijka⁷⁶, Anny Duszak i Normana Fairclough⁷⁷, Michała Krzyżanowskiego i Ruth Wodak⁷⁸, jak również Michela Foucault'a⁷⁹. Wśród polskich badaczy warto wymienić dzieła Marka Czyżewskiego wraz z innymi naukowcami z Uniwersytetu Łódzkiego⁸⁰, jak również prace Anny Horolets⁸¹. Ogromną inspiracją

⁶⁸ Z. Muratalieva, *Rossia i Kitaj w Central'noj Azii i faktor ŠOS*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2009.

⁶⁹ A.E. Dżorobekova, *Osnovnye tendencii i napravleniâ integracionnyh processov w Central'noj Azii*, Kyrgyzskij Nacional'nyj Universitet imieni Žusupa Balasagyna, Biškek 2007.

⁷⁰ S.K. Kuškumbaev, *Central'naâ Aziâ na putâh integracii: geopolitika, etničnosť, bezopasnosť*, Izdatel'skij dom «Kazakstan», Almaty 2002.

⁷¹ A. Bisenbaev, *Ne vmeste. Rossia i strany Central'noj Azii*, Piter, Moskva 2011.

⁷² *Rossia i strany Central'noj Azii: vzaimodejstvie na rubeže tysâčelietij*, Rossijskaâ Akademiâ Nauk i Izdatel'stvo «Nauka», Moskva 2006.

⁷³ S.I. Reva, *Antiterroističeskoe sotrudničestvo v usloviâh globalizacii. Na materialach gosudarstv Central'noj Azii*, Izdatel'stvo KRSU, Biškek 2007.

⁷⁴ K.M. Čul, *Sistema regional'noj bezopasnosti Central'noj Azii w usloviâh globalizacii*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet imenii B. El'cina, Biškek 2009.

⁷⁵ V.A. Černov, *ODKB kak instytut mežgosudarstvennoj voenno-političeskoj integracii na postsovietskom prostranstve*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2009.

⁷⁶ Np. *Dyskurs jako struktura i proces*, red. T.A. van Dijk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001; czy też artykuł: T.A. van Dijk, *What is political discourse analysis?*, "Belgian Journal of Linguistics" 1997, Volume 11, Issue 1.

⁷⁷ *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Universitas, Kraków 2008.

⁷⁸ *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. M. Krzyżanowski, R. Wodak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2011.

⁷⁹ M. Foucault, *Porządek dyskursu. Wykład inauguracyjny wygłoszony w Collège de France 2 grudnia 1970*, wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2002

⁸⁰ *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010; *Dyskurs elit symbolicznych. Próba diagnozy*, red. M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak, Wydawnictwo Akadmickie SEDNO, Warszawa 2014.

dla wykorzystania analizy dyskursu w naukach o polityce była praca Joanny Matuszewskiej⁸² wydana pod auspicjami Instytutu Studiów Politycznych PAN. Niewątpliwie do zgłębienia tego zagadnienia przydatny był udział w warsztatach analizy dyskursu, zorganizowanych przez Konsorcjum Naukowe Analizy Dyskursu oraz Uniwersytet w Opolu w ramach grantu z Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (20-22 maja 2015 r.); warsztatach z krytycznej analizy dyskursu prowadzone przez Tomasza Piekota w ramach VI Ogólnopolskiej Konferencji Metodologicznej Medioznawców na Uniwersytecie Warszawskim (19 listopada 2015 r.); oraz warsztaty analizy pól semantycznych, organizowane przez Fundację im. Floriana Znanieckiego (26 listopada 2016 r.).

Transliteracja i terminologia

W niniejszej pracy personalia osób zostały zapisane za pomocą transliteracji. Choć przyjęło się zapisywać nazwiska prezydentów za pomocą transkrypcji (Akajew, Bakijew, Otunbajewa, Atambajew)⁸³, to w niniejszej pracy zdecydowano się na ujednolicenie zapisu, ponieważ przy niektórych nazwiskach powstają różnice (np. nazwisko następcy Atambaewa, Sooronbaja Žeenbekova, jest zapisywane w transkrypcji jako „Džeenbekow” lub „Žeenbekow” – obie wersje występują np. w publikacjach Ośrodka Studiów Wschodnich). Dlatego – aby wypełnić wymóg naukowej jednolitości, zdecydowano się na konsekwentne stosowanie transliteracji w przypadku nazwisk. Jeżeli chodzi o nazwy geograficzne – używany jest „Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata”⁸⁴.

Warto również wyjaśnić różnicę w niektórych terminach, które będą pojawiać się w tekście. Zaczynając od nazwy państwa – oficjalna nazwa brzmi „Republika Kirgiska” (kir. *Кыргыз Республикасы*, ros. *Кыргызская Республика*) i jest ona zapisana w Konstytucji. Nazwa „Kirgistan” jest całkowicie aprobowana przez władze państwowe i społeczeństwo, używana jest również w oficjalnym obiegu. Natomiast nazwa „Kirgizja” jest najbardziej nacechowana – w okresie radzieckim Kirgistan funkcjonował jako część ZSRR pod nazwą Kirgiska Socjalistyczna Republika

⁸¹ *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, red. A. Horolets, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008; A. Horolets, *Obrazy Europy w polskim dyskursie publicznym*, Universitas, Kraków 2006.

⁸² J.J. Matuszewska, *Trzy światy. Modele polityki zagranicznej Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i Rosji w perspektywie analizy komparatystyczno-dyskursywnej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2010.

⁸³ Taki sposób zapisu funkcjonuje w obiegu naukowym oraz eksperckim (np. w Ośrodku Studiów Wschodnich).

⁸⁴ *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2013.

Radziecka (*Киргизская Советская Социалистическая Республика*)⁸⁵. W języku polskim różnica nie jest zauważalna, ale w języku rosyjskim użycie samogłoski „y” („ы” jak w kirgiskim słowie *Кыргыз* – „Kyrgyz”) a użycie „i” („и” jak w słowie *Киргиз* – „Kirgiz”) zasadniczo zmienia znaczenie. Używanie nazwy „Kirgizja” na określenie współczesnego państwa jest postrzegane pejoratywnie, jako dezawuuujące. Z jednej strony jest to przejaw rosyjskiego postkolonializmu – na dzisiejsze niepodległe państwo używa się potocznej nazwy podmiotu, który był zależny i stanowił zaledwie małą część wielkiego Związku Radzieckiego. Z drugiej strony – wśród samych Kirgizów określenie kogoś jako *Киргиз* podkreśla jego zrusyfikowanie i jest w swojej istocie obraźliwe⁸⁶. Choć niektórzy polscy autorzy wciąż używają tej nazwy we współczesnym kontekście⁸⁷, to należy podkreślić, że nie powinna ona występować w oficjalnym obiegu – szczególnie naukowym.

Kolejną kwestią jest rozróżnienie między dwoma przymiotnikami – *kirgiski* i *kirgistański*. W niniejszej pracy przyjęto, że przymiotnik *kirgiski* dotyczy etnosu, można zatem mówić o kirgiskim języku czy kirgiskiej kulturze. Ponieważ Kirgistan jest państwem wieloetnicznym⁸⁸, gdzie kładzie się nacisk na integrację różnych etnosów w ramach jednego państwa, to przymiotnik *kirgistański* dotyczy szeroko rozumianych instytucji życia społecznego stworzonych w ramach tej wspólnoty oraz wszystkich obywateli tego państwa – dlatego używane jest określenie kirgistański rząd czy konstytucja. Cytowani politycy przeważnie trzymają się tej zasady, choć zdarzają się przypadki – niemniej, rzadko – gdy używają przymiotnika *kirgiski* w odniesieniu do państwa (np. „stosunki kirgisko-chińskie”) – należy to uznać za ich pomyłkę.

Istnieją również wątpliwości dotyczące nazwy samego regionu. W języku polskim funkcjonują terminy „Azja Centralna” oraz „Azja Środkowa”, czasami

⁸⁵ Forma organizacji zmieniała się na przestrzeni lat – najpierw był to Kara-Kirgiski Obwód Autonomiczny, który powstał w 1924 roku (warto zaznaczyć, że w 1920 roku powstała Kirgiska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka, ale ówczesnie „Kirgizami” nazywano Kazachów, a Kirgizów – „Kara-Kirgizami”; stąd Kirgiska ASRR była republiką tożsamą terytorialnie z dzisiejszym Kazachstanem). Następnie w maju 1925 roku Kara-Kirgiski OA przemianowano na Kirgiski (i analogicznie – Kirgiską ASRR na Kazachską ASRR, ustalając znane dziś nazwy), aby w 1926 roku podnieść go do rangi Autonomicznej Republiki, a ta w 1936 roku stała się Kirgiską Socjalistyczną Republiką Radziecką – republiką związkową.

⁸⁶ Szerzej na ten temat: S. Parham, *'Rightful' versus 'real' homelands: changing concepts of Kyrgyz boundaries and belonging on the Chinese-Kyrgyzstan frontier*, „Asian Ethnicity” 2014, Vol. 15, Issue: Number 3.

⁸⁷ Można tu przywołać książkę – reportaż Cezarego Kościelniaka pt. *Frunze w meczecie*, Wydawnictwo Święty Wojciech Dom Medialny, Poznań 2016.

⁸⁸ Według stanu na 2015 r. ludność Kirgistanu liczyła 6 mln osób, z czego Kirgizi stanowili 72,6%, Uzbegy – 14,5%, Rosjanie – 6,4%, Dunganie – 1,1%, pozostali – 5,4%. Źródło: *Strany mira. Sovremennyj spravocnik*, Moskwa 2018, s. 220.

stosowane wymiennie. W niniejszej pracy stosuje się termin „Azja Centralna” na określenie regionu, w skład którego wchodzi pięć państw: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan oraz Uzbekistan. „Region” jest definiowany w geografii jako „obszar charakteryzujący się jednorodnością cech środowiska przyrodniczego, zjawisk społeczno-gospodarczych, unikalną historią i tradycjami kulturowymi”⁸⁹ – o ile Azja Centralna jest bardzo zróżnicowana pod kątem środowiska przyrodniczego, o tyle pozostałe trzy elementy silnie integrują znajdujące się tam państwa. W polskim dyskursie naukowym i eksperckim niekiedy używa się terminu „Azja Środkowa”, jednak nie jest to do końca trafne – w okresie radzieckim terytoria te były określane jako „Azja Środkowa i Kazachstan”, podkreślając w ten sposób różnicę między tymi obszarami. Dodatkowo sytuację komplikował fakt, że południowe ziemie Kazachstanu były zaliczane do Azji Środkowej, a zachód – za rzeką Embą – zalicza się geograficznie już do Europy. M.N. Suûnbaev oraz D.S. Uzbekov twierdzą, że termin „Azja Centralna” powstał niejako przez przypadek – związane to było z postacią niemieckiego podróżnika Alexandra von Humboldta, który książkę ze swojej podróży po Azji zatytułował „Mittel Asien” (Azja Środkowa), a której francuskie tłumaczenie miało tytuł „L’Asie Centrale” (Azja Centralna), co stało się kazusem do stosowania właśnie tej ostatniej nazwy⁹⁰. Co ciekawe, autorzy ci odrzucają stosowanie terminu „Azja Centralna”, podając następujące argumenty: 1) geograficznie część regionu leży w Europie; 2) faktyczne centrum Azji leży poza tym regionem (w zależności od metody pomiaru niekiedy wskazuje się na miasto Kyzyl, leżącą w rosyjskiej Republice Tuwy, niekiedy – punkt znajdujący się ok 20 km od chińskiego miasta Urumczy); 3) państwa regionu są członkami europejskich struktur międzynarodowych – np. OBWE czy EBOR; 4) państwa regionu są członkami eurazjatyckich struktur – np. WNP, OUBZ, SzOW czy EaWG; 5) państwa regionu nie partycypują w ani jednej czysto azjatyckiej strukturze międzynarodowej; 6) w sferze kultury narody zamieszkujące ten region łączą ze sobą elementy azjatyckie i europejskie, choćby europejski styl edukacji⁹¹. S.K. Kuškumbaev pisze natomiast, że pomysł na nazwanie tego regionu „Azją Centralną” na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku ma pochodzenie zachodnioeuropejskie⁹². Kluczowe

⁸⁹ A. Runge, J. Runge: *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*, Videograf Edukacja, b/w 2008, s. 269.

⁹⁰ M.N. Suûnbaev, D.S. Uzbekov, *Geopolitičeskië osobennosti...*, s. 10.

⁹¹ Tamże, s. 11–12.

⁹² S.K. Kuškumbaev, *Central’naâ Aziâ...*, s. 69.

było jednak spotkanie przywódców państw regionu w Aszchabadzie w 1993 roku, kiedy to dzięki nowej nazwie starano się oderwać od radzieckiej przeszłości i na nowo zdefiniować swoje miejsce w stosunkach międzynarodowych. Suûnbaev i Uzbekov postulują, aby używać terminu „Centralna Eurazja” i definiować ten region jako poradziecką, wewnętrzną część Eurazji razem z południową częścią Zachodniej Syberii. Podobne nazewnictwo funkcjonuje już np. w Stanach Zjednoczonych – w 2000 roku powstało Central Eurasian Studies Society (CESS), stowarzyszenie którego celem jest integracja naukowców zajmujących się „Centralną Eurazją”, na którą mają składać się: „Azja Centralna, Kaukaz, Iran, Afganistan, Tybet, Mongolia, Syberia, Azja Wewnętrzna, region Morza Czarnego, region Wołgi oraz Europa Wschodnia i Środkowa”⁹³. Niewątpliwie wyznaczenie jasnej definicji nie jest proste – kulturowo Ujgurom z zachodnich Chin czy ludności z północnego Afganistanu bliżej jest do narodów zamieszkujących Azję Centralną niż do centrów ich własnych państw, jednak politycznie wydzielenie Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu, Turkmenistanu oraz Uzbekistanu jest jak najbardziej zasadne. Radziecka przeszłość – tak podobna w każdym z tych państw – wywarła głębokie piętno, które „wyrwało” te obszary z azjatyckiego środkowego wschodu. Ważne były również czynniki kulturowe – islam jako główna religia (oczywiście mający swoje charakterystyczne elementy w każdym z państw – islam wśród koczowniców kazachskich i kirgiskich różni się od islamu osiadłych Uzbeków i Tadżyków) oraz rzeczywistością międzynarodową powodującą, że jak najbardziej możemy mówić o oddzielnym, swoistym regionie, jakim jest Azja Centralna. Jak widać – w przypadku tego regionu o wiele łatwiej jest go zdefiniować, niż nadać mu logiczną nazwę, co do której wszyscy się zgodzą. Jednak sama nazwa – i jej ewentualna zmiana – jest kwestią dyskusji, w której najważniejszy głos powinien należeć do samych zainteresowanych państw.

⁹³ Informacja z strony stowarzyszenia <https://www.centraleurasia.org>, dostęp: 20.10.2021.

Wprowadzenie

Dyskurs jako kategoria w naukach społecznych

Pojęcie *dyskurs* jest obecne w nauce od dawna – wychodząc od językoznawstwa, powoli stawało się przedmiotem badań w socjologii („zwrot dyskursywny”), aż wreszcie metoda analizy dyskursu zaczęła być wykorzystywana dość powszechnie w innych dyscyplinach nauk społecznych. Niektórzy naukowcy stwierdzają nawet, że analiza dyskursu staje się odrębną dyscypliną naukową. Pomimo tak daleko idących postulatów faktem jest, że analiza dyskursu nie mieści się w ramach pojedynczej dyscypliny i jest ze swej natury przedsięwzięciem międzydyscyplinarnym – jak stwierdził Teun van Dijk: „fascynujące odkrycia, dotyczące świata dyskursu i jego społeczno-kulturowych uwarunkowań, dokonywane są głównie na pograniczach ustabilizowanych dyscyplin, gdzie w najbardziej intensywny sposób krzyżują się różne ujęcia teoretyczne i metodologiczne”⁹⁴.

Dyskurs można rozumieć na dwa sposoby. Pierwszy z nich dotyczy konkretnego strumienia tekstów, które coś łączy – np. autor czy tematyka, jak stwierdził Michael Foucault jest to „materialna rzeczywistość rzeczy wypowiedzianej i zapisanej”⁹⁵. Jednak bardziej trafne⁹⁶ – i wykorzystywane w tej pracy – jest podejście, w którym *dyskurs* rozumiany jest bardziej abstrakcyjnie, jako struktury istniejące też poza samymi aktami mowy. Są to dyskursy „fundamentalne i kreujące”, które – w opozycji do tych, które „mówią się» w codziennych wymianach zdań, przemijające wraz z samym aktem” – są dyskursami „tkwiącymi u źródła pewnej liczby nowych aktów mowy, podejmowane ponownie, ulegające transformacjom”⁹⁷. W *Archeologii wiedzy* Foucault wprowadził na to zjawisko pojęcie *archiwum*, jednak nie weszło ono w tym znaczeniu do kanonu pojęć naukowych. Całkowite odseparowanie tych obu sposobów definiowania nie jest możliwe, ponieważ zachodzi między nimi rodzaj sprzężenia zwrotnego – „w relacji «system społeczny – działanie» dyskurs umieszczony jest w ambiwalentnej pozycji: z jednej strony jest produktem procesów strukturalnych, wynikiem ograniczeń struktury, z drugiej ma zaś

⁹⁴ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, w: *Dyskurs jako...*, red. T.A. van Dijk, s. 38.

⁹⁵ M. Foucault, *Porządek...*, s. 6–7.

⁹⁶ W ten sposób wypowiadał się np. dr hab. Tomasz Piekot z Uniwersytetu Wrocławskiego podczas warsztatów krytycznej analizy dyskursu w ramach VI Ogólnopolskiej Konferencji Metodologicznej Medioznawców (19-20 listopada 2015 r.).

⁹⁷ M. Foucault, *Porządek...*, s. 17.

swój wpływ na strukturę społeczną⁹⁸. Tworzenie dyskursu jest zatem skomplikowanym procesem społecznym, który jest również w pewien sposób „kontrolowany, selekcyonowany, organizowany i poddany redystrybucji”⁹⁹. Ma on „siłę sprawczą w konstrukcjach społecznych” – dyskursy „mogą być operacjonalizowane w jednostkach i obiektach społecznych, tj. mogą one być odgrywane jako sposoby działania i interakcji, podlegające instytucjonalizacji w instytucjach i organizacjach społecznych; mogą być przyswajane jako elementy tożsamości przez społecznych agentów indywidualnych i zbiorowych; mogą wreszcie materializować się w cechach świata fizycznego”¹⁰⁰. Z pomocą języka tworzymy pewne obrazy rzeczywistości – „język jest czynnikiem konstruktywnym, konstruującym życie społeczne. Pisząc i mówiąc w określony sposób, wytwarzamy określone światy”¹⁰¹. Właśnie konstruktywizm – podejście, w którym podkreśla się, że „rzeczywistość społeczna nie jest czymś obiektywnym, zewnętrznym w stosunku do obserwatora”¹⁰² – jest punktem wyjścia i podstawą teoretyczną niniejszego badania i na nim opiera się idea *dyskursu*.

Znaczenie kontekstu w analizie dyskursu

Dyskurs polityki posiada wiele *genrów*¹⁰³ – zaczynając od debat parlamentarnych, oświadczeń, ustaw, aż po przemowy, wywiady, programy, hasła wyborcze¹⁰⁴, a nawet plakaty wyborcze¹⁰⁵. Jednak aby zaliczyć jakiś tekst do dyskursu polityki, musi on wypełniać kilka warunków. Teun van Dijk twierdzi, że: musi on posiadać polityczny kontekst powstania, czyli np. czas i miejsce; musi dotyczyć tematów politycznych (nie może być to np. rozmowa polityków na tematy prywatne); zamiarem autora musi być dotarcie do szerszego grona odbiorców; sam autor musi wypowiadać się w ramach sprawowanej przez siebie funkcji (jako prezydent, premier, członek parlamentu); dana wypowiedź musi być częścią rozumianego szeroko

⁹⁸ *Analiza dyskursu w socjologii...*, red. A. Horolets, s. 9.

⁹⁹ M. Foucault, *Porządek...*, s. 7.

¹⁰⁰ *Krytyczna analiza...*, red. A. Duszak, N. Fairclough, s. 16.

¹⁰¹ T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 23.

¹⁰² R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 170.

¹⁰³ *Genry mowy – gatunki indywidualnych wypowiedzi, aktów mowy*.

¹⁰⁴ T.A. van Dijk, *What is...*, s. 18.

¹⁰⁵ Z. Smelka-Leszczczyńska, *Usunąć do 30 dni. Semiotyka polskich plakatów wyborczych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2020.

procesu politycznego¹⁰⁶. Podobnie stwierdzają redaktorzy tomu „Rytualny chaos”, definiując dyskurs polityki jako „wypowiedzi osób należących do elity władzy, związane z pełnionymi przez te osoby rolami i funkcjami politycznymi”¹⁰⁷. W niniejszej pracy materiałem badawczym, który zaliczam do tego typu dyskursu, są przemówienia prezydentów Kirgistanu (publikowane w gazecie „Slovo Kyrgyzstana” lub w oddzielnych tomach) oraz udzielane przez nich wywiady prasowe.

Teun van Dijk stwierdza, że nie ma strukturalnych przesłanek, które konstytuują polityczną naturę danego dyskursu – zatem analiza dyskursu polityki będzie pod wieloma względami podobna do innych typów analizy dyskursu. Jednak to, co ją wyróżnia, to badanie relacji między strukturą dyskursu a *kontekstem* politycznym¹⁰⁸. Na tym właśnie zasadza się nie tylko polityczna natura samego dyskursu, ale również miejsce analizy dyskursu jako metody w nauce o polityce. Badanie kontekstu w analizie dyskursu oznacza „wejście w gatunkowe, społeczno-kulturowe i ideologiczne uwarunkowania tekstów”¹⁰⁹. Jak podkreśla van Dijk, metoda ta może znaleźć zastosowanie w politologii tylko wtedy, gdy „ma coś do zaoferowania, najlepiej coś, czego politolodzy w inny sposób nie ustalą – lub nie tak dobrze – przy zastosowaniu innych metod”¹¹⁰. Holenderski uczyony na przykładzie analizy dyskursu o imigracji i rasizmie pokazuje, że analiza dyskursu polityki „ujawnia wiele rzeczy o kontekście politycznym (takich jak natura obecnych i dominujących norm, postaw i wiedzy wśród polityków i szerszej opinii publicznej)”¹¹¹. Taka analiza powinna przyczyniać się do zbadania relacji między praktykami dyskursywnymi a kontekstem społecznym i politycznym, oraz ich wpływem na społeczeństwo. Dzięki temu przeprowadzona analiza daje lepszy wgląd w polityczne procesy, instytucje i systemy – kwestie, którymi zajmują się przecież nauki o polityce. Kluczowa jest również rola analizy płaszczyzny symbolicznej – w jaki sposób politycy, dziennikarze, opinia publiczna przedstawiają różne zjawiska i procesy, i jak taki dyskurs oraz procesy poznawcze wpływają na działania polityczne i – tym samym – na strukturę polityczną¹¹². Korzystając z analizy dyskursu w badaniu stosunków

¹⁰⁶ Tamże, s. 19–21.

¹⁰⁷ *Rytualny chaos...*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, s. 23.

¹⁰⁸ T.A. van Dijk, *What is...*, s. 24.

¹⁰⁹ A. Duszak, *Dyskurs w badaniach kontekstu społecznego*, w: *Pragmatyka, retoryka, argumentacja. Obrazy języka i dyskursu w naukach humanistycznych*, red. P. Stalmaszczyk, P. Cap, Universitas, Kraków 2014, s. 227.

¹¹⁰ T.A. van Dijk, *What is...*, s. 37.

¹¹¹ Tamże, s. 40.

¹¹² Tamże, s. 42.

międzynarodowych, można analizować wzajemne postrzeganie, uprzedzenia i komunikację międzykulturową, które mają wpływ na zachowanie aktorów międzynarodowych.

Warto powyższe odnieść jeszcze do jednej kwestii. Otóż politycy (na poziomie pojedynczego państwa jak i na poziomie międzynarodowym) mają uprzywilejowaną pozycję w tworzeniu dyskursu. Ten, kto kontroluje tworzenie, prowadzenie i podtrzymywanie (lub zmianę) dyskursu, posiada władzę rzeczywistą oraz symboliczną nad szeroko pojętą opinią publiczną. W ten sposób dochodzimy do centralnego przedmiotu badań w naukach politycznych – do pojęcia władzy, i w tym miejscu ponownie krzyżują się drogi politologii i analizy dyskursu. Przecież „polityka (...) odnosi się do tej części stosunków międzyludzkich, których treścią jest panowanie, rządzenie, władza – narzucanie i egzekwowanie decyzji jednego człowieka lub grupy ludzi – innym”¹¹³. W odróżnieniu od użycia siły, władza nad dyskursem pozwala na bardziej subtelne, niebezpośrednie jej egzekwowanie, ponieważ dominujące dyskursy bywają zinternalizowane, zatem panowanie nad dyskursem to niejako „rząd dusz”. Analiza dyskursu w politologii jest więc badaniem sprawowania władzy, dominacji i podporządkowania w praktykach dyskursywnych. Rzeczone podejście nie jest nowe – od lat w socjologii i lingwistyce prowadzi się badania w ramach krytycznej analizy dyskursu (KAD, ang. *Critical discourse analysis* – CAD), która jest doskonale znana również na gruncie polskim. Badacze w ramach KAD zajmują się procesami i problemami społecznymi, i w ramach tego podejścia „najczęściej obiera [się] dyskurs publiczny¹¹⁴ za przedmiot analizy, dlatego [KAD] jest kojarzona z tym typem analiz”¹¹⁵. Choć przedmiot analiz – czyli dyskurs – jest ten sam w socjologii i politologii, to w przypadku pierwszej dyscypliny decyduje „społeczna doniosłość analizowanych produktów działań komunikacyjnych, ich obecność w przestrzeni publicznej i potencjał oddziaływania na rzeczywistość społeczną przesądza o zainteresowaniu socjologów analizą dyskursu”¹¹⁶. Natomiast w politologii uwagę przykładają się do relacji między tekstem/wypowiedzią a „różnymi wymiarami kontekstu politycznego, procesu politycznego oraz ogólnie systemu

¹¹³ F. Ryszka, *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 9.

¹¹⁴ Wytłumaczenie między dyskursem publicznym, dyskursem polityki oraz dyskursem politycznym znajduje się na kolejnych stronach Wprowadzenia.

¹¹⁵ *Analiza dyskursu w socjologii...*, red. A. Horolets, s. 7.

¹¹⁶ Tamże, s. 7.

politycznego”¹¹⁷. *Kontekst* odkrywa się poprzez „odwzorowywanie zgodności między określonym językiem i innymi wyborami semiotycznymi a zasadniczymi celami i intencjami, które wyjaśniają te wybory”¹¹⁸. Jonathan Charteris-Black wyróżnia następujące etapy takiej analizy¹¹⁹:

- okoliczności sytuacyjne – w ramach których analizuje się tożsamość społeczną mówcy, gdzie, kiedy, do kogo i przy jakiej okazji została wygłoszona dana mowa, oraz jakie są główne, bieżące kwestie, które są częścią powszechnej wiedzy – łącznie z wydarzeniami na arenie międzynarodowej, które miały miejsce tuż przed momentem wygłoszenia lub opublikowania danej przemowy;
- okoliczności kognitywne – które dotyczą stanu wiedzy – a do których zaliczamy istniejące uprzednio przekonania i uprzedzenia mówcy, oraz ich relację z przekonaniami i uprzedzeniami jego odbiorców oraz innych uczestników procesu komunikacji;
- okoliczności procesu – czyli wiedza o formach i normach wypowiedzi, jak również relacja między osobami zaangażowanymi w proces powstania danej przemowy, czyli politykiem, który ją wygłasza, a ewentualnymi autorami/współautorami (*ghostwriters*).

Zdefiniowania wymagają terminy używane w niniejszej pracy, odnoszące się do różnych obszarów w ramach pojęcia *dyskurs*. Częściowo się one pokrywają, ale w literaturze są wydzielonymi obszarami. Możemy zatem wymienić:

- dyskurs publiczny – „wszelkie przekazy dostępne publicznie”¹²⁰ – jest to kategoria najszersza, która mieści w sobie pozostałe typy dyskursów;
- dyskurs polityki – to ta część dyskursu publicznego, „która obejmuje wypowiedzi polityków w ramach ról przypisanych im w obrębie instytucji politycznych”¹²¹;

¹¹⁷ T.A. van Dijk, *What...*, s. 44.

¹¹⁸ J. Charteris-Black, *Analysing Political Speeches. Rhetoric, Discourse and Metaphor*, Palgrave Macmillan, London 2014, s. 86.

¹¹⁹ Tamże, s. 86–89. Autor ten stwierdza, że termin „kontekst” nie jest zbyt trafny, ponieważ należy zanalizować całą gamę różnych „kontekstów”, więc używa on terminu „okoliczności mowy” (*speech circumstances*), jednak inni badacze – zarówno zagraniczni (np. R. Wodak, T. van Dijk) jak i polscy (np. M. Czyżewski, A. Duszak, A. Horolets) używają terminu „kontekst” – jest on bardziej powszechny, zatem został użyty i w niniejszej pracy.

¹²⁰ *Rytualny chaos...*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, s. 19.

¹²¹ Tamże, s. 22.

- dyskurs polityczny – czyli dyskurs elit symbolicznych na tematy polityczne (do elit symbolicznych należą m.in. dziennikarze, publicyści, autorzy podręczników szkolnych, naukowcy, eksperci)¹²².

W niniejszej pracy zostaje przeprowadzona głównie analiza dyskursu polityki – przemówienia i wypowiedzi polityków (głównie prezydentów, ale zanalizowane zostały również teksty ambasadorów Republiki Kirgiskiej, ministrów spraw zagranicznych czy osób z administracji prezydenta odpowiedzialnych za dyplomację) w ramach pełnionych przez nich funkcji, jednak ich wypowiedzi są konfrontowane z pracami kirgistańskich naukowców i analityków, dlatego też zdecydowano się nadać niniejszej pracy tytuł zawierający najszersze pojęcie, czyli dyskurs publiczny.

Charakterystyczne elementy dyskursu polityki

Podstawowymi elementami wypowiedzi zaliczanych do dyskursu polityki są stosowane deiksy, czyli te ich części, które zarysowują podstawowe cechy danej sytuacji. Mamy więc deiksy *ja/my* – definiujące kontekst społeczny, *teraz* – definiujące odniesienia czasu, oraz *tutaj* – definiujące przestrzeń działania. Można je rozumieć dosłownie („stoję tutaj” – *ja* jestem *teraz* dokładnie w *tym miejscu*), jak również metaforycznie. W analizie dyskursu polityki szczególnie ważne jest użycie zaimka pierwszej osoby liczby mnogiej *my*, który najczęściej jest używany do wywołania poczucia przynależności do określonej grupy, stworzenia tożsamości grupowej – czy to będzie partia polityczna, grupa czy klasa społeczna¹²³. Definiując *my* jednocześnie wprowadzana jest opozycja *my–oni*, która poddana analizie przekazuje informacje o strukturze społecznej, do której odnosi się nadawca, oraz o zachodzących w niej relacjach władzy. Również określenia *miejsca* mogą nawiązywać do przestrzeni politycznej czy geopolitycznej, mogą „wymagać rozumienia nie tylko w odniesieniu do neutralnej fizycznej lokalizacji, ale również w odniesieniu do pewnej konwencji”¹²⁴. Zatem *tutaj* może oznaczać „w Biszkeku”, „w Azji Centralnej”, „na obszarze poradzieckim”, czy też „na Wschodzie”, co metaforycznie może oznaczać przynależność (lub chęć przynależności) do pewnego kręgu kulturowego. Określenia przestrzeni służą również do charakteryzowania zależności politycznych – np. „bliscy sojusznicy” czy polityka zachowania „równych

¹²² Tamże, s. 24–25

¹²³ P. Chilton, *Analysing Political Discourse. Theory and Practice*, Psychology Press, London-New York 2004, s. 55.

¹²⁴ Tamże, s. 56.

odległości między Berlinem a Moskwą” w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym.

Deiksy czasu również odgrywają dużą rolę w dyskursie polityki – kształtując określenia czasu można implikować specyficzną periodyzację i nadawać konkretne znaczenia. *Teraz* może oznaczać konkretny dzień, ale również okres po upadku ZSRR, albo rządu polityka, który akurat przemawia. Rozgraniczenie okresów może służyć również do ich oceny – „*kiedyś* było lepiej” (np. za czasów Związku Radzieckiego). Takie zakotwiczenie czasowe „zależy od kognitywnych ram, które zawierają konwencjonalne, podzielane [przez wszystkich – przyp. O.P.] rozumienia (*understandings*) struktury danego społeczeństwa, grupy, oraz relacji z innymi społeczeństwami”¹²⁵ – jak napisał Paul Chilton.

Analiza tych trzech wymiarów w kontekście politycznym ma dalsze implikacje, ponieważ ogólne określenie *samego siebie* (*self*) „nie oznacza tylko *tutaj* i *teraz*, ale jest również źródłem epistemologicznej *prawdziwości* (*true*) i deontycznej *słuszności* (*right*)”¹²⁶, podczas gdy *inny* (*other*) będzie kojarzony z *nieprawdą* (*untrue*) lub *falszem* (*falsity*). W ten sposób tworzy się reprezentacje mentalne istniejących zjawisk. Jednak w przypadku dyskursu dotyczącego polityki, a w szczególności polityki zagranicznej, rzeczywistość tych procesów nie jest dla każdego (nadawcy czy odbiorcy) dostępna – jak stwierdza dość radykalnie Joanna Matuszewska w tej dziedzinie „bezasadne jest założenie istnienia jakiejś rzeczywistości niezapośredniczonej przez dyskurs”¹²⁷. Zatem bez możliwości weryfikacji pewnych komunikatów, prowadzony dyskurs o polityce (w tym polityce zagranicznej czy stosunkach międzynarodowych) staje się jedynym punktem odniesienia i reprezentacją rzeczywistości – w tym miejscu cała zawartość podzielanego przez dane społeczeństwo *samego siebie* jest skonstruowana przez grupę, która ten dyskurs tworzy. To ci nadawcy decydują, jakich słów lub wyrażenń używają – tworząc w sposób świadomy negatywne lub pozytywne konotacje, decydują o tym, jakie informacje trafiają do obiegu publicznego oraz jak mają one być odbierane. Badając dyskurs należy więc przyglądać się „zwłaszcza temu, jakie wizje świata, jakie tożsamości, jakie znaczenia są wytwarzane w trakcie opisywania czegoś w taki a nie

¹²⁵ Tamże, s. 56.

¹²⁶ Tamże, s. 59.

¹²⁷ J.J. Matuszewska, *Trzy światy...*, s. 19.

inny sposób. [Analizować], co dzięki takiemu lub innemu opisowi jest udostępniane, a co wykluczane”¹²⁸.

Obraz jako kategoria dyskursywna

Podczas przeglądu literatury okazało się, że pojęcie *obraz* jest różnorodnie definiowane. Nie chodzi przy tym o obraz jako wizerunek (*image*), którego kreowaniem zajmują się odpowiednie agencje, choć są to na pewno fenomeny ze sobą powiązane. Postrzeganie pewnego zjawiska lub podmiotu jest również tylko elementem *obrazu* – „wyzbywa się [on] prostych funkcji reprezentacji świata, (...) i jest czymś więcej niż efektem poszczególnych aktów percepcji; jest – jak twierdzi Hans Belting – «wynikiem osobowej lub kolektywnej symbolizacji»”¹²⁹. Jarosław Czubyaty pisze natomiast, że „docierające do człowieka wszelkiego rodzaju informacje tworzą pewien system – obraz rzeczywistości”¹³⁰. Następnie zauważa, że „obraz ów, oparty na sprawdzonych danych, jest traktowany jako istotna wartość, ceniony ze względu na swą spójność”. Pojęcie to sięga o wiele głębiej i warto odwołać się do koncepcji *dyskursywnego obrazu świata* (DOŚ), która jest rozwijana na gruncie językoznawstwa. DOŚ jest przedstawiany jako swoista interpretacja rzeczywistości, „dająca się ująć w postaci zespołu sądów o świecie, o ludziach, rzeczach i zdarzeniach (...) DOŚ – jako reprezentacja wiedzy – jest językowo konstruowany, negocjowany na bazie argumentów emocjonalnych lub racjonalnych oraz medialnie dystrybuowanych”¹³¹. Waldemar Czachur nazywa go nawet „każdorazową dyskursywną aktualizacją matrycy kulturowej” – można zatem stwierdzić, że *obraz* jest fenomenem budowanym przez każdego niezależnie, ale na podstawie istniejących wcześniej ram kulturowych i historycznych. Każdy tworzy swój własny *obraz*, ale jest on determinowany przez *obrazy* wcześniej istniejące i powielane w dyskursie, jednocześnie ten nowy *obraz* może być lekko zmodyfikowany przez jednostkowe doświadczenia danego człowieka i mieć wpływ na kolejne osoby i tworzone przez nich *obrazy*. Najważniejszą kwestią jest to, że są one tworzone i reprodukowane za pomocą języka i dyskursu. Nie tylko językoznawcy

¹²⁸ T. Rapley, *Analiza konwersacji...*, s. 23.

¹²⁹ Cytat za: A. Rażny, *Drogi i manowce kulturoznawstwa*, „Relacje Międzykulturowe – Intercultural Relations” 2018, nr 1 (3), s. 38.

¹³⁰ J. Czubyaty, *Rosja i świat. Wyobrażenia polityczna elity władzy imperium rosyjskiego w początkach XIX w.*, Wydawnictwo NERITON, Warszawa 1997, s. 63. Praca ta jest bardzo ciekawym przykładem wykorzystania analizy dyskursu o rzeczywistości politycznej w pracy zaliczanej do dyscypliny historia.

¹³¹ W. Czachur, *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2011, nr 4, s. 87.

zajmują się tym fenomenem – również na gruncie nauk o polityce (dokładniej w subdyscyplinie psychologii politycznej) prowadzone były badania w tym kierunku. Z punktu widzenia tematu niniejszej pracy warto odwołać się również do teorii obrazu w stosunkach międzynarodowych. Badanie tego, jak postrzega się dane państwo i jakie może to mieć implikacje dla ładu międzynarodowego, prowadzone były już w latach sześćdziesiątych XX wieku¹³². *Obraz* jest tutaj konstruktem, na który składają się przekonania o danym podmiocie (dotyczące wyznawanych przez niego wartości, jego znaczenia w danym regionie, sposobu funkcjonowania jego systemu politycznego, gospodarki czy kultury – mające podłoże emocjonalne), jak również relacje z tym podmiotem. Badania te kierowały się często w stronę identyfikacji stereotypów¹³³, dlatego tak ważne jest sięgnięcie głębiej – do kontekstu historyczno-kulturowego.

Jak zostało to zaznaczone w punkcie „Teza i problemy badawcze”, w niniejszej pracy analiza została również oparta na elementach założeń procesu metodologicznego teorii ugruntowanej. Jego podstawą jest przetworzenie materiału badawczego, który po zebraniu zostaje podzielony, posortowany i zsyntezowany za pomocą kodowania¹³⁴. Kodowanie polega na „podziale segmentów danych oraz nadaniu im zwięzłych terminów, które wskażą wygodny sposób rozwijania abstrakcyjnych idei pozwalających na interpretację każdego segmentu danych”¹³⁵. Po kodowaniu wstępnym (w czasie pierwszego czytania całego materiału) uwaga została skupiona na etapie skoncentrowanym (selektywnym), w którym wykorzystane zostały najistotniejsze kody z punktu widzenia tezy pracy. Odpowiednio uporządkowane kody stanowią podstawę do rekonstrukcji *obrazu* danego podmiotu.

Koncepcja centrum–peryferie

Modelem teoretycznym niezwykle przydatnym w niniejszej pracy okazała się koncepcja zależności centro-peryferyjnych. Stworzona przez Immanuela Wallersteina, amerykańskiego socjologa, teoria systemów-światów zakłada, że świat dzieli się na rdzeń (centrum) który dominuje gospodarczo i politycznie nad obszarami peryferyjnymi i półperyferyjnymi. Zdzisław Krasnodębski podaje m. in. następujące

¹³² Szerzej na ten temat zob. R.K. Herrmann, *Teoria obrazu i interakcje strategiczne w dziedzinie stosunków międzynarodowych*, w: *Psychologia polityczna*, red. D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 259–260.

¹³³ Tamże, s. 264–265.

¹³⁴ K. Charmaz, *Teoria...*, s. 9.

¹³⁵ Tamże, s. 61.

cechy strefy peryferyjnej: 1) słabość państwa, 2) brak efektywnej kontroli nad użytkowaniem zasobów, 3) relatywny brak lokalnych innowacji, 4) migracja z peryferii do centrum (ruch turystyczny odbywa się w odwrotnym kierunku), 5) pomimo słabości państwa jest ono głównym aktorem gospodarczym¹³⁶. Wydaje się, że Kirgistan wypełnia wszystkie te warunki. Tomasz Zarycki natomiast związał tę koncepcję z myślą Pierre'a Bourdieu dotyczącą trzech typów kapitału – ekonomicznego, społecznego oraz kulturowego. Według tak przetworzonej koncepcji można definiować elity Kirgistanu jako elity peryferyjne, które wobec niedostatku kapitału ekonomicznego (który jest domeną Zachodu) oraz kapitału politycznego (który jest podtypem kapitału społecznego, a który jest domeną np. Rosji) koncentrują się na kapitale kulturowym. Tomasz Zarycki zwraca uwagę, że „elity w krajach i regionach peryferyjnych zdefiniowane będą w mniejszym stopniu w kategoriach ekonomicznych, w większym zaś w kategoriach społecznych (np. politycznych, klanowych, religijnych itp.) i/lub kulturowych (np. w kategoriach wykształcenia, kompetencji kulturowych itp.)”¹³⁷. Właśnie te procesy można zauważyć we współczesnym Kirgistanie – np. renesans znaczenia więzi trybalnych w życiu społecznym¹³⁸ czy oparcie ideologii państwowej na eposie „Manas”¹³⁹. Ważną kwestią w tym modelu jest fakt, że „peryferie znajdują się ciągle w interakcji z obszarami centralnymi”, to centrum wciąż stanowi punkt odniesienia. Tworzy to sytuację, w której „mieszkańcy peryferii, a w szczególności elity peryferyjne, żyją w co najmniej dwuwymiarowym systemie społecznym, często kierującym się sprzeczną logiką”¹⁴⁰. Cechą charakterystyczną peryferii będzie zatem ciągle napięcie między tymi, którzy „odwołują się do lokalnych wartości, hierarchii i do lokalnego języka (...) w sensie świata znaczeń i pojęć, jakimi operują”, a tymi, którzy „odwołują się przede wszystkim do wartości, kanonów estetycznych i moralnych oraz kodów kulturowych pochodzących z centrum”¹⁴¹. W tym miejscu należy podkreślić specyfikę Kirgistanu, który w moim przekonaniu ciąży ku dwóm centróm – nadal jest częścią obszaru poradzieckiego, zatem politycznie i społecznie bliżej mu do Rosji, jednak ze względu na dość otwarty (w porównaniu z innymi państwami regionu) charakter

¹³⁶ Z. Krasnodębski, *Demokracja peryferii*, wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2003, s. 197–198.

¹³⁷ T. Zarycki, *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2007, nr 1(27), s. 11.

¹³⁸ Zob. A. Wierzbicki, P. Załęski, *Trybalizm a władza...*

¹³⁹ B. Pétric, *Where are...*, s. 30–33.

¹⁴⁰ T. Zarycki, *Interdyscyplinarny model...*, s. 12–13.

¹⁴¹ Tamże, s. 14.

systemu politycznego przejmował wzory zachodnie (demokracja, liberalne reformy gospodarcze). W mojej opinii napięcia między tymi trzema wymiarami (prorosyjskim, prozachodnim oraz wewnętrznym) widoczne są w dyskursie publicznym i mają wpływ na postrzeganie rzeczywistości międzynarodowej przez tamtejsze elity.

Anna Duszak, językoznawczyni z Uniwersytetu Warszawskiego, również poddała analizie koncepcję centrum i peryferii z punktu widzenia analizy dyskursu. Badaczka ta traktuje ten podział „jako konstrukcję myślową o charakterze ideologicznym”¹⁴², ponieważ zawsze trzeba przyjąć jakiś punkt odniesienia – zdefiniować, co traktujemy jako centralne, a co jako peryferyjne. Warto podkreślić, że traktuje ona ten podział jako występujący w szeroko rozumianej rzeczywistości społecznej, której jednym z wycinków jest rzeczywistość międzynarodowa. Jednak pisząc o kontekście globalnym, zwraca uwagę na aspekty, które zostały uwzględnione w niniejszej analizie – należy pamiętać o tym, że „peryferie wykazują mniej lub bardziej aktywną rolę w odbiorze, adaptacji czy selektywnym wykorzystaniu impulsów idących z centrum”, zatem potrzebne są „regionalnie usytuowane odczytania”¹⁴³. Nowoczesna nauka stanęła przed nowymi wyzwaniami, które trudno było analizować za pomocą klasycznych narzędzi, stworzonych do badania państw zachodnich – jak stwierdza Aleksander Posern-Zieliński „(...) badacze realiów politycznych i prawnych świata postkolonialnego szybko skonstatowali, iż materia ich refleksji jest całkowicie odmienna od dotychczasowych, stosowanych w obrębie ich dyscyplin wzorców. Wymaga swobodnego poruszania się w obszarze międzykulturowym, umiejętności relatywizowania obserwacji w zależności od kulturowego kontekstu analizowanego zjawiska i dobrej orientacji w lokalnych uwarunkowaniach historycznych”¹⁴⁴. Takie podejście pozwala więc na odcięcie się od europocentryzmu, który stał się bolączką zachodniej nauki. Są to niewątpliwie argumenty za upodmiotowieniem dyskursów peryferyjnych oraz istotnością tego typu badań w naukach o polityce.

¹⁴² A. Duszak, *Centra, hybrydy i zmiana społeczno-dyskursywna*, w: *Analiza dyskursu centrum-peryferie*, „Oblicza Komunikacji” 2012, nr 5, s. 9.

¹⁴³ Tamże, s. 15.

¹⁴⁴ A. Posern-Zieliński, *Wspólne obszary refleksji: społeczno-kulturowej antropologii, nauk o polityce i nauk prawnych*, w: *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów*, red. A. Pomieciński, S. Sikora, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2009, s. 113.

Liderzy jako aktorzy polityki zagranicznej. O autorach analizowanego dyskursu

Jak trafnie zauważyła Marijke Breuning: „rozwijając zdolność postrzegania świata tak, jak postrzegają go przywódcy różnych państw, możemy lepiej zrozumieć logikę ich decyzji dotyczących polityki zagranicznej”¹⁴⁵. Prezydent Kirgistanu jest niewątpliwie centralną postacią w tym aspekcie: art. 42 ust. 3 Konstytucji RK z 1993 roku traktował o tym, że „Prezydent Republiki Kirgiskiej określa podstawowe kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa, reprezentuje Republikę Kirgiską w kraju i w stosunkach międzynarodowych, podejmuje działania w celu ochrony suwerenności i integralności terytorialnej Republiki Kirgiskiej”. Po uchwaleniu nowej ustawy zasadniczej w 2010 roku art. 64 ust. 6.1 Konstytucji RK określa, że prezydent „reprezentuje Republikę Kirgiską w kraju i za granicą”. Pokrywa się to z praktyką polityczną – pomimo zmiany systemu rządów z superprezydenckiego na parlamentarno-prezydencki¹⁴⁶, to właśnie prezydent pozostawał najważniejszym podmiotem w tworzeniu i prowadzeniu polityki zagranicznej. W czasie analizowania materiału do niniejszego badania okazało się, że obecne w przestrzeni publicznej były również głosy innych członków elity politycznej – ministrów spraw zagranicznych, ambasadorów, którzy przedstawiali i analizowali stosunki Kirgistanu z państwem, w którym pełnili swoją funkcję (ciekawym przykładem jest tutaj Roza Otunbaeva, która występuje w potrójnej roli – jako Ambasador RK w Wielkiej Brytanii, Specjalna Przedstawicielka ONZ w Gruzji oraz Prezydent RK Okresu Przejściowego), jak również inni członkowie struktur rządowych odpowiedzialni za różne aspekty polityki zagranicznej (np. koordynator ds. Szanghajskiej Organizacji Współpracy). Głosy te dopełniają wypowiedzi prezydentów, którzy są jednak głównymi autorami analizowanych tekstów (431 materiałów na 487 było wytworzonych przez osoby piastujące urząd głowy państwa). Prezydenci Republiki Kirgiskiej, którzy urzędowali w wyznaczonych ramach czasowych, to: Askar Akaev, Kurmanbek Bakiev, Roza Otunbaeva oraz Almazbek Atambaev. Nie tylko opisane powyżej podstawy prawne, ale również praktyka polityczna ukazuje, że osoba piastująca urząd Prezydenta RK ma decydujący wpływ na tę sferę działalności państwa.

¹⁴⁵ M. Breuning, *Foreign Policy Analysis. A Comparative Introduction*, Palgrave Macmillan, New York–Hampshire 2007, s. 57.

¹⁴⁶ Kolejne zmiany konstytucyjne – z 2021 roku – ponownie postawiły urząd prezydenta w centrum systemu politycznego. Zob. <https://freedomhouse.org/country/kyrgyzstan/freedom-world/2022>, dostęp: 30.01.2023.

Marijke Breuning podkreśla, że „trudno jest wytłumaczyć decyzje i działania dotyczące polityki zagranicznej bez odniesienia do liderów”¹⁴⁷. Aby lepiej zrozumieć tworzone dyskursy, potrzeba nie tylko zrozumienia kontekstu samych wypowiedzi, ale również znajomości twórców dyskursu. Osobowość lidera, jego doświadczenie życiowe i postawy (mające korzenie w historii i kulturze jego kraju) są jednym z elementów determinujących prowadzenie przez niego lub nią polityki zagranicznej. Kim zatem byli prezydenci Kirgistanu? Pomimo toczonych między nimi walki politycznej można będzie wykazać kilka wspólnych elementów, charakteryzujących ich biografie.

Askar Akaevič Akaev urodził się w 1944 roku na północy Kirgistanu, w miejscowości Kyzyl-Bairak. Po ukończeniu szkoły średniej z wyróżnieniem studiował w Leningradzkim Instytucie Mechaniki Precyzyjnej i Optyki, gdzie uzyskiwał kolejne stopnie naukowe¹⁴⁸. Przeniósł się następnie do Frunzeńskiego Instytutu Politechnicznego, gdzie pracował naukowo. Warto podkreślić, że nie był on „politycznym outsiderem” – w 1981 roku został członkiem partii komunistycznej, pnąc się po kolejnych szczeblach nomenklaturowej kariery; w 1986 roku objął stanowisko kierownika wydziału ds. nauki i szkolnictwa Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Kirgizji, a następnie został nawet wiceprezydentem i prezydentem Akademii Nauk Kirgiskiej SRR¹⁴⁹. W 1989 roku został wybranym deputowanym ludowym ZSRR. Jak podkreśla Radzisława Gortat, jego wybór na prezydenta był efektem porozumienia wewnątrz elit i nie mogło się ono obejść bez błogosławieństwa samego Gorbaczowa¹⁵⁰. Najwyższy urząd w państwie piastował od 31 sierpnia 1991 roku do marca 2005 roku, kiedy został obalony przez tzw. rewolucję tulipanową¹⁵¹.

Karierę o bardziej lokalnym charakterze rozwijał Kurmanbek Salievič Bakiev. Urodził się w 1949 roku w miejscowości Masadan w obwodzie dżalalabadzkim

¹⁴⁷ Tamże, s. 31.

¹⁴⁸ *Elita Kyrgyzstana. Biografičeskij sbornik*, Agenstvo žurnalistich rassledovanij, Biškek 2004, s. 5. W 1971 roku ukończył *aspiranturę*, następnie w 1976 został *doktorem nauk* (odpowiednik polskiej habilitacji).

¹⁴⁹ P. Załęski, *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 250.

¹⁵⁰ R. Gortat, *Kirgistan. Natura...*, s. 42–43.

¹⁵¹ Po wybuchu rewolucji i rezygnacji z urzędu prezydenta schronił się w Rosji, gdzie pracuje jako profesor na Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym im. Łomonosowa oraz współpracuje z Rosyjską Akademią Nauk. Ciężką nad nim zarzuty dotyczące korupcji oraz wydarzeń aksyjskich z 2002 roku, a na mocy dekretu prezydent Otunbaeviej z 2010 roku został pozbawiony statusu byłego prezydenta. Na tyle bał się kirgistańskiego wymiaru sprawiedliwości, że nie uczestniczył nawet w pogrzebie swojego starszego brata Bolota, który zmarł w 2014 roku. Zob. <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-akaev-not-returning/26514572.html>, dostęp: 08.07.2020.

(południe Kirgistanu). Studia zaoczne w Kujbyszewskim Instytucie Politechnicznym w Rosyjskiej FSRR (dzisiejsza Samara) ukończył w wieku 29 lat¹⁵², zaraz po ich zakończeniu zaczął pracę jako inżynier – najpierw w Kujbyszewie, potem w rodzinnym Dżalal-Abadzie, gdzie doszedł do pozycji dyrektora fabryki. W 1990 roku został pierwszym sekretarzem oddziału partii komunistycznej w mieście Kok-Żangak, a po pół roku został wybrany przewodniczącym miejskiej Rady Deputowanych Ludowych. Następnie w latach 1995–1997 piastował urząd gubernatora obwodu dżalalabadzkiego, a w latach 1997–2000 – obwodu czujskiego. W grudniu 2000 roku otrzymał od prezydenta Akaeva nominację na urząd premiera, którym był do roku 2002. Po obaleniu Akaeva w 2005 roku wygrał wybory i został Prezydentem Republiki Kirgiskiej. Historia zatoczyła jednak koło, ponieważ sam został – zaledwie pięć lat później – obalony i musiał uciekać z Kirgistanu¹⁵³.

Podobną przeszłość jak Akaev – zakotwiczoną w aparacie państwowym ZSRR – ma Roza Isakovna Otunbaeva. Urodzona w 1950 roku w Biszkeku, również ukończyła szkołę z wyróżnieniem, i podobnie jak poprzednicy – studiowała w Rosyjskiej FSRR. W 1972 roku została absolwentką filozofii na Moskiewskim Uniwersytecie Państwowym, gdzie ukończyła też *aspiranturę*. Następnie wróciła do Frunze, gdzie była pracownikiem naukowym Kirgiskiego Uniwersytetu Państwowego. Od 1981 roku zajmowała różne stanowiska partyjne w ramach Komunistycznej Partii Kirgizji, w 1986 roku została ministrem spraw zagranicznych Kirgiskiej SRR, a w latach 1989–1992 pracowała w aparacie Ministerstwa Spraw Zagranicznych ZSRR¹⁵⁴. Jej doświadczenie w dyplomacji zostało wykorzystane przez Askara Akaeva – po powrocie do Kirgistanu została jego ministrem spraw zagranicznych (1992, 1994–1997), ambasadorem RK w USA i Kanadzie (1992–1994) oraz w Wielkiej Brytanii (1998–2001). Pracowała również w strukturach Organizacji Narodów Zjednoczonych – w latach 2002–2004 była zastępczynią szefa specjalnej misji ONZ w Gruzji. We wrześniu 2004 roku wróciła ponownie do Kirgistanu, już na stałe angażując się w politykę wewnętrzną. Bardzo rzadko mówi się o jednym z aspektów jej działalności – dwukrotnie była liderką Partii Odrodzenia Narodowego *Asaba*, która to partia ma wyraźny charakter nacjonalistyczny¹⁵⁵. W 2010 roku – po kolejnym przewrocie – jako jedna z liderek opozycji została wybrana najpierw szefem

¹⁵² P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 255.

¹⁵³ Skazany zaocznie przez sąd na 24 lata więzienia, znalazł schronienie w Mińsku na Białorusi.

¹⁵⁴ Y. Omurzakov, *Prezidenty Kirgystana*, Biškek 2017, s. 74.

¹⁵⁵ P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 257.

rządu tymczasowego, a następnie w maju tego samego roku Prezydentem RK okresu przejściowego. Urząd ten miała sprawować do końca 2011 roku i tak też się stało¹⁵⁶.

Ostatnią osobą, która piastowała urząd Prezydenta RK w badanym okresie, był Almazbek Šaršenovič Atambaev. Urodzony w 1956 roku w miejscowości Araszán w obwodzie czujskim (północny Kirgistan), w 1980 roku ukończył studia ekonomiczne w Moskwie. Po powrocie do ojczyzny pracował krótko w strukturach państwowych (był m.in. starszym referentem w prezydium Rady Najwyższej Kirgiskiej SRR), a w 1989 roku stanął na czele firmy „Forum”, co było początkiem jego kariery w biznesie. Jest postrzegany jako niesamowicie zamożny (w 2013 roku był na trzeciej pozycji na liście najbogatszych ludzi w Kirgistanie z majątkiem szacowanym na 600 mln dolarów¹⁵⁷), choć nie do końca wiadomo, jak go uzyskał. Równolegle do kariery biznesowej rozwijała się jego kariera w polityce – w 1995 roku został deputowanym *Žogorku Keŋešu*, na początku wspierał prezydenta Akaeva, aby w 1999 roku przejść do opozycji. W 2000 roku wziął udział w wyborach prezydenckich, w których niespodziewanie zajął trzecie miejsce¹⁵⁸. Był jednym z organizatorów mitingu z 24 marca 2005 roku, który był początkiem tulipanowej rewolucji. Następnie, już za prezydenta Bakieva, był ministrem przemysłu, handlu i turystyki (od grudnia 2005 roku do kwietnia 2006 roku). Szybko jednak przeszedł do opozycji, a jego niespodziewane powołanie na stanowisko premiera w kwietniu 2007 roku „traktowano na ogół jako efekt swoistego kompromisu między reżimem a opozycją, którą reprezentował”¹⁵⁹. Zaledwie po pół roku został zdymisjonowany, by powrócić na to stanowisko już po obaleniu Bakieva (2010–2011). W grudniu 2011

¹⁵⁶ Sama Otunbaeva jako anegdotę opowiadała, że była jedynym w historii Azji Centralnej prezydentem, który bezkrwawo i w terminie zakończył swoje rządy. Po zakończeniu kadencji Almazbeka Atambaeva w 2017 roku twierdzenie to straciło ważność, ale po jego konflikcie z nowym prezydentem, Sooronbaem Džeenbekovem, które zakończyło się skazaniem Atambaeva na karę więzienia, Otunbaeva pozostaje jedynym byłym prezydentem Kirgistanu, który nie ma problemów z kirgistańskim wymiarem sprawiedliwości. Sam Džeenbekov również zrezygnował z pełnienia urzędu Prezydenta RK przed upływem kadencji w 2020 roku ze względu na protesty i zamieszki po wyborach parlamentarnych, w których miano utrudniać rejestrację partii opozycyjnych. Wyniki wyborów zostały unieważnione i przeprowadzono je ponownie, a nowym prezydentem został jeden z liderów protestów Sadyr Žaparov.

¹⁵⁷ https://aimak.kg/ru/novosti/politika_i_obshestvo/427-100-samyh-bogatyh-lyudey-kyrgyzstana.html, dostęp: 08.07.2020.

¹⁵⁸ Y. Omurzakov, *Prezidenty...*, s. 82.

¹⁵⁹ P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 261.

roku został wybrany na czwartego prezydenta Kirgistanu i piastował ten urząd przez całą kadencję, aż do listopada 2017 roku¹⁶⁰.

Należy podkreślić, że wszystkie te osoby należą do jednego pokolenia i dzielą wiele doświadczeń życiowych – wszyscy kształcili się w Rosyjskiej FSRR i biegle mówią po rosyjsku. Wszyscy też pierwsze szlify polityczne zdobyli w partii komunistycznej, choć oczywiście na zupełnie innych poziomach – od Bakieva, który był szefem lokalnej struktury partii, aż po Otunbaewą, która pracowała na szczeblu centralnym ZSRR. Wszyscy też byli zaangażowani politycznie od samego początku istnienia niepodległego Kirgistanu, a fakt, że piastowali swoje stanowiska za kadencji poprzedników, pokazuje, że są *de facto* częścią jednej elity politycznej, która sprawuje władzę pomimo kolejnych zmian, w tym przewrotów politycznych.

Kwestią poza regulacjami prawnymi pozostaje, czy lider jest w ogóle zainteresowany polityką zagraniczną – wydaje się, że duży wpływ ma na to również osobowość danego prezydenta. Askar Akaev z chęcią wypełniał obowiązki w zakresie polityki zagranicznej – często wyjeżdżał na oficjalne wizyty, wypowiadał się publicznie, wygłaszał kwieciste przemówienia będące przejawem jego erudycji i wykształcenia, brylował na spotkaniach z zagranicznymi gośćmi. W okresie kadencji Kurmanbeka Bakieva środek ciężkości działalności prezydenta przesunął się ku sprawom wewnętrznym, a działalność ministra spraw zagranicznych uległa znacznej aktywizacji. Roza Otunbaeva dobrze odnajdywała się w środowisku międzynarodowym, na co wpływ na pewno miało doświadczenie dyplomatyczne. Almazbek Atambaev również był aktywny w tej sferze, choć do głosu dochodzili również jego doradcy. Niemniej – wszyscy aktywnie brali udział w debacie publicznej i dzięki temu możliwe było przeprowadzenie tego badania.

Uwagi o materiale badawczym

Wyjaśnienia wymaga kwestia języka materiału badawczego – zanalizowane teksty zostały wytworzone i opublikowane w języku rosyjskim¹⁶¹. Język kirgiski – należący do rodziny języków turkijskich¹⁶² i zapisywany cyrylicą – ma status języka państwowego, co jest zapisane w art. 10 ust. 1 Konstytucji RK. Jednocześnie ustęp

¹⁶⁰ Według Konstytucji RK z 2010 roku prezydent mógł sprawować swój urząd przez jedną, sześcioletnią kadencję.

¹⁶¹ Tylko w przypadku jednego tekstu Kurmanbeka Bakieva opublikowanego w jego książce była adnotacja, że tekst został przetłumaczony z języka kirgiskiego.

¹⁶² Przymiotnik „turkijski” jest rusycyzmem, w języku polskim przeważnie używa się pojęcia „turecka rodzina językowa”, ale ponieważ w nieniejszej pracy analizowana jest Turcja, to dla rozróżnienia zdecydowano się na stosowanie dwóch przymiotników – „turecki” i „turkijski”.

drugi tego samego artykułu określa, że język rosyjski ma status języka oficjalnego w Republice Kirgiskiej. Nie można przecenić pozycji tego języka – na przełomie wieków Stanisław Zapaśnik pisał tak: „rosyjski nadal jest używany za prestiżowy i obecnie obserwujemy wyraźny odwrót od używania języka kirgiskiego nawet w domu”¹⁶³. Znajomość języka rosyjskiego, jak również używanie go jako języka komunikacji, nie jest na takim samym poziomie w całym Kirgistanie – najbardziej powszechna jest na obszarach miejskich na północy, jednak to właśnie tutaj koncentruje się życie polityczne. Co prawda od kilku lat utrzymuje się trend wzmocnienia języka kirgiskiego w życiu publicznym, ale w założonych ramach czasowych to właśnie język rosyjski był językiem wiodącym w polityce.

Wy tłumaczenia wymaga również kwestia oznaczania użytych cytatów. Ponieważ przy badaniu dyskursu nie sposób odciąć się od materiału badawczego – nic tak dobrze nie ilustruje problemu badawczego jak same teksty poddane analizie – w niniejszej pracy pojawia się bardzo dużo cytatów. Są one zaznaczone kursywą – niezależnie czy są to krótsze cytaty zawarte w tekście, czy dłuższe, wyszczególnione jako niezależny akapit. Na końcu cytatu pojawia się jego oznaczenie – litera, oznaczająca autora (Ak – Askar Akaev, B – Kurmanbek Bakiev, O – Roza Otunbaeva, At – Almazbek Atambaev), następnie – jeśli cytat pochodzi z książki-zbioru wypowiedzi Bakieva to jest litera K, jeżeli z wystąpienia które znajdowało się na stronie internetowej aparatu prezydenta – litera I, następnie mamy numer oznaczający konkretny tekst. Głównym źródłem pozyskania materiału była gazeta „Slovo Kyrgyzstana” – wtedy po literze oznaczającej autora następuje numer gazety oraz rok wydania. Jeżeli w danym numerze był więcej niż jeden wykorzystany tekst – są one oznaczone dodatkową cyfrą. Na przykład „At/4/12” oznacza, że autorem cytowanej wypowiedzi jest prezydent Atambaev, a znajduje się on w czwartym numerze pisma z 2012 roku, natomiast „O/100/11/1” oznacza, że autorką cytatu jest prezydent Otunbaeva, pochodzi on z 100. numeru pisma z roku 2011 i jest to pierwszy z tekstów tej autorki z tego konkretnego numeru. Wszystkie źródła wraz z oznaczeniami znajdują się w aneksie do niniejszej pracy.

¹⁶³ S. Zapaśnik, „*Walczący islam*”..., s. 75.

Rozdział I

Federacja Rosyjska

Rosja jest nam dana przez Boga i historię.

– Askar Akaev

Nie da się przecenić roli Rosji w Azji Centralnej, tym bardziej nie da się tego zrobić w samym Kirgistanie. Nie ma innego państwa, które choć oddalone geograficznie, byłoby postrzegane dosłownie jako bliski sąsiad. Prezydent Bakiev mówiąc o współpracy stwierdził, że jest ona podejmowana z *sąsiednimi państwami, takimi jak Uzbekistan, Kazachstan, Tadżykistan i Federacja Rosyjska (B/K/8)* – nie wymienił graniczących z Kirgistanem Chin, ale znalazło się miejsce dla Rosji, do której granic z Biszkeku jest ponad 1500 km. Bliskie relacje z Rosją mają silne, historyczno-kulturowe podstawy i wychodzą daleko poza kurtuazyjne, dyplomatyczne zapewnienia o przyjaźni. W niniejszym podrozdziale zostaną przedstawione i zanalizowane te obrazy, które wyłaniają się z dyskursu o Federacji Rosyjskiej, w następnym natomiast – o nierozzerwalnie z nią związanym poprzedniku – Związku Radzieckim.

Po uzyskaniu niepodległości w 1991 roku państwa Azji Centralnej musiały na nowo zdefiniować swoje miejsce w rzeczywistości międzynarodowej. Nie mogły jednak całkowicie odciąć się od przeszłości. W swoich wystąpieniach prezydenci Republiki Kirgiskiej oraz inni politycy zajmujący ważne dla polityki zagranicznej stanowiska państwowe wielokrotnie odnosili się do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i przeszłości narodu kirgiskiego w jego ramach. W tym podrozdziale zanalizowane zostaną obrazy ZSRR, jakie przewijają się w analizowanym materiale.

1. Rosja – historyczna więź

Jak stwierdził Askar Akaev: *stosunki między Kirgistanem a Rosją mają wiele aspektów i opierają się na silnych, wielowiekowych korzeniach (Ak/16/02)*. To właśnie oparcie na historycznej więzi wpływa na siłę tych relacji współcześnie. W oficjalnej historiografii rosyjskiej i radzieckiej historia wzajemnych kontaktów sięga XVIII wieku i wynikała z prostej kalkulacji politycznej – otóż plemiona kirgiskie, pozostające w napiętych stosunkach z otaczającymi je organizmami politycznymi

(Chiny, Chanat Kokandzki, Kazachowie), postanowiły zwrócić się do Rosji z prośbą o objęcie ich protektoratem. Takie stanowisko zajął Atake-bij, wpływowy przywódca plemienny, na zwołanym wtedy kurułtaju¹⁶⁴. Prezydent Akaev w ten sposób opisywał tamte wydarzenia:

Kiedy w XVIII wieku Kirgizi na naszej ziemi Ala-Too zaczęli doświadczać trudności w związku z najezdami zdobywców i walkami wewnętrznymi, nasi przywódcy (...) zwrócili się do Rosji. To właśnie wtedy mój daleki przodek Atake-bij wysłał pierwsze kirgiskie poselstwo do Rosji, z prośbą o patronat i przyjęcie rosyjskiego zwierzchnictwa. I choć wtedy, w 1785 roku, zajęta skomplikowanymi sprawami europejskimi i niekończącymi się wojnami z Turcją Rosja nie mogła odpowiednio odpowiedzieć na apel Kirgizów, to zostały położone mocne fundamenty (Ak/16/02).

Działania te były motywowane założeniem, że Rosja jest silniejsza od lokalnych wrogów¹⁶⁵, ale jest „położona na tyle daleko, że jej protektorat nie groził bezpośrednio zniewoleniem plemion kirgiskich”¹⁶⁶. Jak powiedział prezydent Bakiev: *chęć zachowania niezależności doprowadziła Kirgizów do nawiązania przyjaznych stosunków z Imperium Rosyjskim (B/K/53)*. Jak błędne było to założenie – pokazał dopiero kolejny wiek. Rosyjskie zaangażowanie w Azję Centralną nie wiązało się jednak z pojedynczym wydarzeniem – było długotrwałym procesem, który trwał od lat trzydziestych XVIII wieku, kiedy Rosjanie objęli swoim protektoratem część plemion kazachskich – od tamtej pory powoli, ale z uporem wkraczali coraz bardziej na południe. Kirgiskie plemiona zwracały się do Rosjan o wsparcie albo w momencie wewnętrznych konfliktów (przy braku innych sojuszników) lub w obliczu sporów z innymi organizmami politycznymi. Ponieważ ziemie kirgiskie wchodziły w skład Chanatu Kokandu, to spór między nim a Rosją był nieunikniony i zakończył się – po wielu politycznych walkach i zbrojnych starciach – likwidacją Chanatu w 1876 roku i przyłączeniem jego ziem do Imperium. Prezydent Bakiev również podkreślał, że *ustanowienie specjalnych stosunków politycznych z Rosją oraz historyczny wybór*

¹⁶⁴ Kurułtaj – u ludów koczowniczych Azji Centralnej i Mongolii – zjazd członków rodów arystokratycznych, odbywany w celu podjęcia najważniejszych decyzji politycznych (wybór władcy, sprawy wojny i pokoju, zmiany w prawie itp.). Źródło: Encyklopedia PWN.

¹⁶⁵ Należy podkreślić, że Kirgizi pod panowaniem Chanatu Kokandu doświadczały „skrajnie despotycznej władzy”, od której wielokrotnie próbowali się uwolnić. Więcej na ten temat np. B.L. Bootaeva, *Zawoevanie Rossiej Kokandskogo Hanstva i prisoedinenie Kyrgyzstana k Rossijskoj Imperii*, w: *Problemy istorii, gosudarstva i kul'tury*, red. V.M. Ploskih, Izdatel'stvo KRSU, Biškek 2004.

¹⁶⁶ Cytat z Atake-bija w: M. Lang, M. Kojobekov, *Pod jarzmem Imperium Rosyjskiego w: Kirgistan. Historia...*, red. T. Bodio, s. 151–152.

narodu kirgiskiego, który opowiedział się za strategicznym partnerstwem z tym wielkim mocarstwem, stały się jednym z fundamentów naszej historii (B/K/31). Wypowiedź ta zawiera dwa najważniejsze elementy postrzegania tego etapu historii przez część Kirgizów. Po pierwsze, jest to przedstawiane jako *wybór* – nie podbój, nie narzucona siłą aneksja, ale decyzja samych Kirgizów. Po drugie – był to wiekopomny moment, który zdeterminował całą późniejszą historię i losy Kirgizów. Pozytywne następstwa tego wyboru podkreślała również prezydent Otunbaeva: *późniejsza epoka, a zwłaszcza wydarzenia XX wieku, potwierdziły słuszność wyboru Kirgizów, którzy postawili na Rosjan (O/109/11).*

Dorobek przeszłości wpływa na przyszłość i na podejmowane współcześnie strategiczne decyzje – jak powiedział prezydent Akaev: *nasze narodowe doświadczenie doprowadziło nas do głębokiego przekonania, że potrzebujemy silnej przyjaźni z Rosją (Ak/25/04).* Prezydent Akaev mówił również o *pokrewieństwie dusz* obu narodów, oraz o *braterstwie umocnionym wiekami i wspólnym trudnym losem (Ak/16/02).* Prezydent Bakiev także opiewał wspólną przeszłość: *pragnę podkreślić, że tak ciepłe i przyjazne stosunki między naszymi państwami nie powstały wczoraj i dziś; mają one głębokie korzenie historyczne (B/K/32).* Kemelbek Nanaev, ówczesny Ambasador RK w Federacji Rosyjskiej, mówiąc o Dniu Kultury Kirgistanu w Rosji stwierdził, że wydarzenie to *jest żywym dowodem szczególnej bliskości duchowej naszych narodów, która sięga wieków (Na/103/03).* Wyraźnie widać, że w tym obrazie stałe, kilkunastowieczne kontakty miały wytworzyć metafizyczną wręcz więź, która ma pomóc w uzasadnieniu i zracjonalizowaniu współczesnego, strategicznego partnerstwa.

Pomimo generalnego przedstawiania relacji z Rosją w bardzo pozytywnym świetle, w jednym przemówieniu prezydent Akaev odniósł się do przeciwnych opinii, jednocześnie je kontrując: *w XIX wieku na ziemie kirgiskie przybyła Rosja. Wielu zagranicznych i krajowych historyków ocenia to wydarzenie wyłącznie negatywnie, ale takie oceny grzeszą stronniczością i nie odpowiadają w pełni prawdzie historycznej (Ak/27/02).* Jednak w dyskursie żadnego z prezydentów nie ma odniesienia do negatywnych wydarzeń i efektów kontaktów z rosyjskim imperium, jak choćby do powstania 1916 roku – które było największym wystąpieniem przeciwko władzy carskiej w regionie centralnoazjatyckim, kiedy to muzułmanie zbuntowali się przeciwko powołaniu ich do wojska rosyjskiego w celu odbycia służby na froncie

wschodnim w czasie I wojny światowej¹⁶⁷. Pomimo wyniesienia obchodów tego powstania do rangi państwowej i wplecenia go do oficjalnej pamięci historycznej, dyskurs publiczny o nim nie łączy się z dyskursem dotyczącym Federacji Rosyjskiej czy jej historycznych postaci – wynika to także z negatywnych rosyjskich reakcji¹⁶⁸.

Takie na wskroś optymistyczne podejście do relacji z Rosją miało – i ma nadal – swoich krytyków. Również w samym Kirgistanie pojawiały się głosy na temat ewentualnej zmiany w priorytetach polityki zagranicznej. W 2003 roku Askar Akaev odpierał takie argumenty:

Byłoby bardzo dziwne, gdyby Kirgistan i Rosja nagle przestały być partnerami. Historia stosunków między naszymi państwami sięga odległej przeszłości i niejednokrotnie była wystawiana na najtrudniejsze próby (Ak/97/03).

Dziesięć lat później, w czasie wywiadu prasowego, prezydent Atambaev odniósł się do głosów stojących na stanowisku, że nie należy trzymać się kurczowo Rosji, tylko szukać innych partnerów strategicznych. Stwierdził:

Musimy jednak pamiętać, że łączy nas z nim wspólna historia, wspólna krew. (...) Obecnie w Rosji pracuje prawie pół miliona obywateli Kirgistanu. I w tej sytuacji mówić: trzeba orientować się na kogoś zza oceanu, czy, nie wiem, z księżycy... Przede wszystkim musimy pamiętać, że musimy iść razem z naszymi sąsiadami, z tymi ludźmi, z którymi łączą nas więzy historyczne, a nawet więzy krwi. Powinniśmy o tym pamiętać (At/27/13).

Prezydent Atambaev sprowadził te głosy mówiące o reorientacji na Stany Zjednoczone do niedorzeczności i absurdu, tworząc analogię między USA a księżycem, natomiast w swojej wypowiedzi zawarł dwie bardzo przyziemne kwestie, które decydują o pragmatycznym podejściu Republiki. Pierwszą z nich jest,

¹⁶⁷ W kirgistańskiej historiografii nosi to nazwę „Urkun”, czyli exodus – ponieważ w wyniku walk zbrojnych między powstańcami a wojskami carskimi zginęło przynajmniej 150 000 Kirgizów (w walkach brały udział wszystkie centralnoazjatyckie etnosy, ogólna liczba ofiar walk, chorób oraz głodu szacowana jest na około 300 000 osób), a kolejne dziesiątki tysięcy uciekły do Chin. Niektóre szacunki wskazują, że w wyniku tych wydarzeń zginęło ok 40% ówczesnej populacji Kirgizów – dlatego kirgistańscy historycy mówią o faktycznym ludobójstwie. Więcej na ten temat: J. Wójcik, *Ruch basmaczy w radzieckiej Azji Środkowej 1918-1933*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2008.

¹⁶⁸ Kirgistańskie władze podejmowały ten temat, organizowane były uroczystości ku pamięci tamtych wydarzeń (szczególnie podniosły charakter miały te w 2016 roku – w 100. rocznicę), choć spotkało się to ze sprzeciwem rosyjskich władz – jeden z rosyjskich dyplomatów z ambasady w Biszkeku stwierdził, że organizacja tych uroczystości „podżega do podziałów etnicznych”. Należy podkreślić, że w okresie radzieckim temat ten był całkowicie zakazany. Więcej na ten temat: Z. Sydykova, *Commemorating the 1916 Massacres in Kyrgyzstan? Russia Sees a Western Plot*, The CACI Analyst 25.01.2016, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13325-commemorating-the-1916-massacres-in-kyrgyzstan?-russia-sees-a-western-plot.html>, dostęp: 20.02.2023.

wspomniane wcześniej, wyrastające z historii poczucie więzi – co podkreślał również prezydent Akaev we wcześniejszej wypowiedzi i co świadczy o ciągłości takiego postrzegania historii. Drugą kwestią jest obecność w Rosji milionowej rzeszy migrantów zarobkowych, którzy aktywnie wspierają swoje rodziny i pośrednio – swoją ojczyznę¹⁶⁹. Przeplatanie się tych wątków potwierdza, że w dyskursie prezydentów przeszłość ma decydujący wpływ na bieżącą sytuację.

Przyłączenie ziem zamieszkałych przez plemiona kirgiskie do Imperium Rosyjskiego włączyło je w rosyjski bieg historii. To, co działo się w Moskwie i Petersburgu – prędzej czy później – miało swoje reperkusje i dla Kirgizów. Rewolucja październikowa, obalenie caratu i zdobycie władzy przez bolszewików zmieniło oblicze Azji Centralnej i o tym będzie mowa w części dotyczącej ZSRR.

2. Rosja jako „okno na świat”

Kolejną kwestią, na jaką trzeba zwrócić uwagę w badanym dyskursie, jest poczucie ogromnej wdzięczności w stosunku do Rosji za to, że pozwoliła otworzyć się Kirgizom na świat – ponownie jest to motyw obecny w dyskursie wszystkich prezydentów. Bliskie związki z Rosją wiązały się z tym, że procesy socjalizacji i edukacji odbywały się w języku rosyjskim, a język ten był „oknem na świat” – narzędziem poznania i komunikacji na poziomie międzynarodowym, który pozwolił na wymianę kulturową ze światem. W wypowiedziach prezydentów przejawia się motyw dostępu do kultury – z jednej strony powszechna znajomość języka rosyjskiego wśród Kirgizów pozwoliła na poznanie przez nich dorobku kultury rosyjskiej, jak również europejskiej i światowej – jak stwierdził prezydent Akaev, język rosyjski *przyniósł nie tylko wielkie wartości kultury rosyjskiej, ale także bogactwo światowego dziedzictwa kulturowego* (Ak/25/04). Ulukbek Činaliev, Ambasador RK w Rosji, powiedział natomiast w 2011 roku: *Kirgizja dąży do wartości europejskich, ale dla nas podróż ku Europie zaczyna się od Rosji* (C/112/11)¹⁷⁰.

¹⁶⁹ Migracje do Rosji są bardzo ważnym aspektem funkcjonowania społeczeństw Kirgistanu i Tadżykistanu; są również przedmiotem analiz i badań naukowców z całego świata. Jednak obecność tego zjawiska w dyskursie publicznym w Kirgistanie w kontekście mocarstw i ich rywalizacji nie jest znacząca, zatem nie jest ono analizowane w niniejszym badaniu. Więcej na ten temat np. I. Malyuchenko, *Labour Migration from Central Asia to Russia: Economic and Social Impact on the Societies of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan*, „Central Asia Security Policy Briefs” 2015, nr 21.

¹⁷⁰ Warto w tym miejscu podkreślić, że Činaliev używa określenia „Kirgizja” – które zostało omówione we wstępie – jako Ambasador właśnie w Federacji Rosyjskiej, gdzie nadal funkcjonuje ono w oficjalnym obiegu, choć niniejszy artykuł nie był przedrukiem, ale był napisany bezpośrednio do gazety „Slovo Kyrgyzstana”.

W tym dyskursie kultura rosyjska ma swoje niepoślednie miejsce w kulturze światowej – wybitne dzieła literackie, muzyczne czy plastyczne stworzone przez rosyjskich artystów są znane i podziwiane. Jak podkreślił Askar Akaev: *cały świat rozumie i ceni rosyjską kulturę* (Ak/142/01/1). Po spotkaniu ze swoim francuskim odpowiednikiem opowiedział taką anegdotę:

Podczas spotkania w Paryżu prezydent (...) Chirac powiedział mi, że znając język rosyjski i ceniąc rosyjską kulturę, osobiście przetłumaczył ten poemat [„Eugeniusz Oniegin”] na język francuski. Tak potężna jest globalna atrakcyjność języka rosyjskiego i dziedzictwa kulturowego Rosji (Ak/25/04).

Taka wypowiedź to informacja dla odbiorcy wewnętrznego – język rosyjski jest szanowany i znany, nawet wśród najważniejszych światowych liderów. Według prezydenta Akaeva to, że dla dużej części Kirgizów język rosyjski jest językiem ojczystym (lub drugim) powoduje, że mają oni bezpośredni dostęp do ogromnych zasobów kulturowych: *dla każdego z nas, Kirgistańczyków, wielkie dzieła Puszkina i Dostojewskiego, Tolstoja i Nabokowa, Solżenicyna i Pasternaka są dostępne w oryginale, w języku ich twórców. I to jest wielkie szczęście* (Ak/142/01/1). Dotyczy to nie tylko pokoleń wychowanych w okresie przynależności do Związku Radzieckiego, ale również tych urodzonych już w niepodległym Kirgistanie: *dziś wiele kirgiskich dzieci wydaje się znać Puszkina nie gorzej, niż dzieci rosyjskie. I to jest błogosławieństwo w ich wychowaniu* (Ak/25/04). Jest to również nić łącząca ze strategicznym partnerem: *dla nas język rosyjski jest nierozzerwalnym mostem łączącym nas z wielką Rosją, z narodem rosyjskim* (Ak/25/04). Język rosyjski był i jest językiem nie tylko kultury, ale jak stwierdza Elżbieta Żak, był językiem kojarzonym „ze sferą postępu i osiągnięć cywilizacyjnych” – był językiem techniki i inżynierii oraz terminologii naukowej¹⁷¹.

Język kirgiski – mimo że jest językiem turkijskim – zapisywany jest cyrylicą¹⁷². W wystąpieniu z 2004 roku Akaev mówił:

Nasz narodowy język pisany nabrał życia i nowego oddechu na początku XX wieku dzięki cyrylicy. Od tego czasu teksty pisane we wszystkich dziedzinach wiedzy są zapisywane w tym piśmie. Lata twórczej pracy

¹⁷¹ E. Żak, *Tożsamość państwowa czy komunikacja międzykulturowa? Problemy językowe we współczesnym Kirgistanie w: Kirgistan – oblicza...*, red. M. Kuryłowicz, K. Pachucki-Włosek, s. 187–188.

¹⁷² Klasyczna cyrylica w kirgiskiej wersji uzupełniona jest o trzy litery: ҤҤ, Үү, Өө.

i bohaterskich czynów znajdują odzwierciedlenie w dokumentach pisanych cyrylicą. Odrzucenie tego wszystkiego to zdrada wielowiekowych warstw naszej kultury i wkroczenie w przyszłość bez zastanowienia się nad konsekwencjami (Ak/25/04).

Trzeba jednak podkreślić, że jego wypowiedź – choć tak pozytywna – nie rozlicza się z procesem przechodzenia na cyrylicę¹⁷³, którego wynikiem było odseparowanie od dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. To, co prezydent Akaev przewiduje, że mogłoby się stać po odejściu od cyrylicy – miało już miejsce, a mimo to nie nawiązuje on do tego, nie przestrzega przed popełnieniem tego samego błędu, a jedynie udziela przestrogi przed odejściem od tego elementu, który utrzymuje Kirgistan w rosyjskiej strefie cywilizacyjnej.

Prezydenci w swoich wypowiedziach zwracali również uwagę na odwrotny proces – dzięki związkom z językiem rosyjskim dyfuzja kulturowa mogła odbywać się w obie strony i kultura kirgiska mogła być zaprezentowana na szerszym, światowym forum. Za to Kirgizi – złąknieni uznania na poziomie międzynarodowym – również są wdzięczni. Askar Akaev stwierdził:

Sami Kirgizi, poprzez język rosyjski, wnieśli w XX wieku do skarbnicy kultury światowej wiele cennych pereł literatury. Dzięki językowi rosyjskiemu świat poznał wielkość eposu Manas, filozoficzną głębię dzieł Čingiza Ajtmatova i poetyckie piękno dziesiątków innych kirgiskich twórców. Można powiedzieć, że stworzył on duszę narodu kirgiskiego na świat (Ak/142/01/1).

Dzięki językowi rosyjskiemu świat mógł dowiedzieć się również o *1000-letniej historii starożytnych Kirgizów, o życiu współczesnego Kirgistanu (Ak/4/02)*. Niewątpliwie prezydent Akaev przyznawał ogromną zasługę językowi rosyjskiemu – tworzy on narrację, w której tylko dzięki temu językowi kirgiska kultura i historia mogły stać się dostępne dla odbiorców z innych kręgów kulturowych.

¹⁷³ Do 1928 roku język kirgiski był zapisywany alfabetem arabskim. Władze radzieckie zdecydowały najpierw o zmianie na alfabet łański (1928–1940), a następnie – od 1940 roku – o zapisie cyrylicą. A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji...*, s. 292. Należy podkreślić, że ambiwalentny stosunek do cyrylicy zdecydował o wielkich reformach w pozostałych państwach regionu – w Uzbekistanie w 1993 roku przyjęto prawo o równoległym zapisie w cyrylicy oraz alfabecie łańskim, ostateczne przejście na ten ostatni ma nastąpić w 2023 roku. Turkmenistan przeszedł na alfabet łański w 1994 roku, natomiast władze Kazachstanu w 2019 roku rozpoczęły 7-letni program zmiany alfabetu. Wtedy właśnie prezydent Kazachstanu Kasym-Żomart Tokaev stwierdził, że „tylko Kirgistan obstał przy cyrylicy”. Źródło: <https://www.for.kg/news-626083-en.html>, dostęp: 25.09.2022. Co ciekawe, również w Kirgistanie – w 1993 roku – zaproponowano przejście na alfabet łański (przy wsparciu Turcji), ale pomysł ten nigdy nie wszedł w fazę realizacji.

Interesującą kwestią jest swoiste współistnienie elementów kultury rosyjskiej i kirgiskiej, które łączą się dzięki ich wspólnej transmisji w języku rosyjskim i są częścią kirgistańskiej tożsamości kulturowej. Jak powiedział Akaev: *obrazy kultury rosyjskiej, wraz z naszymi rodzimymi kirgiskimi bohaterami baśni i ksiązek, otaczają nas od dzieciństwa i tworzą bogactwo naszego świata i naszej duszy* (Ak/142/01/1). Prezydent mówi wprost o scaleniu się pewnych elementów kulturowych, przez co tworzy się zupełnie nowa jakość: *fuzja kulturowa pozwala na uzyskanie czegoś nowego, co nie istnieje w każdej z kultur osobno* (Ak/142/01/1). Kemelbek Nanaev, ambasador RK w Rosji, w wywiadzie z dziennikiem „Rossijskaâ Gazeta”, tak przedstawił pisarza Ćingiza Ajtmatova¹⁷⁴: *klasyk literatury światowej, kirgiskiej i rosyjskiej* (Na/103/03). Natomiast prezydent Akaev powiedział o nim, że *zarówno Rosjanie, jak i Kirgizi w równym stopniu uważają [go] za swojego* (Ak/25/04). Siłę języka rosyjskiego opisuje również Ćinaliev: *[język ten] był i pozostanie integralną częścią bogactwa naszej kultury* (C/112/11). Proces wymiany cały czas trwa – *między Kirgistanem i Rosją prowadzony jest ciągły proces współpracy humanistycznej, który wzbogaca nasze narodowe kultury* (Ak/25/04). O obu językach powiedział również w sposób niezwykle poetycki: *(...) wierni i wieczni przyjaciele, pomagający sobie nawzajem we wszystkim. To jest jak prawa i lewa ręka człowieka. Są one różne, ale obie mają mu służyć w równym stopniu* (Ak/25/04). Jak widać, prezydent Akaev przedstawiał to jako obopólny proces, w którym następuje wymiana między równie silnymi kulturami. W dyskursie prezydentów proces ten nie ma negatywnych stron – nie powoduje szkód dla kultury kirgiskiej, nie prowadzi do jej rusyfikacji. Jednak różnica w postrzeganiu obu języków jest diametralna. Edukacja w języku rosyjskim (szczególnie na poziomie uniwersyteckim) jest przedstawiana jako *podstawowa i prestiżowa* (Ak/142/01/1), a poziom rosyjskich uniwersytetów – które chętnie wybierają młodzi Kirgistańczycy – *jest dostatecznie wysoki, również według standardów światowych* (Ak/142/01/1). Jednak taki wizerunek rosyjskojęzycznej edukacji ma znów głębokie, historyczne źródła. Kurmanbek Bakiev w 2005 roku wystąpił na międzynarodowym forum, a w swoim przemówieniu nawiązał do obchodzonej właśnie 125. rocznicy stworzenia szkolnictwa rosyjskiego

¹⁷⁴ Życiorys Ajtmatova jest najlepszą metaforą powiązań kirgisko-rosyjskich – urodzony w 1928 roku, jego ojciec był Kirgizem a matka Tatarką. Swoje debiutanckie opowiadanie opublikował po rosyjsku w gazecie „Komsomolec Kirgizji”, choć później publikował i po rosyjsku, i po kirgisku, zyskując sławę w całym Związku Radzieckim. Stał się również prominentną postacią radzieckiej dyplomacji – w 1990 roku stanął na czele ambasady ZSRR w Luksemburgu, która następnie została przemianowana na ambasadę Federacji Rosyjskiej.

na terytorium dzisiejszego Kirgistanu. Przedstawił to jako kamień milowy i wielki humanistyczny projekt: *nie ulega wątpliwości, że wraz z pojawieniem się pierwszych rosyjskich szkół w naszym regionie rozpoczął się nowy etap w rozwoju kirgiskiej edukacji i kirgiskiej kultury (...) który w dużej mierze określił drogę rozwoju narodu kirgiskiego* (B/K/31). Warto jednak zwrócić uwagę, że w wystąpieniu tym prezydent Bakiev podkreślił, że dzięki takiemu systemowi oświaty naród kirgiski *otrzymał naturalną dwujęzyczność* – czasownik ten implikuje, że nie zostało to wypracowane ani uzgodnione, ale że była to zewnętrzna decyzja. Andrzej Wierzbicki podkreśla, że bilingwizm jest dziedzictwem radzieckim – wymuszonym, ponieważ bez niego ludność nierosyjska nie mogła uczestniczyć w życiu publicznym, co budziło ogromny niepokój wśród niektórych intelektualistów¹⁷⁵. Prezydenci jednak nie odnoszą się w sposób otwarty do tych wątpliwości – przedstawiają cały proces w sposób pozytywny.

Istnieje wiele przyczyn, dla których rosyjski ma nadal tak wysoki status w kirgistańskiej edukacji. Prezydent Bakiev zwraca uwagę na jedną z nich – *z braku, a w wielu dyscyplinach zupełnego braku podręczników i literatury fachowej w języku kirgiskim, jak również nauczycieli z wystarczająco dobrą znajomością języka państwowego* (B/K/31). Łatwiej (i taniej) jest sprowadzić gotowe książki po rosyjsku, niż inwestować w tworzenie od podstaw publikacji po kirgisku czy szkolenie kadry. Przy bardzo ograniczonych zasobach, jakimi dysponuje państwo, na pewnym etapie było to jedyne wyjście do zapewnienia ciągłości systemu edukacji. Jednak z biegiem czasu stało się to normą, systemowym błędem, który wpłynął na pejoratywne postrzeganie języka kirgiskiego.

Z jednej strony język kirgiski trzeba było chronić przed postępującą rusyfikacją – język rosyjski, jako bardziej prestiżowy, stał się w okresie radzieckim językiem nie tylko elit, ale całej populacji żyjącej na zurbanizowanej północy (również etnicznie kirgiskiej). Z drugiej strony sytuacja powoli, ale diametralnie się zmienia – znajomość języka rosyjskiego w populacji Kirgistanu systematycznie spada¹⁷⁶. Prezydent Bakiev powiedział nawet, że *dziś mamy do czynienia z innym zagrożeniem, że moi rodacy słabo znają język rosyjski* (B/K/64). Odcięcie od zasobów edukacyjnych z okresu

¹⁷⁵ A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2016, s. 184–185.

¹⁷⁶ A. Nikolaev, *Russkij âzyk isët v Central'noj Azii «pâtyj ugol»*, <https://www.rosbalt.ru/world/2018/03/12/1687165.html>, dostęp: 20.11.2022.

Związku Radzieckiego powoduje, że do pracy w szkołach zatrudniani są nauczyciele, którzy znają tylko kirgiski. Brak rosyjskojęzycznej kadry sprawia, że w niektórych regionach język ten zanika, nad czym ubolewają politycy. Prezydent Bakiev stwierdził, że *niepokojący jest los młodzieży wiejskiej w odległych regionach, która z różnych powodów pozbawiona jest możliwości nauki języka rosyjskiego. Jak te dzieci będą się uczyć cywilizacji świata? Jak będą się komunikować z ludźmi, jeśli znajdą się w Rosji lub innych krajach świata?* (B/99/09). Jak widać, w rozumieniu prezydenta znajomość języka rosyjskiego daje możliwość poznania dorobku cywilizacyjnego świata i komunikacji poza Kirgistanem.

Rola języka rosyjskiego jest jeszcze większa – ma być również językiem komunikacji między różnymi etnosami w samej Republice, przez co *cementuje naród Kirgistanu* (Ak/4/02). Tak Aksar Akaev mówił o jego roli: *przez te wszystkie lata, jako język komunikacji między 70 grupami etnicznymi zamieszkującymi Republikę, pomógł nam zrozumieć siebie nawzajem i wzmocnić harmonię międzyetniczną. Ponad 80% ludności kraju mówi po rosyjsku, z czego jedna piąta – około miliona osób – uważa go za swój drugi język ojczysty* Ak/104/03. Jednak w swoich wypowiedziach również idealizuje to, że *w przeciwieństwie do wielu innych krajów Wspólnoty przeżyliśmy lata niepodległości bez konfliktów, w pokoju i harmonii, jest nieocenioną zasługą języka rosyjskiego. Pomógł nam [on] lepiej zrozumieć się nawzajem i wzmocnić stosunki międzyetniczne* (Ak/142/01/1). Do napięć etnicznych jednak dochodziło – doprowadziły one do walk między Kirgizami i Uzbekami oraz rozlewu krwi w roku 1990 na południu Kirgistanu (głównie w Oszu), i ponownie na tym samym terenie w 2010 roku – pokazuje to, że idealistyczne przedstawienie relacji międzyetnicznych z początku XXI wieku było bardzo dalekie od rzeczywistości¹⁷⁷.

Język rosyjski jest przedstawiany również jako język komunikacji między narodami zamieszkującymi obszar byłego ZSRR: *dzięki [niemu] wiąże się ze sobą ogromna przestrzeń euroazjatycka – od zachodnich granic Ukrainy i Białorusi po Wyspy Kurylskie, od północnych szerokości geograficznych Rosji po szczyty Ala-Too i Pamiru* (Ak/25/04). Posługiwanie się językiem rosyjskim daje poczucie wspólnotowości na ponadnarodowym poziomie. Elżbieta Żak przytacza słowa

¹⁷⁷ Więcej na ten temat np. W. Górecki, M. Matusiak, *Zamieszki w południowym Kirgistanie. Aspekt międzynarodowy*, „Analizy OSW” 2010-06-16, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2010-06-16/zamieszki-w-poludniowym-kirgistanie-aspekt-miedzynarodowy>, dostęp: 10.10.2022.

działaczki społecznej i politycznej Elimry Imanalievej, która stwierdza że język rosyjski stał się językiem „Eurazjatów” – czyli populacji obszaru, który podlega oddziaływaniom kultury europejskiej i azjatyckiej, „przy jednoczesnym zachowaniu własnej specyfiki narodowej”¹⁷⁸. Podkreślany jest również fakt uczestnictwa w przestrzeni informacyjnej, tworzonej w języku rosyjskim, co wpływa na rozwój kontaktów gospodarczych: (...) *nasze więzi gospodarcze z innymi krajami, które były częścią Związku Radzieckiego, również rozwijają się na wspólnej bazie edukacyjnej i językowej (B/K/31); dzięki językowi rosyjskiemu ogromna rosyjskojęzyczna przestrzeń gospodarcza zawsze będzie nam sprzyjać (Ak/142/01/1)*. Państwa obszaru byłego Związku Radzieckiego powoli odchodzą od języka rosyjskiego, ale prezydent Akaev widział w tym zagrożenie:

Jego rola w nowych warunkach przestrzeni poradzieckiej we wszystkich obszarach współpracy musi być zwiększona. Odpowiada to interesom narodowym wszystkich krajów WNP, przyczynia się do wzmocnienia przyjaźni i wzajemnego zrozumienia między narodami Wspólnoty (Ak/25/04).

Należy pamiętać, że poczucie wspólnoty (czy też postrzeganie tej wspólnoty) ma głębsze, emocjonalne podłoże. Państwa byłego Związku Radzieckiego to nie tylko „sojusznicy” czy „przyjaciele”, ale *bratnie państwa (B/K/31; At/53/13; At/49/14/1)*. Do tego wrócimy w części dotyczącej ZSRR.

Obraz Rosji jako „okna na świat”, z ważną rolą języka rosyjskiego jako przekaźnika kulturowego, jest bardzo silny i wykracza poza dyskurs polityki. Askar Mambetaliev przywołuje badania, według których 70% Kirgistańczyków uważa, że język rosyjski jest bardziej potrzebny niż angielski¹⁷⁹ – pokazuje to, z jakim kręgiem kulturowym nadal identyfikują się Kirgistańczycy i co jest im bardziej potrzebne w codziennym życiu. Piotr Załęski przytacza natomiast opinię Muratbeka Imanalieva, że „nikt nie może kwestionować roli cywilizacyjnej Rosji w Kirgistanie”¹⁸⁰ – jej pozycja dzięki temu pozostaje niezachwiana.

3. Rosja jako drugi dom

Jak zostało to już wspomniane w części dotyczącej życiorysów prezydentów – wszystkie te osoby uczyły się i pracowały w Rosji. Jednak sama edukacja to nie

¹⁷⁸ E. Żak, *Tożsamość państwowa...*, s.190.

¹⁷⁹ A. Mambetaliev, *A Comparative Study of the Gap Between De-Jure and De-Facto Language Policies: the Case of Kyrgyzstan and Hungary*, „Sustainable Multilingualism” 2019, nr 15, s. 54.

¹⁸⁰ P. Załęski, *Kultura polityczna więzi...*, s. 170.

wszystko – osoby te były socjalizowane (i chodzi tu o socjalizację wtórną, jak i pierwotną – zachodzącą w rodzinie lub innej grupie pierwotnej) w duchu rosyjskości. Jak stwierdził Kubat Moldobaev: „znacząca część dzisiejszej elity kirgiskiej wychowana została w języku rosyjskim i rosyjskiej kulturze”¹⁸¹. Można zatem założyć, że członkowie tej elity mają dzięki temu tendencję do myślenia i działania w kategoriach bliższych Moskwie.

Askar Akaev w czasie swojego przemówienia otwierającego konferencję o kirgiskiej państwowości zwrócił się do obecnych gości z Rosji w następujący sposób: *cieszę się, że mogę powitać tutaj moich krewnych z Petersburga (Ak/48/02)* (ros. *моих родных петербуржцев*). Fascynujące jest użycie w tej wypowiedzi przymiotnika „rodnye”. Wiąże się to z faktem, że określenie to odnosi się do bardzo bliskich osób – mogą to być krewni, ale niekoniecznie. Bliskość z opisywanymi tak ludźmi „nie podlega jakiegokolwiek kwantyfikacji, bo jest uważana za coś bezwzględnie, za swego rodzaju daną egzystencjonalną”¹⁸². Słowo to „implikuje emocjonalną bliskość, przywiązanie i poczucie przynależności”¹⁸³, pokazuje również, że ludzie, których w ten sposób się określa, dają egzystencjalne i emocjonalne wsparcie – dają „podstawy (...) orientacji życiowej i przynależności”, są niejako z definicji „ukochani i dla nas niezbędni (...) stanowią nieodłączną część naszego życia”¹⁸⁴. Słowo to ma o wiele głębsze konotacje emocjonalne, niż rodzina (sem’ja). Anna Wierzbicka podkreśla również, że gdy „forma ta jest używana przy zwracaniu się do osoby spoza rodziny i spoza kręgu domowników, jej wielka siła emocjonalna łączy się także z założeniem przynależności, całkowitego braku dystansu oraz z istnieniem więzów, które odczuwa się jako absolutne i nierozzerwalne”¹⁸⁵. Wyraźnie widać, że użycie tego słowa przez prezydenta Akaeva nie było przypadkiem i implikuje głęboką więź – spędził w ówczesnym Leningradzie kilka lat, tam rozpoczął swoją karierę naukową – i jak można zobaczyć w powyższej wypowiedzi – wykształcił głęboką, emocjonalną więź. W czasie wywiadu z dziennikarzem „Rossijskoj Gazety” z tego samego roku na pytanie, dlaczego – jako jedyny wśród

¹⁸¹ Cytat za: P. Załęski, *Radzieckość w tożsamości kulturowo-społecznej we współczesnym Kirgistanie*, w: *Tożsamości narodowe na obszarze postradzieckim. Między dziedzictwem a tradycją wynalezioną*, red. P. Załęski, E. Breslavskaja, M. Włodarkiewicz, Oficyna Wydawnicza ASPAR-JR, Warszawa 2012, s. 68.

¹⁸² A. Wierzbicka, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 157.

¹⁸³ Tamże, s. 158.

¹⁸⁴ Tamże, s. 159–160.

¹⁸⁵ Tamże, s. 165.

prezydentów państw WNP – wypoczywa w Rosji, odpowiedział: *dla mnie wakacje w Rosji to obcowanie z przyjaciółmi, moi prawdziwi przyjaciele są tutaj. Tak samo ma moja żona Majram. Dalej mówił: spotykam moich kolegów z akademii, naukowców, profesorów, z którymi przyjaźnię się od 30 lat. Dla mnie jest to jak święto duszy, święto komunikacji, to jest to, co mnie najbardziej pociąga w Rosji (Ak/18/02/2).* W innym miejscu stwierdził, że w czasie wizyty w Rosji wygłaszał swoje przemówienia przed różnymi publicznościami, od których czuł *przyjazny stosunek, sympatię, co wzbogaciło go o pozytywne emocje (Ak/19/02).* Jego żona Majram również aktywnie spędzała czas w Moskwie: *zwiedzała unikalne wystawy, muzea, była w Teatrze Bolšoj, w Konserwatorium Moskiewskim (Ak/19/02).*

Kolejną ważną kwestią jest doświadczenie osobistego kontaktu z rosyjskimi przywódcami, szczególnie z Władimirem Putinem. Askar Akaev, zapytany przez rosyjskiego dziennikarza o wspólny wyjazd, odpowiedział: *z przyjemnością jeździliśmy razem na nartach (...). Spędziliśmy bardzo udane wakacje. (...) Muszę powiedzieć, że oczywiście Rosja ma wielkie szczęście, że ma prezydenta, który jest zawodowym narciarzem alpejskim. Jestem pewien, że w ten sam profesjonalny sposób realizuje politykę rosyjską (Ak/18/02/2).* Z jednej strony mamy skrócenie dystansu, nacisk na osobisty kontakt na prywatnej stopie (*MY spędziliśmy udane wakacje*). Ten sam mechanizm powtarza się w późniejszych wypowiedziach: *Władimir Putin i ja, jako prawdziwi politycy, bardzo dobrze [się] rozumiemy (...); Wielokrotnie omawialiśmy tę kwestię z Władimirem Putinem (...); dzieliliśmy się informacjami (Ak/19/02).* Z drugiej – interesujące jest przeniesienie opinii o sportowych umiejętnościach na opinię o profesjonalizmie w rządzeniu państwem. Ten sam temat został poruszony w rozmowie z dziennikarzem z Kirgistanu – wtedy Askar Akaev podkreślił, że *sobotnie popołudnie spędziliśmy razem w ośrodku narciarskim pod Moskwą (...), gdzie jeździliśmy na nartach i rozmawialiśmy o wielu sprawach, które wykraczają poza nasze oficjalne relacje. Powinienem powiedzieć, że prezydent Putin jest doskonałym narciarzem (Ak/19/02).* Dwie opisane powyżej płaszczyzny wypowiedzi się powtarzają, mamy też dodatkowy wątek – osobistej sprawczości Akaeva. Jego wypowiedź implikuje, że bez ich więzi nie byłoby kontaktu wykraczającego poza oficjalne ramy. Mieszanie się tych dwóch sfer – prywatnego kontaktu i oficjalnych spraw państwa – ma miejsce również w przypadku spotkania z Borisem Gromowem, ówczesnym gubernatorem obwodu moskiewskiego: *w końcu*

oba obwody – moskiewski i czujski – jak to się mówi, przyjaźnią się domami¹⁸⁶. Omówiliśmy szereg kwestii dotyczących rozwoju więzi między tymi obwodami (Ak/18/02/2). Osobista sprawczość wychodzi tu poza zwykłe uprawnienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej, który ingeruje w relacje na poziomie lokalnym – czyli współpracy między samorządami podmiotu Federacji Rosyjskiej oraz obwodu czujskiego, znajdującego się w północnym Kirgistanie. Jego działania schodzą nawet na jeszcze niższy poziom – pojedynczej inicjatywy:

Ostatnio zostałem zaproszony na narty przez Leonida Tâgačova. W latach 70. i 80. to on stworzył w Kirgistanie pierwsze bazy narciarstwa alpejskiego, w których trenowała kadra narodowa ZSRR. Trenowali tam wszyscy najlepsi radzieccy sportowcy tamtych czasów. I uzgodniłem z Leonidem Vasiljevičem, że wspólnie z Rosją odbudujemy przynajmniej jedną bazę, która pozwoli nam szkolić narciarzy alpejskich przez cały rok. A kiedy ją zbudujemy, będziemy czekać na Władimira Władimirowicza Putina, który przyjedzie nas odwiedzić (Ak/18/02/2).

Askar Akaev podkreśla osobiste zaangażowanie Władimira Putina w sprawy związane z relacjami rosyjsko-kirgistańskimi. Mówiąc o porozumieniu dotyczącym strefy wolnego handlu, stwierdza: [zajmuje się tym] *międzyrządowa komisja, której prezydent Putin poświęca wiele uwagi. Podczas naszych poufnych spotkań zawsze mi mówi, że Rosja jest otwarta i gotowa do usunięcia wszystkich istniejących barier we współpracy z Kirgistanem (Ak/57/02/2)*. Kontakty między obydwoma prezydentami były tak ścisłe, że Akaev przyznawał, iż przed swoją wizytą w USA spotkał się z Putinem w Soczi, gdzie *w prawdziwie przyjaznej, pełnej zaufania atmosferze mogliśmy porównać nasze stanowiska, wymienić poglądy na najpilniejsze problemy polityki międzynarodowej oraz sytuację wewnętrzną w Kirgistanie (Ak/116/02)*. Mówiąc natomiast o szczycie Szanghajskiej Organizacji Współpracy, podkreślał: *chciałbym wyrazić głęboką wdzięczność Prezydentowi Federacji Rosyjskiej Władimirowi Władimirowiczowi Putinowi za ciepłe przyjęcie i doskonałą organizację tego spotkania (Ak/61/02/1)*.

W tych wypowiedziach widać, jak bardzo osobiste doświadczenie było ważne dla prezydenta Akaeva. Należy podkreślić, że pozostali prezydenci nie podkreślali tego aspektu tak mocno, jednak oni również mieli analogiczne drogi życiowe,

¹⁸⁶ „Družit’ domami” – związek frazeologiczny pochodzący z Odessy, znany szerzej między innymi dzięki filmowi „Moskwa nie wierzy łzom” – oznaczający bardzo bliską relację. Zob. V.V. Smirnov, *Umer-šmumer, liš’ by był zdorow! kak goworjat w Odessie*, Poligraf, Odessa 2008, s. 65–66.

a wspólnota doświadczeń jest jednym z podstawowych typów więzi społecznych, wywodzących się z czasów radzieckich. Jest ona obecnie nadal podtrzymywana w społeczeństwie kirgistańskim, jednak osobiste doświadczenia polityków z przedstawicielami poszczególnych państw dotyczą również innych mocarstw – i zostaną omówione w odpowiednich podrozdziałach.

4. ZSRR jako *nasza ojczyzna*

Związek Radziecki jest określany w dyskursie prezydentów jako *ojczyzna*. Należy podkreślić, że termin „ojczyzna” (*rodina*) jest na obszarze poradzieckim interesującym fenomenem. Jest to nie tylko – jak stwierdziła Anna Wierzbicka – „kraj, z którym się jest emocjonalnie związanym”¹⁸⁷. Autorka ta wskazuje także na inne elementy: jest to kraj, gdzie ktoś się urodził; miejsce bliskie, zrozumiałe i zwyczajne; silnie kojarzy się z matką (*rodina-mat*¹⁸⁸). Co ciekawe, ojczyzna nie jest tożsama z władzą, jaka w niej panuje – „Rosjanin może ponieść ofiarę za ojczyznę, zachowując przy tym zupełną obojętność czy wręcz wrogość wobec państwa”¹⁸⁹. Zatem postrzeganie w Kirgistanie ZSRR jako *naszej ojczyzny* nie musi się równać z aprobatą dla wszystkich działań władz radzieckich – chodzi tu przede wszystkim o poczucie wspólnoty. Prezydent Atambaev mówił: *wygraliśmy Wielką Wojnę Ojczyźnianą, bo mieliśmy jeden kraj, jedną ojczyznę* (At/I/183). W tym samym przemówieniu stwierdził: *trudno sobie wyobrazić, jak wyglądałby dzisiejszy świat, gdyby nie wielki wyczyn narodu radzieckiego, którego częścią byli i Kirgistańczycy* (At/I/183). Prezydent Atambaev używa terminu, który tłumaczy się jako „naród radziecki”, ale w oryginalnej wersji językowej jest to rzeczownik „narod” (народ), a nie „naciâ” (нация) – nacisk kładziony jest nie na „naród” jako konstrukt polityczny, ale na „ludzi” – ogół mieszkańców. Oddzielenie tych dwóch kwestii może wyjaśnić, dlaczego w Kirgistanie nadal tak żywa pozostaje pozytywna pamięć historyczna o Związku Radzieckim. Wytworzenie się narodu radzieckiego to efekt propagandy z lat siedemdziesiątych XX wieku, kiedy „stał się synonimem największych sukcesów ZSRR, jego wyższości nad kapitalistycznym Zachodem”¹⁹⁰. Miał on być remedium na problemy narodowościowe wewnątrz Związku – nie było już ważne pochodzenie

¹⁸⁷ A. Wierzbicka, *Słowa klucze...*, s. 349.

¹⁸⁸ Można tu przywołać pomnik *Родина-мать зовёт!* Ojczyzna-matka wzywa – znajdujący się w Wołgogradzie, postawiony ku czci radzieckich żołnierzy, którzy polegli w bitwie o Stalingrad.

¹⁸⁹ E. Przybył-Sadowska, J. Sadowski, D. Urbanek, *Rosja. Przestrzeń, czas i znaki*, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2016, s. 213.

¹⁹⁰ Tamże, s. 24.

etniczne, każdy miał być częścią wielkiego narodu radzieckiego; a pojedyncze grupy miały „zlać się” w jedność. Justyna Olędzka pisze o „politycznym narodzie radzieckim”¹⁹¹, choć Maria Golińska – analizując fenomen „narodu radzieckiego” – podkreśla, że można go rozumieć politycznie, jak również kulturowo¹⁹². Jak widać, projekt ten został w pełni zinternalizowany w zakresie pamięci o przeszłości w przypadku Kirgistanu.

5. ZSRR dał Kirgizom ojczyznę

Faktem pozostaje, że przed 1991 rokiem, kiedy to Kirgistan uzyskał niepodległość, nie istniało kirgiskie państwo w jego XX-wiecznym, klasycznym zachodnim rozumieniu. Przed wejściem w rosyjską orbitę wpływów etnosy, których przedstawiciele byli przodkami dzisiejszych Kirgizów, tworzyły organizmy polityczne, ale na zupełnie innych zasadach – co wynikało również z koczowniczego trybu życia¹⁹³. Związek Radziecki jest zatem postrzegany jako ten podmiot, który wyniósł Kirgizów na „wyższy poziom” w organizacji politycznej¹⁹⁴. Jak powiedział prezydent Akaev:

Złożony proces polityczny kształtowania się naszej państwowości w XX wieku powstawał, jak wiemy, z dwóch źródeł – zewnętrznego i wewnętrznego. Pierwszym źródłem jest wyznaczenie celu dla stworzenia jednego państwa federalnego na bazie Imperium Rosyjskiego – Związku Republik (Ak/48/02).

Ten skomplikowany proces wyłaniania się kirgiskiego organizmu politycznego w ramach ZSRR jest postrzegany jako podwaliny państwa: *bez nadania Kirgistanowi statusu autonomicznego obwodu, autonomicznej republiki, a następnie republiki związkowej najpierw w ramach RSFSR, a następnie ZSRR, powstanie niepodległego państwa kirgiskiego nie byłoby możliwe (Ak/16/02)*. Prezydent Akaev stwierdza wprost, że to właśnie czynnik rosyjski miał decydujące znaczenie: *uważamy, że nasze stosunki z Rosją stały się jednym z czynników kształtowania się nowej kirgiskiej państwowości: to właśnie w ramach Federacji Rosyjskiej Kirgistan po raz*

¹⁹¹ J. Olędzka, *Rola pamięci o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej w strategii utrwalania jedności narodu rosyjskiego*, „Studia Podlaskie” 2016, tom XXIV, s. 142.

¹⁹² M. Golińska, *Naród radziecki w etnopolityce ZSRR*, w: *Tożsamości narodowe...*, red. P. Załęski, E. Breslavskaia, M. Włodarkiewicz, s. 10.

¹⁹³ Więcej na ten temat: I. Moldobaev, *U źródeł państwowości kirgiskiej w: Kirgistan. Historia...*, red. T. Bodio, s. 118–134.

¹⁹⁴ Zostało to ujęte w cudzysłowie, ponieważ z założenia odrzucono w tej pracy ewolucjonistyczną teorię rozwoju społecznego.

pierwszy uzyskał status autonomicznej jednostki państwowej (Ak/97/03). O Federacji mówił również: pod wieloma względami określiła ona proces suwerenności Kirgistanu i jesteśmy za to wdzięczni wielkiej, bratniej Rosji (Ak/48/02). W 2002 roku, w czasie wystąpienia w Akademii Dyplomatycznej w Moskwie, prezydent Akaev wspominał o dziesiątej rocznicy podpisania Traktatu o zasadach stosunków międzypaństwowych między Republiką Kirgiską a Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Radziecką (wówczas jeszcze częścią ZSRR), mówiąc:

W lipcu 1991 roku taki traktat oznaczał coś wyjątkowego: rodził się nowy system równoprawnych stosunków między państwami powstającymi w przestrzeni poradzieckiej. W minionym XX wieku był to drugi akt o historycznym znaczeniu, który zmanifestował i utrwalił nową rolę Rosji w losach narodu kirgiskiego. Jako pierwszy uważamy powstanie autonomicznej kirgiskiej formacji państwowej w latach dwudziestych ubiegłego wieku w ramach RFSRR (Ak/16/02).

Jak widać, dla prezydenta te dwa dokumenty – i idące za nimi reperkusje – były kluczowe. Z jednej strony – wyniesienie Kirgizów do rangi etnosu tytularnego w ramach radzieckiego systemu terytorialnego (warto podkreślić, że dzieje się to znowu dzięki Związkowi Radzieckiemu, w tym szczególnie Rosyjskiej Federacyjnej SRR – jest ona ponownie „oknem na świat”, tym razem – oknem, przez które Kirgizi mogli uformować swoją państwowość, tym podmiotem, który *dał* im tę możliwość). Z drugiej – traktat z lat dziewięćdziesiątych XX wieku kończył okres podległości i miał być nowym otwarciem we wzajemnych relacjach, gdzie oba podmioty miały być wreszcie równoprawnymi partnerami. Znowu można to zinterpretować, że Rosja Radziecka była tym podmiotem, który *podarował* tę państwowość według nowoczesnych standardów prawa międzynarodowego, decydując się na podpisanie traktatu w takim kształcie.

6. ZSRR jako katalizator rozwoju społecznego

Ocena przeszłości i pełne rozliczenie z okresem Związku Radzieckiego nie miały jeszcze miejsca – co zostanie omówione w podsumowaniu tego rozdziału. Wciąż jednak żywa jest pamięć o pozytywnych stronach ZSRR, szczególnie o dobrobycie, który dla Kirgistanu jest symbolem tamtych czasów. Zajnidin Kurmanov stwierdził, że „obraz Związku Radzieckiego jako złotego wieku, kiedy ludzie żyli dobrze i szczęśliwie jest podstawowym mitem związanym z pamięcią historyczną

Kirgistańczyków”¹⁹⁵. Stwierdzenie to sprawdza się również przy analizie dyskursu elity politycznej. Askar Akaev podkreślił, że *nawet jeśli utopijny model komunistycznej przyszłości pozostał utopią, to nasza wspólna radziecka przeszłość zrobiła wiele dla naszego narodu w zakresie nowoczesnej konsolidacji społeczeństwa i postępu narodu kirgiskiego* (Ak/142/01/2). W podobnym tonie wypowiadał się Almazbek Atambaev, dla którego *Kirgistan okresu radzieckiego to cała epoka. (...) Czas tworzenia, ustanawiania nowego społeczeństwa* (At/121/13). W tym samym przemówieniu odniósł się do ogromnego skoku cywilizacyjnego, jaki przyniósł ZSRR: *trudno przecenić rolę rewolucji październikowej w rozwoju Kirgistanu. Stała się ona punktem zwrotnym w losach narodu kirgiskiego. Oczywiście nie obyło się bez błędów i ekscesów. Ale najważniejsze jest to, że dokonaliśmy ogromnego przełomu w rozwoju społecznym i gospodarczym. W ciągu 74 lat, kiedy byliśmy częścią Związku Radzieckiego, przebyliśmy drogę równą stuleciom* (At/121/13). W powyższych wypowiedziach zwraca uwagę to, że obaj prezydenci zdają sobie sprawę z negatywnej strony radzieckiej historii (Akaev mówi o utopii, natomiast Atambaev o błędach i ekscesach), ale nie ilustrują tego konkretnymi przykładami. Kładą jednak nacisk na aspekty pozytywne, które w ich opinii zdecydowanie przeważają nad negatywami.

Taki pozytywny obraz osiągnięć okresu radzieckiego akcentuje dwie płaszczyzny rozwoju – gospodarkę oraz kulturę. Faktycznie, w sferze gospodarki miały miejsce ogromne inwestycje – w przemysł, transport, budownictwo czy rolnictwo. Nie działało się to jednak bezinteresownie – ogromne projekty z zakresu systemów irygacyjnych (przeprowadzone jeszcze za czasów carskich, na przełomie XIX i XX wieku) miały na celu rozwój upraw bawełny. Wybuch wojny secesyjnej i zatrzymanie amerykańskich dostaw tego surowca spowodowały chęć uniezależnienia się od źródeł zagranicznych¹⁹⁶. Ogromne połacie dzisiejszej Azji Centralnej (w tym również Kirgistanu) stały się jednym z pól wielkich projektów infrastrukturalnych i agronomicznych, w którym „człowiek radziecki” mógł rzucić wyzwanie naturze. Były poligonem doświadczalnym, który można było wykorzystać propagandowo – Kirgizi „pozostawali na liście 97 «zacofanych» narodowości do

¹⁹⁵ Cytat za: P. Załęski, *Radzieckość... w: Tożsamości narodowe...*, red. P. Załęski, E. Breslavskaja, M. Włodarkiewicz, s. 45.

¹⁹⁶ W 1884 roku obszar dzisiejszej Azji Centralnej, na którym uprawiana była bawełna, wynosił ok. 810 akrów, natomiast w 1890 roku – już prawie 159 000 akrów. Zob. *Central Asia. 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview*, ed. E. Allworth, Duke University Press, s. 274–276.

1932 roku”, a Azja Centralna była w radzieckiej propagandzie przedstawiana jako „zubożały region peryferyjny Rosji, zamieszkały przez koczowniczych, niepiśmiennych hodowców bydła”¹⁹⁷. Dzięki ogromnemu wysiłkowi radzieckiej władzy i całego społeczeństwa, można było odmienić oblicze tego regionu, wplatając to w radzieckie narracje o zmianie i postępie. Jednym z podstawowych kodów kultury radzieckiej był „podvig” (*подвиг*, czyli czyn bohaterski) – „skierowany przeciwko środowisku naturalnemu, konceptualizowany jako imperatyw ujarznienia przyrody (...) czyli jej podporządkowania, a nawet swoistej pacyfikacji”¹⁹⁸. Podstawowym imperatywem radzieckiej ideologii oraz ekonomiki była potrzeba industrializacji i przeniesienia gospodarki na drogę modernizacji. Zacołony technologicznie i przemysłowo kolos przeszedł niesamowite przeobrażenia przez lata dwudzieste i trzydzieste XX w. – ponosząc za to jeszcze bardziej niewyobrażalne koszty ludzkie¹⁹⁹. Kirgiska ludność partycypowała w tych rewolucyjnych zmianach – prowadzący tradycyjnie koczowniczy lub półkoczowniczy tryb życia Kirgizi²⁰⁰ poddani zostali radzieckiej reformie rolnej, kolektywizacji i przymusowej sedentaryzacji²⁰¹. Jak wielki to był szok, mogą pokazać dane – straty w szczycie kolektywizacji w latach 1930–32 wynosiły 69% wszystkich owiec i kóz oraz 65% bydła²⁰², co było ogromnym ciosem dla ludności i gospodarki regionu. Pomimo tego w dyskursie wspomina się

¹⁹⁷ Y. Boyanin, *The Kyrgyz of Naryn in the Early Soviet Period: A Study Examining Settlement, Collectivisation and Dekulakisation on the Basis of Oral Evidence*, "Inner Asia" 2011, Vol. 13, No. 2, s. 285–286.

¹⁹⁸ E. Przybył-Sadowska, J. Sadowski, D. Urbanek, *Rosja...*, s. 53.

¹⁹⁹ Szerzej na ten temat: A. Leszczyński, *Skok w nowoczesność. Polityka wzrostu w krajach peryferyjnych 1943-1980*, Instytut Studiów Politycznych PAN i Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013, rozdział „Kolonja wewnętrzna, ZSRR 1929-1980”, s. 165-231. „Pomiędzy 1928 i 1937 rokiem produkcja przemysłowa rosła rocznie o 11 procent. Udział rolnictwa w PKB spadł z 49 do 29 procent. Aż co piąty mieszkaniec ZSRR przeniósł się z pracy na roli do pracy w przemyśle, co było jedną z największych migracji do miast w historii świata” (s. 206). Jednocześnie ceną tak ogromnych zmian gospodarczych były klęski Wielkiego Głodu i Wielkiego Terroru, w których śmierć poniosło ok 14,5 mln obywateli ZSRR (s. 204).

²⁰⁰ Więcej na ten temat: M. Muszel, *Tradycyjna i współczesna kultura Kirgizów*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo Edukacyjne” 2009, nr 1(18), szczególnie część 3. „Nomadyzm i hodowla bydła”. Wielu autorów podkreśla, że większość Kirgizów kultywowała nie koczowniczy, a półosiadły tryb życia – ich migracje trwały tylko trzy miesiące w roku i nie wszyscy członkowie rodziny brali udział w przemieszczaniu zwierząt gospodarskich. Ciekawym przykładem takiej analizy jest książka F. Gross, *Koczownictwo. Studja nad nomadyzmem i nad wpływem tegoż na społeczeństwo, ustrój i prawo*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego – Instytutu Popierania Nauki, Warszawa 1936.

²⁰¹ Należy przyznać, że jest to pewne uproszczenie – sedentaryzacja kirgiskich plemion zaczynała się już w XIX w. – choć była wtedy zróżnicowanym geograficznie, naturalnym procesem, który był spowodowany czynnikami społecznymi i gospodarczymi. W tamtym okresie był on jednak dobrowolny i obejmował tereny, które się do tego nadawały, podczas gdy radziecka władza przeprowadziła osiedlenie przymusowo (Ci, którzy nie chcieli się podporządkować, byli spychani na mniej urodzajne tereny) i bez analizy, czy na danych terenach uprawa jest możliwa. Więcej o zróżnicowanym trybie życia Kirgizów: Y. Boyanin, *The Kyrgyz of Naryn...*

²⁰² Tamże, s. 287.

z rozrzewnieniem zmiany, jakie wtedy zaszły. Drugą płaszczyzną postępu były edukacja i kultura – może być to dla polskiego odbiorcy, przyzwyczajonego do dyskursu o rusyfikacji i niszczeniu kultury narodowej, zapewne paradoks. Jednak okres radziecki był dla Kirgizów złotym okresem rozwoju w tej sferze – rozwój szkolnictwa pozwolił na edukację w duchu radzieckim, ale z elementami kultury etnicznych Kirgizów. Władze radzieckie reglamentowały elementy kultury ludowej, ale włączały je do oficjalnego obiegu – w architekturze, sztukach pięknych, teatrze czy muzyce²⁰³.

Rozwiązanie Związku Radzieckiego było szokiem i ciosem dla Republiki – doszło do załamania na wielu płaszczyznach działalności instytucji państwowych. Wpłynęło to na realne obniżenie stopy życiowej mieszkańców Kirgistanu. Prezydent Akaev mówił w 2002 roku: *obecnie w Republice około połowa ludności żyje poniżej granicy ubóstwa. A jeszcze niedawno samo pojęcie „ubóstwo” nie było używane do oceny poziomu życia obywateli byłego ZSRR (Ak/111/02)*. W dyskursie wiele jest odniesień do radzieckiej przeszłości, która była dla Kirgistanu łatwiejsza:

W okresie radzieckim wzajemne dostawy wody, paliw i surowców energetycznych odbywały się pomiędzy republikami regionu na zasadzie barteru. Ponadto z budżetu ZSRR corocznie przeznaczano środki na utrzymanie obiektów wodociągowych znajdujących się na terytorium Kirgistanu. Po upadku ZSRR program ten przestał funkcjonować. Jesteśmy zmuszeni kupować paliwa i surowce energetyczne od naszych sąsiadów po cenach rynkowych (Kz/91/10).

Brak środków finansowych w niepodległym Kirgistanie spowodował znaczne ograniczenia w prowadzonej przez państwo polityce społecznej. Kurmanbek Bakiev przyznał: *wraz z upadkiem ZSRR instytucja rodziny niejako wypadła z pola zainteresowania państwa (B/K/20)*. Młoda Republika zawiodła swoich obywateli, a okres niepodległości oraz transformacji ustrojowej i gospodarczej wiązał się nie tyle z brakiem rozwoju, co ze znaczącym pogorszeniem ich sytuacji, co przyznał prezydent Atambaev: *jednak dwie dekady po rozpadzie byłego Związku*

²⁰³ Należy podkreślić, że w latach 1966–1985 na terenie dzisiejszego Kirgistanu powstało 859 szkół, w których uczyć się mogło 756 tys. uczniów. Dodatkowo powstał system szkół zawodowych i wyższych, w których mogli uczyć się przyszli specjaliści we wszystkich dziedzinach nauki. Od lat sześćdziesiątych XX wieku wspierano również pisarzy i poetów, tworząc państwowe programy wsparcia. W latach osiemdziesiątych funkcjonowało w Kirgiskiej SSR osiem teatrów, w tym teatr opery i baletu, w których wystawiane były sztuki kirgiskich twórców oraz światowych klasyków. Więcej na ten temat: O. Osmonov, *Istoriâ Kyrgyzstana. Osnovnye vechi (s serediny XIX veka do naših dnei)*, „Insanat”, Biškek 2012, s. 204–217.

Radzieckiego, były dla mieszkańców Kirgistanu [życiem] w trybie „przetrwania” (At/134/12).

Choć radziecką przeszłość określa się czasem jako *totalitarną* (Ak/95/02), to w oficjalnym dyskursie polityków nie doszło do rozliczenia z jej kolonialnym charakterem. Jeżeli już pada stwierdzenie o takim charakterze radzieckiej władzy, to ma ono wydźwięk przeciwny – nostalgiczny i pozytywny, i najczęściej dotyczy właśnie sfery socjalnej. Piotr Załęski przytacza następującą wypowiedź pracownika Narodowej Akademii Nauk Republiki Kirgiskiej: „dobrze być taką kolonią, jaką wtedy byliśmy – dotacje budżetowe, rozwój gospodarki, kultury, a jednocześnie praktycznie samodzielnie decydowaliśmy o własnych sprawach”²⁰⁴. Badania socjologiczne (ilościowe) z 1997 roku pokazały, że dla 55% ówczesnych mieszkańców Kirgistanu okres radziecki był „sławną przeszłością”, a „tylko dla niespełna co dwunastego Kirgistańczyka asocjował negatywnie”²⁰⁵ – pokazuje to, że znacząca większość społeczeństwa podziela taki pozytywny obraz ZSRR.

Jednak polityka Związku Radzieckiego oznaczała również ogromną ilość tragedii, które w dyskursie kirgistańskich prezydentów zostały właściwie przemilczane – w analizowanym materiale znalazły się zaledwie trzy takie wypowiedzi. Dwie z nich, autorstwa Kurmanbeka Bakiewa, dotyczyły kwestii ekologicznych. Na otwarciu specjalistycznej konferencji „Zakłady utylizacji uranu w Azji Centralnej: lokalne problemy, regionalne implikacje, globalne rozwiązania” w 2009 roku powiedział: *jesteśmy poważnie zaniepokojeni problemem licznych pozostałości po byłym radzieckim kompleksie wojskowo-przemysłowym na terytorium Kirgistanu i innych państw Azji Centralnej* (B/42/09). Cztery lata wcześniej, na spotkaniu z naukowcami i studentami w Biszkeku stwierdził: *jednocześnie, nad czym bardzo ubolewamy, na naszym terytorium znajduje się wiele składowisk odpadów radioaktywnych, które odziedziczyliśmy po kompleksie wojskowo-przemysłowym byłego ZSRR* (B/K/20). Trzecia wypowiedź, którą można odnieść do „przemilczanych tragedii”, jest autorstwa Askara Akaeva. W 2001 roku, na konferencji poświęconej 75-leciu ustanowienia Kirgiskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, napomknął: *jedną ze smutnych kart naszej historii jest to, że wszyscy ci ludzie tragicznie zginęli w tamtych latach* (Ak/142/01/2). Ta enigmatyczna wypowiedź dotyczy ofiar czystek stalinowskich z lat trzydziestych XX w. Szczególnie tragiczną kartą tamtego okresu

²⁰⁴ P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 172.

²⁰⁵ Tenże, *Radzieckość...*, s. 46.

jest masakra z 1938 roku w miejscowości Čon-Taš, znajdującej się niedaleko Biszkeku, w której zamordowanych zostało 138 osób – działacze państwowych i partyjnych oraz intelektualistów. W miejscu tym wybudowano miejsce pamięci „Ata-Bejit” („Grób Ojców”)²⁰⁶. Oskon Osmonov w swoim podręczniku historii stwierdza, że w tym okresie ofiarami represji było ponad 40 tys. osób, a w I kwartale 1934 roku ze względu na masowe czystki i represje liczba członków partii zmniejszyła się z 14 do 6 tys. ludzi²⁰⁷. Pokazuje to ogromną skalę tychże nieodwracalnych zniszczeń, których doświadczyła elita dopiero kształtującego się narodu. Należy podkreślić, że Osmonov w podręczniku tym (dopuszczonym przez Ministerstwo Edukacji i Nauki KR oraz wielokrotnie wznawianym) poświęca na opis tego okresu cały rozdział, zatytułowany „Dokręcanie reżimu totalitarnego. Masowe represje” – zatem w oficjalnym stanowisku kirgistańskich władz pamięć o tamtych wydarzeniach jest kultywowana i przekazywana w procesie edukacyjnym w szkołach państwowych. Co ważne – jak stwierdza Damira Umetbaeva – podręczniki szkolne Oskona Osmonova „zostały przetłumaczone z języka kirgiskiego na rosyjski, uzbecki i tadżycki, więc jego poglądy prawdopodobnie odgrywają dużą rolę w kształtowaniu u uczniów wiedzy o radzieckich doświadczeniach ich państwa”²⁰⁸. Jednak dyskurs polityków zdaje się być odporny na takie próby rozliczenia radzieckiej władzy, a jego twórcy podążają w kierunku nostalgicznym.

7. Wielka Wojna Ojczyźniana i *Pabieda* jako część historii Kirgizów

Wielka Wojna Ojczyźniana, czyli wojna Związku Radzieckiego z III Rzeszą w latach 1941–1945, oraz zwycięstwo nad nazizmem przypieczętowane aktem kapitulacji 9 maja 1945 roku, czyli *Pabieda*²⁰⁹, są jednym z najważniejszych elementów pamięci historycznej nie tylko w samej Rosji, ale również na całym obszarze poradzieckim. Małgorzata Głowacka-Grajper podkreśla, że pomimo upływu lat i zmian politycznych, trzy elementy konstytutywne pozostają niezmiennie – pamięć o okrucieństwie niemieckich faszystów, pamięć o zwycięstwie zmieniającym losy

²⁰⁶ „Ata-Bejit” jest kompleksem, w skład którego wchodzi miejsce pamięci, muzeum oraz pomnik „Urkun” – symbolizujący powstanie z 1916 roku. Pochowany został tu również pisarz Čingiz Ajtmatov (którego ojciec był jedną z ofiar czystek) oraz ofiary rewolucji kwietniowej 2010 roku.

²⁰⁷ O. Osmonov, *Istoriâ Kyrgyzstana...*, s. 120–121.

²⁰⁸ D. Umetbaeva, *National memory in Kyrgyzstan: attitudes to the Soviet past*, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/national-memory-in-kyrgyzstan-attitudes-to-soviet-past/>, dostęp: 06.10.2022.

²⁰⁹ *Pabieda* (ros. победа) oznacza dosłownie „zwycięstwo”.

świata oraz pamięć o bohaterstwie i poświęceniu zwykłych ludzi²¹⁰. Ten ostatni motyw jest najbardziej zauważalny w dyskursie prezydentów, a najczęściej przewija się w wypowiedziach Almazbeka Atambaeva. Wiąże się to z jego osobistymi doświadczeniami – jego ojciec Šaršen Atambaev był żołnierzem Armii Czerwonej i walczył na froncie II wojny światowej. Prezydent Atambaev zawsze z ogromnym szacunkiem wypowiadał się o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej i ludziach biorących w niej udział – 9 maja określa jako *święty dzień, który symbolizuje nieśmiertelną chwałę bohaterów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, historyczną jedność chwały wojskowej i heroicznej pracy naszych narodów* (At/49/12). Cele Związku Radzieckiego z tamtego okresu były celem narodu kirgiskiego; doszło do ich pełnej internalizacji: *Dzień Zwycięstwa jest symbolem jedności i dążenia naszego narodu do wolności i niepodległości* (At/53/13). Co ciekawe, gdy prezydent Atambaev mówi o „narodzie” w kontekście Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, nie ma na myśli samych Kirgizów, ale mówi również o narodzie radzieckim:

Nasze ówczesne wspólne państwo – Związek Radziecki – nie mogło nie wygrać w tej zaciętej walce. Bo nie da się pokonać tych, którzy walczą za swoją ojczystą ziemię, będąc gotowymi za nią umrzeć! A naród radziecki stanął za swoją Ojczyznę właśnie w ten sposób – na śmierć! (At/I/183).

Ważnym propagandowo wkładem Kirgizów w wojnę był oddział tzw. „Panfilowców”, – znana w całym ZSRR historia o bohaterskiej walce w obronie Moskwy w 1941 roku, w której 28 żołnierzy radzieckich miało zginąć, niszcząc kilkanaście niemieckich czołgów²¹¹. Ale nie tylko walka na froncie była przejawem bohaterstwa – równie ważnym elementem była walka na „froncie pracy”, czyli bohaterska praca na tyłach. Małgorzata Głowacka-Grajper zwraca uwagę, że szczególne znaczenie tego mitu wynika z „włączenia w obręb opowieści o walce wszystkich żyjących w tym okresie. Społeczeństwo nie dzieli się zatem na walczących i czekających (...). Walczą wszyscy – żołnierze na froncie, reszta społeczeństwa na tyłach”²¹². Dokładnie takie podejście można zaobserwować w dyskursie prezydentów – wkład społeczeństw regionu w zwycięstwo miał również

²¹⁰ M. Głowacka-Grajper, *Bohaterska praca na tyłach – pamięć Wielkiej Wojny Ojczyźnianej lat 1941–1945 w Ust-Ordyńskim Buriackim Okręgu Narodowym*, „Kultura i Społeczeństwo” 2014, nr 3, s. 68.

²¹¹ Już po wojnie okazało się, że cała historia została sfabrykowana przez radzieckich dziennikarzy, jednak pamięć o „Panfilowcach” jest wciąż obecna w Kirgistanie – jedna z głównych ulic w Biszkeku nosi nazwę Panfilowa – dowódcy oddziału, jego imieniem nazwany jest również park, w którym znajduje się wesołe miasteczko.

²¹² M. Głowacka-Grajper, *Bohaterska praca...*, s. 68–69.

charakter pozamilitarny. Azja Centralna – która znajdowała się z dala od stref działań wojennych była miejscem, gdzie schronienie znalazły nie tylko zakłady przemysłowe z Rosji, ale również cała rzesza wewnętrznych uchodźców. Wspominał o tym Almazbek Atambaev, który podkreślał: *Kirgistan stał się domem i ojczyzną dla 150 tys. ewakuowanych z terytoriów okupowanych przez wojska hitlerowskie, w tym z Rosji. Mieszkańcy Kirgistanu udzielili schronienia ponad 16 tys. osób z oblężonego miasta Leningrad, w tym 3,5 tys. dzieci (At/I/183)*. W innym przemówieniu rozwinął ten wątek: *Wygłodzone dzieci z oblężonego miasta przyjęto w Kirgistanie jak własnych krewnych. Historia ocalałych z oblężenia Leningradu jest historią jedności naszych narodów. Mieliśmy jedną ziemię, jedno państwo i jedno zwycięstwo dla wszystkich (At/49/14/1)*. Jednak za to zwycięstwo przyszło mieszkańcom ZSRR zapłacić ogromną cenę, w tym również Kirgizom: *drogo zapłaciliśmy za nasze zwycięstwo. Co szósty mieszkaniec naszej republiki walczył na frontach Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Ponad trzysta tysięcy żołnierzy i oficerów. Dziewięćdziesiąt pięć tysięcy obywateli Kirgistanu zginęło w obronie swojej ojczyzny! (At/49/14/1)*. W wypowiedziach tych widać, jak bardzo pamięć o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej spajała naród radziecki i jak ten wpływ jest widoczny nawet w niepodległym już państwie. Lecz nie był to tylko dyskurs elit – należy podkreślić, że Wielka Wojna Ojczyźniana zajmowała ważne miejsce w pamięci historycznej całego społeczeństwa – w badaniach z 1997 roku Wojna ta zajęła pierwsze miejsce wśród najważniejszych wydarzeń historii ojczystej (60% wskazań), natomiast w 2007 roku uzyskała już tylko niecały procent wskazań²¹³ – pokazuje to, że zmiana pokoleniowa powoduje powolne odejście od osobistego przeżywania tych wydarzeń. Jednak tej pory okres majowy (a szczególnie sam dzień 9 maja) jest czasem, kiedy w przestrzeni publicznej pełno jest odniesień do rocznicy, również w formie wstążki św. Jerzego, co jest przeniesieniem wprost rosyjskiej tradycji państwowej.

8. Rosja jako strategiczny partner

Intensywne relacje między Kirgistanem i Rosją na wielu płaszczyznach powodują, że przez kirgistańskich polityków (jak i całe społeczeństwo) są one postrzegane jako strategiczne partnerstwo Republiki z rosyjskim mocarstwem. W ten sposób wypowiadał się Askar Akaev: *naszym strategicznym sojusznikiem była i pozostaje wielka Rosja (Ak/142/01/1)*; jak również Kurmanbek Bakiiev: *Rosja, nasz*

²¹³ P. Załęski, *Kultura polityczna więzi...*, s. 165–166.

główny partner strategiczny i sojusznik (B/K/70); Roza Otunbaeva: jestem przekonana, że strategiczne partnerstwo i sojusznicze stosunki między Kirgistanem a Rosją będą się nadal umacniać w interesie naszych państw i narodów (O/100/11/1); oraz Almazbek Atambaev: Rosja jest naszym strategicznym partnerem (At/4/12). Obraz Rosji jako strategicznego partnera jest silny i rozbudowany, tworzony i reprodukowany przez wszystkich kolejnych prezydentów i innych ważnych polityków.

Dysproporcja potencjałów między oboma państwami – na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej, wojskowej – powoduje, że obraz strategicznego partnerstwa jest tworzony przy zachowaniu pozorów równorzędności. Potęga Rosji jest niepodważalna – Žumagul Saadanbekov, ówczesny Ambasador Republiki Kirgiskiej (RK) w Kazachstanie, podkreślał w 2002 roku skalę wpływów, czy wręcz omnipotencję Rosji, w następujący sposób: *czynnik rosyjski jest ciągle obecny we wszystkich działaniach polityki zagranicznej naszego państwa, gdyż Rosja była i jest osią strategiczną całej przestrzeni poradzieckiej (S/3/02)*. Jak widać, Rosja jest przez niego postrzegana jako punkt odniesienia dla całej grupy państw, jako ten element polityki zagranicznej, który jest stały i niezmienny. W tym samym czasie Muratbek Imanaliev, wtedy Minister Spraw Zagranicznych RK, w wywiadzie z japońską agencją prasową powiedział: *interes Rosji zawsze będzie obecny w Kirgistanie, a Republika będzie go odpowiednio traktować (I/15/02)*. Widać tu próbę równoważenia obu podmiotów – obecność Federacji Rosyjskiej w regionie jest zewnętrzną i obiektywną – nie zależy od woli państw Azji Centralnej, ale Kirgistan nie jest bierny – reaguje i odpowiada na te działania. Ulukbek Činaev – wtedy Ambasador RK w Moskwie – mówił w 2011 roku, że *Rosja jest kluczowym partnerem strategicznym i sojusznikiem Kirgistanu (C/112/11)*. Z drugiej strony podkreślał aktywną rolę swojej ojczyzny: *Kirgistan jest najbardziej wiarygodnym, konsekwentnym i bliskim sojusznikiem oraz partnerem strategicznym Rosji nie tylko w Azji Centralnej, ale także na całym obszarze WNP (C/117/10)*. Jak widać, ambasador Činaev pokazywał, że Kirgistan – w odróżnieniu od pozostałych państw poradzieckich, które zmieniały kierunki swojej polityki zagranicznej, zawsze niezmiennie stał ramie w ramię z Federacją. Jednocześnie kwestia równorzędnego partnerstwa jest ważnym elementem dyskursu – nikt nie chce przedstawiać Kirgistanu jako słabego, małego państwa, które

„podczepia” się pod silnego partnera²¹⁴, czy jako państwa, które pomimo niepodległości *de iure* nie potrafiło wyrwać się ze strefy wpływu byłego mocarstwa. Askar Akaev podkreślał, że po 1991 roku:

Kirgistan i Rosja w swoich relacjach występują jako niezależne podmioty prawa międzynarodowego. Nasza współpraca opiera się na bliskiej przyjaźni, harmonizacji podejść i jedności działań w najważniejszych kwestiach. Oznacza to, że wspólnie wkraczamy w XX wiek (Ak/16/02).

Mówił również, że współpraca ta *stanowi doskonały przykład równoprawnego współdziałania i pełnego zaufania (Ak/31/02)*. Dziesięć lat później Almazbek Atambaev nadal podkreślał: *nasza współpraca, oparta [jest] na zasadach równości, wzajemnego zrozumienia i poszanowania interesów Rosji i Kirgistanu, zawsze taka była i zawsze taka musi być! (At/6/12)*. Te wszystkie oświadczenia o współpracy z Rosją nie pozostają tylko w sferze deklaracji. Politycy podkreślali faktyczny jej wymiar, np. prezydent Akaev:

Aktywnie rozwija się dialog polityczny. Mamy ponad 200 ważnych traktatów i umów międzypaństwowych. Oprócz Deklaracji o Wiecznej Przyjaźni, wiążą nas takie ważne instrumenty międzypaństwowe, jak Traktat o współpracy gospodarczej i załączony do niego Program Współpracy Gospodarczej na dekadę 2000-2009 (Ak/16/02).

Globalizacja i intensyfikacja współpracy międzynarodowej na każdej płaszczyźnie to nowe wyzwania, szczególnie dla mniejszych państw, które nie posiadają odpowiednich zasobów, aby zaznaczyć swoją obecność na szerszym forum. Relacje z Rosją są tutaj przedstawiane jako wzór: *świat w coraz większym stopniu staje się miejscem wzajemnych powiązań, systemowej współpracy państw i narodów. (...) Stosunki kirgisko-rosyjskie oraz doświadczenie ich rozwoju i umacniania mogą dać światu pozytywne przykłady takiej współpracy (Ak/16/02)*. Ambasador RK w Rosji podkreślał, że Federacja zawsze była oparciem dla młodego państwa: *przez lata niepodległości Kirgistan odczuwał stałe wsparcie i zrozumienie ze strony bratniej Rosji. Przyjaźń i dobrosąsiedztwo z Rosją jest głównym priorytetem polityki zagranicznej Kirgistanu (C/112/11)*. Prezydent Atambaev wskazywał natomiast, że Republika Kirgiska potrzebuje wsparcia, ale nigdy kosztem swojego

²¹⁴ *Bandwagoning* to strategia mniejszych państw, które udzielają wsparcia mocarstwu za konkretne korzyści. Więcej na ten temat w kontekście polityki zagranicznej Kirgistanu: F. Asli Kelkitli, *Small State Foreign Policy in Central Asia: The Cases of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan*, „Insight Turkey” 2022, Vol. 24, No. 4.

własnego dobra: *potrzebujemy obok siebie kogoś, kto razem z nami walczyłby z naszymi wrogami, ale w naszej polityce zagranicznej zawsze uwzględniamy interesy Kirgistanu* (At/141/12). Prezydent Bakiev stwierdził, że Rosja *była, jest i pozostanie naszym głównym strategicznym partnerem*, ponieważ *tak to się złożyło historycznie i taka jest wola narodów* (B/75/09/1) – podkreślił zatem nie tylko kierunek polityki obu państw i przeszłość ją warunkującą, ale także wolę ich społeczeństw. Prezydent Atambaev również akcentował konsensus całego społeczeństwa Kirgistanu: *naród kirgiski wysoko ceni naszą przyjaźń z Rosją* (At/6/12). Faktycznie stosunek kirgistańskiego społeczeństwa jest bardziej niż pozytywny w stosunku do Federacji – badania z roku 2007 pokazywały, że była ona postrzegana jako „państwo bliskie” przez ponad 90% społeczeństwa, a 94% oceniało wpływ Rosji na Kirgistan jako „bardzo dobry” i „raczej dobry”²¹⁵.

Choć można stwierdzić, że w 1991 roku drogi Rosji i Kirgistanu rozeszły się²¹⁶, to państwa te znowu połączyła silna więź w obliczu nowych wyzwań: *razem, ramię w ramię z Rosją, Kirgistan wkroczył w XXI wiek. Oby kurs ku demokratycznym przemianom przyniósł sukces w naszych wspólnych wysiłkach na rzecz pokoju i dobrobytu bratnich narodów Kirgistanu i Rosji!* (Ak/16/02). Symbolem powrotu do dobrych relacji po tej dekadzie oziębienia było wprowadzenie w drodze referendum zmiany w konstytucji, która nadawała językowi rosyjskiemu status języka oficjalnego (podczas gdy język kirgiski pozostawał nadal językiem państwowym). W dyskursie prezydenckim przyjaźń obu państw pozostała niezachwiana: *Kirgistan i Rosję łączą silne więzy przyjaźni, łączy nas wspólna przeszłość i jestem przekonany, że czeka nas wspólna przyszłość* (At/6/12), choć prezydent Atambaev silniej akcentował potrzebę stawiania na pierwszym miejscu interesu swojej ojczyzny. Mówiąc o Koncepcji Bezpieczeństwa Narodowego, stwierdził:

Odpowiadając na wyzwania czasów, zdecydowanie wyznaczaliśmy kurs w polityce zagranicznej Kirgistanu, która obecnie opiera się wyłącznie na interesach narodu. Wybór strategicznego partnerstwa z Rosją, jak również dążenie do regionalnego partnerstwa strategicznego z bratnimi państwami, jest również podyktowany wyłącznie interesami narodu Kirgistanu (At/I/796).

²¹⁵ P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 214–215.

²¹⁶ Ostatnia dekada XX w. pokazała, że współpraca tych państw nie jest sprawą oczywistą. Kirgistan i Azja Centralna zostały „porzucone” przez Rosję – przy rozpadzie ZSRR i w latach 90-tych – jako „balast”.

Można stwierdzić, że dla prezydenta Atambaeva szczęśliwie się złożyło, że akurat strategiczne partnerstwo z Rosją najlepiej realizuje interesy Republiki. Należy jednak zwrócić uwagę na stwierdzenie, że Kirgistan *wybrał* partnerstwo z Rosją – co już się dokonało, ale *dąży* do partnerstwa z państwami regionu – czyli proces ten nie tyle jeszcze się nie zakończył, ile jeszcze nie ma w nim znaczących osiągnięć – pomimo wielu inicjatyw regionalnych i prób nawiązania współpracy, realna integracja regionalna między pięcioma republikami nigdy nie została wypełniona.

Wyjątkowość relacji kirgistańsko-rosyjskich jest widoczna nie tylko na tle regionu centralnoazjatyckiego, ale nawet na tle całego obszaru WNP. Prezydent Akaev akcentował: *wśród państw poradzieckich trudno znaleźć drugie takie, którego stosunki dwustronne z Rosją rozwijałyby się tak harmonijnie i osiągnęły tak imponujący poziom, jak dziś stosunki między naszymi państwami* (Ak/16/02). Podkreślał również, że *Kirgistan był i pozostaje konsekwentnym zwolennikiem rosyjskich inicjatyw mających na celu rozwój i wzmocnienie procesów integracyjnych w ramach WNP* (Ak/31/02). Prezydent Atambaev również odnosił się do wyjątkowości wzajemnych relacji, mówiąc o umowie dotyczącej budowy zapory Kambar-Ata²¹⁷: *Rosja nigdy nie zawarła takiej umowy z żadnym państwem! Zrobili dla nas wyjątek i we wszystkim poszli na ustępstwa* (At/27/13). W wypowiedzi tej zwraca uwagę to, że według prezydenta działania Rosji względem Kirgistanu są wręcz nielogiczne – Rosja, jeżeli by chciała, mogłaby narzucić rozwiązania niekorzystne dla Republiki – jednak we wszystkim ustępuje na korzyść mniejszego partnera. Z tej perspektywy Federacja Rosyjska wydaje się być partnerem idealnym.

„Strategiczne partnerstwo” sięga tak głęboko, że politycy wykorzystują nawet porównania familijne – bardzo ciekawym zabiegiem jest przedstawianie relacji kirgistańsko-rosyjskich jako relacji rodzinnych. Prezydent Akaev w ten sposób wypowiedział się w 2002 roku:

Każdy z nas wie z doświadczenia, że i w najlepszych rodzinach dochodzi czasem do nieporozumień i sporów. Jednak to, co wyróżnia rodzinę, to jej zdolność do bezkonfliktowego rozwiązywania problemów. Tak więc w stosunkach kirgistańsko-rosyjskich obie strony zawsze znajdowały

²¹⁷ Planowana budowa tamy i elektrowni wodnej (z nią połączonej) na rzece Naryn nie została do tej pory zrealizowana. W 2023 roku rozmowy z Rosją na ten temat zostały wstrzymane, a podpisane zostało memorandum, tym razem pomiędzy Kirgistanem a Kazachstanem i Uzbekistanem, w sprawie budowy tej konstrukcji. Zob.: https://akipress.com/news:698974:Kyrgyzstan__holds_pause__in_talks_with_Russia_on_construction_of_Kambar-Ata-1_HPP/, dostęp: 01.04.2023.

rozsądne i wzajemnie akceptowalne rozwiązania wszelkich problemów na przyjacielskich zasadach (Ak/16/02).

Interesujące jest w tym kontekście odniesienie do Rosji jako do „bratniego państwa” (bratskaâ strana). Określenie to jest zarezerwowane dla określonych grup państw. Są to: państwa Azji Centralnej (przede wszystkim Kazachstan i Uzbekistan), Turcja (wraz ze wspólnotą państw turkijskojęzycznych), jak również Rosja oraz pozostałe państwa obszaru poradzieckiego²¹⁸. Podkreśla ono wspólnotę kultury i historii, ale jest przede wszystkim wyrazem szacunku. Federacja Rosyjska pozostaje określana „bratnim państwem” jako jedyne spośród trzech głównych mocarstw, obok Chin i Stanów Zjednoczonych. Jej status wydaje się być niezachwiany, a prezydent Akaev mówił nawet o *historycznie uwarunkowanej nierozłączności losów narodu kirgiskiego i rosyjskiego (Ak/31/02)*. Trudno się dziwić, skoro polityk ten czuje się w Rosji bardzo swobodnie:

Uważam, że sfera duchowa stosunków kirgisko-rosyjskich zawsze stanowiła jedną z kluczowych, centralnych części naszych dwustronnych relacji. Na przykład, kiedy jestem w Rosji, zawsze czuję sympatię Rosjan, ciepło, przyjazne nastawienie. Szczerze się z tego cieszę. Myślę, że wielu Kirgizów odwiedzających Rosję powiedziałyby to samo (Ak/19/02)²¹⁹.

Jednocześnie Federacja Rosyjska jest partnerem, na którego zawsze można liczyć. W tradycyjnej kulturze kirgiskiej, powstałej w warunkach koczowniczego trybu życia, więzi społeczne są wartością najwyższą, a reguły wzajemnej pomocy są jedną z podstaw ładu społecznego. Szeroki zakres wsparcia w ramach grupy rodzinno-krewniaczej czy rodowej był często kwestią przetrwania²²⁰. Może to być jedna z przesłanek, dlaczego kirgistańscy prezydenci z taką estymą przytaczają przykłady pomocy międzynarodowej, oferowanej przez inne państwa – jest tak również w przypadku Rosji. Askar Akaev podkreślał znaczenie rosyjskiej pomocy w latach dziewięćdziesiątych XX w.: *pomoc płynąca z Rosji pomogła przekształcić Republikę, wprowadzić ją na nowoczesny poziom. Zawsze wspominamy ją z wdzięcznością*

²¹⁸ „Braterstwo” jest podkreślane w stosunku do wszystkich tych państw, należy jednak w opinii autorki rozgraniczyć dwie grupy państw – braterstwo z państwami turkijskojęzycznymi ma charakter etniczno-kulturowy (o czym będzie mowa w rozdziale dotyczącym Turcji), natomiast braterstwo z Rosją i państwami poradzieckimi (nieturkijjskimi) jest powtórzeniem komunistycznej propagandy, której jednym z toposów była „braterska współpraca narodów” w ramach ZSRR.

²¹⁹ Wątek ten będzie szerzej omawiany w podrozdziale przedstawiającym Rosję jako osobiste doświadczenie kirgistańskich polityków.

²²⁰ Szerzej na temat typów więzi społecznych w Kirgistanie: P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 104–134, natomiast o konkretnych rodzajach pomocy i powinności – tamże, s. 107.

(Ak/16/02). W tym samym przemówieniu (wygłoszonym w Moskwie) przytoczył konkretny przykład, gdy w 1992 roku po trzęsieniu ziemi rosyjskie władze szybko zorganizowały odpowiednią pomoc: *w tych tragicznych dniach natychmiast otrzymaliśmy znaczną pomoc i wsparcie z Rosji. Była to pomoc szczerych i oddanych przyjaciół* (Ak/16/02). Podkreślał również, że Kirgistan mógł zawsze liczyć na wsparcie ze strony Federacji: *w pierwszych, najtrudniejszych latach naszej nowej niepodległości (...) zwróciliśmy się do naszego sprawdzonego przyjaciela i partnera – Rosji* (Ak/16/02). Pomoc ta trwa cały czas: *bardzo doceniamy znaczące wsparcie i ogromną pomoc, jakiej Rosja konsekwentnie udzielała i nadal udziela w przeprowadzaniu radykalnych reform politycznych i gospodarczych.* (Ak/31/02). O rosyjskiej pomocy wspominał również prezydent Atambaev, który w 2014 roku przywołał konkretny przykład: *nie możemy zapominać, że z Rosji otrzymujemy paliwo i smary bez cła* (At/140/14). Takie stwierdzenia wzmacniają już i tak pozytywne nastawienie do tego państwa.

Podsumowanie

Jak widać w zanalizowanym materiale, Federacja Rosyjska w kirgistańskim dyskursie publicznym jest gdzieś pomiędzy tym, co wewnętrzne a tym co zewnętrzne. Nie jest do końca „swoja”, ale nie jest również „obca”. Jest oddzielną kategorią, co przebija się najczęściej w wypowiedziach dotyczących zupełnie innych kwestii. Na przykład w wystąpieniu na międzynarodowym kongresie „Miejsce i rola cywilizacji turkijskiej wśród cywilizacji świata” prezydent Akaev opisywał ustalenia historyków *rosyjskich, zagranicznych i naszych krajowych* (Ak/106/04/2). Podobne wyliczenie zrobił ambasador Nanaev, mówiąc o Ajtmatovie: *klasyk literatury światowej, kirgiskiej i rosyjskiej* (Na/103/03). Prezydent Bakiev, mówiąc o współpracy gospodarczej, wspominał o firmach *zwłaszcza z Federacji Rosyjskiej oraz z innych państw bliższej i dalszej zagranicy* (B/K/8). Takie same spostrzeżenia formułuje Stefanie Ortmann – w swoim artykule cytuje wywiady z Kirgizami, którzy podkreślają, że Rosja jest nadal uważana za „swoją” – mówią, że „nie jest nam obca” – i z tej kulturowej bliskości wynika taka, a nie inna polityka zagraniczna Republiki²²¹. Zanalizowane w tym rozdziale obrazy Rosji jako strategicznego partnera, z którym łączą głębokie, historyczne więzi, jako okna na świat i jako państwa mającego

²²¹ S, Ortmann, *Beyond Spheres of Influence: The Myth of the State and Russia's Seductive Power in Kyrgyzstan*, „Geopolitics” 2018, vol. 23, no. 2, s. 411.

pozytywny wpływ na Kirgistan pokazują, że rola Federacji Rosyjskiej w tym państwie jest znacząca i jeszcze długo żaden inny podmiot nie ma szans jej zagrozić.

Należy podkreślić, że przy analizowaniu dyskursu równie ważne jest omówienie tego, czego w nim nie ma. Cechą dyskursu w Kirgistanie (jak również w pozostałych państwach regionu) jest brak rozliczenia z kolonialną przeszłością. Problem ten nie dotyczy tylko braku pewnego mechanizmu, ale również braku konsensusu co do tego, czy ZSRR faktycznie wpisuje się w model imperium kolonialnego. Laura Adams zgadza się co do trzech głównych podobieństw: „znaczenie radzieckiej nowoczesności i pojęcia postępu, hierarchia różnic kulturowych, która podkreślała rosyjską (i szerzej – europejską) wyższość, oraz tworzenie elit narodowych”; zauważa jednak główną różnicę – „nacisk na modernizację i mobilizację polityczną peryferii (...) Radzieckie państwo było w tym bardziej agresywne, niż jakiegokolwiek inne mocarstwo kolonialne – w ataku na wewnętrzną, duchową sferę”²²². Autorka ta zwraca również uwagę, na drastycznie inne okoliczności „rozejścia” się dróg imperiów oraz terytoriów od nich zależnych – w przypadku kolonialnych imperiów zachodnioeuropejskich oraz ich afrykańskich i azjatyckich kolonii była walka niepodległościowa tych ostatnich, podczas gdy w przypadku ZSRR i państw Azji Centralnej była to decyzja Moskwy – republiki centralnoazjatyckie do końca pozostawały lojalne projektowi radzieckiemu.

Adams stwierdza również, że „postkolonialność” jest subiektywna – to kolonizowane społeczeństwa muszą dokonać takiego samookreślenia, a do tego jeszcze w pełni nie doszło. Za przykład może tu posłużyć wspomniany wcześniej podręcznik do historii, w którym Osmonov nadaje etykietę „kolonialnej” polityce caratu wobec regionu, nigdy nie używa jednak tego sformułowania do polityki radzieckiej²²³. W tej kwestii zgadza się również Sergej Abašin – twierdzi on, że „żadne [z państw Azji Centralnej] nie jest gotowe, aby władze czy większość społeczeństwa nadało okresowi radzieckiemu etykietę «kolonialną», lub by byłym radzieckim republikom nadać etykietę «kolonii»”²²⁴. Potwierdzają to słowa Askara Akaeva, który stwierdził: *jestem głęboko przekonany, że Związek Radziecki nie był imperium w klasycznym, zachodnim rozumieniu tego słowa. A Kirgistan nie był*

²²² L.L. Adams, *Can We Apply Postcolonial Theory to Central Eurasia?*, „Central Eurasian Studies Review” 2008, vol. 7, no. 1, s. 3–4.

²²³ O. Osmonov, *Istoriâ Kyrgyzstana...*, s. 33–42.

²²⁴ S. Abashin, *Nations and Post-Colonialism in Central Asia: Twenty Years Later [w:] Development in Central Asia and the Caucasus. Migration, Democratisation and Inequality in the Post-Soviet Era*, red. S. Hohmann, C. Mouradian, S. Serrano, J. Thorez, IB Tauris, 2014, s. 88–89.

bynajmniej kolonią w tym samym klasycznym sensie (Ak/142/01/2). Abašin podkreśla „wszystkie współczesne atrybuty państwowości – granice, instytucje, wyobrażenia – podobnie zostały sformułowane w czasach radzieckich i noszą piętno radzieckiej konstrukcji”²²⁵. Radziecki korzenie posiadają również kultura i język w ich współczesnym kształcie – zatem dominium inteligencji, jak również elity polityczne i biznesowe. Brak zatem bazy, wpływowej grupy, która rozpoczęłaby trudny i żmudny proces rozliczenia z przeszłością. Nawet jeżeli dochodziło do nazwania Kirgiskiej SRR „kolonią”, to służyło to jako kontrapunkt do opisu sytuacji w czasach radzieckich: „dobrze być taką kolonią, jaką wtedy byliśmy – dotacja budżetowe, rozwój gospodarki, kultury, a jednocześnie praktycznie samodzielnie decydowaliśmy o własnych sprawach”²²⁶.

Piotr Załęski stwierdził, że „niepodległy Kirgistan – odmiennie od większości państw poradzieckich – w dużym stopniu zakonserwował radziecką pamięć historyczną”²²⁷. Nie oznacza to, że Republika Kirgiska jest radzieckim skansenem – elita zdaje sobie sprawę z ogromu zmian, ale szanuje przeszłość: *tak, dziś nie ma już tego zjednoczonego i ogromnego kraju, który nazywał się Związek Radziecki. Ale to, co przeżyliśmy razem z Rosją i innymi bratnimi republikami, na zawsze pozostanie z nami, w naszej historii, w naszych sercach (At/53/13)*. Poczucie wspólnoty z państwami byłego Związku Radzieckiego dotyczy nie tylko wspólnej przeszłości, ale również teraźniejszości:

W Rosji i na Białorusi, na Ukrainie i w Kazachstanie, i we wszystkich innych republikach, które kiedyś były częścią ZSRR, żyją tysiące naszych przyjaciół, krewnych i bliskich znajomych, z którymi chcielibyśmy utrzymać i będziemy utrzymywać przyjazne stosunki, utrzymywać bliską komunikację, ponieważ mówimy tym samym językiem – rosyjskim (Ak/142/01/1).

Jednak wspólna, radziecka przeszłość nie jest remedium na przyszłość – prezydent Atambaev z całą mocą powiedział: *jeśli ktoś myśli, że Związek Radziecki się odrodzi, jest głupcem. To jest niemożliwe (At/141/12)*. Zatem na poziomie emocji i pamięci jest to wciąż otwarty temat, natomiast na poziomie realnej polityki międzynarodowej – zamknięty już rozdział. Na pewno jednak Związek Radziecki jest utożsamiany z Rosją – Bakiev stwierdził, że *Rosja dała nam wiele w czasach*

²²⁵ Tamże, s. 89.

²²⁶ P. Załęski, *Kultura polityczna więzi...*, s. 172.

²²⁷ P. Załęski, *Radzieckość...*, s. 47.

radzieckich (B/K/53). Dlatego Federacja Rosyjska jest spadkobierczynią pozytywnego nastawienia społeczeństwa i elity Kirgistanu, jakie czują oni w stosunku do ZSRR, i dlatego te dwa byty są ze sobą tak powiązane.

Podsumowując należy zwrócić uwagę na fakt, że na przestrzeni lat i wobec zmieniających się ekip rządzących, obraz strategicznego partnerstwa jest niezmienny i ze wszech miar pozytywny. Dyskurs ten jest skierowany do odbiorcy wewnętrznego, jak i zewnętrznego, zatem obraz ten nie jest tworzony tylko na potrzeby samego Kirgistanu, ale również w kontaktach ze światem zewnętrznym – co świadczy o jego koherentności.

Rozdział II Stany Zjednoczone Ameryki

1. USA jako ofiara terroryzmu

Wydarzenia z 11 września 2001 roku był wstrząsem – nie tylko politycznym, ale również w wymiarze czysto ludzkim. Ataki terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych odbiły się szerokim echem na całym świecie, również w Kirgistanie. Urząd Prezydenta Republiki Kirgiskiej piastował wtedy Askar Akaev, który szybko zabrał głos w tej sprawie mówiąc: *spotykamy się w czasie, gdy naród amerykański i cały świat pozostają w głębokim szoku z powodu tragicznych wydarzeń w USA (Ak/105/01)*. W tym samym przemówieniu powiedział również: *w imieniu narodu kirgiskiego chciałbym (...) złożyć najszczerze kondolencje narodowi amerykańskiemu w związku z tragedią, która go spotkała (Ak/105/01)*. Po swojej wizycie w USA w 2002 roku mówił: *w miejscu zwanym obecnie Ground Zero, gdzie przed 11 września zeszłego roku stały drapacze chmur World Trade Center, czciłem pamięć Amerykanów, którzy padli ofiarą bandyckiego ataku terrorystycznego (Ak/116/02)*. Wypowiedzi prezydenta Akaeva nie odbiegały od dominującego dyskursu w tamtym okresie²²⁸ – przedstawiającego Stany Zjednoczone jako ofiarę barbarzyńskiego, terrorystycznego ataku. Wydaje się, że same ataki oraz skala tej tragedii naprawdę dotknęły kirgistańskich polityków, a ich uwaga szybko przeszła na źródło tych wydarzeń, czyli szeroko pojętą działalność terrorystyczną:

Bezprecedensowe pod względem okrucieństwa i przemocy, tragiczne wydarzenia z 11 września w Stanach Zjednoczonych ukazały światu prawdziwe oblicze współczesnego terroryzmu i zmusiły całą społeczność światową do nowego spojrzenia na jego niebezpieczny charakter (Ak/139/01).

Dla opinii publicznej w Kirgistanie temat terroryzmu i ataków terrorystycznych był znany już wcześniej. Tuż przed wydarzeniami z 2001 roku Republika stała się obiektem zbrojnego ataku – w 1999 oraz 2000 roku miały miejsce tzw. kryzysy batkeńskie, kiedy to – jak oficjalnie twierdziły władze – zbrojne oddziały Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU) próbowały wtargnąć na terytorium Uzbekistanu przechodząc przez Tadżykistan i Kirgistan. W Batkenie, mieście w Kotlinie

²²⁸ Szerzej na ten temat: *Discourse, war and terrorism*, red. A. Hodges, Ch. Nilep, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam-Philadelphia 2007.

Fergańskiej w południowo-zachodnim Kirgistanie, doszło do konfrontacji między IRU a żołnierzami z Kirgistanu i Uzbekistanu. Skala rajdu oraz liczba ofiar (według szacunków mogła wynieść nawet powyżej 1000 osób – bojowników, żołnierzy oraz cywilów) spowodowała, że wydarzenie to silnie oddziaływało na opinię publiczną, co dodatkowo było podsyćane przez dyskurs władz państwowych o poważnym zagrożeniu terrorystycznym – w Biszkeku postawiono nawet pomnik upamiętniający tamte batkeńskie wydarzenia. Akaev nawiązywał do tych zajęć, tworząc paralełę między doświadczeniami Kirgistanu a USA – choć natura wydarzeń w Kirgistanie nie jest taka oczywista²²⁹. Analizując sytuację, widział w kryzysach batkeńskich i atakach z 11 września przejaw tego samego zjawiska: *akty terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych i inwazja na południowy Kirgistan to ogniwa jednego łańcucha* (Ak/105/01), przy czym terroryzm definiował jako zagrożenie o ponadnarodowym charakterze: *niedawna tragedia, która wydarzyła się w Stanach Zjednoczonych, po raz kolejny potwierdziła prawdę, że terroryzm nie ma granic i może być skutecznie zwalczany jedynie poprzez połączone wysiłki społeczności światowej* (Ak/116/01). To na pewno pomagało nawiązać nić porozumienia z amerykańskimi władzami. Przypominał także o amerykańskiej pomocy, jaką Kirgistan otrzymał po kryzysach batkeńskich: *w naszej walce z wtargnięciem międzynarodowych grup terrorystycznych na terytorium południowego Kirgistanu Stany Zjednoczone zapewniły nam cenne wsparcie polityczne i pomoc wojskowo-techniczną* (Ak/136/01).

Dla kirgistańskich polityków było jasne, że wydarzenia te i ich reperkusje otwierają nowy rozdział nie tylko w polityce zagranicznej Republiki, ale w stosunkach międzynarodowych jako takich. Akaev podkreślał, że ataki były tym elementem, który skonsolidował środowisko międzynarodowe, mówiąc: *echa tragedii w USA zjednoczyły cały świat* (Ak/139/01). Żumagul Saadanbekov, ówczesny Ambasador RK w Republice Kazachstanu, w swoim artykule o wymownym tytule „Nowe wymiary historii” napisał tak:

*Po szoku i serdecznej żałobie wszystkich narodów Ziemi z powodu
niehumanego i szalonego ataku terrorystycznego na Stany Zjednoczone,*

²²⁹ Stanisław Zapaśnik podkreślał, że tzw. „organizacje islamskie” w Azji Centralnej – szczególnie Hizb-ut-Tahrir oraz Islamski Ruch Uzbekistanu – nie były organizacjami terrorystycznymi, ale oddolnymi ruchami społecznymi, których działania przedstawiano jako ekstremistyczne, ponieważ organizacje te mogły stanowić zagrożenie dla ciągłości funkcjonowania reżimów tamtejszych prezydentów. Wydarzenia z 11 września 2001 roku i późniejsza „globalna wojna z terroryzmem” została wykorzystana – nie tylko w Azji Centralnej – do rozprawienia się z wewnętrzną opozycją oraz do nawiązania współpracy z Zachodem – osłabionej ze względu na coraz dalsze przesunięcie w stronę autokracji. Szerzej na ten temat: S. Zapaśnik, „*Walczący islam*”...

nadeszła nowa fala człowieczeństwa. Wydarzenia 11 września zdetonowały fundamentalny wzorzec rozwoju historycznego, a mianowicie: stary mol historii draży powoli, skrycie, ale skupia w sobie tak wielki ładunek „kumulacyjnego” działania, którego niespodziewana eksplozja staje się okresowo motorem kardynalnej przebudowy porządku świata (S/3/02).

Prezydent Akaev ujął to podobnie, choć mniej kwiecicie: *od tragicznego września 2001 roku rozpoczęła się nowa era i pojawiła się nowa logika w stosunkach międzypaństwowych i budowie międzynarodowego systemu bezpieczeństwa (Ak/105/02).* Pokazywał również, że jest to nowe otwarcie i potrzebne są nowe działania, przygotowując opinię publiczną na nadchodzące rewolucyjne zmiany:

Lekcje i wnioski z tragicznych wydarzeń z 11 września w Stanach Zjednoczonych oraz nasze własne doświadczenia w walce z terrorystami wymagają od nas podjęcia szeregu niezbędnych środków w celu ochrony bezpieczeństwa Kirgistanu (Ak/132/01/2).

W obliczu tak wiekopomnego wydarzenia, zmieniającego bieg historii i oblicze ówczesnego świata, politycy na bieżąco informowali opinię publiczną o rozwoju sytuacji. Prezydent Akaev tak relacjonował dalsze wydarzenia: *utworzono kierowaną przez USA globalną koalicję antyterrorystyczną, w której ONZ ma odgrywać rolę konsolidującą, a która już podejmuje zdecydowane wysiłki w walce z terroryzmem (Ak/139/01).* Będąca wynikiem ataków operacja zachodniej koalicji w Afganistanie była przedstawiana jako szeroka inicjatywa międzynarodowa, która zyskała światowe poparcie (Ak/136/01). Podkreślany był jednak fakt, że działania te są prowadzone pod auspicjami Stanów Zjednoczonych – prezydent Akaev mówił o *walce z międzynarodowym terroryzmem w ramach obecnej Koalicji Antyterrorystycznej pod przywództwem USA (Ak/105/02).* Wydaje się, że służyło to osiągnięciu dwóch celów. Po pierwsze – współpraca wszystkich najsilniejszych państw (lub brak ich sprzeciwu) oznaczała, że Kirgistan może przyłączyć się do tych działań bez niebezpieczeństwa ostracyzmu czy reperkusji ze strony Rosji. Po drugie – podkreślanie przywództwa amerykańskiego pozostawiało otwartą furtkę, aby ewentualne niepowodzenia były winą właśnie USA. Należy podkreślić, że to faktyczne amerykańskie przywództwo na tamtym etapie nie wzbudzało wątpliwości. Prezydent Akaev mówił: *za całkowicie słuszne uważam energiczne działania podjęte przez USA w celu ustanowienia*

szerokiej koalicji antyterrorystycznej do walki z międzynarodowym terroryzmem (Ak/27/02). Podkreślał zgodne stanowisko państw na całym świecie:

Operacja antyterrorystyczna w Afganistanie, którą obecnie prowadzą Stany Zjednoczone i Wielka Brytania, otrzymała moralne i polityczne wsparcie oraz aprobatę ze strony przeważającej większości świata, przy założeniu, że działania te nie są skierowane przeciwko ludności Afganistanu czy religii islamskiej (Ak/116/01).

Trzeba zwrócić uwagę na dwie kwestie – po pierwsze Akaev mówi o *moralnym i politycznym wsparciu* – takie rozbieżności pokazują pragmatyczne podejście do polityki (to, co moralne, nie zawsze może znaleźć poparcie polityczne, a to, co polityczne, niekoniecznie musi być moralne). Drugą kwestią jest warunkowość – koalicja będzie się cieszyć poparciem, jeśli afgańska ludność cywilna nie ucierpi, oraz jeśli działania nie będą skierowane przeciwko islamowi jako takiemu. Ten ostatni element jest kluczowy – większość obywateli Kirgistanu (jak również całej Azji Centralnej) to muzułmanie²³⁰, zatem założenie, że w czasie interwencji w Afganistanie nie można wykorzystywać elementów antyislamskich było naturalne w dyskursie skierowanym do własnego społeczeństwa. Jednocześnie prezydent Akaev zdecydowanie pozytywnie wypowiadał się o wpływie interwencji w Afganistanie na sytuację swojego regionu:

Kampania antyterrorystyczna prowadzona obecnie w Afganistanie przez siły amerykańskie i aktywnie wspierana przez 20 państw leży w żywotnym interesie nie tylko samych Afgańczyków, ale także naszego państwa, regionu i całej społeczności światowej (Ak/139/01).

Szczególną uwagę przykładano do gospodarczego aspektu interwencji – samo jej przeprowadzenie wiązało się z ogromnymi kosztami, ale – patrząc dalekosiężnie – za działaniami wojskowymi musiały iść działania stabilizujące, których najważniejszym aspektem była odbudowa gospodarki, a w tym Kirgistan mógł partycypować. Roza Otunbaeva mówiła:

Stany Zjednoczone wydały już miliard dolarów w ciągu dwóch-trzech tygodni wojny w Afganistanie. Brytyjskie szacunki określają koszt

²³⁰ W Kirgistanie 82% populacji deklaruje się jako muzułmanie, w Kazachstanie – 70%, w Tadżykistanie – 90%, w Turkmenistanie – 89%, natomiast w Uzbekistanie – 88%. Źródło: K. Strachota, *Azja Centralna. Charakterystyka regionu w kontekście stabilności i wyzwań migracyjnych*, Wydział Informacji o krajach pochodzenia – Urząd do spraw cudzoziemców, 2011.

odbudowy Afganistanu z gruzów na około 10 miliardów dolarów w ciągu najbliższych dziesięciu lat (O/137/01).

Faktyczne koszty przerosły najśmielsze oczekiwania – amerykańskie środki na budżet wojskowy w ramach działań w samym Afganistanie wyniosły ponad 1 bilion dolarów²³¹. Walka z terroryzmem pozostała główną osią współpracy między Kirgistanem a USA w badanym okresie. Prezydent Bakiev w 2008 roku również zwracał uwagę *na współpracę w kwestiach bezpieczeństwa i walki z międzynarodowym terroryzmem (B/86/08)* jako na fundament wzajemnych relacji. Jak stwierdził Alexander Cooley, przed zjawieniem się amerykańskich wojsk w regionie stosunki między USA a Kirgistanem były w punkcie krytycznym, ze względu na obawy dotyczące postępującego „cofania się” (*backsliding*) demokracji²³². Reperkusje wydarzeń z 11 września 2001 roku miały jednak dla Kirgistanu, pomimo swojej tragicznej natury, bardzo pozytywny wydźwięk i wymierny efekt – w końcu świat zwrócił uwagę na „małe, górzyste państwo” i Republika weszła w orbitę zainteresowań Zachodu. Prezydent Akaev w swoim orędziu z 2002 roku mówił:

To nie jest moja pierwsza podróż do Stanów Zjednoczonych. Ale tym razem byłem pod szczególnym wrażeniem gwałtownie zwiększonej uwagi świata na nasze państwo i zwiększonego zainteresowania amerykańskiej elity politycznej, biznesowej i intelektualnej naszą Republiką. To zainteresowanie z pewnością nie jest przypadkowe. Przyczyniła się do tego rola Kirgistanu w zwalczaniu terroryzmu międzynarodowego w ramach koalicji antyterrorystycznej oraz energiczne wewnętrzne wysiłki podejmowane w Republice na rzecz rozwoju demokracji w ramach Rady Konstytucyjnej ds. praw i wolności człowieka (...). Przekonałem się, że wysiłki te nie pozostały niezauważone i zostały dobrze przyjęte przez USA i społeczność międzynarodową (Ak/116/02).

Pokazuje to, że zaangażowanie Kirgistanu w walkę z terroryzmem – szczególnie poprzez wsparcie interwencji w Afganistanie – oraz deklarowana demokratyzacja faktycznie były postrzegane jako te elementy, które dały Kirgistanowi rozpoznanie w skali światowej. W tym samym orędziu prezydent mówił:

²³¹ <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022>, dostęp: 30.11.2022.

²³² A. Cooley, *Depoliticizing Manas: The Domestic Consequences of the U.S. Military Presence in Kyrgyzstan*, PONARS Policy Memo 362. https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/pm_0362.pdf, dostęp 20.11.2022 r.

Zaproszenie do złożenia wizyty w USA otrzymałem od prezydenta Busha, przede wszystkim jako wyraz wdzięczności Amerykanów dla Kirgistanu za jego udział w koalicji antyterrorystycznej oraz przestrzeganie idei i zasad, które stanowią podstawę jego działań. Powiedziałem prezydentowi, że Kirgistan, jako jeden z pierwszych członków tej koalicji, jest zainteresowany szybką, całkowitą i ostateczną likwidacją ogniska międzynarodowego terroryzmu w Afganistanie (Ak/116/02).

Niewątpliwie amerykańskie zainteresowanie i wsparcie było wykorzystywane do legitymizacji władzy samego Akaeva oraz przyjętego przez niego kierunku polityki zagranicznej. Do wewnętrznego odbiorcy prezydent kierował nie tylko komunikaty o pozytywnym nastawieniu Amerykanów, ale również pokazywał kirgistańskim politykom i społeczeństwu, że ówczesna sytuacja międzynarodowa daje jedyną w swoim rodzaju szansę i trzeba z niej korzystać – nagle Kirgistan stał się jednym ze strategicznych członków koalicji, odgrywając jedną z głównych ról:

Odczułem to wyraźnie podczas rozmów i spotkań z przywódcami w Rosji i innych państwach WNP, a także podczas niedawnych wizyt w Turcji, Niemczech i Szwecji. Rozmowy z przywódcami tych państw wykroczyły daleko poza tradycyjny zakres stosunków bilateralnych, koncentrując się tym razem na kluczowych kwestiach polityki międzynarodowej. Rozmówcy byli zainteresowani naszymi ocenami i poglądami na kwestie związane z walką z terroryzmem, umacnianiem pokoju i bezpieczeństwa w skali regionalnej i globalnej (Ak/47/02).

Akaev starał się pokazać, że Kirgistan stał się nie tylko potrzebny w sensie przedmiotowym, ale w końcu zaczął funkcjonować jako podmiot stosunków międzynarodowych, którego opinie były z chęcią wysłuchiwane i miały realną wartość – teraz to Republika miała informacje i znajomość tematu „od wewnątrz”, teraz to kirgistańscy politycy mieli „know how”, którym mogli podzielić się z zachodnimi partnerami. Jednak najważniejszym – i wymiernym – przejawem tej współpracy z Zachodem była baza/centrum tranzytowe Manas.

2. USA jako (nie)proszony gość – Baza Manas od wielkiej szansy do wielkiego przekleństwa

7 października 2001 roku amerykańskie i brytyjskie siły powietrzne rozpoczęły atak na Afganistan w ramach operacji „Enduring Freedom”, co diametralnie zmieniło sytuację na Bliskim i Środkowym Wschodzie, jak również w samej Azji Centralnej.

Szybko rozrastająca się skala interwencji spowodowała potrzebę zabezpieczenia większej przepustowości korytarzy transportowych – wybór padł między innymi na Kirgistan. Kirgistańskie władze aktywnie działały na rzecz nawiązania współpracy w tym zakresie, a prezydent Akaev mówił:

Proponowany przez nas krok w kierunku Stanów Zjednoczonych umożliwi Kirgistanowi wniesienie konkretnego i skutecznego wkładu w międzynarodowe wysiłki na rzecz rozwiązania kwestii afgańskiej. To jest nasz żywotny interes. Po prostu nie mamy prawa pozostawać na uboczu aktywnego wsparcia w ramach naszych możliwości (Ak/136/01).

Zgodzono się udostępnić infrastrukturę międzynarodowego lotniska Manas, znajdującego się pod Biszkekiem. Ramy współpracy zostały zawarte w umowie Status of Forces Agreement²³³ a w grudniu 2001 roku prezydent Akaev przedstawił deputowanym do kirgistańskiego parlamentu proces dochodzenia do tego porozumienia i prosił o jego poparcie:

Odnoszę się do przedłożenia państwu do rozważenia dwustronnego porozumienia kirgistańsko-amerykańskiego, które przewiduje obecność na terytorium Republiki Kirgiskiej personelu wojskowego i cywilnego Departamentu Obrony USA i partnerów w koalicji antyterrorystycznej oraz wykorzystanie obiektów w kraju, w szczególności lotniska Manas, w interesie zwalczania międzynarodowego terroryzmu, zapewnienia pomocy humanitarnej ludności afgańskiej i innych skoordynowanych działań. Projekt umowy powstał na wniosek rządu USA o rozważenie możliwości wykorzystania naszej infrastruktury lotniczej do wsparcia operacji antyterrorystycznej w Afganistanie (Ak/136/01).

Warto podkreślić, że Stany Zjednoczone miały płacić 2 mln dolarów rocznie czynszu, oraz dodatkowe 4000 dolarów za każdy lot (a mogło ich być nawet do 20 na dobę)²³⁴ – co było ogromnym wsparciem dla budżetu Republiki, a Alexander Cooley pisał na początku 2005 roku, że amerykański rząd zainwestował w obiekty wojskowe i infrastrukturę na lotnisku 60 mln dolarów²³⁵. Ważną kwestią było przedstawienie całego procesu jako inicjatywy Stanów Zjednoczonych – to amerykańskie władze zasygnalizowały taką potrzebę, a Kirgistan może rozważyć taki wniosek – co

²³³ W skrócie „SOFA” – typ umowy, zawierany ze wszystkimi państwami, w których stacjonują siły amerykańskie.

²³⁴ K. Toktomushev, *Vnešnââ politika...*, s. 181

²³⁵ A. Cooley, *Depoliticizing Manas...*

nadawało podmiotowości Republice. Władze Kirgistanu szybko wyraziły zgodę na przyjęcie porozumienia z Amerykanami i już 16 grudnia 2001 roku na lotnisko Manas przybyli pierwsi żołnierze, których celem było stworzenie infrastruktury nowej bazy. Lotnisko to zostało wybrane ze względu na odpowiednio długi pas startowy, który pierwotnie został zbudowany do obsługi radzieckich bombowców, świetnie nadawał się również do przyjmowania dużych samolotów transportowych. W lutym 2002 roku liczba żołnierzy była jeszcze symboliczna, o czym informował prezydent: *obecnie kontyngenty amerykański i francuski liczą razem 300 żołnierzy, ale miało to się szybko zmienić: planowane jest jednak zwiększenie ich liczby do trzech tysięcy* (Ak/20/02/2).

Istotne było również przedstawienie ewentualnych reperkusji tak ścisłej współpracy z USA w kontekście geopolitycznym. Askar Akaev podkreślał, że udostępnienie terytorium Republiki i przestrzeni powietrznej dla wojsk amerykańskich *w żaden sposób nie narusza Układu o bezpieczeństwie zbiorowym państw WNP ani zobowiązań, które podjęliśmy w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy* (Ak/138/01). Akaev mówił, że przeprowadzono w tej sprawie szerokie konsultacje z Rosją i Chinami oraz podkreślał, że *amerykańskie wojska są w Kirgistanie nie jako przedstawiciele NATO, ale jako członkowie Koalicji Antyterrorystycznej* (Aj/25/02). Na początku obecność ta miała mieć chwilowy charakter: *Kirgistan ma podpisaną roczną umowę o rozmieszczeniu wojsk ze Stanami Zjednoczonymi* (Ak/19/02), a Askar Akaev podkreślał z całą stanowczością, że *w Kirgistanie nie powstaną żadne długoterminowe bazy wojskowe USA ani sił koalicji międzynarodowej* (Ak/20/02/2).

W początkowym okresie miejsce to miało prawny status bazy wojskowej, która w tamtym czasie faktycznie miała charakter międzynarodowy²³⁶. Szybko pojawiły się pytania co do funkcjonowania zagranicznego (szczególnie amerykańskiego) personelu na terenie Republiki. Askar Ajtmatov, doradca prezydenta, podkreślał że *wojsko amerykańskie nie nosi mundurów wojskowych ani broni w granicach miasta* (Biszkeku) oraz stwierdził, że amerykańskie dowództwo zakazało swoim żołnierzom *pić alkoholu ani mieć kontaktu z przedstawicielami „najstarszego zawodu świata”* (Aj/25/02). Aby uspokoić opinię publiczną podkreślano współpracę Amerykanów

²³⁶ Oprócz sił amerykańskich w Bazie Manas gościł personel z Francji, Korei Południowej, Hiszpanii, Danii, Norwegii, Australii i Holandii. Hiszpańskie, holenderskie, duńskie i norweskie C-130 latały w misjach cargo; Francja dostarczyła sześć Mirage 2000 i dwa C-135 do uzupełniania paliwa; Australia wysłała dwa samoloty Boeing 707 do tankowania; a Hiszpania – śmigłowce ratownicze HT-211 Super Puma. Więcej na ten temat: J.C.K. Daly, *Kyrgyzstan's Manas Airbase: A Key Asset in the War on Terrorism*, „Terrorism Monitor” 2007, Volume 5 Issue 1.

z kirgistańskimi władzami: *dowódcy amerykańscy ściśle koordynują wszystkie swoje działania z odpowiednimi strukturami wojskowymi oraz ministerstwami Kirgistanu (Aj/25/02)*. Niestety w rzeczywistości dochodziło do wielu incydentów – na przykład w 2005 roku amerykański żołnierz potrącił samochodem dwie kobiety, które trafiły do szpitala z poważnymi obrażeniami, jedna z nich została inwalidką. Lokalne media podawały informacje, że kierowca był nietrzeźwy, ale amerykańska Ambasada nie zgodziła się na przeprowadzenie testu na obecność alkoholu²³⁷. Natomiast w grudniu 2006 roku doszło do incydentu, w wyniku którego zginął kirgistański obywatel, pracownik lotniska Manas Aleksandr Ivanov. W czasie przejazdu przez punkt kontrolny na lotnisku (Ivanov był kierowcą cysterny z paliwem lotniskowym) został dwukrotnie postrzelony przez amerykańskiego żołnierza. Okoliczności tego wydarzenia nie zostały nigdy wyjaśnione – Amerykanie utrzymywali, że kierowca zaatakował żołnierza nożem, a dwa strzały w tułów są standardową formą samoobrony, trenowaną przez żołnierzy Air Force Security Forces. Pojawiły się wątpliwości, dlaczego etatowy pracownik lotniska chciałby atakować nożem uzbrojonego w broń i posiadającego kamizelkę kuloodporną żołnierza na posterunku²³⁸. Była to sprawa szeroko omawiana przez opinię publiczną – ówczesny prezydent Kurmanbek Bakiev, zapytany o to przez dziennikarza powiedział, że *wydarzyła się wielka tragedia*, a następnie oznajmił:

Dzień po tragedii zaprosiłem Ambasadora i wyraźnie powiedziałem, że proszę amerykańskiego żołnierza, który zabił w wyniku swoich działań, o nieopuszczanie Kirgistanu, aby nasze organy śledcze mogły przeprowadzić pełne dochodzenie. I zapytałem ich, jak oceniają ten tragiczny incydent (B/K/64).

Jednak amerykański żołnierz został szybko wywieziony z Kirgistanu, a jego sprawą zajęły się amerykańskie organy sprawiedliwości²³⁹. Postępowanie zakończyło się oddaleniem wszystkich zarzutów i zamknięciem sprawy bez obowiązku wyjaśniania powodów²⁴⁰. Sprawa wywołała dodatkowy skandal, ponieważ rodzina

²³⁷ Ch. Orozbekova, *Kyrgyzstan: Car Crash Heightens Unease over US Ties*, 22.02.2005, <https://iwpr.net/global-voices/kyrgyzstan-car-crash-heightens-unease-over-us-ties>, dostęp: 04.11.2021.

²³⁸ O. Dzyubenko, *Kyrgyz driver shot by U.S. airman „no threat”*, 20.01.2007, <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-usa-idUSL0834003120061208>, dostęp: 03.11.2021.

²³⁹ B. Pannier, *Kyrgyzstan: Bishkek Wants U.S. To Hand Over Airman*, 21.03.2007, <https://www.rferl.org/a/1075414.html>, dostęp: 30.11.2022.

²⁴⁰ K. Toktomushev, *Regime Security and Kyrgyz Foreign Policy*, [rozprawa doktorska, University of Exeter], Repozytorium University of Exeter, 2014, s. 179.

Ivanova otrzymała początkowo od amerykańskiego rządu odszkodowanie w wysokości 1000 dolarów, co było odebrane przez opinię publiczną jako upokarzające. Na temat tej sprawy wypowiadał się jeszcze Premier RK Igor' Ćudinov, który wyrażał swoje zaniepokojenie opóźnieniami w śledztwie, dodatkowo nawiązywał do innej sytuacji, kiedy *nie podjęto żadnych działań w celu udzielenia pomocy rannemu obywatelowi Kirgistanu, który uległ wypadkowi z udziałem obywatela USA* (Cz/5/09). Kolejnym wypadkiem, o którym informacje zostały opublikowane, była katastrofa lotnicza do jakiej doszło w 2013 roku – amerykański Boeing KC-135 Stratotanker (latająca cysterna) rozbił się 200 kilometrów od Biszkeku, trzyosobowa załoga zginęła na miejscu. Znowu doszło do eskalacji napięcia między kirgistańskimi władzami a Amerykanami – przedstawiciele Centrum Tranzytowego Manas nie dopuścili kirgistańskich śledczych do wraku ani do ciał, uniemożliwiając przeprowadzenie śledztwa²⁴¹. Są to wydarzenia o których donosiły media, ale zapewne dochodziło do wielu innych sytuacji, które nigdy nie ujrzały światła dziennego. Umowa między kirgistańskim Ministerstwem Spraw Zagranicznych a rządem Stanów Zjednoczonych dawała szerokie prawa amerykańskim żołnierzom, którzy posiadali immunitet – niemożliwe było zatem pociągnięcie do odpowiedzialności karnej winnego przez kirgistańskie sądy. Jednocześnie w utrzymaniu odpowiedniego poziomu relacji między personelem wojskowym a lokalną ludnością nie pomagał fakt, że amerykańscy żołnierze przebywali na terytorium republiki na krótkich, trzymiesięcznych zmianach²⁴².

Prezydent Bakiev łączył problemy w rozwiązaniu sprawy zastrzelonego Kirgistańczyka z szerszą kwestią suwerenności państwa: *wielokrotnie rozmawialiśmy o zabójstwie naszego obywatela Ivanova. Jak możemy mówić o suwerenności, skoro ja, jako głowa państwa, nie mogę ochronić obywatela przed zamachem na jego życie!* (B/16/09). Pozostawanie zagranicznego kontyngentu całkowicie poza jurysdykcją państwa było realnym problemem dla władz. W grudniu 2006 roku prezydent Bakiev mówił, że Ministerstwo Spraw Zagranicznych pracuje nad zmianą umowy i statusu kontyngentu, aby *personel wojskowy Stanów Zjednoczonych, który przebywa na terytorium Kirgistanu (...) mógł być pociągnięty do odpowiedzialności zgodnie z naszym prawem* (B/K/64). Problem z faktyczną bezkarnością

²⁴¹ J. Kucera, *Controversy Begins To Brew Over U.S. Plane Crash In Kyrgyzstan*, 07.05.2013, <https://eurasianet.org/controversy-begins-to-brew-over-us-plane-crash-in-kyrgyzstan>, dostęp: 04.11.2021.

²⁴² A. Cooley, *Depoliticizing Manas...*

amerykańskiego personelu był omawiany na forum publicznym. Odniósł się do tego sam prezydent Bakiev:

Niezależnie od tego, czy będzie to miało wpływ na nasze relacje, czy nie, uważam, że strona amerykańska również powinna wziąć na siebie odpowiedzialność. Nie możemy pozwolić, aby żołnierze innego państwa, którzy są tutaj z misją rozwiązania sytuacji w Afganistanie, dopuszczali się działań, w wyniku których giną obywatele Kirgistanu. To niedopuszczalne, że nikt nie może zostać za to pociągnięty do odpowiedzialności (B/K/64).

Była to jedna z kwestii wykorzystanych w 2009 roku, kiedy doszło do tak zwanej „wojny przetargowej” (*bidding war*²⁴³). W tamtym okresie kończyła się umowa najmu i w lutym administracja prezydenta Bakieva podjęła decyzję, aby jej nie przedłużać. Parlament przeprowadził odpowiednie głosowanie, a kilka tygodni później minister spraw zagranicznych doręczył notę dyplomatyczną, w której informowano, że strona amerykańska ma 180 dni na opuszczenie bazy. Jednak już w czerwcu została oficjalnie podpisana nowa umowa – z korzystniejszymi zapisami. Można stwierdzić, że sprawa nowego porozumienia była wtedy najważniejszą kwestią polityczną w Kirgistanie. Dzięki niej Republika mogła ponownie wyjść na pierwszy plan i zaznaczyć swoją obecność w międzynarodowym kontekście. Kwestia ta była wykorzystana również w wewnętrznych walkach politycznych. Negocjacje były wieloaspektowe – po pierwsze, strona kirgistańska dążyła do weryfikacji wcześniejszych należności finansowych. Prezydent Bakiev mówił:

4 listopada przyjedzie do nas delegacja ze Stanów Zjednoczonych, która będzie pracować nad weryfikacją danych z pierwszych dni stacjonowania wojsk w bazie Manas. Dane są sprzeczne, według naszych danych zapłacili mniej podatków niż powinni, ponieśli mniejsze wydatki. Ich dane na dzień dzisiejszy dają nam inne liczby. Nie ma w tym nic złego. Nasi eksperci dokonają obliczeń i dojdą do jednej wspólnej opinii (B/K/26).

Po drugie władzom zależało na wynegocjowaniu większych opłat. Kirgistańskie władze już wcześniej sygnalizowały konieczność zwiększenia ceny najmu, o czym wspominał Bakiev: *kiedy Mirosław Niázov był Sekretarzem Rady Bezpieczeństwa RK [w latach 2005–2006 – przyp. OP], mówiło się o znacznym wzroście czynszów. Ale to pozostało w sferze deklaracji (B/K/26).* Prezydent Bakiev,

²⁴³ A. Cooley, *Great Games...*, s. 127. Ten sam termin używany był w amerykańskiej prasie – m.in. w pismach „New York Times” oraz „Washington Post”.

mówiąc o ewentualnym wzroście kosztów, zwracał uwagę na naturalne procesy gospodarcze: *uwazam, że upłynęło wiele czasu, inflacja, wzrost cen i tak dalej... Koszty mogą się zwiększyć. Żądamy, aby opłaty za użytkowanie naszej ziemi były na poziomie cen światowych* (B/K/26). Chcąc oddalić interpretację, że cały problem z przedłużeniem umowy ma podłoże geopolityczne i powstał z inicjatywy Rosji, która miała wywierać na Republikę presję w tej kwestii, Bakiev wielokrotnie podnosił ten finansowy aspekt:

Chcę podkreślić, że kwestia bazy musi być rozpatrywana wyłącznie w kontekście komponentu gospodarczego. Od trzech lat podnosimy kwestię konieczności zmiany warunków umowy. W końcu czasu są inne, a ceny bardzo się zmieniły. Kirgistan przeżywa pewne trudności z powodu kryzysu finansowego (B/16/09).

Nie można jednak rozpatrywać tej kwestii bez wzięcia pod uwagę, że dokładnie w tamtym okresie Rosja udzieliła Kirgistanowi uprzywilejowanych pożyczek na zawrotną sumę 2 mld dolarów oraz przyznała grant na 150 mln dolarów²⁴⁴. Oficjalnie prezydent stał na stanowisku, że przedłużenie umowy nie jest problemem – Amerykanie muszą tylko spełnić określone warunki:

Powinniśmy kontynuować współpracę w ramach międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej, ale jednocześnie nie oznacza to, że nie powinniśmy domagać się od strony amerykańskiej spełnienia naszych znanych warunków w wielu kwestiach związanych z pobytem personelu wojskowego w bazie lotniczej (B/K/70).

Jednak w dyskursie w grę wchodziły nie tylko kwestie bezpieczeństwa czy finansowe, ale również problemy dotyczące zagrożeń dla środowiska naturalnego, na co prezydent zwracał uwagę w swoich wypowiedziach. Chodziło przede wszystkim o praktykę zrzucania paliwa, jeśli załoga obawiała się, że może dojść do katastrofy w czasie lądowania – paliwo zanieczyszczało uprawy w pobliżu bazy lotniczej, co powodowało protesty lokalnej społeczności. Prezydent podkreślał, że *wszystkie te negatywne zjawiska kumulowały się przez lata, więc nasza decyzja nie jest spontaniczna* (B/16/09). Przedstawiał również rozgoryczenie kirgistańskich władz wobec braku reakcji ze strony Amerykanów: *nasi partnerzy, poza obietnicami, nie*

²⁴⁴ *Kyrgyzstan: Russian Economic Assistance Gives Bishkek a Lift*, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-russian-economic-assistance-gives-bishkek-a-lift>, dostęp: 30.11.2022.

przedstawili żadnego konkretnego rozwiązania. Jesteśmy suwerennym państwem i musimy być brani pod uwagę (B/16/09).

Prezydent Bakiev informował, że rozmowy w sprawie przedłużenia umowy były prowadzone z Amerykanami, natomiast sygnalizował poparcie w tej kwestii od innych państw zachodnich, które korzystały z obiektów na lotnisku Manas: *nie prowadziliśmy negocjacji z Europą w sprawie zwiększenia czynszu, ponieważ Amerykanie stanowią główny kontyngent w bazie lotniczej, ale według moich informacji Europa przychylnie odnosi się do naszego stanowiska (B/16/09).* Uspokajał również, że negocjacje nie mają charakteru sporu ideowego – między Kirgistanem a Zachodem *nie ma różnic politycznych, a USA i Europa w pełni wspierają nas zarówno w przemianach demokratycznych, jak i w reformach gospodarczych (B/16/09).* Kirgistańskim władzom udało się wynegocjować zwiększenie czynszu – z 17 do 60 mln dolarów rocznie, jak również zmianę prawnej formy amerykańskiej obecności – baza wojskowa stała się Centrum Tranzytowym „Manas”, które miało być węzłem logistycznym i transportowym. W styczniu 2010 roku, w czasie spotkania z amerykańskim generałem Davidem Petraeusem, prezydent Bakiev z dumą mówił:

Obie strony szczegółowo omówiły kwestie bezpieczeństwa oraz będą kontynuować amerykańsko-kirgistańską współpracę wojskową i techniczną. Kiedy Waszyngton negocjował z Biszkekiem otwarcie Centrum Tranzytowego, podjął szereg zobowiązań. Wśród nich jest wpłata 170 mln dolarów w ciągu roku, z czego 60 mln dolarów zostanie przeznaczony na dzierżawę terenu pod centrum tranzytowe. Pieniądze zostały już przekazane (B/7/10/2).

Prezydent Bakiev został obalony zaledwie trzy miesiące po tym spotkaniu (w kwietniu 2010 roku), ale umowa w sprawie Manas pozostała w mocy. W grudniu tego samego roku Ulukbek Činaev – nowy ambasador RK w Rosji, powołany już przez Rząd Tymczasowy²⁴⁵ – potwierdzał, że *strona amerykańska nie tylko zgodziła się na zmianę formatu obecności bazy lotniczej (...), ale także zwiększyła roczny czynsz (C/117/10).* Pokazuje to, że Rząd Tymczasowy podtrzymał warunki postawione przez administrację Bakieva i kontynuował jego politykę w tej kwestii.

²⁴⁵ Po obaleniu Kurmanbeka Bakieva powołany został Rząd Tymczasowy. Prezydentem RK została Roza Otunbaeva, której kadencja była z góry określona na półtoraroczny okres.

Koniec amerykańskiej obecności w Kirgistanie przypadł dopiero na okres prezydentury Almazbeka Atambaeva – również wywodzącego się z obozu Rządu Tymczasowego (w okresie prezydentury Otunbaewej sprawował on urząd Premiera RK). Umowa między rządem Republiki Kirgiskiej a rządem Stanów Zjednoczonych wygasła z końcem 2014 roku i prezydent podkreślał, że *po wygaśnięciu umowy na lotnisku nie powinien znajdować się żaden komponent wojskowy* (At/5/13). Próbowano złagodzić przekaz i pokazać, że stosunki kirgistańsko-amerykańskie nie są tylko funkcją operacji wojskowej – minister spraw zagranicznych RK Erlan Abdyldaev mówił w listopadzie 2013 roku:

Obecność Centrum Tranzytowego w Manas przyczyniła się do zacieśnienia współpracy kirgistańsko-amerykańskiej. Centrum nie jest jednak jedynym łącznikiem między naszymi państwami. Kirgistan dość aktywnie współdziała z rządem i parlamentem USA w przeprowadzaniu reform demokratycznych, wzmacnianiu parlamentaryzmu, rozwoju systemu sądownictwa, rządów prawa, a także edukacji, opieki zdrowotnej i rolnictwa. Ważnym mechanizmem wzajemnych relacji są coroczne konsultacje dwustronne (Ad/128/13).

Należy podkreślić, że prezydent Akaev stosował taką narrację już w 2002 roku:

Pragnę wyrazić moją serdeczną wdzięczność rządowi i obywatelom Stanów Zjednoczonych za wszechstronne wsparcie dla Kirgistanu w ustanowieniu i umocnieniu jego niepodległości oraz rozwoju procesu demokratycznego. (...) Operacja antyterrorystyczna, nawet jeśli będzie trwała długo, zostanie zakończona, ale zadanie rozwijania i ulepszania demokracji oraz kluczowa rola, jaką Stany Zjednoczone odgrywają w tej dziedzinie, pozostaną na zawsze (Ak/105/02).

Jednak w 2014 roku kirgistańskie władze ogłosiły decyzję, że Manas nie będzie już gościł żadnych instalacji wojskowych: *w miejsce amerykańskiej bazy w Manas nie powstanie inna baza wojskowa. W Manas pozostanie po prostu lotnisko. Chcemy jednak uczynić z niego węzeł komunikacyjny. I ciężko pracujemy, aby tak się stało* (At/33/14). W 2013 roku Minister Abdyldaev powiedział: *uważam, że nasze państwo w pełni wywiązało się ze swoich zobowiązań. Strona amerykańska zdaje sobie z tego sprawę i wielokrotnie wyrażała swoją wdzięczność na najwyższym szczeblu* (Ab/128/13). Wydaje się, że z tych wypowiedzi przebija pewnego rodzaju zmęczenie – politycy nie chcieli już mierzyć się z problemami, jakie przysparzała

amerykańska obecność i ciągnąca się operacja w Afganistanie²⁴⁶. Tworzyli narrację, że Kirgistan jako państwo i sojusznik dał wspólnocie międzynarodowej tyle, ile mógł i teraz powinno się otworzyć nowy etap w polityce zagranicznej Republiki.

Baza Manas była również źródłem zupełnie innych problemów niż te o naturze czysto politycznej i międzynarodowej. Obsługa dużej ilości samolotów wymagała ciągłych dostaw paliwa, zatem w grę wchodziły ogromne kontrakty – a za tym przyszły skandale korupcyjne²⁴⁷. Współpraca z USA była nie tylko źródłem korupcji – która działała się pod okiem Amerykanów i najprawdopodobniej za ich cichym przyzwoleniem – ale nawet tym elementem, który pomagał przedłużyć funkcjonowanie autorytarnym reżimom Akaeva i Bakieva. Stefanie Ortmann stwierdza, że to właśnie wydarzenia wokół bazy Manas były przedstawiane jako przykład klasycznej walki o strefy wpływu między Rosją a USA. Gra o sumie zerowej między oboma mocarstwami polegała na tym, że gdy w 2009 roku kontrakt na bazę został przedłużony to miało to oznaczać utratę wpływu przez Rosję i dominację USA,

²⁴⁶ Taka postawa może być lepiej zrozumiana, jeżeli weźmiemy pod uwagę reperkusje wycofania się sił amerykańskich i NATO w 2021 roku – afgański rząd upadł i talibowie szybko odzyskali władzę w Kabulu. Dorobek dwudziestoletniej misji państw zachodnich został zniszczony w kilka tygodni. Zob. A. Dąbrowski, M. Piotrowski, *Konsekwencje zwycięstwa talibów w Afganistanie dla polityki USA*, „Komentarz PISM” 2021, nr 64, <https://www.pism.pl/publikacje/konsekwencje-zwyciestwa-talibow-w-afganistanie-dla-polityki-usa>, dostęp: 30.11.2022.

²⁴⁷ W 2005 roku szacowana wartość kontraktu na paliwo do silników odrzutowych wynosiła ponad 25 mln dolarów rocznie. Defence Logistics Agency-Energy, agencja Departamentu Obrony USA ds. rozwiązań paliwowych, wybrała firmę logistyczną AvCard z siedzibą w Maryland na dostawcę paliwa. Przyznano dwa kontrakty i jedno przedłużenie bez żadnych przetargów na okres od grudnia 2001 do lutego 2003 na łączną kwotę prawie 57 mln dolarów. Co ciekawe, syn Askara Akaeva – Ajdar – ukończył uniwersytet w stanie Maryland i założona przez niego w USA firma MIS była podwykonawcą firmy AvCard (Zob.: K. Toktomushev, *Regime Security...*, s. 181–182). Drugim podwykonawcą była spółka Alaam-Servis, kierowana przez zięcia Akaeva, Adil'a Tojgonbaeva, która dodatkowo została zwolniona z podatków w Kirgistanie (zob. A. Cooley, *Depoliticizing Manas...*). W 2003 roku przetarg na dostawę paliwa wygrała inna firma – zarejestrowana na Gibraltarze Red Star Enterprises Ltd, której podwykonawcami były ponownie MIS oraz Alaam-Servis. Przedstawiciele Red Star bronili się, że mogli skorzystać z usług tylko tych dwóch firm, ponieważ taki warunek postawiły im władze lotniska Manas (zob. J.F. Tierney, *Mystery at Manas: Strategic Blind Spots in the Department of Defense's Fuel Contracts in Kyrgyzstan. Report of the Majority Staff*, U.S. House of Representatives, December 2010, s. 24). Po obaleniu Askara Akaeva kirgistańska Prokuratura Generalna w ramach swojego śledztwa poprosiła amerykańskie władze o pomoc w wykryciu nielegalnej działalności reżimu Akaeva na terytorium USA. Śledztwem zajęło się FBI, które w swoim raporcie (szybko utajnionym) wykazało „ogromną ilość potencjalnych działań przestępczych” z prawie 175 przedsiębiorstwami związanymi z obalonym prezydentem, jak również dowody na to, że „Akaev i jego otoczenie mogli być zaangażowani w wytransferowanie najmniej 1 miliarda dolarów z kirgistańskiego budżetu państwowego” (zob. K. Toktomushev, *Regime Security...*, s. 186). Po wydarzeniach z marca 2005 roku Red Star nadal zapewniał nieprzerwane dostawy paliwa dla amerykańskiej bazy, a w 2007 roku zadanie to przejęła Mina Corp., która miała powiązania właścicielskie ze swoją poprzedniczką Red Star. Dyrektorem operacyjnym obu spółek był Charles Squires, który przed 2001 rokiem był *attaché* ds. obrony w Ambasadzie USA w Biszkeku (tamże, s. 191). Mina Corp. była odpowiedzialna za dostawę paliwa do 2011 roku, a Rząd Tymczasowy podkreślał związki tej firmy z rodziną Bakieva, szczególnie zaś fakt, że kolejni podwykonawcy mieli być częścią szybko rosnącego imperium syna prezydenta, Maksima Bakieva (tamże, s. 196).

natomiast jej zamknięcie w 2014 roku (oraz przystąpienie Kirgistanu do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej w tym samym czasie) miało być wyrazem powrotu Rosji do swojej silnej pozycji i jej dominacji nad Amerykanami w regionie²⁴⁸. Należy podkreślić, że narracja o wyczerpaniu się takiej formuły współpracy i ogólnego zmęczenia – społeczeństwa oraz elit – była dominująca w dyskursie.

3. USA jako darczyńca

Dla Kirgistanu, który permanentnie boryka się z brakiem środków finansowych i zasobów materialnych, każda pomoc jest mile widziana²⁴⁹. Askar Akaev podkreślał w 2002 roku, że *Kirgistan szczególnie potrzebuje amerykańskiej i międzynarodowej pomocy, aby wyjść z obecnych trudności* (Ak/105/02). Państwo to jest stałym odbiorcą pomocy międzynarodowej, również tej pochodzącej ze Stanów Zjednoczonych – Askar Ajtmatov mówił w 2002 roku: *obecnie USA są jednym z głównych darczyńców Kirgistanu. Łączna suma środków przekazanych Kirgistanowi przez Waszyngton w ostatnim okresie wynosi około 500 mln dolarów* (Aj/103/02). Jeszcze większe środki mogły być do dyspozycji po 2001 roku, w kontekście współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Wsparcie finansowe dotyczyło określonych wydarzeń, jak na przykład organizacji międzynarodowej konferencji „Wzmocnienie bezpieczeństwa i stabilności w Azji Centralnej: zwiększenie skali kompleksowych wysiłków na rzecz walki z terroryzmem”²⁵⁰, jak również funkcjonowała w zakresie ekologii: *rząd USA przeznaczs środki na pełną rekultywację składowiska odpadów uranowych Każy-Saj* (Ak/128/02).

Jak mówił w 2002 roku ówczesny minister spraw zagranicznych RK Muratbek Imanaliev: *jeśli chodzi o Stany Zjednoczone, mówimy raczej o pomocy Republice w rozwijaniu jej porządku demokratycznego i wspieraniu reform gospodarczych* (I/15/02). Stan ten utrzymywał się przez cały badany okres – w 2012 roku Sapar Isakov, doradca prezydenta Atambaeva, mówił że *Stany Zjednoczone są jednym z głównych państw-donatorów udzielających Kirgistanowi pomocy finansowej i technicznej na dużą skalę* (Is/9/12).

²⁴⁸ S, Ortmann, *Beyond Spheres...*, s. 408.

²⁴⁹ Według danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego Kirgistan w 2021 r. zajmował 142. miejsce na świecie pod kątem nominalnego produktu krajowego brutto, natomiast dług publiczny stanowi ponad 60% PKB. Źródło: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/April>, dostęp: 01.12.2022.

²⁵⁰ Konferencja odbyła się w dniach 13–14 grudnia 2001 roku pod auspicjami OBWE oraz Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości. W jej wyniku powstał Program Działań dotyczący walki z terroryzmem – <https://www.osce.org/what/combating-terrorism/58723>, dostęp: 10.01.2023.

Inną sferą pomocy było finansowanie związane ze wsparciem reform gospodarczych i wdrożeniem gospodarki wolnorynkowej. Motyw ten był stale obecny w wypowiedziach polityków. Akaev obiecywał: *rząd Stanów Zjednoczonych zamierza w przyszłości zwiększyć wsparcie gospodarcze dla Kirgistanu i podjąć skuteczne wysiłki w zakresie rozwoju mikrokredytów i mikrofinansowania (Ak/138/01)*. Pomoc przybierała formę wsparcia organizacyjnego – na przykład (razem z Bankiem Światowym) w działaniu Rady ds. przyciągania inwestycji zagranicznych: *pragnę podziękować panu O’Keefe, Ambasadorowi Nadzwyczajnemu i Pełnomocnemu USA w Kirgistanie (...) za podjęcie inicjatywy zorganizowania szczytu oraz za pomoc i wsparcie udzielone Radzie (Ak/116/01)*. Ważne miejsce w dyskursie miał program Milenijnych Celów Rozwoju, które co prawda powstały pod auspicjami ONZ, ale z inicjatywy USA. W 2002 roku prezydent Akaev mówił:

Jesteśmy również wdzięczni za [amerykańską] pomoc finansową, która ma na celu wprowadzenie liberalnych reform w naszej gospodarce, przezwycięzenie zjawiska ubóstwa i innych trudności w dziedzinie społeczno-gospodarczej. Kirgistan z wielką satysfakcją przyjął nową inicjatywę prezydenta Busha dotyczącą utworzenia funduszu Milenijnych Celów Rozwoju. Jego oświadczenie, że dla Stanów Zjednoczonych walka z ubóstwem jest obowiązkiem i priorytetem, zostało usłyszane na całym świecie i napawa optymizmem, że Republika Kirgiska otrzyma należne miejsce w tych wysiłkach (Ak/105/02).

Prezydent w późniejszym przemówieniu odniósł się ponownie do deklaracji prezydenta George’a W. Busha o amerykańskim zaangażowaniu w ten program:

Imponujący był apel Prezydenta USA (...) o nową erę w międzynarodowej pomocy rozwojowej – erę odpowiedzialności i skuteczności, a także hojności. Prezydent (...) Bush ogłosił również, że w ciągu najbliższych trzech lat Stany Zjednoczone zwiększą pomoc dla krajów rozwijających się o 50%, a dodatkowe pieniądze zostaną przeznaczone na fundusz Milenijnych Celów Rozwoju (Ak/116/02).

Kolejną płaszczyzną pomocy było wsparcie reform demokratycznych. Kiedy opinia o Kirgistanie jako o „wyspie demokracji” zaczęła być kwestionowana²⁵¹, a ekipa Akaeva była posądzana o coraz większe tendencje autorytarne,

²⁵¹ Np. *Kyrgyzstan at Ten: Trouble in the “Island of Democracy”*, ICG Asia Report No 22, International Crisis Group 2001, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/kyrgyzstan/kyrgyzstan-ten-trouble-island-democracy>, dostęp: 01.12.2022.

najważniejsze osoby w państwie podkreślały współpracę z Amerykanami w zakresie demokratyzacji. Prezydent Akaev przypominał, że *Kirgistan jest jedynym państwem w Azji Centralnej, który zezwolił na otwarcie amerykańskiego centrum wspierania niezależnych mediów. Działa ono pod patronatem renomowanej międzynarodowej organizacji Freedom House (Ak/18/05)*, natomiast Askar Ajtmatov mówił, że nadal *prowadzona jest aktywna współpraca na szczeblu oficjalnym i nieoficjalnym z amerykańskim Narodowym Instytutem Demokratycznym (Aj/4/05)*. Wsparcie reform demokratycznych było motywem przewodnim pomocy przez następne lata – prezydent Atambaev dziękował za to samo w 2013 roku: *Republika Kirgiska docenia pomoc i znaczące wsparcie ze strony Stanów Zjednoczonych na rzecz reform demokratycznych i realizacji wspólnych projektów (At/7/13)*. Jak widać w przytaczanych wypowiedziach, obraz USA jako darczyńcy – wspierającego finansowo Kirgistan na wielu płaszczyznach – przewija się w badanym okresie.

4. USA jako kolebka i wzór demokracji

Jak zostało to zasygnalizowane w poprzednich rozdziałach, dla kirgistańskich prezydentów (szczególnie Askara Akaeva) ważna była historia i pamięć historyczna. Dlatego też prezydent Akaev – pragnąc podkreślić estymę, jaką darzy danego partnera międzynarodowego – często nawiązywał do jego wspaniałej przeszłości. Podobnie było ze Stanami Zjednoczonymi, choć geograficzna odległość oraz brak realnych historycznych relacji powodowały, że w tym wypadku było to trudniejsze i nie odznaczało się takim emocjonalnym nacechowaniem, jak w przypadku innych analizowanych państw. Dlatego główny nacisk w dyskursie był położony na przedstawianie USA jako kolebki oraz wzoru demokracji. Prezydent Akaev wielokrotnie nawiązywał do wkładu Stanów Zjednoczonych w rozwój idei demokratycznych – cytował na przykład Thomasa Jeffersona (nazywając go *wielkim prezydentem*; Ak/19/02), mówił również o wzorze, jakim dla wszystkich jest amerykańska demokracja: *to właśnie amerykański przykład demokracji oraz przestrzegania praw i wolności człowieka jest dla nas latarnią oświetlającą drogę do prawdziwej demokracji (Ak/105/02)*.

W przypadku Stanów Zjednoczonych prezydent Akaev wykorzystywał jednak nawiązania do przeszłości nie tylko do tworzenia pozytywnego obrazu. Nawiązywał do historii również po to, aby stworzyć kontrpunkt do ówczesnej sytuacji Kirgistanu. Na przykład pokazywał bolesną przeszłość systemowego rasizmu w USA:

przypomnijmy sobie, jak ciernistą i długą drogę przeszły Stany Zjednoczone od niewolnictwa i segregacji rasowej do obecnego poziomu demokracji (Ak/51/04). W ten sposób wyjaśniał, że nawet państwo uznawane za symbol demokracji i wolności nie ustrzegło się przed błędami i wypaczeniami. Takie nawiązania pozwalały na wytknięcie podwójnych standardów, jakie mają stosować państwa zachodnie, w tym również USA. W ten sposób Akaev opisywał pod koniec 2004 roku dwulicowość Zachodu:

Kraje zachodnie, stawiając nam wygórowane wymagania dotyczące tempa zmian demokratycznych, często zapominają, w jaki sposób one same doszły do obecnego poziomu. Na przykład USA potrzebowały ponad dwóch stuleci od przyjęcia konstytucji w 1787 roku (Ak/106/04/1).

Stany Zjednoczone służyły również jako wzór dla kirgistańskich władz²⁵² i taki obraz można odnaleźć w dyskursie prezydenckim. Bakiev powoływał się na amerykański model ustrojowy w czasie prac nad nową konstytucją w 2005 roku²⁵³: *wydawało mi się, że system amerykański może być dla nas uzasadniony, to znaczy prezydent, on jest szefem władzy wykonawczej (B/K/26).* Taka wypowiedź była swoistym chwytem – prezydent powoływał się na model demokracji amerykańskiej, przedstawiając proces antydemokratycznej w swej istocie konsolidacji swojej władzy²⁵⁴. Kurmanbek Bakiev odpierając takie zarzuty mówił: *nie należy tego mylić ze wzrostem autorytaryzmu. Co, w Stanach Zjednoczonych nie ma demokracji? Republika prezydencka oznacza silnego prezydenta i równie silny parlament, ale każdy jest odpowiedzialny za swoją pracę (B/K/35).* Prezydent wspomógł się również przykładem USA, komentując politykę wewnętrzną i argumentując potrzebę zdecydowanej odpowiedzi na tragiczne wydarzenia z 20 października 2005 roku:

Zadajcie sobie pytanie, drodzy dziennikarze, czy gdyby to, co wydarzyło się tutaj 20 października, kiedy zabito deputowanego do parlamentu i członka oficjalnej komisji, który kontrolował zakład karny, miało miejsce w Stanach Zjednoczonych Ameryki lub w Europie, prawdopodobnie

²⁵² Warto wspomnieć, że nawet siedziba Prezydenta Republiki Kirgiskiej i prezydenckiej administracji znajduje się w budynku zwanym „białym domem” – w okresie ZSRR mieściła się tam siedziba Komunistycznej Partii Kirgizji i wtedy też – być może ironicznie – był tak nazywany. Imponujący gmach został wybudowany dopiero w 1985 roku, dlatego nie był owiany złą sławą i został szybko zaadaptowany przez władze niepodległej już Republiki i służy do dziś.

²⁵³ Więcej na temat zmian konstytucyjnych w Kirgistanie: J. Szukalski, *System...*, s. 11–28.

²⁵⁴ M.Y. Omelicheva, *Democracy in Central Asia. Competing Perspectives and Alternative Strategies*, University Press of Kentucky 2015, s. 83.

w ciągu godziny doszłoby do szturmów. To jest moja odpowiedź. Państwo demokratyczne nie oznacza anarchii (B/K/26).

Tynyčbek Akmatbaev, bo to o nim mowa, był deputowanym do *Žogorku Kenješ* oraz przewodniczącym parlamentarnej Komisji Obrony i Bezpieczeństwa. W 2005 roku przez Kirgistan przetoczyła się fala protestów więźniów, domagających się lepszych warunków odbywania kary. Akmatbaev prowadził inspekcję w więzieniu „Moldanovka” niedaleko stolicy, kiedy wybuchły kolejne zamieszki. On sam został zastrzelony, a jego ochroniarze zostali ranni²⁵⁵. Należy zwrócić uwagę na stwierdzenie: *państwo demokratyczne nie oznacza anarchii*, ponieważ kwestionuje ono centralnoazjatyckie stereotypy. W Azji Centralnej taki jest właśnie obraz ustroju demokratycznego – tworzony i umacniany przez autorytarne rządy państw regionu. Zachodni model demokracji jest uważany za niebezpieczny, a Kirgistan – jako państwo najbardziej zdemokratyzowane w zachodnim rozumieniu tego procesu – było areną wielu wstrząsów politycznych, co jeszcze bardziej wzmacnia pejoratywne postrzeganie demokracji. „Karuzela” kirgistańskich prezydentów była anomalią w regionie, w którym zmiany na tym stanowisku są niezwykle rzadkie²⁵⁶. W Kazachstanie urzędowanie Nazarbaeva przez 28 lat było postrzegane jako ten czynnik, który uchronił naród przed polityczną, społeczną i ekonomiczną niestabilnością²⁵⁷. W regionie tym postrzega się zachodnią promocję idei demokratycznych jako ukryty program polityczny, którego celem jest destabilizacja i obalenie władz w państwach spoza „świata zachodu”, a nawet wprost jako narzędzie amerykańskiej polityki zagranicznej²⁵⁸. Z drugiej strony, centralnoazjatyckie społeczeństwa postrzegają demokrację przez zupełnie inny pryzmat – jako emanację praw socjalnych i dobrobytu, a nie jako model sprawowania

²⁵⁵ <https://www.rferl.org/a/1062498.html>, dostęp: 20.12.2021. W tle tej historii jest motyw walk grup przestępczych, jako że rodzony brat Tynyčbeka – Ryspek – był ważną postacią w kirgistańskim świecie przestępczym.

²⁵⁶ W Uzbekistanie po 1991 roku nastąpiła jedna zmiana na stanowisku prezydenta i stało się to dopiero po śmierci poprzednika – Šavkat Mirziyoev zastąpił Isloma Karimova w 2016 roku. W Kazachstanie również nastąpiła jedna zmiana, jednak za życia poprzednika – Kasym-Žomart Tokaev zastąpił Nursultana Nazarbaeva w 2019 roku. W Turkmenistanie nastąpiły dwie zmiany – Saparmurata Niāzova zastąpił w 2006 roku Garbanguly Berdimuhamedov, którego z kolei w 2022 roku zastąpił jego własny syn, Berdar. W Tadżykistanie niezmiennie od 1994 roku prezydentem jest Emomali Rahmon. W tym samym czasie w Kirgistanie sześć osób sprawowało najwyższy urząd w Republice.

²⁵⁷ M.Y. Omelicheva, *Democracy in Central Asia...*, s. 74–79.

²⁵⁸ Tamże, s. 89.

władzy²⁵⁹. A że nie ma dobrobytu bez stabilności – to rozumienie demokracji w Azji Centralnej zamyka się w błędnym kole.

Również prezydent Atambaev przedstawiał przeprowadzane w Kirgistanie zmiany, łącząc je z analogicznymi rozwiązaniami z USA – odnosząc się do określania narodowości w paszportach radzieckich i w niepodległym Kirgistanie, powiedział: *jestem pewien, że idąc za przykładem USA, powinniśmy w naszym paszporcie zamiast narodowości wpisać tylko jedno zdanie: obywatel Kirgistanu!* (At/131/11). W innym miejscu stawiał za wzór amerykański system partyjny: *najbardziej stabilne rządy są w krajach, gdzie w parlamencie są dwie lub maksymalnie trzy partie. Są to zarówno państwa europejskie, jak i Stany Zjednoczone* (At/130/14). W 2013 roku podczas wywiadu został zapytany o nowe nominacje w rządzie, jak również o zaawansowany wiek nominowanych osób – czego tłem były głosy o potrzebie zmiany pokoleniowej w kirgistańskiej elicie politycznej. Dziennikarz zwrócił uwagę, że po ostatnich zmianach nie ma nowych twarzy; Atambaev zgodził się co do sensu wypowiedzi, ale podkreślił:

Nie skupiałbym się na wieku, bo jest przykład najbardziej rozwiniętych krajów świata, czy ostatnio nominowanych w USA. Tam sekretarz spraw zagranicznych, sekretarz stanu John Kerry, ma 70 lat, sekretarz obrony, szef CIA, itd. (...) Nie jest to więc podstawa, od której należy zaczynać (At/27/13).

Prezydenci Bakiev oraz Atambaev w podobnym tonie wypowiadali się o współpracy z USA, która została nawiązana po 1991 roku. Kurmanbek Bakiev twierdził, że *współpraca między Kirgistanem a Stanami Zjednoczonymi ma długą historię. Jesteśmy wdzięczni rządowi USA za naszą współpracę w wielu dziedzinach od czasu uzyskania przez Kirgistan niepodległości* (B/86/08), a Almazbek Atambaev: *wiemy, że dwadzieścia lat temu Stany Zjednoczone były jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Kirgistanu. Doceniamy konstruktywną współpracę między Kirgistanem a USA* (At/131/12). Jak widać, w swoich wypowiedziach wszyscy politycy skupiali się głównie na pozytywnych aspektach współpracy, wyrażali wdzięczność i kontynuowali afirmatywny dyskurs o USA, jednak – w odróżnieniu od dyskursu o pozostałych państwach – pozwalali sobie również na negatywne uwagi.

²⁵⁹ P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 201–204.

5. USA jako destabilizator

Ważnym motywem w narracji o Stanach Zjednoczonych był negatywny wpływ tego państwa na sprawy wewnętrzne Republiki. Jesteśmy przyzwyczajeni, że obraz USA jest generalnie pozytywny – są one postrzegane jako państwo na wskroś demokratyczne, przodujące w rozwoju technologii, z najlepszym wojskiem, którego kultura popularna jest znana na całym świecie, i którego uniwersytety są w światowej czołówce²⁶⁰. Jednak w Kirgistanie przedstawiany jest też inny, pejoratywny obraz USA: jako państwa-destabilizatora, które ingeruje w wewnętrzne sprawy i próbuje realizować w ten sposób swoje interesy kosztem słabszych podmiotów.

Czasem tendencja do takich inferencji miała dla rządzącej elity pozytywną stronę, ponieważ mogła zostać wykorzystana na ich korzyść. Na początku 2005 roku Akaev przywołał apel Amerykanów o uspokojenie sytuacji: *Ambasador USA w naszym państwie również wielokrotnie wzywał kirgiską opozycję do pokojowego wyrażania swoich poglądów zgodnie z prawem (Ak/29/05)*. Jednak właśnie w tym okresie, na przełomie 2004 i 2005 roku, kiedy sytuacja wewnętrzna w Republice była już bardzo napięta (tzw. „tulipanowa” rewolucja wybuchła w marcu 2005 roku), ten sam amerykański ambasador Stephen Young²⁶¹ nie powstrzymał się przed publicznym wygłaszaniem swoich opinii na temat bieżącej sytuacji. W grudniu 2004 roku upubliczniony został dokument, będący sprawozdaniem ambasadora z ówczesnej sytuacji przedwyborczej. Young miał pisać, że amerykańskie działania w Kirgistanie powinny „skupić się na dyskredytowaniu obecnego reżimu politycznego i obarczaniu Akaeva i jego zwolenników odpowiedzialnością za kryzys gospodarczy”. Miał dalej doradzać, że aby utrzymać pozycję w mediach oraz kontakty z liderami opozycji, Amerykanie powinni zwiększyć kwotę wsparcia finansowego dla partii opozycyjnych oraz organizacji pozarządowych²⁶². Askar Ajtmatov, zapytany o działalność ambasadora Younga, starał się uspokoić sytuację stwierdzając, że ten *od początku swojej pracy w Kirgistanie wniósł znaczący wkład w pogłębienie wzajemnego zrozumienia i wzmocnienie dialogu politycznego między Kirgistanem a Stanami Zjednoczonymi*, a jego wypowiedzi miały być postrzegane jako *szczerze pragnienie wspierania rozwoju naszego państwa na drodze do budowy*

²⁶⁰ <https://www.pewresearch.org/topic/international-affairs/global-image-of-countries/us-global-image/>, dostęp 03.12.2022 r.

²⁶¹ Stephen Young był Ambasadorem USA w Kirgistanie od 16 kwietnia 2003 roku do 17 sierpnia 2005 roku.

²⁶² <https://ru.sputnik.kg/20150903/1017924733.html>, dostęp: 23.12.2021.

demokratycznego społeczeństwa (Aj/4/05). W tym samym wywiadzie prezydencki doradca w powściągliwy sposób ostrzegł amerykańskiego dyplomatę: *jestem przekonany, że Ambasador Young, który jest błyskotliwym przedstawicielem amerykańskiej dyplomacji, wykaże się wysokim poczuciem odpowiedzialności i zrozumieniem procesów zachodzących w naszym kraju* (Aj/4/05). Niepokojące dla elit Kirgistanu były działania Amerykanów mające na celu wpływanie na wewnętrzne sprawy Republiki. I nie chodzi o zakulisowe rozgrywki, ale o oficjalne wypowiedzi amerykańskich urzędników – w końcu Young otwarcie krytykował prezydenta Akaeva, a amerykański kongresmen Christopher Smith napisał artykuł, w którym analizował sytuację w Kirgistanie i przewidywał możliwą rewolucję. Ajtmatov odniósł się i do tego:

(...) nietrudno sobie wyobrazić oburzenie, gdyby podczas ostatnich wyborów w USA nasz ambasador opowiedział się za jednym z kandydatów na prezydenta. Albo gdybyśmy energicznie protestowali przeciwko wynikom głosowania w 2000 roku w tych samych Stanach Zjednoczonych (Aj/4/05).

Powyższe wypowiedzi były i tak łagodną formą dyskursu, który był tworzony już po rewolucji 2005 roku i po obaleniu prezydenta Akaeva – w obiegu publicznym i naukowym mówiono o finansowaniu mediów i organizacji pozarządowych, które przyczyniły się do rewolucji, przez państwa zachodnie – szczególnie Stany Zjednoczone²⁶³.

Z wypowiedzi polityków da się również wywnioskować poczucie niesprawiedliwości, spowodowane podwójnymi standardami – jeżeli coś dzieje się w państwach zachodu, to jest to normalne, natomiast jeżeli ta sama rzecz dzieje się w Kirgistanie – jest przedstawiana jako patologia oraz zagrożenie dla demokracji. Jedną z takich spraw była ustawa o „zagranicznych agentach”, która została wprowadzona przez Federację Rosyjską w 2012 roku, a analogiczne przepisy zostały następnie wprowadzone w Kazachstanie i Tadżykistanie. W Kirgistanie pierwsze prace nad tą ustawą zostały rozpoczęte w okresie prezydentury Almazbeka Atambaeva w 2014 roku²⁶⁴. Prezydent Atambaev dwukrotnie odnosił się w swoich

²⁶³ P. Załęski, *Więzi w niekonwencjonalnej partycypacji politycznej w Kirgistanie*, w: *Kirgistan. Problemy kulturowe i społeczno-polityczne*, red. A.K. Dżusupbekov, W. Jakubowski, P. Załęski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Białystok – Warszawa 2011, s. 437-438.

²⁶⁴ Po kilku próbach ustawa ta weszła w życie w 2021 roku, a podpisał ją prezydent Sadyr Żaparov: <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tightens-control-over-ngos-taps-anti-western-sentiment>, dostęp: 11.11.2021.

wystąpieniach do zarzutów wobec takich przepisów. Podkreślał, że *ustawa, za którą Rosja została skrytykowana, została przyjęta w USA dużo wcześniej (At/54/14/2)*. Rozwinął tę myśl w późniejszej wypowiedzi: *ustawa o agentach zagranicznych została przyjęta w 1938 roku w USA i nadal tam obowiązuje, nikt jej nie uchyli, bo zapewnia bezpieczeństwo narodowe Ameryki (At/130/14)*. Faktycznie w 1938 roku w Stanach Zjednoczonych wszedł w życie „Foreign Agents Registration Act” (FARA), według którego osoby, które są zaangażowane w działalność polityczną i są finansowane z zewnątrz, są zobowiązane do publicznego ujawniania ich relacji z zagranicznym zleceniodawcą²⁶⁵. Kirgistańskie władze próbowały przeforsować podobne zapisy, ale po dwuletniej batalii parlament odrzucił tę ustawę²⁶⁶.

Askar Akaev narzekał, że ocena sytuacji w Republice według standardów państw wysokorozwiniętych – zamiast pomagać – szkodzi:

Jednak zewnętrzny system zachodni często postrzega procesy demokratyczne zachodzące w Kirgistanie jako powolne i niekonsekwentne, a czasem jako świadomy wysiłek elit rządzących, by z jakichś powodów opóźnić zmiany demokratyczne. Przez hiperboliczne wyolbrzymianie pewnych faktów niektórzy nadal etykietują republikę jako „nie wolną” lub „nie całkiem wolną”. (...) Przenosi się je na politykę pomocową USA, wprowadzając elementy dyskryminacji (Ak/106/04/1).

Nastawienie do Stanów Zjednoczonych było na tyle negatywne, że gdy w 2013 roku realne zaczęło się stawać, że umowa dotycząca funkcjonowania Centrum Tranzytowego nie zostanie przedłużona, obawiano się, że USA będzie dążyło do takiego rozwoju sytuacji, aby doprowadzić do obalenia Almazbeka Atambaeva. Plotki były na tyle poważne, że prezydent sam się do nich odniósł:

Wielu mówi teraz, że USA organizują zamach stanu w Kirgistanie. Jest to dalekie od prawdy, ponieważ podczas ostatniej wizyty zastępcy Sekretarza Stanu Wendy Sherman i asystenta Sekretarza Stanu Blake’a oboje powiedzieli, że Kirgistan jest wzorem dla regionu. Ten sam nowy Sekretarz Stanu USA J. Kerry powiedział, że demokracja w Kirgistanie jest dla nich równie ważna jak Centrum Tranzytowe (At/27/13).

²⁶⁵ Informacje ze strony Departamentu Sprawiedliwości USA: <https://www.justice.gov/nsd-fara>, dostęp: 11.11.2021.

²⁶⁶ <https://www.theguardian.com/world/2016/may/12/foreign-agent-law-shot-down-by-kyrgyzstan-parliament>, dostęp: 02.02.2023.

Bardzo ciekawa w kontekście obrazu USA jako destabilizatora jest wypowiedź Kurmanbeka Bakieva z początku 2010 roku. Przedstawiał działalność USA na Środkowym Wschodzie jako wyrachowany plan rozsadzania kolejnych państw, mówiąc: *nie jest tajemnicą, że USA poradziły sobie z Irakiem, zajęły się Iranem i planują zdestabilizować państwa Azji Centralnej, aby wciągnąć je w wojnę, tak jak zrobiły to z Afganistanem* (B/4/10). Taki wysoce negatywny obraz nie jest domeną tylko dyskursu polityki – rządzący mieliby bowiem interes w tym, aby dyskredytować państwo zwracające uwagę na wady kirgistańskiej demokracji. Jednak tamtejsi naukowcy i eksperci również postrzegają USA jako imperium, które po prostu realizuje swoje imperialistyczne interesy, nie patrząc na koszty – swoje i innych państw. Zamira Muratalieva nazywa Amerykanów „geopolitycznymi drapieżnikami”²⁶⁷ i pisze wprost, że amerykańskie *soft power* straciło swoją moc i USA nie ma prawa stawiać się w pozycji moralnej wyższości w obliczu łamania praw człowieka przez amerykańskie władze w więzieniu Abu Ghraib, bazie Guantanamo czy tajnych więzieniach CIA w Europie Wschodniej²⁶⁸. Nur Omarov twierdzi, że amerykańska strategia dla regionu z początku XXI wieku to „neoimperialistyczny projekt ukierunkowany na wypełnienie «geopolitycznej próżni» w Eurazji i umocnienie dominacji USA”, przy czym cel ten może być zrealizowany poprzez ustanowienie przy granicy Rosji i Chin sieci państw, których władze będą uzależnione politycznie i gospodarczo od USA i temu miały służyć ówczesne „kolorowe rewolucje”²⁶⁹. Jest to kontynuacja tego bardzo negatywnego obrazu USA.

Boris Pétric zwraca uwagę na jeszcze jeden niezwykle interesujący aspekt – amerykańska pomoc, która płynęła szerokim strumieniem poprzez USAID czy wiele organizacji pozarządowych, była projekcją amerykańskiego (czy szerzej – zachodniego) społeczeństwa z jego wartościami i postulatami. Pétric podaje przykłady praw kobiet oraz zagadnień związanych z ekologią – jako ważnych dla Zachodu i niejako forsowanych na siłę w samym Kirgistanie. Oczywiście nie należy podważać ważkości tych zagadnień oraz dobrych chęci w zajęciu się nimi, ale przez to inne równie ważne problemy społeczeństwa kirgistańskiego były pomijane²⁷⁰. Swoista kolonizacja przestrzeni społecznej aktywności jest – według Pétrica –

²⁶⁷ Z. Muratalieva, *Rossia i Kitai...*, s. 93.

²⁶⁸ Tamże, s. 65-66.

²⁶⁹ N. Omarov, *Gosudarstva Central'noj Azii...*, s. 185.

²⁷⁰ B.-M. Pétric, *Post-Soviet Kyrgyzstan or the birth of a globalized protectorate*, „Central Asian Survey” 2005, 24(3).

kolejnym elementem nowego, złożonego systemu władzy, a organizacje pozarządowe są jednym z podmiotów, które „na nowo definiują granice i możliwości suwerenności państwa [kirgistańskiego]”²⁷¹.

6. Osobiste relacje z amerykańskimi politykami

Osobiste relacje między najważniejszymi politykami są ciekawym elementem stosunków między państwami, ponieważ wychodzą poza klasyczne koncepcje czynników wpływających na politykę zagraniczną. Nie da się ich przewidzieć czy uchwycić, mają jednak ogromne znaczenie – szczególnie na obszarze poradzieckim. Zaczynając od tego, że spotkanie twarzą w twarz polityków na wysokim szczeblu może usprawnić podjęcie pewnych decyzji – Akaev mówił w 2002 roku o spotkaniu z amerykańskim politykiem: *wizyta Sekretarza Obrony USA nada nowy impuls naszej współpracy (Ak/45/02/1)*, a kończąc na tym, że podczas osobistych spotkań można wysyłać i odbierać komunikaty niewerbalne. W czasie swojej wizyty w USA Akaev opowiadał o koncepcji „Kirgistan nasz wspólny dom”²⁷² w następujący sposób:

Informując moich partnerów i słuchaczy podczas ostatnich wizyt zagranicznych, w tym (...) w wystąpieniach w amerykańskich think-tankach, w rozmowie w Białym Domu, o naszej nowej koncepcji narodowej, odczuwałem ich duże zainteresowanie i poparcie dla tej nowatorskiej idei, która praktycznie nie ma analogii w praktyce międzynarodowej (Ak/116/02).

Wydaje się, że słabością stosunków kirgistańsko-amerykańskich był poziom, na jakim się odbywały i faktyczny brak możliwości nawiązania osobistych relacji z równorzędnymi reprezentantami USA. Prezydenci Kirgistanu – mimo, że pełniący funkcję głowy państwa, najwyższą w Republice – kontaktowali się z amerykańskimi przedstawicielami niższych szczebli władzy. Prezydent Akaev odbywał spotkania z amerykańską delegacją złożoną z senatorów oraz Spikera Kongresu – podziękował senatorom *za uwagę poświęconą Kirgistanowi, wsparcie dla demokratycznych reform i poprosił ich o przekazanie jego wdzięczności przywódcom USA za wszechstronną pomoc w budowaniu gospodarki kraju (Ak/6/02)*. W tej wypowiedzi

²⁷¹ Tamże, s. 330.

²⁷² Była to zainicjowana przez Askara Akaeva polityka integracyjna, w której państwo miało promować „tolerancyjny stosunek do innych grup etnicznych i religii, nietolerancję dla sporów międzywyznaniowych lub promowania ekstremizmu religijnego, dążenie do harmonii międzywyznaniowej oraz umacnianie pokoju obywatelskiego i harmonii w społeczeństwie”. Zob. D. Ashymov, *The Religious Faith of the Kyrgyz*, „Religion, State & Society” 2003, Vol. 31, No. 2, s. 133.

zwraca uwagę to, że Prezydent poprosił swoich gości o przekazanie swoich podziękowań do „prawdziwych” przywódców, zatem nie uważał ich za osoby mające wpływ na amerykańską politykę. Przekazywanie podziękowań przez pośredników nie jest zbyt nobilitujące, a tego typu dysproporcja w kontaktach tyczy się również innych płaszczyzn. Nawet jeżeli chodzi o współpracę wojskową, to też odbywa się ona na niższym poziomie – Prezydent Akaev mówił w 2002 roku, że *Gwardia Narodowa Kirgistanu jest obecnie znana daleko poza granicami naszego kraju. Nawiązano i utrzymano stosunki z agencjami wojskowymi Turcji, Niemiec, Chin, Wielkiej Brytanii i Gwardii Narodowej amerykańskiego stanu Montana w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju (Ak/78/02)*. Wszystkie wymienione państwa nawiązywały współpracę przez swoje centralne agencje, oprócz USA – które było reprezentowane przez jeden ze stanów²⁷³.

Jedynе spotkanie na najwyższym szczeblu – między Prezydentem Republiki Kirgiskiej a Prezydentem Stanów Zjednoczonych – odbyło się 23 września 2002 roku, gdy Askar Akaev przebywał w USA z sześciodniową wizytą. Tak jak było już to zaznaczone, Akaev swobodnie czuł się w środowisku międzynarodowym i wykorzystywał spotkania tego typu do legitymizacji swojej władzy w Kirgistanie. Przy okazji tej wizyty również wiele o niej mówił w kontaktach z kirgistańską prasą. Podkreślał, że w jej ramach zaplanowane jest *spotkanie w Białym Domu z Prezydentem Bushem oraz wystąpienie na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku (Ak/95/02)*. Ten osobisty kontakt mógł wpłynąć na to, w jaki sposób Akaev wypowiadał się o USA. Wcześniej ton jego wypowiedzi był chłodny i zdystansowany, natomiast później – wręcz kordialny. Mówił wprost, że *spotkanie w Białym Domu z amerykańskim Prezydentem odbyło się w bardzo przyjaznej atmosferze i wywarło na mnie ogromne wrażenie (Ak/116/02)*. Równocześnie podkreślał, że strona amerykańska też zmieniła nastawienie: *Stany Zjednoczone również nabrały sympatii do naszej Republiki (Ak/142/02)*. Podkreślał zainteresowanie amerykańskich elit bieżącymi wydarzeniami w Kirgistanie, szczególnie zmianami ustrojowymi:

Podczas licznych rozmów i spotkań z (...) Prezydentem Bushem, przedstawicielami amerykańskich środowisk rządowych, politycznych, parlamentarnych i biznesowych, niezmiennie największym

²⁷³ Co prawda amerykańska Gwardia Narodowa powstała z połączenia stanowych milicji i zrzesza łącznie 54 oddziały, ale istnieje federalny organ dowodzenia Gwardią – National Guard Bureau.

zainteresowaniem cieszyły się informacje o reformach konstytucyjnych przeprowadzanych w Kirgistanie (Ak/116/02).

Już po powrocie do kraju mówił, że *z politycznego i praktycznego punktu widzenia wydarzenie to miało najwyższą rangę, a program wizyty w Stanach Zjednoczonych był wyjątkowo bogaty (Ak/116/02).* W ten sposób opisywał intensywny harmonogram wizyty:

Spotkałem się z prezydentem USA Bushem w Białym Domu w Waszyngtonie. Spotkałem się również z wyższymi urzędnikami amerykańskimi, wybitnymi kongresmenami oraz przedstawicielami amerykańskiej społeczności biznesowej. Prowadziłem prezentacje podczas wydarzeń organizowanych przez takie wiodące amerykańskie think-tanki jak Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych oraz Brookings Institution (Ak/116/02).

W wypowiedziach Akaeva przebijają się nieformalne relacje i ich namacalny, finansowy skutek: *oczywiście, pomyślny wynik mojej wizyty w USA i osobiste poparcie prezydenta George'a W. Busha dla demokratycznych przemian i reform gospodarczych w Kirgistanie (...) miały duży wpływ na decyzje darczyńców (Ak/116/02).* Dopiero osobisty kontakt utwierdził prezydenta w pozytywnym nastawieniu Zachodu do Republiki: *jak pokazała moja wizyta w USA, zarówno Amerykanie, jak i społeczność międzynarodowa²⁷⁴ mają przychylny stosunek do Kirgistanu (Ak/116/02).* W 2009 roku ówczesny Premier RK Igor' Čudinov pokazywał osobiste spotkanie z dowódcą amerykańskich wojsk w Afganistanie Davidem Petrausem jako świadectwo dobrych relacji. W notatce z tego spotkania czytamy:

(...) strona kirgistańska uważa wizytę D. Petraeusa za dowód pozytywnego i dynamicznego rozwoju stosunków między Kirgistanem a USA. Jednocześnie szef rządu, zwracając uwagę na wysoki poziom stosunków politycznych między oboma krajami, powiedział, że potencjał stosunków gospodarczych między USA a Kirgistanem jest daleki od wykorzystania w pełni (Cz/5/09).

Mimo to przez wiele lat relacje kirgistańsko-amerykańskie odbywały się na zasadzie działań *ad hoc*. Dopiero w 2012 roku rozpoczęto spotkania w formule dorocznych konsultacji politycznych między Stanami Zjednoczonymi a Republiką

²⁷⁴ Termin „społeczność międzynarodowa” był krytykowany w polskiej nauce o stosunkach międzynarodowych, jednak sformułowanie to zostało użyte przez prezydenta w jego wypowiedzi i zostało zacytowane.

Kirgiską. Sapar Isakov stwierdził, że dzięki tej inicjatywie *stosunki kirgisko-amerykańskie zyskały nowy wymiar i osiągnęły nowe poziomy współpracy* (Is/9/12). Wydaje się, że stosunki między oboma państwami charakteryzowały się fluktuacją i ciągle następowały „nowe otwarcia” – tak Isakov mówił w tym samym wywiadzie:

Należy zwrócić uwagę na wysoki poziom dwustronnych stosunków kirgisko-amerykańskich oraz znaczną intensyfikację więzi i współpracy po kwietniu 2010 r., o czym świadczą liczne wizyty wysokich rangą przedstawicieli USA w Republice Kirgiskiej (Is/9/12).

W 2013 Prezydent Atambaev mówił o potencjale relacji: *wyrażam nadzieję, że nieograniczony potencjał współpracy kirgisko-amerykańskiej będzie dalej wzmocniany z korzyścią dla narodów naszych krajów* (At/7/13), co pokazuje, że niewykorzystane możliwości były brzemieniem dla kirgistańskich elit – nawet pod koniec badanego okresu.

Podsumowanie

Oficjalne nastawienie kirgistańskich elit do USA można podsumować wypowiedzią prezydenta Bakieva: *Kirgistan ceni sobie wzajemnie korzystny charakter stosunków między naszymi państwami i przywiązuje wagę do rozwijania partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi* (B/121/08). Jednak należy stwierdzić, że w mniej oficjalnym obiegu kontakty z USA miały gorzki charakter – poprzez skupienie tylko na wymiarze bezpieczeństwa zaczęto odbierać je jako przedmiotowe traktowanie. Prezydent Bakiev przedstawił również temat delikatnej równowagi w relacjach z Amerykanami: *mając świadomość stałego znaczenia USA dla nas, naszym zadaniem jest dostosowanie dwustronnych więzi w dziedzinie handlu i przyciągania inwestycji do interakcji politycznych na zasadach suwerennej równości i wzajemnych korzyści* (B/K/70). Pokazuje to świadomość potrzeby dywersyfikacji płaszczyzn, na których realizowane są wzajemne kontakty.

Bardzo mocne słowa wypowiedział natomiast prezydent Atambaev – w czasie spotkania z amerykańską delegacją na początku swojej kadencji zasygnalizował, że *współpraca z USA będzie opierać się na interesach narodowych Kirgistanu* (At/19/12) – w domyśle dając do zrozumienia, że niekoniecznie tak się działo w przeszłości. Następnie, w swoim pozdrowieniu dla Baracka Obamy z okazji wyboru na urząd Prezydenta USA napisał:

Jestem przekonany, że partnerstwo i wzajemnie korzystna współpraca między Kirgistanem a Stanami Zjednoczonymi, wzajemny szacunek

i wspólne zaangażowanie na rzecz dalszego rozszerzenia stosunków kirgistańsko-amerykańskich i wzbogacenia ich o rzeczywistą treść odpowiadają interesom narodów naszych państw oraz przyczynią się do praktycznego rozwiązania problemów rozwoju gospodarczego i bezpieczeństwa w Azji Centralnej (At/121/12).

Mogłoby się wydawać, że jest to typowy dyplomatyczny tekst, jednak trzykrotne zaakcentowanie w jednym zdaniu potrzeby równości i obopólności – było mocnym sygnałem. Jego wypowiedź wskazuje również, że dotychczasowe relacje w jego opinii miały fasadowy charakter. Nie podważa on ważności kwestii bezpieczeństwa, ale stawia ją na równi z innymi trudnościami, przede wszystkim ekonomicznymi. W analizowanym materiale brak jednak szerszego odniesienia do współpracy gospodarczej ze Stanami Zjednoczonymi – Kajnarbek Toktomušev w swojej książce wydanej w 2001 roku (a więc została napisana przed wydarzeniami z 11 września) pisał, że pragmatyczne podejście USA do regionu jest zdefiniowane przez interesy gospodarcze – nadając komponentowi ekonomicznemu wyższy status niż komponentowi bezpieczeństwa²⁷⁵. Inni kirgistańscy naukowcy również zwracali uwagę na ten element²⁷⁶. Pomimo to kirgistańscy politycy nie wypowiadali się na ten temat tak chętnie.

Jak widać dyskurs dotyczący Stanów Zjednoczonych jest również stabilny w badanym okresie – pod fasadą pozytywnych komunikatów przemycane są aluzje i sygnały dotyczące negatywnych aspektów. Należy podkreślić, że USA jest tym podmiotem, co do którego ambiwalencja w nastawieniu kirgistańskiej elity jest wyczuwalna.

²⁷⁵ K. Toktomušev, *Vnešnáâ politika...*, s. 95.

²⁷⁶ Np. U. Sajdaliev, *Izmenenie geopolitičeskoj situacii...*, s. 54-57.

Rozdział III

Chińska Republika Ludowa

Chiny – pomimo tego, że są jedynym analizowanym w niniejszej pracy państwem, które graniczy z Kirgistanem oraz posiada odpowiednie zasoby – nie zajmują dominującej pozycji w polityce zagranicznej Republiki. Choć Askar Akaev powiedział o ChRL, że jest to *wielkie przyjazne państwo sąsiedzkie* (Ak/52/02/1), to w odbiorze społecznym jest ono zaliczane do „dalszej zagranicy”²⁷⁷ a stosunek społeczeństwa do tego państwa jest ambiwalentny – wbrew pozytywnym obrazom tworzonym przez elity w dyskursie, które zostaną zrekonstruowane w niniejszym rozdziale.

1. Chiny jako starożytna cywilizacja

Obraz Chin jako starożytnej cywilizacji jest stałym elementem dyskursu o tym państwie. Askar Akaev mówił o Chinach jako o *wspaniałym kraju o wielowiekowej, chwalebnej historii, wspaniałej teraźniejszości i inspirującej przyszłości* (Ak/67/02/2), natomiast będąc gościem na Uniwersytecie Pekinśkim powiedział o tej instytucji: *starożytny, znany na całym świecie uniwersytet* (Ak/67/02/2), oraz że *tutaj w Pekinie, na starożytnej chińskiej ziemi, najdobitniej czuć oddech tysięcy lat historii* (Ak/67/02/1). W przypadku dyskursu o Chinach podkreślany był wpływ, jaki chińska cywilizacja wywarła na świat, co miało pokazywać historyczną i obecną siłę tego mocarstwa w zakresie *soft power*. W 2001 roku, podczas swojego przemówienia na wieczorze poezji z okazji jubileuszu 1300-lecia Li Bo (znanego również jako Li Bai) – wybitnego chińskiego poety, żyjącego w VIII w. n.e., Askar Akaev określił go jako *jednego z największych poetów w dziejach ludzkiej cywilizacji* (Ak/132/01/1). Jednocześnie Prezydent Akaev podkreślał szacunek dla chińskiego dorobku kulturowego: *nasz naród z prawdziwą czcią odnosi się do wielowiekowego dorobku chińskiej literatury i sztuki, do dzieł waszych poetów i filozofów, którzy wywarli głęboki duchowy wpływ na cały świat* (Ak/67/02/2). Wpływ chińskiej kultury miał być bezdyskusyjny, natomiast Asanbek Osmonaliev w 2012 roku zwrócił uwagę na inny aspekt – proces, w którym chińska kultura selekcjonuje i adaptuje elementy zewnętrzne: *w ciągu tysiącleci swojej historii państwo to zdołało stworzyć*

²⁷⁷ Np. K. Toktomuśev zaliczał Chiny do tej grupy (tegoż, *Vnešnáâ politika...*, s. 130–131). Wydaje się, że ten podział na „dalszą” i „bliską” zagranicę zaczerpnięto z dyskursu rosyjskiego, a jest pokłosiem odbioru przeszłości radzieckiej.

charakterystyczną kulturę, która wchłania nowe elementy, poddaje je recyklingowi, pozostawiając dla siebie tylko to, co istotne i najlepsze (Os/92/12). Akaev podkreślał nie tylko wpływ w sferze kultury, ale również wpływ chińskich polityków na dzieje całego świata: *Mao Zedong i Deng Xiaoping zajmują niezwykle miejsce w historii świata – chciałbym to podkreślić. Ich dzieło jest godnie kontynuowane przez obecne pokolenie chińskich polityków* (Ak/67/02/2). Prezydent stawiał model chiński za wzór, podkreślając nagromadzone doświadczenie: *byłoby dobrze, gdyby nasi współcześni skorzystali z racjonalnych doświadczeń chińskiej polityki państwowej, która ma ponad tysiąc lat* (Ak/132/01/1). Podkreślany jest również konserwatyzm, wynikający z tej długiej historii. Žeenbek Kulubaev, ówczesny ambasador RK w Chinach – zatem mający doświadczenie i codzienny kontakt z chińską rzeczywistością – mówił: *Chiny to państwo wciąż silnych tradycji i konwencji protokolarnych* (Ku/75/12). Dawna potęga przejawiała się również w nawiązywaniu kontaktów handlowych z najdalszymi – z ówczesnej perspektywy – częściami świata. Askar Akaev tak mówił o Wielkim Jedwabnym Szlaku:

Wielki temu szlaki handlowe ze starożytnej stolicy Chin przechodziły przez Azję Centralną, Afganistan, Persję i Bliski Wschód do miast handlowych Imperium Rzymskiego nad Morzem Śródziemnym. Hordy karawan przemierzały bezludne pustkowia, aby przywieźć jedwab na daleki Zachód (Ak/67/02/1).

Jak widać, starożytny charakter chińskiej cywilizacji i kultury jest ważnym elementem ogromnego szacunku, jakim kirgistańscy politycy darzą swojego sąsiada. Obraz ten łączy się z postrzeganiem przez kirgistańskie elity Kirgizów jako „narodu o tysiącletniej historii”, co jest częścią polityki historycznej niepodległego Kirgistanu²⁷⁸ (o czym będzie mowa w kolejnym podrozdziale) – Republika może czuć się równorzędnym partnerem, ponieważ ma prawie tak samo doniosłą i długą historię. Prezydent Akaev starał się nawet powiązać żywoły chiński i turkijski w kontekście zamierzchłej przeszłości mówiąc, że wspomniany wcześniej poeta Li Bo *uosabiał ponadczasowe wartości duchowe cywilizacji turkijskiej i chińskiej* (Ak/132/01/1). Obraz ten jest tworzony tylko przez prezydenta Akaeva, ale z niego wyrasta obraz historycznych więzów między Chińczykami i Kirgizami, który jest tworzony i przez pozostałych polityków – o czym traktuje kolejny podrozdział.

²⁷⁸ Prezydent Akaev oficjalnie mówił, że historia narodu sięga 2000 lat, natomiast prezydent Bakiev posunął się nawet do twierdzenia, że korzenie narodu kirgiskiego sięgają 7000 lat wstecz. Więcej o etniczacji historii przednowożytnej w: P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 136–146.

2. Historyczne więzy z Kirgistanem

Sięgająca tysięcy lat wstecz historia Chin oraz relatywna bliskość geograficzna powodowały, że na przestrzeni dziejów wytwarzały się relacje między cesarstwem a plemionami kirgiskimi oraz formowanymi lub współtworzonymi przez nie organizmami politycznymi. We współczesnym dyskursie nie tyle mówi się o tych kontaktach, ile następuje tworzenie obrazu intensywnych historycznych relacji między Chińczykami i Kirgizami. Ponieważ w okresie, gdy Kirgistan funkcjonował w ramach Związku Radzieckiego nie było mowy o nawiązaniu bezpośrednich relacji (republiki związkowe, w tym Kirgiska SRR, nie mogły prowadzić samodzielnej polityki zagranicznej), a ZSRR od 1960 roku pozostawał we wrogich stosunkach z ChRL, to politycy odnosili się albo do historii najnowszej, albo – sięgali jeszcze głębiej w przeszłość.

Odnosząc się do współczesnych kontaktów między Kirgistanem a ChRL, należy podkreślić, że upadek ZSRR był przełomem dla kirgistańskiej polityki, a ogłoszenie niepodległości – najbardziej doniosłym wydarzeniem. Akaev mówił: *dobrze pamiętam moje podekscytowanie, kiedy zaledwie tydzień po upadku ZSRR i uzyskaniu przez nas pełnej suwerenności państwowej, wielkie Chiny jako jedne z pierwszych nawiązały stosunki dyplomatyczne z Kirgistanem (Ak/47/02)*. Wypowiedź ta pokazuje potrzebę nobilitacji i jednocześnie wyraz ulgi – zgodne uznanie państwowości przez największe mocarstwa jest gwarantem powszechnego uznania międzynarodowego, dodatkowo Chiny mogły postawić warunki dotyczące granic, które zagrażałyby istnieniu Republiki. Przy oficjalnym uznaniu elity kirgistańskiej wiedziały, że ewentualne różnice w stanowiskach będą rozwiązywane w ramach prawa międzynarodowego, a nie siłą. W czasie swojego wystąpienia na Uniwersytecie Pekinśkim, a więc przed chińską publicznością, również nawiązywał do tego wydarzenia:

Nowy etap we współpracy kirgisko-chińskiej rozpoczął się wraz z uzyskaniem przez Kirgistan niepodległości państwowej i suwerenności w 1991 roku. Staliśmy się teraz sąsiadami jako państwa, a przyjaźń niesiona przez wieki określiła sedno naszych stosunków. 5 stycznia 1992 roku Chińska Republika Ludowa była jednym z pierwszych państw, które uznały naszą niepodległość (Ak/67/02/2).

Akaev podkreślał, że nawiązanie stosunków dyplomatycznych na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku *otworzyło nową kartę w wielowiekowej historii*

stosunków kirgisko-chińskich (Ak/1/02/1), oraz że stworzyło niezbędne podstawy do rozwoju przyjaznej i wzajemnie korzystnej współpracy między naszymi państwami w różnych dziedzinach (Ak/1/02/1). Decyzja ChRL była dla Akaeva początkiem nowoczesnych stosunków między oboma państwami i narodami – fundamentem, na którym można było budować przyjaźń w jej nowej odsłonie.

Jeżeli chodzi o nawiązania do dalekiej przeszłości, to prym ponownie wiedzie tu Askar Akaev, który mówił o wielowiekowej historii stosunków kirgisko-chińskich (Ak/1/02/1) oraz kirgistańsko-chińskiej przyjaźni niesionej przez wieki (Ak/67/02/2), natomiast na wymienionym wcześniej spotkaniu dotyczącym jubileuszu Li-Bo Prezydent stwierdził: *to wydarzenie (...) będzie kolejnym widocznym wydarzeniem w annałach przyjaźni kirgisko-chińskiej. Jesteśmy dumni z nierozzerwalnych więzi, które od niepamiętnych czasów łączą nasze państwa i narody poprzez Wielki Jedwabny Szlak (Ak/132/01/1)*. Prezydent Bakiev również nawiązywał do tego obrazu, stwierdzając, że *stosunki kirgisko-chińskie sięgają czasów starożytnych (B/K/77)*. Podobnie wypowiadał się i prezydent Atambaev, który powiedział, że *Kirgistan i Chiny łączą wielowiekowe stosunki przyjaźni i dobrosąsiedztwa (At/95/12)*. W 2002 roku prezydent Akaev, w czasie swojego wystąpienia w kirgistańskim parlamencie, przytoczył słowa chińskiego polityka, który stwierdził, że stosunki między Kirgistanem a Chinami sięgają daleko w przeszłość i skomentował je:

To są serdeczne słowa! Za nimi kryje się pamięć o historii, o której nie mamy prawa zapomnieć. Jest to historia, w której, pomimo istnienia brutalnych zwyczajów w tamtych zamierzchłych czasach, Chiny niejednokrotnie okazywały Kirgizom wspaniałomyślność i zrozumienie dla ich narodowych interesów (Ak/47/02).

Wypowiedź ta nosi charakterystyczną cechę. Otóż relatywnie współczesny termin – tu „interes narodowy” – stosuje się do czasów, kiedy fenomen, który opisuje, jeszcze nie istniał. Jednocześnie Akaev kreuje wyidealizowany obraz – pomimo tego, że rozwiązania siłowe były jeszcze do niedawna głównym sposobem prowadzenia polityki (również międzynarodowej), to prezydent twierdzi, że Chiny miały zawsze traktować Kirgizów ze zrozumieniem. Akaev w swoim dyskursie przedstawia kolejne dowody na dobre relacje między oboma nacjami – twierdzi, że: *ci, którzy zagłębili się w historię Kirgistanu i Chin, mogą być przekonani o bliskich więzach łączących nasze narody na przestrzeni tysięcy lat, a także o podobieństwach w niektórych fazach ich historycznych losów (Ak/52/02/2)*. Nie tylko etapy historycznego rozwoju mają być

podobne, ale miało dochodzić również do dyfuzji kulturowej: *wielowiekowe tradycje wzajemnego oddziaływania kulturowego między naszymi narodami trwają do dziś* (Ak/132/01/1). W podobnym tonie wypowiadali się chińscy politycy, co było cytowane i komentowane w samym Kirgistanie. Akaev w 2002 roku mówił o zaproszeniu, jakie otrzymał od Przewodniczącego ChRL, Jiang Zemina: *pisze on, że jako dwa starożytne narody powinniśmy wzmocnić naszą przyjaźń i zaprosił mnie do odwiedzenia jego kraju z oficjalną wizytą* (Ak/57/02/2). Niewątpliwie były to dla prezydenta i całego społeczeństwa niezwykle nobilitujące słowa.

Sednem obrazu historycznych więzów między oboma narodami jest jednak podróż w głąb historii, gdzie następuje swoista reinterpretacja pewnych wydarzeń. Na przykład, prezydent Akaev w interesujący sposób przedstawia geopolityczny kontekst bitwy nad rzeką Tałas, która miała miejsce w 751 roku. Odniósł się do tego wydarzenia jako do jednej z *największych, krwawych bitew w historii świata* (Ak/67/02/2). W czasie przemówienia w kirgistańskim parlamencie mówił:

Była to bitwa między Chińczykami a Arabami, która na zawsze odparła aneksjonistyczne plany Arabów dotyczące naszych ziem. Miało to miejsce 1251 lat temu! Wypełniwszy swoją misję, Chińczycy powrócili do ojczyzny. Był to gest wielkoduszności. Potęga Chin Tang w tym czasie była niezaprzeczalna. Związki między Kirgizami i Chińczykami rozwinęły się wtedy z wielką korzyścią dla naszych przodków (Ak/47/02).

W innym przemówieniu, przed chińskimi odbiorcami – w czasie wystąpienia na Uniwersytecie Pekińskim – powiedział: *doceniam znaczenie tej bitwy w tym, że wojska chińskie w tamtym czasie na zawsze powstrzymały arabską agresję w Azji Centralnej, która mogłaby w końcu doprowadzić do arabskiej aneksji regionu* (Ak/67/02/2). Należy podkreślić, że działania arabskie są przedstawiane jako agresywne plany podboju, natomiast Chińczycy są w tym obrazie obrońcami, którzy po pokonaniu wojsk najeźdźcy wycofali się na swoje tereny, nie stanowiąc zagrożenia dla lokalnej ludności. Całkowicie inaczej przedstawiane jest to w historiografii – historycy zgadzają się co do tego, że to właśnie strona arabska zwyciężyła w tym starciu²⁷⁹, a jego wynik przyczynił się do wejścia ziem dzisiejszej

²⁷⁹ Mówi się nawet o „katastrofalnej porażce” chińskich sił, która na stulecia zatrzymała ekspansję chińskiego imperium na zachód – por. F. Donvito, *Treacherous auxiliaries: The Battle of the River Talas*, „Medieval Warfare” 2015, Vol. 5, No. 1. Tak samo przedstawiają to kirgistańscy naukowcy – M.N. Suŭnbaev i D.S. Uzbekov piszą o zwycięstwie Arabów w tej bitwie jako o „początku islamizacji regionu i upadku imperium [dynastii] Tan” (czyż, *Geopolitičeskiĕ osobennosti...*, s. 92).

Azji Centralnej w sferę wpływów arabskich i islamizacji tych terenów²⁸⁰. O ile taka opaczna interpretacja przed chińskim odbiorcą ma sens (utwierdzenie odbiorcy o jego potęgę), o tyle przedstawianie jej przed odbiorcą wewnętrznym jest mniej zrozumiałe. Oba przemówienia zostały wygłoszone w tym samym czasie (publikowane były na bieżąco po wygłoszeniu w maju i czerwcu 2002 roku), więc mogły być częścią spójnej strategii komunikacyjnej. Prezydent Akaev dokładniej analizował ówczesną chińską politykę:

Wydaje mi się, że wydarzenia z tamtego okresu należy postrzegać przez pryzmat uzasadnionej obrony przez Chiny swoich interesów narodowych, przede wszystkim w zakresie zapewnienia im niezakłóconego dostępu do świata zewnętrznego i swobody handlu wzdłuż Wielkiego Jedwabnego Szlaku, który przez wieki łączył Chiny z Azją Centralną. W tym czasie Chiny nie mogły pozwolić, by sąsiedni region, ważny dla ich strategicznych interesów, wpadł w ręce Arabów (Ak/67/02/2).

Prezydent Akaev pokazuje, że chińskie zainteresowanie regionem ma głębokie, historyczne korzenie. Jednocześnie pozycjonował swój region jako okno na świat, bez którego potęga Chin mogłaby stać pod znakiem zapytania. Taki obraz pozwala na przedstawianie Chin oraz państw centralnoazjatyckich jako względnie równorzędnych partnerów – to, że państwa regionu potrzebują Chin jest logiczne, ale Chiny również potrzebują Azji Centralnej do osiągnięcia swoich strategicznych celów.

Kolejną ważną kwestią, podnoszoną przez Prezydenta Akaeva, były zapisy chińskich kronikarzy dotyczące Kirgizów i ich historii. Dawni Kirgizi – jako lud koczowniczy – nie pozostawili po sobie źródeł pisanych. Historycy posiłkują się źródłami zewnętrznymi, w których fragmentaryczne, często sprzeczne informacje powodują, że ogromną trudność sprawia zrekonstruowanie ich dziejów. Dlatego też jakiegokolwiek informacje były przyjmowane z entuzjazmem a prezydent Akaev mówił: *od najdawniejszych czasów chińscy historycy z uwagą i sympatią śledzili losy Kirgizów (Ak/67/02/2)*. Podkreślał też znaczenie chińskich źródeł: *nie mogę nie wspomnieć o roli, jaką odegrali starożytni chińscy kronikarze w ustaleniu historycznej roli i miejsca Kirgizów w tamtej odległej epoce (Ak/67/02/2)*. Askar Akaev był tymi źródłami zafascynowany i mówił więcej o szczegółach, które ukazywały:

²⁸⁰ Rozpowszechnianie islamu przebiegało dość powoli – elity osiadłych Sartów przyjmowały islam już od VIII w., koczownicze plemiona Kirgizów zetknęły się z islamem w podobnym czasie, natomiast religia ta stała się wśród nich dominująca pod koniec XIX w. – był to zatem długotrwały proces.

Musimy być wdzięczni prawdziwie wielkiej historiografii chińskiej, że przyniosła nam nie tylko wskazówki o istnieniu narodu kirgiskiego w czasach starożytnych, imiona jego poszczególnych przywódców, ale także bezpośrednie dowody rozwiniętych form społecznych wśród starożytnych Kirgizów (Ak/26/03).

Prezydent mówił również o „cennym skarbie”, jak określał dokumenty pochodzące z końca pierwszego tysiąclecia naszej ery:

W latach 40-tych IX wieku Kirgizi wkroczyli na rozległe tereny Azji i w epoce Tang zdołali nawiązać bezpośrednie kontakty z Chinami. To właśnie w tym okresie misja ambasady jenijskiego państwa kirgiskiego w Pekinie otrzymała potwierdzenie utrzymujących się od prawie dziesięciu wieków związków pokrewieństwa między chińskimi i kirgiskimi klanami panującymi. Relacje pokrewieństwa były następnie monitorowane z najwyższą starannością. To właśnie stąd, z głębi historii, bierze się wzajemne zrozumienie! Dla nas dokumenty z tamtych czasów, zachowana korespondencja między chińskim pałacem cesarskim a Kaganatem Kirgiskim nad Jenisejem, są naprawdę cennym skarbem (Ak/67/02/2).

Z cytatów tych przebija wdzięczność i zachwyt, należy jednak zwrócić też uwagę na twierdzenia dotyczące pokrewieństwa elit politycznych. Związki krwi mają specjalne miejsce w kirgiskiej kulturze, dodatkowo w Azji Centralnej kwestia pochodzenia elit miała ogromne znaczenie²⁸¹. Prezydent Akaev nawiązał do rzekomego pokrewieństwa, starając się stworzyć dodatkowe poczucie braterstwa i bliskości. Podobnie jak w przypadku Rosji, poziom i jakość współczesnych relacji, przedstawianych w dyskursie, jest warunkowana przez historyczne związki. O ile w przypadku Rosji powiązania są oczywiste i bezpośrednie, to w przypadku Chin można mówić raczej o wyolbrzymieniu pewnych zjawisk. Prezydent Akaev, kierowany prawdopodobnie swoją faktyczną fascynacją tematem, wypuklał wątek chińskich dowodów na kirgiską państwowość i możliwość przesledzenia pochodzenia Kirgizów. Motyw ten przewijał się często w tamtym okresie – na przykład podczas przemówienia w Muzeum Studiów Regionalnych w Minusińsku w Rosji mówił: *sięgamy do czasów, kiedy chińscy historycy pod koniec III wieku p.n.e. pisali*

²⁸¹ W Kazachstanie funkcjonował podział ludności na „białą kość” – potomków Czyngis-chana oraz „czarną kość” – czyli wolnych koczowników. Czyngisydzi posiadali wysoki status społeczny i darzeni byli estymą..

„metrykę” o istnieniu „kirgiskiego księstwa”. Podczas ostatniej, majowej wizyty w Chinach moi koledzy i ja uzyskaliśmy dodatkowe potwierdzenie słuszności tego wniosku (Ak/75/02). Wcześniej, przed chińską publicznością, zwrócił szczególną uwagę na konkretnego historyka: *mówiąc współczesnym językiem urzędniczym, oficjalną „metrykę” naszej starożytnej państwowości spisali chińscy kronikarze. Pod tą „metryką” znajduje się podpis Simy Qiana, waszego słynnego historyka, którego my w Kirgistanie nazywamy „chińskim Herodotem”* (Ak/67/02/2). Sima Qian był chińskim historiografem, żyjącym na przełomie II i I wieku p.n.e., którego dzieło „Zapiski historyka” było ogromną kroniką ukazującą 2000 lat chińskiej historii, i w którym po raz pierwszy pojawiło się określenie „Kyrgyz” oraz wzmianka o państwie Kirgizów. Akaev mówi, że Sima Qian nazywany jest w Kirgistanie „chińskim Herodotem”, próbując pokazać wyjątkowy szacunek jakim jest obdarzany w Republice (choć określenie funkcjonuje również poza Kirgistanem²⁸²). Wracając do przemówienia w Minusińsku, znajdujemy w nim następujące informacje: *w „metryce”, otrzymanej od słynnego historyka, „chińskiego Herodota” Simy Qian, datowanej na rok 201 p.n.e., miejsce pobytu Kirgizów znajdowało się gdzieś we wschodnim regionie Pritianszanu²⁸³ (...) w północno-zachodniej Mongolii* (Ak/75/02). Co ciekawe, Sima Qian miał urodzić się około 145 r. p.n.e., a jego dzieło powstało najprawdopodobniej na przełomie II i I wieku naszej ery – zatem pomyłka prezydenta w datowaniu jest niezrozumiała, natomiast z chęcią odnosił się do innych szczegółów. Miało to swój cel – z punktu widzenia Kirgistanu najważniejszym efektem informacji z chińskich kronik było ich praktyczne wykorzystanie na forum międzynarodowym. We wrześniu 2002 roku prezydent Akaev zwrócił się do Zgromadzenia Ogólnego ONZ o podjęcie rezolucji w sprawie formalnego uznania „2200 lat państwowości kirgiskiej”²⁸⁴. Odpowiednia rezolucja została podjęta 7 lutego 2003 roku²⁸⁵ i Akaev podsumował to wydarzenie: *Chiny przedstawiły w chińskich zapisach historycznych dowody na to, że Kirgizi posiadali państwowość 2200 lat temu. Rezolucja ONZ przyniosła godny koniec całej tej pracy* (Ak/26/03). Wcześniej

²⁸² Obaj historycy są ze sobą porównywani, jak choćby w książce T.R. Martin, *Herodotus and Sima Qian: The First Great Historians of Greece and China: A Brief History with Documents*, Bedford / St. Martin's, bmv 2009.

²⁸³ „Pritianszan” (рос. Притяньшан) oznacza ziemie znajdujące się przy masywie górskim Tien-Szan.

²⁸⁴ <https://www.un.org/webcast/ga/57/statements/020920kyrgyzstanE.htm>, dostęp: 20.03.2022.

²⁸⁵ <https://digitallibrary.un.org/record/482199>, dostęp: 20.03.2022. Radziława Gortat twierdzi jednak, że inicjatywa Akaeva „oparta na wątplych wzmiankach o Kirgizach w chińskich kronikach, należy raczej do sfery «organizacji wyobraźni» niż jest wynikiem rzetelnych badań historycznych”. Zob. także, *Kirgistan. Natura...*, s. 18, przypis 7.

prezydent podkreślił, że idea świętowania tej rocznicy *jest również wspierana przez naszego dobrego przyjaciela, Chiny, z którymi historyczne przeznaczenie i bliskość geograficzna zbliżyły naród kirgiski od czasów starożytnych* (Ak/116/02).

Akaev szukał również takich elementów w historii, które świadczyłyby o wspólnocie Kirgizów i Chińczyków. Mówił o tożsamych zagrożeniach, jakim musieli stawić czoła: *Kirgizi przeżyli w tych odległych czasach szereg obcych najazdów Hunów, Turków i kilku innych stepowych plemion koczowniczych, od których ucierpiały również starożytne Chiny* (Ak/67/02/2). Podobieństw szukał również na innych płaszczyznach – wymieniał dzielone przez oba państwa wartości w polityce:

Przeznaczeniem naszego losu było zostać sąsiadami. Łączą nas nie tylko góry i rzeki, wspólna historia, ale także zgodność naszych podstawowych interesów narodowych. Zarówno Kirgistan, jak i Chiny uważają stabilność, pokój i rozwój za ważne priorytety swojej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Wiemy, że rozwój nie jest możliwy bez pokoju i stabilności, a jednocześnie rozwój gospodarczy jest najważniejszym warunkiem utrzymania stabilności w danym społeczeństwie i w całym świecie (Ak/67/02/1).

W tym samym przemówieniu prezydent Akaev rozwinął motyw wpływu chińskiej kultury na kirgistańskie życie intelektualne, z lekkością odwołując się do dorobku cywilizacyjnego Chin:

Wielkie wartości kulturowe i tradycje pochodzące z Chin zawsze znajdowały należne im miejsce w życiu duchowym Kirgizów. Filozoficzne dzieła i powiedzenia Konfucjusza, dzieła wielkich chińskich poetów Li Wo, Wang Wei i Du Fu, uczonego i podróżnika Xuan Zang i innych wielkich Chińczyków są wysoko cenione w Kirgistanie (Ak/67/02/2).

Będąc z wizytą w Pekinie prezydent Akaev kładł ogromny nacisk – za pomocą poetyckich metafor – na trwałość przyjaźni między oboma narodami:

Przez stulecia i tysiąclecia nad ludami chińskim i kirgiskim hulało wiele wiatrów i burz. Zmieniły się naturalne krajobrazy i koryta rzek, pustynie często zastąpiły żyzne ziemie, zmieniła się flora i fauna. Tylko jedna rzecz pozostała niezmienną. To nasza przyjaźń, która przetrwała wieki (Ak/67/02/2).

W orędziu do narodu i *Žogorku Keņešu* Republiki Kirgiskiej podkreślał: (...) *w Chinach mamy niezawodnego dobrego sąsiada i partnera, którego przyjaźń sięga*

dawnych czasów. Zawsze będziemy cenić sobie tę przyjaźń (Ak/116/02). O wyjątkowo dobrych i serdecznych relacjach prezydent Akaev mówił również w czasie swojego przemówienia na konferencji naukowej poświęconej demokracji:

Przyjazne stosunki z naszym wielkim sąsiadem (...) – Chińską Republiką Ludową – są bezcenne. Historyczne przeznaczenie związało nas na zawsze jako dobrych sąsiadów, którzy sobie ufają. I oczywiście cieszymy się z relacji prawdziwego braterstwa nawiązanych z narodami Azji Centralnej (Ak/133/04).

Akaev stworzył idylliczny obraz historycznych relacji, gdzie oba etnosy koegzystowały pokojowo: *Kirgizi i Chińczycy nigdy w swojej wielowiekowej historii nie walczyli ze sobą, nie grozili sobie siłą, a wręcz przeciwnie, na wszystkich etapach historycznych dążyli do nawiązania przyjaznych i wzajemnie korzystnych stosunków (Ak/67/02/2).* Prezydent tworzył obraz wspólnoty – geograficznej, historycznej, kulturowej, ale przede wszystkim – politycznej. Wspólna przeszłość oraz zbieżność interesów, priorytetów i wartości miała sprawiać, że do rozwoju współpracy potrzeba tylko odrobinę chęci – ponieważ wszystkie pozostałe elementy już się zgadzają.

3. Wielki Jedwabny Szlak

Jednym z motywów w obrazie wspólnych relacji był Jedwabny Szlak. Pierwotnie była to lądowa droga handlowa, która łączyła Chiny z Europą i Bliskim Wschodem między III w. p.n.e. aż do XV–XVII w. n.e., kiedy odkryto i zaczęto wykorzystywać na szeroką skalę drogę morską. Jedwabny Szlak nie był jedną konkretną trasą, ale raczej wiązką dróg, których trasy w części przebiegały przez Azję Centralną – karawany przechodziły przez Taszkent, Bucharę czy Samarkandę, łącząc region z odległymi obszarami Azji i Europy oraz przynosząc nie tylko wymierne korzyści dzięki handlowi, ale będąc również drogą wymiany nowych idei. Ten historyczny szlak stał się inspiracją dla współczesnej polityki międzynarodowej – odniesienia do Jedwabnego Szlaku były wykorzystywane już od początku lat dziewięćdziesiątych XX w. – w 1992 roku nawiązał do tej nazwy ówczesny minister spraw zagranicznych Chin Qian Qichen, podczas swojej wizyty w Uzbekistanie; rząd Japonii wydał w 1996 roku dokument „Dyplomacja Jedwabnego Szlaku”, w którym zarysowywał swoją strategię względem Azji Centralnej; natomiast Stany Zjednoczone w 1999 roku uchwaliły ustawę „The Silk Road Strategy Act”, w którym deklarowano pomoc gospodarczą i polityczną dla państw południowego Kaukazu

oraz Azji Centralnej. Jednak najbardziej spektakularne wykorzystanie koncepcji Jedwabnego Szlaku na poziomie międzynarodowym rozpoczęło się w 2013 roku, kiedy Chiny pod przywództwem Xi Jinpinga ogłosiły wielki powrót do tej idei – najpierw pod nazwą „Jeden pas, jedna droga” („One Belt, One Road”), która potem przeistoczyła się w „Inicjatywę Pasa i Drogi”. Chiński Prezydent na ogłoszenie nowej inicjatywy wybrał Uniwersytet Nazarbaeva w Astanie – co pokazuje, że zdobycie przychylności liderów państw Azji Centralnej było pierwszym krokiem do realizacji tego przedsięwzięcia. Timur Dadabaev wysunął hipotezę, że narracja o Jedwabnym Szlaku została wybrana przez państwa azjatyckie (Chiny, Japonię oraz Koreę Płd.) w kontaktach z regionem centralnoazjatyckim, ponieważ jest jedną z nielicznych, która może podkreślić wspólną historię, dziedzictwo, wartości i tożsamości tak różnych państw²⁸⁶. Niewątpliwie rozmach historii Szlaku i jego pozytywny kontekst mogły przyciągnąć również i Stany Zjednoczone. Dadabaev zwrócił również uwagę, że Jedwabny Szlak pozwalał na nadanie relacji takich ram, aby były one możliwe do zaakceptowania przez państwa Azji Centralnej, ale również przez Rosję, gdzie Szlak też miał być kojarzony pozytywnie i nie wzbudzać poczucia, że państwa wschodnioazjatyckie rzucają wyzwanie Federacji w regionie.

Pamięć o dawnej potędze Szlaku przetrwała i w samym Kirgistanie – tamtejsi politycy również wplekli ten motyw do polityki zagranicznej swojego państwa. Prezydent Akaev mówił o „dyplomacji Jedwabnego Szlaku” już w 1998 roku, natomiast w badanym okresie motyw Szlaku przewijał się w dyskursie kirgistańskich prezydentów przede wszystkim w kontekście relacji z Chinami i konotował wyłącznie pozytywnie. Prezydent Akaev mówił, że Jedwabny Szlak *połączył nasze państwa i narody, stając się swoistą drogą przyjaźni i wzajemnego zrozumienia* (Ak/67/02/1). Prezydent Bakiev stwierdził natomiast, że *Wielki Jedwabny Szlak połączył nasze państwa (...), stając się nie tylko najważniejszą arterią gospodarczą, ale także drogą przyjaźni i wzajemnego zrozumienia* (B/K/46). Politycy podkreślali historyczne źródło Szlaku oraz jego niematerialny wymiar – miał on umożliwić *intensywną wymianę towarów, wartości kulturowych i duchowych, a łączy nas od czasów starożytnych* (B/K/77).

²⁸⁶ T. Dadabaev, „Silk Road” as foreign policy discourse: The construction of Chinese, Japanese and Korean engagement strategies in Central Asia, „Journal of Eurasian Studies” 2018, Volume 9, Issue 1, s. 39.

Nawiązania do przeszłości były jednak tylko dodatkiem, ponieważ to perspektywy na przyszłość powodowały, że Jedwabny Szlak stał się tak ważną częścią dyskursu. Prezydent Akaev w swoim przemówieniu z 2002 roku łączył historyczny dorobek z możliwościami, jakie idea Szlaku może przynieść w przyszłości:

Wielowiekowe tradycje Wielkiego Jedwabnego Szlaku, w rozwoju którego nieoceniona jest rola Chin, niewątpliwie będą miały korzystny wpływ na rozwój potencjału gospodarczego Republiki Kirgiskiej. Południowy Kirgistan posiada duże zasoby węgla, którego dostawami zainteresowane są Chiny (Ak/67/02/2).

Prezydent Roza Otunbaeva również nawiązywała do idei Szlaku – przedstawiała go jako remedium na niekorzystne położenie geograficzne Republiki²⁸⁷. Podkreślała również, że właśnie pozytywne relacje między Kirgistanem i Chinami są najważniejszym czynnikiem wpływającym na pomyślność tego projektu:

Przekonałam się o bezzasadności twierdzeń, że regiony i państwa śródlądowe mają ograniczoną zdolność do szybkiego rozwoju gospodarczego. Jesteśmy w samym sercu kontynentu euroazjatyckiego świadkami odrodzenia Wielkiego Jedwabnego Szlaku, który od wieków łączy Wschód z Zachodem na płaszczyźnie handlowej i gospodarczej, kulturalnej i humanitarnej, politycznej i dyplomatycznej. (...) Jestem przekonana, że istotnym czynnikiem udanego odrodzenia Wielkiego Jedwabnego Szlaku jest brak problemów politycznych między Kirgistanem a Chinami (O/95/11).

W takim samym tonie wypowiadał się prezydent Atambaev, który podczas ceremonii otwarcia wystawy China-Eurasia Expo i Forum Współpracy Gospodarczej Chin i Eurazji mówił:

(...) jesteśmy dziś świadkami odrodzenia Wielkiego Jedwabnego Szlaku, który od wieków łączy Wschód i Zachód, Kirgistan i Chiny więzami handlowymi, gospodarczymi, kulturalnymi, humanitarnymi i polityczno-dyplomatycznymi (At/95/12).

Ciekawą kwestią jest dyskurs o odrodzeniu Szlaku – pomimo fundamentalnych różnic, wynikających z upływu czasu i rozwoju technologii, nowy

²⁸⁷ W ten sposób w 2002 roku pisał również Muratbek Imanaliev – projekty realizowane w ramach doktryny dyplomacji Jedwabnego Szlaku miały być sposobem na „przewyciężenie izolacji geopolitycznej” – tenże, *Očerki o vnešnej...*, s. 57–58.

Szlak ma być bezpośrednią kontynuacją swojego poprzednika. Pozwala to na przedstawienie tej idei jako odbudowy dawnej potęgi – jeżeli już raz odniesiono sukces, to powinien on być relatywnie łatwy do powtórzenia. Zapewne taka strategia komunikacyjna pozwalała na zachęcenie społeczeństwa do idei nowego Szlaku.

Przeanalizowane cytaty pokazują że kirgistańska elita polityczna podobnie postrzegała tę inicjatywę i tworzyła jej spójny obraz. Jednocześnie zwraca uwagę zawężenie idei Szlaku do relacji Kirgistanu z Chińską Republiką Ludową, bez odniesienia do połączenia z państwami Dalekiego Wschodu, jak również brak nawiązania do pozostałych państw Azji Centralnej. Projekt, który w zamierzeniu miał przecieżyć łączyć ChRL z Europą, był przedstawiany jako przejaw relacji bilateralnych Kirgistanu i Chin.

4. Chiny jako (nie)bezpieczeństwo – „wywalczona” granica

Uregulowanie granicy kirgistańsko-chińskiej było jedną z najważniejszych kwestii we współczesnej historii Kirgistanu. Miała ona wpływ nie tylko na stosunki z Chinami, ale przede wszystkim na sytuację wewnętrzną. W 2002 roku kwestia porozumienia granicznego doprowadziła do zamieszek i była ważną częścią wypowiedzi ówczesnego prezydenta. Choć w kontekście wytyczenia granic Akaev mówił o Chinach jako o *wielkim przyjacielu i sojuszniku* (Ak/52/02/2), to sam stwierdził, że *wokół problemu wytyczenia granicy kirgisko-chińskiej narosło wiele mitów i wymysłów* (Ak/47/02). Faktem jest, że podpisane w 1996 i 1999 roku porozumienia graniczne wywołały głęboki kryzys polityczny. Porozumienie z 1996 roku nie zostało ratyfikowane przez parlament, natomiast porozumienie z 1999 roku zostało podpisane przez prezydenta Akaeva, ale nie zostało zatwierdzone przez *Žogorku Kenješ*, którego deputowani twierdzili, że nie mieli nawet możliwości wglądu do dokumentu²⁸⁸. Bulwersujący dla opinii publicznej był przede wszystkim fakt przekazania stronie chińskiej 125 000 ha terytorium. Mimo to demarkacja granicy rozpoczęła się w czerwcu 2001 roku, co stało się zarzewiem konfliktu między władzami a opozycją, która sprzeciwiała się takiemu uregulowaniu kwestii granicy. Apogeum przypadło na marzec 2002 roku – doszło wtedy do tzw. wydarzeń aksyjskich (od nazwy rejonu w obwodzie dżalalabadzkim, leżącego w południowo-

²⁸⁸ B. Pannier, *Kyrgyzstan: Parliament Angry Over Demarcation Of Sino-Kyrgyz Border*, <https://www.rferl.org/a/1096823.html>, dostęp: 22.08.2022.

zachodniej części Kirgistanu) w wyniku których z rąk funkcjonariuszy zginęło sześć osób²⁸⁹.

Prezydent Akaev wielokrotnie odnosił się do kwestii uregulowania granicy, a całą dyskusję wokół porozumienia nazywał eufemistycznie *gorącą* oraz podkreślał, że *zdarzali się poszukiwacze przygód, którzy próbowali wszczynać nieuczciwe dyskusje i poddawać w wątpliwość osiągnięte kompromisowe porozumienia* (Ak/67/02/2), do których kierował następujące słowa: *co przeciwnicy kirgistańsko-chińskiej umowy granicznej proponują ludziom – wojnę między państwami?* (Ak/80/02). Prezydent przejawiał swoją wypowiedź, ale w pewnym sensie do „wojny” doszło – tyle, że pomiędzy samymi Kirgistańczykami. Akaev próbował łagodzić sytuację i odpowiednio przedstawiać ją w dyskursie. W swoich wypowiedziach ujmował ten problem jako pochodzący z przeszłości – był niedokończoną pozostałością po relacjach Chin z kolejnymi postaciami rosyjskiej państwowości. Sięgał zatem do źródeł problemu: *jedną z najważniejszych przyczyn była penetracja Rosji w Azji Centralnej, z którą władcy Chin Qing nie chcieli raczej konkurować. W tym właśnie okresie pojawił się problem wytyczenia granicy kirgisko-chińskiej* (Ak/47/02). Przedstawiając *historyczną prawdę o granicy* mówił w 2004 roku, że *problem ten powstał półtora wieku temu, w czasach carskich. Kirgistan odziedziczył go po Związku Radzieckim, który przed swoim upadkiem nie zdążył uregulować kwestii spornego odcinka granicy w Tien–Szanie* (Ak/52/02/1). Faktycznie, dziewiętnastowieczna granica miała być w zasadzie wyrysowana przez Imperium Rosyjskie, jak to już jest w zwyczaju dla mocarstw – bez wzięcia pod uwagę mieszkającej tam ludności. Szczególnie ważny dla kształtu granic dzisiejszej Azji Centralnej z Chinami był traktat petersburski z 1881 roku, który dawał Rosji szerokie uprawnienia w „szarej strefie” – nie do końca uregulowanym obszarze między oboma państwami. Akaev, przedstawiając to w ten sposób, zrzucał odpowiedzialność za problem z kirgistańskich władz – nie one były mu winne, choć musiały go rozwiązać.

Na konferencji prasowej w 2002 roku nawiązał do prób ustalenia granic w okresie ZSRR: *40 lat temu Związek Radziecki i ChRL kontynuowały dyskusję na temat granic. Zidentyfikowano pięć spornych obszarów, które nie należały ani do Chin, ani do Związku Radzieckiego* (Ak/57/02/2). Problem nie został jednak wtedy

²⁸⁹ Więcej na ten temat: P. Załęski, *Kultura polityczna...*, s. 340.

ostatecznie rozwiązany, zatem to władze niepodległego Kirgistanu musiały podjąć się negocjacji: *historyczne przeznaczenie powierzyło nam zadanie uczynienia granicy kirgistańsko-chińskiej granicą braterskiej przyjaźni, pokoju i dobrosąsiedztwa na wieki. Jest to nasz obowiązek wobec przyszłych pokoleń* (Ak/47/02). Republika musiała zatem dokonać czegoś, co nie udało się nawet wielkiemu mocarstwu.

W 2002 roku, kiedy tą sprawą żył cały Kirgistan, prezydent Akaev relacjonował, jak wyglądały negocjacje: *od siedmiu lat prowadzimy bardzo żmudne i trudne negocjacje z Chińską Republiką Ludową w celu osiągnięcia rozwiązania, które jest możliwe do przyjęcia dla nas i akceptowalne dla drugiej strony* (Ak/54/02). Określenia „żmudne” i „trudne” oddawały złożoność problemu i skalę wyzwania dla kirgistańskich władz. Prezydent podkreślał, że *sprawa musi być rozwiązana na cywilizowanych, rozsądnych zasadach, bez sztucznego przedłużania, w oparciu o nasze interesy narodowe* (Ak/52/02/2). Wszelkie decyzje w tej sprawie miały być podejmowane na najwyższym szczeblu: *po stronie chińskiej negocjacje prowadził Jiang Zemin, po naszej stronie – ja* (Ak/57/02/2). Co ważne, Prezydent zapewniał, że nie było żadnych ustępstw terytorialnych na rzecz ChRL: *panuje przekonanie, że określając granice oddaliśmy naszą ziemię Chinom. Chciałbym, aby było to jasne. Nie oddaliśmy Chinom ani jednego centymetra, ani jednego milimetra naszej ziemi* (Ak/57/02/2). W rozmowie z kirgistańskim dziennikarzem, który pytał o tę kwestię, Akaev podkreślał, że zadanie delimitacji nie jest proste, ponieważ *sporne terytoria nigdy nie zależały w 100% do żadnej ze stron* (Ak/57/02/2). Dalej prezydent stwierdził, że *praktyka międzynarodowa przewiduje rozwiązywanie takich kwestii w proporcji 50:50, jednak Przywódcy Chińskiej Republiki Ludowej rozstrzygnęli ten spór na 70:30 na naszą korzyść* (Ak/57/02/2). Ostatnie zdanie wprost pokazuje, że negocjacje nie były oparte na równorzędności obu stron, a końcowa decyzja – choć pozytywna dla Kirgistanu – należała do Chińczyków. Dalej mówił:

Uważam ten podział za sprytne i mądre posunięcie narodu chińskiego. Decyzja ta była możliwa, ponieważ jesteśmy najstarszym po Chińczykach narodem w Azji, a podejmując ją, Jiang Zemin kierował się filozofią konfucjanizmu, która uczy szacunku dla innych narodów. Dlatego powinniśmy uczyć się od Chińczyków i doceniać ich szacunek (Ak/57/02/2).

Akaev tworzy narrację, w której Kirgizi – jako „starożytny” naród – otrzymali od „starszego brata” – narodu chińskiego – swoisty dar. Nawiązał zatem bezpośrednio

do obrazu historycznych więzów między Kirgistanem i Chinami oraz do szacunku, jaki z tego wynika. Na tym samym spotkaniu Akaev powiedział o przywódcy ChRL:

Jiang Zemin, który rozumie sytuację i działa w prawdziwej przyjaźni, odstąpił od pierwotnego stanowiska negocjacyjnego i zgodził się na podział spornego terytorium w rejonie Bedelu w stosunku 70:30 na naszą korzyść. Lepszego wyniku nie można było osiągnąć! (Ak/52/02/2).

Przedstawiając ten „sukces” swojej ojczyzny porównywał porozumienia wypracowane przez pozostałe państwa regionu: *inne państwa – Rosja, Kazachstan, Tadżykistan – negocjowały z Chinami delimitację granic. Ale tylko my osiągnęliśmy proporcje 70:30. Rosja nie zakończyła jeszcze negocjacji. Kazachstan skończył z 60:40, Tadżykistan idzie na 50:50 (Ak/57/02/2).* Akaev twierdził, że to właśnie dzięki przyjaznym stosunkom z Chinami udało się wypracować tak korzystne rozwiązanie:

Dobrze Państwo wiedzą, że głęboko przyjazne i pełne zaufania stosunki, które ukształtowały się między Kirgistanem a Chinami, umożliwiły wypracowanie akceptowalnego dla nas rozwiązania spornych problemów granicznych, które uwzględnia również interesy naszych sąsiadów – Kazachstanu i Tadżykistanu (Ak/47/02).

W czasie swojego przemówienia na posiedzeniu Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych (ówczesnej izby parlamentu) prezydent Akaev wygłosił interesującą uwagę, dotyczącą tej sytuacji, która rzuca inne światło na proces negocjacyjny:

To nie jest kapitulacja wobec potężnych Chin. Jest to absolutnie tradycyjna w praktyce międzynarodowej, aczkolwiek trudna, sytuacja negocjacyjna, w której obie strony są wzywane do rozwiązywania problemów na zasadzie kompromisu (Ak/52/02/2).

Uwagę zwraca przede wszystkim podkreślenie przez rezydenta, że takie rozwiązanie jest *akceptowalne* dla Kirgistanu, jednocześnie druga część tej wypowiedzi wskazuje, że strona chińska musiała mocno naciskać, skoro kompromis został wypracowany w *trudnej sytuacji negocjacyjnej*. Prezydent zderza również opinię publiczną w Kirgistanie i jej stanowisko o *kapitulacji*, odpierając dramatyzm takiego przekazu – mówił o tym, że sytuacja, w której znalazła się Republika, nie jest wyjątkowa, a raczej – *tradycyjna*. Jednocześnie bardzo szybko przeszedł do pozytywnych stron przyjęcia porozumienia – na konferencji prasowej dla

kirgistańskich i rosyjskich dziennikarzy tak opisywał otwarcie przejścia granicznego w miejscowości Irkeš Tam:

Zaledwie cztery dni po ratyfikacji ChRL zainaugurowała otwarcie przejścia granicznego w pobliżu Irkeš Tam. Cóż to za święto przyjaźni, nowy etap współpracy z naszym wielkim przyjacielem i sąsiadem! Grała chińska orkiestra wojskowa, odbywały się festyny ludowe. W spotkaniu uczestniczyła nie tylko delegacja z Republiki Kirgiskiej (...), ale także przedstawiciele dwóch sąsiednich państw: Uzbekistanu i Tadżykistanu. Odtąd granica stała się granicą przyjaźni, współpracy, tak odrodziła się kolejna odnoga Wielkiego Jedwabnego Szlaku (Ak/54/02).

Opisywane przez niego święto, z silnym ludycznym charakterem, miało być nowym początkiem – nie tylko relacji z Chinami, ale również z państwami regionu centralnoazjatyckiego. O tym nowym początku nieco później prezydent Akaev mówił:

Przyjazne stosunki między naszymi państwami, które otrzymały dodatkowy potężny impuls w wyniku ratyfikacji umów o uregulowaniu granic, będą służyć, o czym jestem głęboko przekonany, nowemu owocnemu rozwojowi współpracy międzypaństwowej w dziedzinie politycznej, gospodarczej, kulturalnej i innych (Ak/67/02/2).

Z jego wypowiedzi wynika, że pozostałe aspekty relacji były niejako w zawieszeniu – póki nie została uregulowana najbardziej podstawowa kwestia między sąsiadującymi ze sobą państwami. Na takim samym stanowisku stanął 10 lat później Almazbek Atambaev, który powrócił do tego tematu w okresie swojej kadencji, podtrzymując dyskurs swojego poprzednika i doceniając osiągnięcie porozumienia na początku wieku:

(...) między Kirgistanem a Chinami rozwinęły się prawdziwie dobrosąsiedzkie stosunki oparte na przyjaźni, zaufaniu i wzajemnym zrozumieniu. Historyczny problem granic został pomyślnie rozwiązany. Dzielimy góry i rzeki, które łączą ludność obu państw. Nasza interakcja stała się bardziej dojrzała i zrównoważona (At/95/12).

Kwestia granicy została ostatecznie uregulowana dopiero w 2009 roku, konkretne ustalenia pozostają jednak w sferze domysłów, ponieważ do tej pory żadne dokumenty nie zostały upublicznione – może to prowadzić do nieufności i dalszego podtrzymywania tego tematu w bieżącym dyskursie przez polityków, jak również do podsycania nieufności wobec Chin w kirgistańskim społeczeństwie.

5. Chiny jako rosnąca siła i mocarstwo

Ważnym obrazem Chin jest przedstawianie tego państwa jako wschodzącej, globalnej siły – nowego mocarstwa, które ma szansę zdominować świat. Akaev mówił, że Chińska Republika Ludowa jest postrzegana przez Kirgistańczyków *jako wielki sąsiad, który w XXI wieku stanie się najpotężniejszą, wysoko rozwiniętą potęgą na świecie* (Ak/67/02/2). Powoływał się przy tym na opinie specjalistów: *eksperci oceniają, że to właśnie Chiny zajmą w XXI wieku kluczowe miejsce na świecie pod względem wpływów politycznych i potęgi gospodarczej* (Ak/47/02). Zwiększenie się potencjału Chin i możliwości ich pozytywnego wpływu poza region podsumowywał tak: *z roku na rok Chiny stają się coraz silniejszym czynnikiem wzmocnienia bezpieczeństwa i stabilności nie tylko w Azji, ale na całym świecie* (Ak/47/02). Akaev przewidywał, że w obliczu globalizacji relacje z Chinami będą najważniejszą kwestią dla Republiki: *[globalizacja] (...) niosąc ze sobą potężny ładunek pozytywów i negatywów, długoterminowych perspektyw i wyzwań, a Kirgistan bardziej niż kiedykolwiek zdaje sobie sprawę z wagi rozwijania współpracy z tak potężnym mocarstwem, jakim są Chiny* (Ak/67/02/1). Prezydent Akaev w czasie swojej kadencji zwracał uwagę na zwiększenie roli Azji w światowej polityce: *wiek XXI został nazwany „wiekiem Azji”. Widocznym potwierdzeniem tego procesu jest bezprecedensowa aktywizacja życia politycznego i gospodarczego na kontynencie euroazjatyckim oraz w rejonie Azji i Pacyfiku* (Ak/67/02/1). Wskazywał, że liderem tej zmiany były właśnie Chiny:

Ostatnie ćwierćwiecze XX wieku upłynęło pod znakiem bezprecedensowego sukcesu chińskiej gospodarki. Chiny to wschodzący światowy gigant, który zmusił kraje rozwinięte do nowego spojrzenia na cały rozwijający się świat i zastanowienia się nad perspektywami globalnego życia politycznego i gospodarczego w nowym stuleciu. Przez ponad dwie dekady państwo to dokonało ogromnego skoku w rozwoju (...) (Ak/67/02/1).

Prezydent Bakiev również użył słowa „gigant” w kontekście gospodarczym w swoim przemówieniu na forum biznesowym przedstawicieli przedsiębiorców Kirgistanu i Chin w 2006 roku: *dziś Chiny są zyskującym na znaczeniu światowym gigantem* (B/K/46). Pokazuje to świadomość miażdżącej przewagi, jaką na tym polu dysponuje Państwo Środka, która to przewaga dodatkowo cały czas się powiększa. Zwracano uwagę na procesy ekonomiczne, tworząc obraz ChRL jako gospodarczego

czempiona: *tempo wzrostu gospodarczego jest największe w skali globalnej (Ak/67/02/1)*. Przekłada się to na silną pozycję międzynarodową – Asanbek Osmonaliev mówił: *Chiny są niewątpliwie wiodącą potęgą światową o dynamicznie rozwijającej się gospodarce, a ich znaczenie w sprawach międzynarodowych i regionalnych z roku na rok wzrasta (Os/92/12)*. Koordynator ds. SzOW w wywiadzie w 2011 roku podkreślał, że bliskość tego wschodzącego mocarstwa jest wartością dodatnią dla Kirgistanu: *Chiny rozwijają się w bezprecedensowym tempie. Jest to państwo, z którym liczą się wszyscy gracze na arenie międzynarodowej, jego autorytet będzie się tylko umacniał, a my, jako sąsiedzi, jesteśmy z tego powodu bardzo zadowoleni (Os/5/11)*. Prezydent Atambaev wypowiadał się w podobnym tonie: *przez lata Chińska Republika Ludowa przeszła wieloaspektową i twórczą drogę budowania pokojowego i zamożnego narodu, który zajmuje szczególne miejsce w polityce światowej (At/108/13/1)*.

Kirgistańscy politycy zwracali uwagę na etos pracy oraz efektywne zarządzanie, które miały stać za chińskimi sukcesami. Akaev widział w tym motywację dla swojej ojczyzny: *sukces, jaki Chiny osiągnęły w bardzo krótkim czasie, i wysokie tempo rozwoju, jakie wyznaczyły, nie może nie inspirować i zachęcać nas w Kirgistanie (Ak/67/02/1)*. Bakiev wielokrotnie podkreślał: *Chińczycy wyróżniają się niezwykłą pracowitością, dzięki czemu ich państwo kwitnie i rozwija się w dobrym tempie (B/81/07)*. Roza Otunbaeva, jeszcze jako Ambasador RK w Wielkiej Brytanii, pisała o Chinach: *ich pragmatyczny przykład działania czynem, a nie słowami, powinien stać się dla nas zachętą do osiągania konkretnych rezultatów (O/137/01)*. Žeenbek Kulubaev, ówczesny ambasador RK w Chinach, twierdził natomiast że *główną przyczyną szybkiego rozwoju tego państwa jest mądrość samych Chińczyków i ich przywódców (Ku/75/12)*. Akaev natomiast zwracał również uwagę na najważniejszy – według niego – element chińskiej kultury, czyli zorientowanie na wspólnotowość: *dzieje bratnich Chin, wielkiej cywilizacji historycznie i geograficznie z nami sąsiadującej, wyznaczają te główne kierunki ludzkiego ducha: służbę państwu i służbę człowiekowi (Ak/132/01/1)*. Motyw mądrości i wydajności przewija się też w wypowiedzi Almazbeka Atambaeva: *skuteczna i celowa polityka rządu chińskiego, znajdująca odzwierciedlenie w szeroko zakrojonej transformacji gospodarczej i społecznej, a także mądrość narodu chińskiego umożliwiły temu krajowi zajęcie wiodącej pozycji w społeczności światowej (At/95/12)*. W styczniu 2010 roku Maksim Bakiev, syn prezydenta a w tamtym okresie również szef Centralnej Agencji ds.

rozwoju, inwestycji i innowacji Republiki Kirgiskiej, zwrócił się do wiceministra handlu ChRL podkreślając panujący w tamtym okresie kryzys na rynkach finansowych: *sukces rozwoju gospodarczego Chin jest godny podziwu. Zwłaszcza sposób, w jaki Pański kraj radzi sobie z kryzysem finansowym (M/3/10)*. Należy zatem podkreślić, że wszyscy politycy zgodnie postrzegali Chiny pozytywnie – jako państwo, które zyskuje status mocarstwa dzięki odpowiednim działaniom elit i obywateli. Taki obraz był tworzony w wypowiedziach kierowanych do chińskiego odbiorcy – jako pochwała, oraz do odbiorcy wewnętrznego – jako sygnał co trzeba zrobić, aby Kirgistan również wszedł na drogę rozwoju i sukcesu.

6. Chiny jako partner polityczny – obrazy współczesnej przyjaźni

Współczesne relacje między Kirgistanem i Chinami były tematem wypowiedzi wszystkich prezydentów, którzy w samych superlatywach przedstawiali Chiny jako partnera, z którym Republika Kirgiska może utrzymywać równorzędne kontakty. Prezydent Akaev określał dwustronne stosunki jako *przepojone szczerością i serdecznością (Ak/47/02)*, a ich poziom definiował jako *sprawdzona przyjaźń (Ak/132/01/1)*. Kurmanbek Bakiev określał wzajemne relacje jako *mające wysoki poziom, a także konstruktywny charakter (B/K/63)*. Roza Otunbaeva mówiła o ChRL jako o *solidnym partnerze (O/46/11)*, natomiast Almazbek Atambaev opowiadał o *strategicznym partnerstwie, tradycyjnej przyjaźni i dobrym sąsiedztwie (At/11/14)*. Prezydent Akaev zwracał również uwagę na podstawy współpracy – *dobrosąsiedztwo, wzajemne zaufanie i obopólnie korzystna współpraca to nienaruszalne fundamenty, na których rozwijają się i umacniają stosunki kirgistańsko-chińskie (Ak/132/01/1)*, natomiast prezydent Bakiev wskazywał na ogromne znaczenie relacji z Chinami na dobrobyt Republiki – *mówił, że stosunki z ChRL są nie tylko priorytetem polityki zagranicznej naszego państwa, ale także jednym z podstawowych warunków pomyślnego rozwoju gospodarki Republiki Kirgiskiej (B/K/46)*. Jednocześnie stwierdzał, że *wskazane byłoby budowanie stosunków z Chinami (...) z uwzględnieniem wzajemnych interesów narodowych, na zasadzie pragmatyzmu i bez ideologii (B/K/70)* – odżegnując się od anachronicznego sposobu prowadzenia polityki zagranicznej w ramach bloku, gdzie interesy mocarstwa są ważniejsze od interesów poszczególnych, często słabszych państw – co było (i nadal bywa) istotą stosunków międzynarodowych.

Pomimo tworzenia pozytywnego wrażenia na przestrzeni całego badanego okresu, jednym z elementów obrazu przyjaźni kirgistańsko-chińskiej jest poczucie ciągłego początku i świadomość niewykorzystanego potencjału. Prezydent Akaev mówił: *szereg przykładów dość udanej współpracy między naszymi państwami jest zachęcających i pozwala nam oczekiwać jakościowego przełomu w tej dziedzinie* (Ak/67/02/1). Widać tu ciekawy dobór słów – „dość udana współpraca”, która jednak nie jest jeszcze „jakościowym przełomem” jest eufemizmem, którego celem jest pokazanie, że dotychczasowy poziom kooperacji jest niski i potrzebna jest zmiana. W tym samym przemówieniu podkreślał: *jesteśmy przekonani, że Kirgistan i Chiny są dobrze przygotowane do wykonania ogromnego skoku naprzód w rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy handlowej i gospodarczej w nadchodzącym XXI wieku* (Ak/67/02/1) – odnosząc się do potencjału wzajemnej kooperacji. Mówiąc o sektorze energetycznym, prezydent Akaev zwracał uwagę, że właśnie na tym polu znajdują się *najbardziej udane przykłady już rodzącej się współpracy między naszymi państwami* (Ak/67/02/1). W innym przemówieniu mówił o *obiecujących nowych projektach, które są równie interesujące i korzystne dla obu państw* (Ak/67/02/2), a także: *Republika Kirgiska zrobi wszystko, co w jej mocy, aby przyjaźń kirgisko-chińska stale otrzymywała nowe, korzystne impulsy. Jestem pewien, że Chińska Republika Ludowa zrobi to samo* (Ak/67/02/2). Pokazuje to, że Askar Akaev był świadom prawdziwej natury relacji, choć jego wypowiedź-życzenia z 2001 roku tworzy odmienny obraz: *niech sprawdzona przyjaźń kirgisko-chińska rośnie i rozwija się!* (Ak/132/01/1). Ciekawe jest użycie przymiotnika *sprawdzona* w odniesieniu do przyjaźni między państwami – co być może było przejawem myślenia życzeniowego – relacje między oboma państwami nie osiągnęły w tamtym okresie takiego poziomu. Prezydent Akaev przewidywał jednak, że *kierunek chiński będzie się dynamicznie rozwijał* (Ak/57/02/2). Prezydent Bakiev w 2006 roku – ze zwykłym dla siebie krytycznym podejściem – zauważał, że ówczesne stosunki nie są na odpowiednim poziomie: *wierzę jednak, że nadszedł czas i mamy wszelkie możliwości, aby osiągnąć nowy poziom. Szereg przykładów udanej współpracy między naszymi państwami napawa optymizmem i pozwala oczekiwać jakościowego przełomu w tej dziedzinie* (B/K/46). Co ciekawe, prezydent Bakiev użył dokładnie tego samego stwierdzenia o potrzebie *jakościowego przełomu* co prezydent Akaev cztery lata wcześniej – co uwypukla chroniczny charakter tego problemu.

Choć prezydent Akaev mówił w 2002 roku o wspólnej pracy na rzecz porozumienia: *w ciągu ostatnich dziesięciu lat strony, dzięki wspólnym i niestrudzonym wysiłkom, zdołały zbudować konstruktywne interakcje w odniesieniu do szerokiego zakresu kwestii dwustronnych i międzynarodowych (Ak/1/02/1)*, to – biorąc pod uwagę chronologię – dyskurs zmienia się później, w okresie prezydentury Kurmanbeka Bakieva. W 2007 roku, w swoim przemówieniu do przedstawicieli mediów o wynikach negocjacji z prezydentem ChRL Hu Jintao w sprawie zawarcia wielostronnego „Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy”, który został podpisany na szczycie SzOW w Biszkeku, prezydent Bakiev mówi o Chinach w innym tonie:

Chciałbym ze szczególnym poczuciem satysfakcji odnotować wysoki poziom, a także konstruktywny charakter stosunków dwustronnych między Kirgistanem a Chińską Republiką Ludową. Jestem przekonany, że nasza owocna i wzajemnie korzystna współpraca będzie się nadal pogłębiać i rozszerzać z korzyścią dla naszych narodów (B/K/63).

Prezydent Otunbaeva kontynuowała pozytywny dyskurs o współpracy z ChRL: *w ostatnich latach Chiny były u naszego boku, udzielając nam pełnego poparcia. Jesteśmy pewni, że Chiny są solidnym partnerem, a nasza przyjaźń umacnia się z każdym rokiem (O/46/11)*. Mówiła też, że stosunki między oboma państwami rozwijają się *w ciepłej i pełnej zaufania atmosferze, a Chiny zawsze były i pozostają wiarygodnym partnerem Kirgistanu (O/65/11/2)*. Podkreślała, że *Kirgistan i Chiny łączą długoletnie stosunki przyjaźni i dobrosąsiedztwa (O/95/11)*, oraz że Republika mogła liczyć na swojego wschodniego sąsiada od początku: *Chiny były dobrym partnerem dla Kirgistanu przez wszystkie lata jego niepodległości (O/95/11)*. Roza Otunbaeva pokazała również swoje osobiste emocje: *chcę wyrazić wdzięczność Chinom za udzieloną pomoc i wsparcie, moje szczere uznanie dla owocnej współpracy w różnych dziedzinach (O/95/11)* wymieniając takie obszary, jak: energetyka, budownictwo, handel oraz bezpieczeństwo regionalne. Była jednak świadoma, że dalsza kooperacja wymaga zaangażowania: *wysiłki stron stwarzają warunki do dalszego rozszerzania i pogłębiania współpracy handlowej i gospodarczej (O/95/11)*.

Asanbek Osmonaliev zwracał uwagę na kontekst regionalny współpracy z ChRL: *nie jest tajemnicą, że Azja Centralna jest przedmiotem wielkiego zainteresowania niektórych państw wspólnoty międzynarodowej. Nic dziwnego, że*

Chiny również chcą zwiększyć swoje wpływy w regionie (Os/92/12). Podkreślał, że przywódcy Chin dostrzegają znaczenie naszego regionu i dążą do rozwoju wzajemnie korzystnej współpracy (Os/92/12) – wskazywał zatem na atrakcyjność geopolityczną całego regionu jako na ten element, dzięki któremu Kirgistan może cieszyć chińskim zainteresowaniem. Tę zmianę w dyskursie oraz w rzeczywistej współpracy podsumował również Prezydent Atambaev w 2013 roku: *w ostatnich latach aktywnie rozwijaliśmy stosunki z Chinami, rozpoczął się nowy etap w naszych dwustronnych relacjach* (At/78/13) – wskazując, że zmiana nastąpiła niedawno, ale się dokonała.

Kolejnym wątkiem w analizie dyskursu o ChRL jest obecność słów-kluczy „dobrobyt” i „stabilność”. Te dwa slogany znane z chińskiej polityki wewnętrznej²⁹⁰ stały się również częścią kirgistańskiego dyskursu – i miały świadczyć o wspólnocie priorytetów:

Mamy wspólne cele i zadania. Dążenie naszych narodów do dobrobytu i pomyślności, do przezwyciężenia wspólnego zła, które pojawia się na naszej drodze, jest jednym i tym samym. Mamy te same aspiracje do bezpiecznego świata, w którym mogą być realizowane nasze konstruktywne dążenia. Przykład rozwoju Chińskiej Republiki Ludowej w jego wielu aspektach jest dla nas atrakcyjny. Działając wspólnie, zjednoczeni i razem, wygramy (Ak/67/02/2).

W podobnym tonie wypowiadał się 12 lat później Prezydent Atambaev, który mówił o Chinach:

Jest to przyjazny sąsiad, kraj, który chce stabilności i dobrobytu w Kirgistanie. Doceniamy taką postawę, jesteśmy zainteresowani przyjaźnią. Nasza współpraca będzie się rozwijać, a my powinniśmy z niej czerpać korzyści (At/141/12).

Rok później, w czasie spotkania z ministrem spraw zagranicznych ChRL Wang Yi, stwierdził:

Postrzegamy Chiny jako bardzo wiarygodnego partnera, sąsiada, który jest zainteresowany dobrobytem i stabilnością w Kirgistanie. My również jesteśmy zainteresowani stabilnością i dobrobytem Chin i w pełni popieramy Pańską tezę o trzech rodzajach zła: terroryzmie, ekstremizmie, a zwłaszcza separatyzmie (At/78/13).

²⁹⁰ Szerzej na ten temat: M. Walkowski, *Chiński model rozwoju społeczno-gospodarczego i jego potencjalna adaptacja w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2017, nr 10.

Słowa te wiążą się z takimi rzeczownikami, jak „pomyślność”, „bezpieczeństwo”. Chiny są przedstawiane jako „wiarygodny” i „solidny” partner, na którym można się oprzeć przy budowaniu sukcesu swojego własnego państwa. Jednocześnie w ostatniej wypowiedzi z 2013 roku prezydent Atambaev nawiązuje do kolejnego sloganu chińskiej polityki: walki z „trzema złami”²⁹¹ – wszystko to pokazuje, że stabilność jest wartością nadrzędną – w samych Chinach, jak również w Azji Centralnej.

Kolejną ważną datą dla pozytywnego obrazu relacji z ChRL jest rok 2007 – kiedy to trwały prace nad „Wspólną deklaracją Republiki Kirgiskiej i Chińskiej Republiki Ludowej o dalszym pogłębianiu stosunków dobrosąsiedzkich, przyjaźni i współpracy”, która została podpisana 14 sierpnia tegoż roku. Prezydent Bakiev motywował podpisanie tego dokumentu w następujący sposób: *Chiny są jednym z priorytetów polityki zagranicznej Kirgistanu i zamierzamy rozwijać wszechstronną współpracę między naszymi państwami w każdy możliwy sposób (B/K/77)*. Podkreślił, że *strony potwierdziły niezmienną politykę prowadzoną przez przywódców obu państw w celu wzmocnienia i rozszerzenia dobrosąsiedzkich stosunków. Osiągnęliśmy jedność poglądów i stanowisk w praktycznie wszystkich kwestiach (B/K/77)*. W swoim przemówieniu do przedstawicieli mediów mówił o procesie negocjacyjnym, kreując pozytywny, partnerski obraz Chin. Mówił ogólnie, że *rozmowy odbywały się w atmosferze pełnego zrozumienia, otwartości i zaufania, które charakteryzują stosunki między naszymi państwami (B/K/77)*, a następnie przeszedł do szczegółów i swoich odczuć:

Pragnę podkreślić, że jesteśmy bardzo zadowoleni z wyników dzisiejszych rozmów i osiągniętych porozumień, które wyraźnie świadczą o wzajemnym dążeniu naszych państw do rozwijania bliskiej, wzajemnie korzystnej współpracy we wszystkich sferach oraz do umacniania w każdy możliwy sposób przyjaznych i dobrosąsiedzkich stosunków w interesie obu narodów (B/K/77).

Co ciekawe, prezydent Bakiev powiedział, że Deklaracja ta została podpisana *z inicjatywy naszych chińskich partnerów (B/K/78)*, co może z jednej strony wskazywać na dość bierną postawę kirgistańskich władz, z drugiej – Bakiev mógł

²⁹¹ Nargis Kassenova wymienia zasadę „jednych Chin” oraz zaangażowanie w walkę przeciwko separatyzmowi etniczemu, ekstremizmowi religijnemu i terroryzmowi jako te elementy, na którym chińskim władzom wyjątkowo zależy, i które znajdują pełne poparcie w państwach Azji Centralnej. Taże, *How China's...*, s. IX.

przedstawić ChRL jako tę stronę, która musiała podjąć starania o zainteresowanie strony kirgistańskiej. We wspomnianym wcześniej przemówieniu dotyczącym wyników negocjacji z Prezydentem Hu Jintao, Bakiev szczegółowo opisał pakiet porozumień: *podpisaliśmy również szereg dokumentów sektorowych, które posłużą dalszemu wzmocnieniu ram umownych i prawnych stosunków dwustronnych oraz zintensyfikowaniu współpracy w różnych sferach gospodarki (B/K/77)*. Podsumowując samą Deklarację, Bakiev odniósł się do całokształtu relacji między oboma państwami:

Z zadowoleniem należy odnotować, że stosunki kirgisko-chińskie opierają się na solidnych podstawach. Wizyta państwowa Prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej ma szczególne znaczenie, gdyż po raz pierwszy w historii stosunków kirgisko-chińskich ma tak wysoką rangę. W związku z tym, uważamy tę wizytę za wsparcie i dążenie kierownictwa ChRL do dalszego rozwoju i zacieśniania współpracy z Kirgistanem, jako znak życzliwego i pełnego szacunku podejścia do narodu kirgiskiego. Za głęboko symboliczny uznajemy również fakt, że wizyta ta odbywa się w rocznicę 15-lecia nawiązania stosunków dyplomatycznych i jest żywym przykładem na to, że nasze kraje optymistycznie patrzą na perspektywy dwustronnej współpracy (B/K/77).

Wizyta chińskiego prezydenta była nobilitująca – pokazała kirgistańskim elitom, że ChRL poważnie podchodzi do intensyfikacji stosunków. Mogła również zostać wykorzystana na forum wewnętrznym Republiki jako wzmocnienie pozycji Prezydenta Bakieva i pokazanie go jako przywódcy, który odnosi realne sukcesy na poziomie międzynarodowym. Dodatkowe podkreślenie okrągłej rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych wzmacnia pozytywny wydźwięk takiego komunikatu. W tym samym przemówieniu Bakiev mówił:

W minionym okresie obu państwom udało się nawiązać prawdziwie przyjazne i dobrosąsiedzkie stosunki, oparte na zaufaniu i wzajemnym zrozumieniu. Do tej pory nie ma między naszymi państwami sprzeczności politycznych, które uniemożliwiałyby zwiększenie współpracy, przede wszystkim w sferze handlowej i gospodarczej (B/K/77).

Stwierdzenie o „braku sprzeczności” między oboma państwami przewija się w dyskursie i jest interesującym zabiegiem – politycy nie mówią o zgodzie, tylko właśnie o braku niezgodności – co ma być punktem wyjścia do dalszej współpracy.

W tym samym czasie, w swoim przemówieniu dotyczącym szczytu SzOW, prezydent Bakiev podkreślał: *Chiny są naszym najbliższym sąsiadem i zajmują priorytetowe miejsce w polityce zagranicznej Kirgistanu* (B/81/07). Przyznał tym samym ChRL wyższy priorytet niż Kazachstanowi – regionalnemu liderowi, który również bezpośrednio graniczy z Republiką, co było rewolucją w ówczesnie prowadzonym dyskursie. Należy podkreślić, że wszystkie te superlatywy były wypowiedziane w czasie, gdy odbywał się szczyt SzOW w Biszkeku – w późniejszym okresie dyskurs o Chinach był bardziej stonowany, choć nadal pozytywny. Dwa lata później prezydent Bakiev podkreślał, że *na polu polityki Kirgistan i ChRL udzielają sobie wzajemnego wsparcia w sprawach istotnych dla każdego z państw* (B/121/09), co miało zapewniać *bezpieczeństwo i stabilność* w obu państwach. Prezydent Atambaev w czasie swojej kadencji również wypowiadał się o Chinach – właśnie w tamtym okresie chińskie władze zainauguowały ideę odbudowy Jedwabnego Szlaku, a przy tej okazji powiedział On:

Jednocześnie od pierwszych dni niepodległości zawsze przywiązywaliśmy wielką wagę do rozwoju strategicznej współpracy z Chinami, naszym wielkim sąsiadem, we wszystkich sferach – politycznej, gospodarczej, kulturalnej, humanitarnej, a także w sferze bezpieczeństwa (At/95/12).

Prezydent Atambaev starał się tworzyć obraz, w którym kierunek chiński był od zawsze naturalnym, strategicznym wyborem Republiki, choć historia relacji kirgistańsko-chińskich tego nie odzwierciedla. Ponadto na przestrzeni lat starano się tworzyć w dyskursie obraz relacji równorzędnych, mających pozytywny wpływ na oba państwa – Prezydent Akaev stwierdził w 2002 roku: *nawiązanie przyjaznych stosunków partnerskich między Republiką Kirgiską a Chińską Republiką Ludową odpowiada długofalowym i podstawowym interesom narodów obu państw* (Ak/1/02/1), mówił o tym również Prezydent Atambaev: *wzajemny szacunek, równość, wzajemne zaufanie, wzajemna pomoc i obopólnie korzystna współpraca są niezmiennymi zasadami rozwoju stosunków kirgistańsko-chińskich* (At/61/12).

Jak było już to wielokrotnie podkreślane, dla Kirgistańczyków, a szczególnie dla Askara Akaeva, nobilitujące jest zainteresowanie kirgiskimi: państwem, kulturą i językiem. W kontekście Chin przejawia się to w jego wypowiedziach, gdzie obecne są wątki dotyczące kultywowania kirgiskiej kultury w Chinach. W swoim przemówieniu na otwarciu konferencji „Etapy powstawania i rozwoju kirgiskiej państwowości” w 2002 roku zwrócił się do zagranicznego gościa: *miło nam powitać*

gościa z Chińskiej Republiki Ludowej i wieloletniego przyjaciela Kirgistanu – profesora Hu Zhenhua²⁹² z Pekńskiego Uniwersytetu Narodów. (...) Jest autorem podręcznika języka kirgiskiego, który jest popularny w Chinach i używany przez [tamtejszą] młodzież (Ak/48/02) – zatem nie tylko dorobek Profesora sam w sobie jest wartościowy, ale pomaga rozpropagować język kirgiski wśród obywateli Chin. Kolejnym przykładem jest kwestia kirgiskiej mniejszości, która zamieszkuje Chiny – Akaev zwracał uwagę na przywileje, którymi się ona cieszy. Licząca wtedy ok. 160 tys. osób i mieszkająca głównie w regionie Sinciang²⁹³, grupa ta może liczyć na wsparcie władz:

Rząd chiński przywiązuje dużą wagę do problemów edukacji, wspierania i rozwoju kultury kirgiskiej. Szkoły w tym regionie uczą języka kirgiskiego i jednocześnie języka chińskiego. Przedstawiciele kirgiskiej młodzieży uczestniczą w zajęciach na wyższych uczelniach w Pekinie i innych miastach. Gazety i czasopisma wydawane są w języku kirgiskim (Ak/96/03/2).

Deklaracje wszystkich prezydentów w kontekście relacji z Chinami są na wskroś pozytywne – nie tylko w Kirgistanie, ale również w pozostałych republikach centralnoazjatyckich. Jednak kontakty na poziomie społeczeństw nie wyglądają tak życzliwie – pomimo starań oba państwa, narody i kultury nadal pozostają dla siebie obce. W oficjalnym dyskursie nie mówi się o tym wprost, ale Prezydent Akaev podkreślał, ile Kirgistan już zrobił, aby wiedzieć więcej o swoim sąsiedzie: *przeszliśmy długą drogę, aby lepiej poznać Was, Wasze opinie i aspiracje. „Tylko na długiej drodze zrozumiesz nadzieje ludzi” – pisał wielki chiński śpiewak Du Fu (Ak/67/02/1).* Badania społeczne pokazują wszelako odmienny obraz. Chińscy imigranci w Kirgistanie są postrzegani negatywnie – mają nie szanować starszych, nie dbać o higienę, z chęcią korumpować kirgistańskich funkcjonariuszy publicznych, źle traktować lokalnych pracowników oraz chcą żenić się z kirgiskimi kobietami tylko po to, aby zdobyć obywatelstwo i powoli przejmować władzę w państwie²⁹⁴. Takie stereotypy prowadzą do realnych, agresywnych działań – protestów, czy nawet fizycznych ataków na Chińczyków. Mimo to oficjalny dyskurs jest następujący: *jestem*

²⁹² Hu Zhenhua to chiński turkolog, profesor. Już od lat siedemdziesiątych XX wieku publikował swoje prace dotyczące języka kirgiskiego.

²⁹³ Kirgizi są jedną z mniejszości etnicznych oficjalnie uznawanych przez chińskie władze. W 2019 roku według Chińskiego Rocznika Statystycznego było ich prawie 190 tysięcy (źródło: <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm>, dostęp: 10.04.2022).

²⁹⁴ A. Shailobek Kyzy, *Discussing Sinophobia in Kyrgyzstan*, „Central Asian Affairs” 2021, nr 1.

przekonany, że przyjazne stosunki między naszymi krajami będą się nadal systematycznie rozwijać i pogłębiać w duchu wzajemnego zrozumienia i konstruktywnej współpracy (At/11/14).

Ważnym elementem dyskursu o Chinach jest Szanghajska Organizacja Współpracy – choć jest to organizacja międzynarodowa, to prezydent Akaev widział ją jako podmiot, który powstał dzięki Chinom i który jest przedłużeniem chińskiej polityki zagranicznej:

Jest jeszcze jeden kierunek polityki zagranicznej Kirgistanu, który w obecnych okolicznościach ma ogromne znaczenie. Rozmawiamy o współpracy z naszym wielkim sąsiadem – Chińską Republiką Ludową. Oprócz kirgisko-chińskich stosunków dwustronnych przepojonych szczerością i serdecznością, pojawiła się Szanghajska Organizacja Współpracy i jest coraz bardziej skuteczna w sprawach międzynarodowych, a jej ideologiczne podwaliny położył prezydent Chin Jiang Zemin (Ak/47/02).

Dwustronne relacje kirgistańsko-chińskie łączył z szerszym kontekstem SzOW również prezydent Bakiev, który stwierdził, że wspomniana wcześniej Wspólna deklaracja z 2007 roku *będzie ważnym dodatkowym czynnikiem wzmacniającym ogólnego ducha współpracy szanghajskiej (B/K/78)*. Wątek ten został w niniejszej pracy przedstawiony ze względu na jego łączność z obrazem Chin – i tylko w zakresie tej łączności.

7. Chiny jako partner gospodarczy

Kwestie gospodarcze były omawiane przez kirgistańskich polityków w kontekście relacji z Chinami. ChRL jest niekwestionowanym światowym gigantem gospodarczym i posiadanie bezpośredniej granicy z tym państwem daje możliwości współpracy na tej płaszczyźnie. Gospodarcza potęga Chin jest oczywista, niemniej państwo to w badanym okresie nie było gospodarczym monopolistą w Kirgistanie – Prezydent Akaev zwracał uwagę, że *pod względem obrotów handlowych ChRL jest jednym z czołowych partnerów Kirgistanu po Rosji i Kazachstanie (Ak/67/02/1)*. Mówiąc w 2002 roku o inwestycjach, wymieniał on chiński kapitał jako jedną z możliwości mówiąc, że *przywiązuje dużą wagę do aktywnego zaangażowania gospodarczego kapitału zagranicznego, w tym chińskiego, w gospodarkę Kirgistanu (Ak/67/02/1)*. Prezydent Bakiev również wspominał, że *Chiny zajmują czołową pozycję w handlu zagranicznym Kirgistanu (B/121/09)*.

Wymiana handlowa odbywa się w dwóch kierunkach – jednak temat eksportu kirgistańskich produktów i surowców do ChRL był zdecydowanie częściej podnoszony w wypowiedziach polityków kirgistańskich – na tej płaszczyźnie zauważali oni potrzebę zmiany sytuacji. Należy zadać pytanie, dlaczego temat importu był przemilczany? W badanym okresie wśród państw-importerów Chin awansowały z czwartego miejsca z udziałem ponad 10% (w 2001 roku) na drugie miejsce z udziałem ponad 21% (w 2014 roku)²⁹⁵ – zatem państwo to pozostaje ważnym dostawcą dóbr dla Republiki. W badanym materiale odnajdujemy jednak niewiele wypowiedzi odnoszących się wprost do importu – można przytoczyć tu stwierdzenie prezydenta Akaeva z 2002 roku, który na spotkaniu z biznesmenami z obu państw stwierdził, że interesuje go *zmiana struktury importu z Chin do naszej Republiki (Ak/67/02/1)*. Dążenie do zmiany struktury importu wynikało z tego, że realna sytuacja odbiegała od wyobrażeń o nowoczesnej gospodarce – przeważająca część importu z Chin dotyczyła tzw. „dóbr bazarowych”, czyli tekstyliów, butów, torebek i innych drobnych artykułów. Kirgistan stał się głównym re-eksporterem tego segmentu chińskiej produkcji – były one odsprzedawane dalej do pozostałych państw Azji Centralnej, ale również do południowej Rosji i Afganistanu²⁹⁶. Kirgistan stał się niekwestionowaną potęgą – tzw. „dobra bazarowe” stanowiły $\frac{3}{4}$ całego chińskiego eksportu do Kirgistanu, co stanowiło prawie połowę całego chińskiego eksportu tego typu dóbr do Azji Centralnej, jednocześnie stanowiły one 50% całego chińskiego eksportu do Kirgistanu na początku XXI wieku, aby już w 2007 roku osiągnąć pułap 93%²⁹⁷. Dopiero dołączenie Kirgistanu do Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej zmieniło ten stan rzeczy, ale miało to miejsce w 2015 roku, zatem wybiega poza ramy czasowe niniejszego badania.

Problemem była również kwestia eksportu z Kirgistanu do ChRL – niski wolumen oraz wartość. Obraz Chin jako kierunku sprzedaży przewija się w tle dyskursu o tym państwie, ale jako obietnica składana własnym obywatelom. Prezydent Akaev mówił na przykład: *Chiny utorowały drogę dla eksportu naszych towarów. I co ważne – dla węgla, bo dla południa kraju to najważniejsza pozycja*

²⁹⁵ Wielkość ta jest stała – w imporcie do Kirgistanu w 2020 roku Chiny zajmowały drugie miejsce z udziałem 22% (po Rosji – 32%, a przed Kazachstanem – 13%, Turcją – 6% i Uzbekistanem – 6%). <https://wits.worldbank.org/CountrySnapshot/en/KGZ>, dostęp: 10.12.2022.

²⁹⁶ B. Kaminski, G. Raballand, *Enterpôt for Chinese Consumer Goods in Central Asia: The Puzzle of Re-exports through Kyrgyz Bazaars*, „Eurasian Geography and Economics” 2009, nr 5, s. 585. Główny kirgistański bazar – Dordoj – był jednym największych ogólnodostępnych rynków hurtowych w całej Eurazji.

²⁹⁷ Tamże, s. 588–589.

eksportowa, w przyszłości Chiny zamierzają kupować miliony ton (Ak/54/02). Zaledwie kilka dni później, w kolejnym swoim przemówieniu podał konkretne ustalenia: *Chiny zamierzają kupować od nas 10 mln ton węgla (Ak/57/02/2)*. Ambasador RK w Chinach Žeenbek Kulubaev w 2012 roku podjął temat możliwego eksportu kirgistańskich dóbr na wschód, ale z zastrzeżeniem: *Chiny to ogromny rynek, a żeby z nim handlować trzeba produkować określoną ilość towaru, być stabilnym (Ku/75/12)*. Rysuje się tu obraz samego Kirgistanu – ambasador pokazuje, że Republika Kirgiska nie jest do końca przewidywalna dla partnerów międzynarodowych i nie ma takich mocy produkcyjnych, aby przebić się na chińskim rynku. W dyskursie przewinął się również temat jakości chińskich produktów. Prezydent Bakiev powiedział w swoim przemówieniu podczas uroczystości podpisania „Aktu przyjęcia maszyn rolniczych...”: *opinie ekspertów i opinia społeczności rolniczej wskazują, że jakość chińskich maszyn rolniczych jest dobra (B/K/63)*. Wydaje się, że jeżeli prezydent Bakiev poruszał tę kwestię, to może wskazywać na funkcjonującą opinię przeciwną – jego wypowiedź to kontrapunkt do panującego przekonania o niskiej jakości chińskiej produkcji.

Jednak relacje gospodarcze nie opierają się na samej wymianie handlowej – kirgistańskie elity miały ambitny plan rozszerzenia zakresu współpracy. Mówił o tym prezydent Akaev w czasie swojej wizyty w ChRL, podkreślając, że najważniejszym jej celem jest *zapewnienie przejścia od dominującego handlu do wspólnych dużych projektów inwestycyjnych, które podniosą współpracę handlową i gospodarczą między naszymi państwami na nowy jakościowo poziom (Ak/67/02/1)*. To nowe otwarcie było przedstawiane przez Askara Akaeva jako ten element, który odmieni oblicze wielu sektorów gospodarki Republiki – mówił on:

Mamy wielką nadzieję na napływ bezpośrednich inwestycji chińskich w handlu, budownictwie, rolnictwie, przetwórstwie rolnym, przemyśle lekkim, chemicznym i innych sektorach w Kirgistanie, co naszym zdaniem może ożywić naszą gospodarkę (Ak/67/02/1).

Pokazuje to ogromne nadzieje i kompleksowe podejście mające na celu nawiązanie współpracy w jak największej ilości sektorów. Prezydent Bakiev w 2007 roku zwracał natomiast uwagę na przemysł wydobywczy, projekty na linii kolejowej ChRL–Rosja, oraz na eksport energii elektrycznej z Kirgistanu (B/K/70) jako na priorytetowe kwestie, którymi powinno zająć się ministerstwo spraw zagranicznych.

Ogromny, ale niewykorzystany potencjał według Prezydenta tkwił w kirgistańskim sektorze hydroenergetycznym:

Współpraca między Kirgistanem a Chinami w sektorze energetycznym ma ogromne znaczenie i priorytet. Wśród państw WNP Kirgistan zajmuje trzecie miejsce pod względem potencjału hydroenergetycznego (...). Mówimy nie tylko o możliwym eksporcie kirgiskiej energii elektrycznej do zachodnich regionów Chin, ale także o udziale chińskich producentów maszyn energetycznych w dostawach sprzętu na potrzeby rozwoju i rekonstrukcji systemu energetycznego Kirgistanu (B/K/46).

Był to o tyle ważny temat, że sektor energetyczny w Kirgistanie stanowi aż 16% wartości całej produkcji przemysłowej, a ok. 90% mocy wytwórczych przypada na źródła hydroenergetyczne²⁹⁸. Prezydent Bakiev miał również nadzieję na unowocześnienie współpracy gospodarczej:

Jesteśmy zainteresowani przejściem do nowych relacji w rozwoju wspólnych przedsięwzięć w Republice Kirgiskiej przy użyciu surowców, które są dostępne. I nie chcielibyśmy tylko budować nowe fabryki z chińskim kapitałem. Mówimy tu o wprowadzeniu dużych chińskich firm i stowarzyszeń do gospodarki Kirgistanu oraz o stworzeniu w naszym państwie indywidualnych powiązań w ramach dużych klastrów technologicznych. Jest to możliwe w wielu branżach, ale najbardziej perspektywiczne byłyby: przemysł włókienniczy, skórzany i inne oparte na surowcach rolnych, a także przemysł materiałów budowlanych (B/K/46).

Dla Bakieva współpraca z chińskimi przedsiębiorstwami była szansą na zdobycie „know-how” i skok technologiczny w samej Republice: *jest to przede wszystkim kwestia integracji gospodarki kirgiskiej z zaawansowanymi technologicznie chińskimi firmami (B/K/46)*. Warto zwrócić uwagę na to, że prezydenci Akaev i Bakiev mówili o instytucjonalnym wsparciu współpracy, która nie tworzy się samorzutnie. Akaev wspominał o umowie dwustronnej dotyczącej energetyki: *umowa ta określa wszystkie sektory kompleksu energetycznego, w których rządy obu krajów będą pomagać kirgistańskim i chińskim firmom w pomyślnym prowadzeniu działalności gospodarczej w tym obszarze (Ak/67/02/1)*. Bakiev natomiast pokładał nadzieje w międzyrządowej komisji:

²⁹⁸ Więcej na ten temat: Ł. Gacek, *Azja Centralna...*, s. 187–189.

Uważam, że Komisja Międzyrządowa ds. Handlu i Współpracy Gospodarczej powinna odgrywać ważną rolę w realizacji tego zadania; powinna ona inicjować i kierować biznes na rynki Kirgistanu i Chin oraz ułatwiać praktyczną realizację dużych wspólnych projektów inwestycyjnych (B/K/46).

Zatem instytucje państwa miałyby wspierać i wręcz aranżować działania prywatnych firm. Jednak nie tylko instytucje bilateralne miały działać w tym kierunku – intensyfikacja współpracy miała nastąpić również dzięki wsparciu na poziomie ponadnarodowym. Prezydent Akaev po wejściu Chin do WTO pokładał *wielkie nadzieje w perspektywach współpracy między Kirgistanem a Chinami w ramach Światowej Organizacji Handlu (Ak/67/02/1)*²⁹⁹, wskazywał również na mechanizmy w ramach Banku Światowego: *szczególną wagę przywiązujemy do realizacji programu Comprehensive Development Framework for Kyrgyzstan (CDF) opracowanego przy wsparciu Banku Światowego (Ak/67/02/1)*. Warto nadmienić, że dokładnie takie same nadzieje co do kooperacji w ramach WTO artykułował cztery lata później prezydent Bakiev: *mamy również duże oczekiwania co do perspektyw współpracy między Kirgistanem a Chinami w ramach Światowej Organizacji Handlu (B/K/46)*.

Choć w swoim przemówieniu z 2006 roku na forum biznesowym przedstawiciele przedsiębiorców Kirgistanu i Chin Prezydent Bakiev podkreślał: *dziś gospodarka Kirgistanu jest powiązana wieloma nićmi z naszym wielkim sąsiadem (B/K/46)*, to jednak dyskurs na temat chęci intensyfikacji wymiany handlowej kontynuowała również prezydent Otunbaeva:

Kirgistan popiera wysiłki rządu chińskiego na rzecz dynamicznego rozwoju handlu i współpracy gospodarczej z państwami Azji Centralnej. Popieramy rozwój wszystkich istniejących i nowych szlaków handlowych oraz liberalizację tranzytu, co jest dość ważnym zadaniem dla większości państw Azji Centralnej, które nie mają bezpośredniego dostępu do komercyjnych portów morskich (O/95/11).

Ważnym tematem wypowiedzi kirgistańskich polityków w kontekście współpracy gospodarczej jest infrastruktura – kooperacja między oboma państwami nie ma szansy na intensyfikację, jeśli nie będą one połączone ze sobą sieciami

²⁹⁹ Chiny zostały członkiem Światowej Organizacji Handlu w 2001 roku, natomiast Kirgistan – w 1998 roku.

transportowymi, a do tego potrzebne są bardzo konkretne projekty infrastrukturalne. W skali mikro chodziło o połączenie Kirgistanu z ChRL – w tym celu otwarto przejście graniczne w Irkeš Tam, które było częścią regionalnej drogi Osz–Sary-Tasz–Irkeš Tam–Kaszgar³⁰⁰. Prezydent Akaev nazwał tę trasę *drogą handlu i współpracy* (Ak/57/02/2), a samo otwarcie przejścia ocenił jako *znaczące wydarzenie w przyjaźni i współpracy między (...) państwami* oraz stwierdził, że powinno to doprowadzić do *zwiększenia obrotów handlowych i wykorzystania chińskiej infrastruktury do pobudzenia naszej gospodarki* (Ak/57/02/2). Było to ważne wydarzenie, ponieważ Kirgistan nie posiadał żadnego przejścia granicznego z Chinami – w okresie istnienia ZSRR jedyne przejście między ChRL a terytorium dzisiejszego regionu centralnoazjatyckiego znajdowało się na granicy z dzisiejszym Kazachstanem, a zostało ono utworzone dopiero w 1982 roku³⁰¹.

Z biegiem lat chińskie władze coraz chętniej inwestowały w infrastrukturę – również w Azji Centralnej, skupiając się na Kirgistanie, Tadżykistanie oraz – w mniejszym stopniu – na Uzbekistanie. Askar Akaev mówił o *negocjacjach w sprawie kolei transkontynentalnej łączącej Szanghaj i Paryż przez Azję Centralną* (Ak/67/02/1). W tej sprawie ważny jest kontekst pozaazjatycki – chodziło o rozpoczęcie budowy linii kolejowej, która *stworzy niezbędne warunki dla rozwoju stosunków handlowych i gospodarczych między naszymi państwami, a także posłuży do rozszerzenia więzi Kirgistanu i Chin z krajami Zachodu i Wschodu* (Ak/67/02/1). Powtarza się tu motyw Kirgistanu jako mostu między Wschodem i Zachodem, między Europą i Azją. W późniejszych latach taki obraz tworzył również prezydent Bakiev, który dodał motyw Kirgistanu jako „wejścia” do regionu centralnoazjatyckiego: *nawet dziś Kirgistan, który konsekwentnie prowadzi politykę dobrosąsiedzką, stał się dla Chin swoistą bramą do Azji Centralnej* (B/K/46). W tym samym przemówieniu (na forum biznesowym) przedstawiał konkretne możliwości, jakie mogłyby przynieść nowe połączenie kolejowe – nie tylko w eksporcie chińskich towarów do państw trzecich, ale również w eksporcie do ChRL:

Kirgistan jest szczególnie zainteresowany budową kolei transkontynentalnej przez Kaszgar. Otworzy to dla chińskich towarów najkrótszą południową drogę lądową do krajów kaspjskich i Europy przez

³⁰⁰ Osz znajduje się przy granicy z Uzbekistanem, natomiast Kaszgar jest jednym z głównych miast w zachodnich Chinach.

³⁰¹ K. Kozłowski, *Państwo Środka...*, s. 103.

Azję Centralną. Z drugiej strony, tą drogą będzie można przewozić do Chin bawełnę i rudę, gaz płynny i węgiel, towary potrzebne do rozwoju zachodnich regionów kraju. Dotyczy to również zasobów mineralnych Kirgistanu (B/K/46).

W 2009 roku Kurmanbek Bakiev wspominał o budowie linii kolejowej Chiny–Kirgistan–Uzbekistan jako o *jednym z priorytetowych zadań dla Republiki (B/K/50), który odpowiada interesom gospodarczym trzech uczestniczących państw, a także pozostałych państw regionu (B/121/09)*. Skala inwestycji infrastrukturalnych oraz możliwości ich wykorzystania powodowały, że politycy chętnie się o nich wypowiadali. Jednak tylko prezydent Atambaev zwrócił uwagę na inny problem – na rywalizację między samymi państwami regionu centralnoazjatyckiego o to, któredy te projekty będą wytyczane. Mówił to w kontekście planowanej ówczasie trasy jednej z nitek gazociągu Turkmenistan–Chiny. Ponieważ w grę wchodziły trzy państwa (z Chinami graniczą bezpośrednio: Kazachstan, Kirgistan oraz Tadżykistan), a opłaty za tranzyt mogą być dużym wsparciem dla budżetu – zatem rywalizacja dotyczyła bardzo konkretnych, materialnych korzyści. W 2014 roku, w czasie swojej wizyty w obwodach oszyńskim i dżalalabadzkim, Almazbek Atambaev mówił: *obecnie trwają negocjacje w sprawie budowy gazociągu z Turkmenistanu do Chin, którego część miałaby przebiegać przez dolinę Ćon-Alaj w Republice. Jednak nasi sąsiedzi stawiają warunki, że Kirgistan nie powinien być podłączony do tego rurociągu (At/66/14)*. Ostatecznie gazociąg ten ominął terytorium Kirgistanu – biegnie on od źródeł w Turkmenistanie, przez Uzbekistan i Kazachstan – tuż przy północnej granicy Kirgistanu. Na terytorium Republiki przebiega jedynie mała część kazachstańskiego gazociągu, w którym gaz z Uzbekistanu biegnie do Ałmaty.

Choć prezydent Akaev podkreślał, że *model chiński* [transformacji gospodarczej] *był i nadal jest atrakcyjny (Ak/106/04/1)*, to Kirgistan kopiował w większym stopniu zachodnie rozwiązania. Trudno zatem powiedzieć, aby ta deklaracyjna atrakcyjność przekuła się na realne wdrożenie chińskich rozwiązań. Zamira Muratalieva stwierdza, że współpraca gospodarcza z państwami regionu centralnoazjatyckiego jest najważniejszym zasobem polityki i dyplomacji Chin³⁰² – choć jest to ten sektor, w którym dysproporcje są ogromne. Podczas gdy Azja Centralna odpowiada za 0,8% chińskiego importu i 0,9% chińskiego eksportu, zależność regionu od Chin rośnie. ChRL jest obecnie odbiorcą około 22% całego

³⁰² Z. Muratalieva, *Rossia i Kitai...*, s. 94.

eksportu z Azji Centralnej i źródłem 37% ich importu. Wszystkie państwa Azji Centralnej pozostają w asymetrycznie zależnych relacjach handlowych z Chinami i nie ma szansy na zmianę tego stanu. Należy jednak podkreślić, że pomimo skali zagadnienia sam motyw gospodarki (połączonej z infrastrukturą) nie jest najczęstszym tematem wypowiedzi kirgistańskich elit w kontekście Chin.

8. Chiny jako darczyńca

Kolejnym obrazem Chin jest przedstawienie tego państwa jako darczyńcy – w 2002 roku Prezydent Akaev mówił: *mieszkańcy Kirgistanu wysoko cenią sobie wsparcie i pomoc przyjaznych Chin* (Ak/1/02/1). Chińska pomoc przyjmuje najróżniejszą postać – są to: pożyczki, bezzwrotne granty, pomoc rzeczowa czy też organizacja szkoleń – i wszystkie te możliwości były dostępne dla Kirgistanu. Prezydenci mówili o konkretnej pomocy *stricte* finansowej: *po szczycie w Pekinie (...) strona chińska ogłosiła decyzję o udzieleniu pożyczki w wysokości 10 mld dolarów na potrzeby partnerów z Szanghajskiej Organizacji Współpracy* (Os/92/12). Chiny z chęcią dawały lub pożyczają pieniądze – prezydent Atambaev mówił: *jeśli trzeba wziąć kredyt, Chiny są gotowe go udzielić. I proszę nie wysuwać argumentu, że zwiększy to nasz dług zagraniczny* (At/1/225). Pomoc finansowa wiązała się – i nadal wiąże – z wieloma wątpliwościami, o czym Atambaev wspominał w tej wypowiedzi. Ogromny dług zagraniczny zawsze był bolączką Republiki, ale obecnie wynosi on ponad 5 mld dolarów, z czego aż 42% to dług wobec Chin, a coraz częściej mówi się o problemach ze spłatami³⁰³. Jednak w analizowanym okresie chińskie pożyczki były dla polityków atrakcyjną formą wsparcia, dzięki której mogli pokazać swoim obywatelom, że dzięki nim Republika ma środki na rozwój i inwestycje.

Inną formą pomocy, która przewijała się w dyskursie, jest pomoc materialna. Nargis Kassenova stwierdza, że tym elementem, który wyróżnia chińską pomoc dla państw rozwijających się, jest wsparcie przy budowaniu „obiektów statusowych”, takich jak siedziby parlamentów, budynki rządowe czy siedziby organizacji międzynarodowych, które mają być nowoczesne oraz mają wzbudzać podziw i szacunek³⁰⁴. Podobnie było w Kirgistanie – w sierpniu 2007 roku Republika był gospodarzem szczytu SzOW. Liderzy państw członkowskich oraz państw-

³⁰³ R. Standish, *China's Belt And Road Grapples With Mounting Debt Crisis, Impacting Central Asia, Pakistan, And Beyond*, Radio Free Europe / Radio Liberty, 02.08.2022, <https://www.rferl.org/a/china-debt-crisis-belt-road-initiative-kyrgyzstan-pakistan-/31970756.html>, dostęp: 13.01.2023.

³⁰⁴ N. Kassenova, *How China's Foreign Aid Fosters Social Bonds With Central Asian Ruling Elites*, Carnegie Endowment for International Peace, grudzień 2022, s. 9–10.

obserwatorów mieli spotkać się w Biszkeku, na co stolica Republiki przygotowała się z pomocą Chin. Prezydent Bakiev mówił: *pragnę zauważyć, że strona chińska udzieliła nam poważnego wsparcia, przede wszystkim w zakresie budowy nowych obiektów. Waszym budowniczym udało się w krótkim czasie wybudować pensjonaty i salę kongresową* (B/81/07). Nurgazy Anarkulov przytacza wypowiedź radcy ds. handlu w ambasadzie ChRL w Biszkeku, który potwierdził, że przekazana została pomoc finansowa oraz rzeczowa (przede wszystkim materiały budowlane oraz wyposażenie) oraz wywierana była presja na wykonawców, aby prace były przeprowadzone szybko i na wysokim poziomie³⁰⁵ – co miało zapewne tworzyć pozytywny wizerunek chińskich budowniczych. Kirgistańskie władze były wdzięczne za wsparcie – prezydent Bakiev był pod wrażeniem pracowitości chińskich robotników: *Chińczycy pracowali bez przerwy na dwie zmiany, kończąc pracę w ciągu 157 dni* (B/81/07), oraz mówił o pomocy materialnej: *ponadto rząd chiński udzielił Kirgistanowi pomocy w formie dotacji w postaci 10 autobusów i 30 lekkich pojazdów reprezentacyjnych* (B/81/07)³⁰⁶.

W wypowiedziach prezydentów na przestrzeni lat wielokrotnie przewija się motyw pomocy, jaką Kirgistan otrzymuje, ma otrzymać, lub – chciałby otrzymać. O pomocy materialnej ponownie wspominał prezydent Bakiev – w kontekście historycznym: *w trudnych latach przejścia do gospodarki rynkowej to właśnie chińskie zasoby towarowe umożliwiły powstanie i umocnienie się kirgiskiej klasy biznesowej* (B/K/46), czy też mówiąc o bieżącym wsparciu: *zebraliśmy się dzisiaj, aby uczcić ważne wydarzenie: uroczyste podpisanie Aktu przekazania i odbioru maszyn rolniczych przyznanych przez rząd Chińskiej Republiki Ludowej* (B/K/63). Pomoc nie ograniczała się jednak tylko do tej materialnej. ChRL była postrzegana jako państwo, które – odniósłszy niewątpliwy sukces gospodarczy – posiada ekonomiczne *know-how*, którym może się podzielić. Maksim Bakiev mówił: *Kirgistan pragnie, aby Chiny podzieliły się swoim doświadczeniem i zapewniły pomoc w stworzeniu skutecznego*

³⁰⁵ N. Anarkulov, *Allergiâ na na Kitaj w Kyrgyzstanie prohodit*, „CentrAsia” 10.07.2008, <https://centrasia.org/newsA.php?st=1215662280>, dostęp: 20.12.2022.

³⁰⁶ Chińskie dary nie bywają bezinteresowne, a czasem mają drugie dno. W 2018 roku francuski dziennik „Le Monde” ujawnił, że w siedzibie Unii Afrykańskiej w Addis Abebie – której budowa była sfinansowana przez ChRL i w dużej mierze wykonana przez chińskich podwykonawców – odkryto cały system podsłuchów. Mikrofony były ukryte w ścianach i meblach, dodatkowo założona przez Chińczyków sieć komputerowa miała każdej nocy kopiować dane na serwery w Szanghaju. Chiny stanowczo zaprzeczyły tym doniesieniom, ale eksperci podejrzewają, że chińskie służby mogły mieć przez pięć lat dostęp do tajnych informacji. Warto podkreślić, że w przypadku Kirgistanu podobne oskarżenia nie padły. Źródło: <https://thediplomat.com/2018/01/if-china-bugged-the-au-headquarters-what-african-countries-should-be-worried/>, dostęp: 01.02.2022.

modelu gospodarczego dla rozwoju państwa (M/3/10). Kirgistańskie elity dążyły również do politycznego wsparcia swoich działań – Prezydent Bakiev dziękował: pragnę wyrazić wdzięczność kierownictwu i narodowi chińskiemu za polityczne i gospodarcze wsparcie Kirgistanu na obecnym etapie i w ogóle w latach jego niepodległości (B/K/77). Ważne miejsce zajmowały również kwestie bezpieczeństwa. Co prawda strona chińska nie angażuje się wprost w ten sektor³⁰⁷, ale w przemówieniach wplataną informacje o wsparciu w tym zakresie. Prezydent Akaev mówił w 2002 roku:

Dowodem na dobrosąsiedzkie stosunki i przyjazne uczucia narodów kirgiskiego i chińskiego jest niestabnące poparcie rządu chińskiego dla wysiłków naszego młodego państwa w zakresie obrony jego suwerenności, zapewnienia bezpieczeństwa i rozwoju gospodarczego (Ak/1/02/1).

W 2010 roku – po rewolucji, w wyniku której obalono Kurmanbeka Bakięva – wybuchły dodatkowo zamieszki etniczne na południu Kirgistanu – głównie w Oszu. W wyniku starć między Kirgizami a Uzbekami kilkadziesiąt tysięcy osób (głównie etnicznych Uzbeków) uciekło ze swoich domów i szukało schronienia w państwach ościennych – większość przybyła do Uzbekistanu. Na szczycie państw-członków SzOW w Duszanbe pod koniec 2010 roku Roza Otunbaeva podziękowała pozostałym członkom organizacji za pomoc humanitarną i powiedziała, że w krytycznym okresie Kirgistan *poczuł ducha Szanghaju – Chiny i Tadżykistan, pomimo gróźb [kierowanych do nas] nie zamknęły swoich granic (O/106/10). Należy stwierdzić, że pomimo przyjaznego tonu prezydent Otunbaeovej jej wypowiedź może szokować – zagrożenie zamknięciem granic w momencie katastrofy humanitarnej trudno uznać za chęć pomocy. Do zamknięcia granicy z Chinami doszło – pod koniec kwietnia 2010 roku na pięć dni, przy czym chińskie władze nie podały żadnego oficjalnego powodu³⁰⁸. Prezydent Otunbaeva musiała przełknąć tę gorzką pigułkę i w swoim przemówieniu na szczycie głów państw-członków SzOW w 2011 roku w Astanie mówiła: *kluczowe znaczenie ma gotowość strony chińskiej do udzielenia**

³⁰⁷ Wskazuje się, że militarne zaangażowanie Chin poza swoimi granicami wiąże się tylko z zabezpieczeniem swojej sytuacji wewnętrznej, i prowadzone jest tylko w takim zakresie, aby możliwe było podtrzymanie pozytywnych, strategicznych relacji z USA czy Rosją. Szerzej na ten temat: K. Allen, Ph.C. Saunders, J. Chen, *Chinese Military Diplomacy, 2003–2016: Trends and Implications*, „China Strategic Perspectives” 2017, No. 11.

³⁰⁸ <https://www.timeslive.co.za/news/world/2010-04-27-china-closes-border-with-kyrgyzstan/>, dostęp 13.01.2023.

nam znacznej pomocy w walce z terroryzmem (O/65/11/1), nie wdając się jednak w szczegóły.

Nargis Kassenova zwraca uwagę, że chińska pomoc w Kirgistanie (i w całym regionie) ma głębszy kontekst kulturowy i polityczny – Chiny budują w ten sposób swoją mocarstwową pozycję oraz tworzą zobowiązania lojalności i wdzięczności, natomiast lokalne elity otrzymują zasoby dla utrzymania swojej uprzywilejowanej pozycji, a wszystko dzieje się w ramach określonych rytuałów³⁰⁹. Lena Benabdallah, badając strategię chińskiej pomocy w Afryce³¹⁰, zauważyła, że za pomocą szkoleń ChRL buduje sieci powiązań personalnych, opierających się na koncepcji *guanxi*³¹¹. Poprzez szkolenia i wizyty w ramach dyplomacji wojskowej (szkolenia z zakresu bezpieczeństwa), dyplomacji publicznej (np. szkolenia dla dziennikarzy) i dyplomacji kulturalnej (np. poprzez Instytuty Konfucjusza) – budowane są znajomości i zależności wśród elit. Taka sama taktyka jest stosowana również w stosunku do Azji Centralnej. Budowa takich sieci społecznych i politycznych współgra z kulturą polityczną elit centralnoazjatyckich, które również kładą duży nacisk na relacje międzyludzkie i ich pielęgnowanie poprzez prezenty, przysługi i przyjęcia³¹². W tym sensie kultury Chin i Kirgistanu w znacznym stopniu się pokrywają a Chiny potrafią wykorzystywać te podobieństwa do zwiększania swoich wpływów, jednocześnie budując pozytywny obraz swojego państwa jako tego, które pomaga i wspiera Kirgistan.

9. Osobiste relacje z chińskimi politykami

Ponownie ważną kwestią w dyskursie są osobiste relacje między politykami z obu państw i ich obraz tworzony przez kirgistańskie elity. Lepiej gdy poziom kontaktów jest odpowiednio wysoki – prezydent Akaev przy okazji organizacji szczytu państw, których terytorium zajmują pasma górskie, podkreślał: *mam nadzieję, że Chiny będą reprezentowane na szczycie górskim w Biszkeku jesienią tego roku na wystarczająco wysokim szczeblu i razem wniesiemy znaczący wkład w realizację*

³⁰⁹ N. Kassenova, *How China's...*, s. 12–13.

³¹⁰ L. Benabdallah, *Shaping the Future of Power: Knowledge Production and Network-Building in China-Africa Relations*, University of Michigan Press, bmw 2020.

³¹¹ Jak stwierdza Waldemar Sidorowicz, fenomen ten odnosi się do „koncepcji budowania relacji i wyświadczania przysług w prywatnych i biznesowych kontaktach. Jest formą interakcji, wszechobecnej relacyjnej sieci powiązań międzyludzkich”, które zawiera w sobie „ukryte zobowiązania”. Zob. W. Sidorowicz, *Guanxi – chińska sieć wzajemnych powiązań (komunikat)*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, nr 53–55.

³¹² Celebrowanie mniej lub bardziej ważnych wydarzeń, czyli *мероприятие*, znajduje się w centrum życia społecznego w Kirgistanie.

jego założeń (Ak/67/02/1). Cechą charakterystyczną dyskursu o chińskich przywódcach jest ogromny szacunek – Askar Akaev w niemal mistyczny sposób opowiadał o ówczesnym przywódcy ChRL, którym był Jiang Zemin³¹³:

Zawsze będę pamiętał moje pierwsze spotkanie twarzą w twarz z prezydentem Chin Jiang Zeminem w maju 1992 roku. Zobaczyłem przed sobą męża stanu, o którym od razu powiedziałem – takich przywódców wyznacza historia i takich powołuje przeznaczenie, by odbudowywali życie swoich ludzi, prowadząc ich ku lepszej przyszłości (Ak/67/02/2).

Dalej mówił: *od tego czasu odbyło się wiele spotkań. Chiński przywódca ujawnił nie tylko swoje wielkie zdolności państwowe, ale także błyskotliwy talent twórczy, szerokość spojrzenia i głębię myśli (Ak/67/02/2).* W innym wystąpieniu – na posiedzeniu kirgistańskiego parlamentu – mówił o szczycie SzOW, który odbył się w 2002 roku i na którym miał się ponownie z nim spotkać – *nie tylko dla mnie, ale dla wszystkich ludzi każde spotkanie z nim jest wielkim wydarzeniem. Jestem przekonany, że nadchodzące spotkanie w Sankt Petersburgu będzie dla nas obu pożyteczne i inspirujące (Ak/47/02).* W swoim liście ze stycznia 2002 roku, opublikowanym w prasie, odniósł się bezpośrednio do chińskiego przywódcy: *korzystam z okazji, aby życzyć Panu, drogi Jiang Zeminie, dobrego zdrowia i wszelkich sukcesów w Pańskiej odpowiedzialnej działalności, a także pokoju i dobrobytu dla przyjaznego narodu chińskiego (Ak/1/02/1).* Jak wskazano, w niezwykle ważnej dla Kirgistanu kwestii granic Jiang Zemin również miał swój osobisty wkład. W czasie wystąpienia na Uniwersytecie Pekińskim – a więc przed chińską publicznością – Askar Akaev powiedział:

Na końcowym etapie siedmioletnich negocjacji, kiedy sprawa dotarła do szczybla głów państw, prezydent Jiang Zemin wykazał się autentyczną mądrością w rozwiązaniu tej kwestii i próbował ją rozwiązać na podstawie kompromisu z należyтым poszanowaniem interesów Kirgistanu (Ak/67/02/2).

Wypowiedź ta może wskazywać, że dopiero osobista interwencja chińskiego przywódcy przełamała impas i zadziałała na korzyść Republiki. Zemin nie był dłużny i również zwracał się bezpośrednio do Kirgistańczyków – wspominając ogłoszenie

³¹³ Jiang Zemin (urodzony w 1926 roku) był Sekretarzem Generalnym Komunistycznej Partii Chin w latach 1989–2002 oraz Przewodniczącym Chińskiej Republiki Ludowej w latach 1993–2003.

przez Kirgistan niepodległości i nawiązanie stosunków dyplomatycznych, Akaev powiedział:

Nie mniej ekscytujące było powitalne przesłanie Prezydenta Jian Zemina do naszych obywateli w dziesiątą rocznicę tej daty. W swoim wystąpieniu chiński przywódca podkreślił, że Chiny zawsze będą dobrym sąsiadem, dobrym partnerem i lojalnym przyjacielem Kirgistanu. Sądzę, że w pełni docenia Pan znaczenie tych zapewnień z punktu widzenia głębokich interesów narodowych naszego państwa (Ak/47/02).

Kolejnym Przewodniczącym ChRL był Hu Jintao³¹⁴, a prezydent Bakiev również odnosił się do osobistego kontaktu z nim – pokazując swoją własną sprawność i sprawczość jako polityka, mówił: (...) *chciałbym zauważyć, że realizacja tego projektu, którego całkowita kwota wynosi 100 mln juanów, stała się możliwa w wyniku naszego porozumienia z panem Hu Jintao, prezydentem Chińskiej Republiki Ludowej, podczas mojej wizyty w Chinach w czerwcu tego roku (B/K/63).* Podczas uroczystości podpisania „Aktu przyjęcia maszyn rolniczych zakupionych za fundusze z dotacji od rządu ChRL” zwracał się do wszystkich zaangażowanych osób:

Zakończony został największy międzynarodowy projekt wspierający rolnictwo w naszym kraju. W związku z tym, w imieniu narodu kirgiskiego i swoim własnym, chciałbym pogratulować wszystkim uczestnikom pomyślnego zakończenia naszego wspólnego projektu i wyrazić wdzięczność Przewodniczącemu [ChRL], panu Hu Jintao, jak również wszystkim Chińczykom za ich wsparcie (B/K/63).

Prezydent Bakiev opisywał również swoją bezpośrednią komunikację z chińskim przywódcą, tworząc obraz równorzędnego partnerstwa:

Kilka minut temu Przewodniczący Hu Jintao i ja odbyliśmy merytoryczne rozmowy na temat aktualnych zagadnień dwustronnej i wielostronnej współpracy kirgistańsko-chińskiej oraz wymieniliśmy poglądy na temat międzynarodowych i regionalnych kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania (B/K/77).

W okresie prezydentury Almazbeka Atambaeva polityczną twarzą Chin był Xi Jinping³¹⁵. W lipcu 2013 roku, podczas spotkania z ministrem spraw zagranicznych

³¹⁴ Hu Jintao (urodzony w 1942 roku) był Sekretarzem Generalnym Komunistycznej Partii Chin w latach 2002–2012 oraz Przewodniczącym Chińskiej Republiki Ludowej w latach 2003–2013.

³¹⁵ Xi Jinping (urodzony w 1953 roku) jest Sekretarzem Generalnym Komunistycznej Partii Chin od 2012 roku oraz Przewodniczącym Chińskiej Republiki Ludowej od 2013 roku.

ChRL Wang Yi, przygotowującym do wizyty na najwyższym szczeblu, prezydent Atambaev powiedział: *mamy bardzo duże plany i oczekiwania związane z wizytą pana Xi Jinpinga i czekamy na niego w Kirgistanie. Proszę, aby przekazał Pan moje najlepsze pozdrowienia panu Xi Jinpingowi* (At/78/13). Natomiast na konferencji prasowej przekazywał kirgistańskim dziennikarzom informacje o negocjacjach, dotyczących przebiegu planowanej drogi kolejowej Chiny–Kirgistan–Uzbekistan, i powiedział: *nasza strona nalega, aby linia połączyła północ i południe kraju. Proponujemy inną opcję, uwzględniającą nasze interesy. Przekazałem je szanownemu Xi Jinpingowi* (At/139/13). Wypowiedzi prezydentów wskazują, że właśnie ten osobisty kontakt był najbardziej nobilitujący – i przy okazji przynosił najbardziej wymierne efekty. W tym obrazie kirgistańscy prezydenci pokazywali, że tylko odwołanie się do najwyższej instancji – kontakt na poziomie przywódców ChRL i ich decyzje – chronił strategiczne interesy Republiki.

Podsumowanie

W 2002 roku w swoim przemówieniu na Uniwersytecie Pekijskim prezydent Akaev powiedział: *w Azji istnieją wielkie starożytne Chiny, i ich (...) sąsiad – małe suwerenne państwo Kirgistan* (Ak/67/02/2). Stwierdzenie to najlepiej określa dyskursywny obraz obu państw i ich wzajemnych relacji. Z jednej strony Chiny nie wykorzystują w pełni swojego potencjału, z drugiej – pomimo pewnej dozy nieufności (szczególnie na poziomie społecznym) intensywność i poziom kontaktów z Chinami był na pewno wyższy, niż w przypadku Stanów Zjednoczonych. W latach 2006–2007 odbyły się wizyty państwowe prezydenta Bakieva w ChRL i prezydenta ChRL Hu Jintao w Kirgistanie, które – jak mówił ten pierwszy – *otworzyły nową kartę w stosunkach między nowoczesnym, suwerennym Kirgistanem a ChRL* (B/121/09). Oczywiście, „nowe otwarcia” są stałym elementem w kirgistańskim dyskursie – każdy polityk podkreśla swoje zasługi i dezawuuje poprzedników, mówiąc, że dopiero jego działalność rozpoczyna nowy – bardziej efektywny – etap. W analizowanym materiale widać jednak stałość dyskursu – tworzenie jak najbardziej pozytywnego obrazu, bez odniesienia się do zagrożeń, jakim na pewno jest uzależnienie się od potężnego sąsiada. Temir Umarov stwierdził, że „opinia publiczna w krajach Azji Centralnej żywi głębokie obawy przed ekspansją Chin”. Jednocześnie ChRL nie traktuje Kirgistanu jako strefy swoich wyłącznych interesów – „Pekin nadal trzyma się trzech głównych zasad: nie ingerować w wewnętrzne sprawy krajów ani w problemy

w ich wzajemnych relacjach; skupić się na współpracy gospodarczej; oraz pracować nad poprawą swojej reputacji”³¹⁶. Chiny w zamian za współpracę i pomoc domagają się poparcia dla zasady „jednych Chin” (uznającej Tajwan za nieodłączną część Chin) oraz dla wojny z trzema rodzajami zła: terroryzmem, ekstremizmem i separatyzmem. Elity Kirgistanu wpisały się w tę narrację i są orędownikiem akcentowania chińskiej obecności w polityce światowej. Prezydent Atambaev powiedział jednak, że *Chiny są partnerem wszystkich* (At/141/12) – również i Kirgistanu, zatem nie można tu mówić o nadzwyczaj silnych, głębokich więzach.

³¹⁶ *China Looms Large in Central Asia*, <https://carnegiemoscow.org/commentary/81402>, dostęp: 07.02.2022.

Rozdział IV

Republika Turcji

Turcja jest ważnym punktem odniesienia w polityce zagranicznej Kirgistanu, ponieważ oba państwa łączą *tradycyjnie bliskie stosunki* (B/131/08). Prezydent Bakiev podkreślał również, że *stosunki z Turcją jako strategicznym sojusznikiem leżą w narodowym interesie Kirgistanu* (B/54/09). Motyw Turcji nie jest dominujący w kirgistańskim dyskursie, ale charakteryzuje się wyłącznie pozytywnym nastawieniem oraz głębokim szacunkiem – prezydent Bakiev mówił, że *Turcja jest krajem dobrze rozwiniętym i (...) liczącym się w światowej polityce* (B/54/09), a turecką ziemię nazywał *starożytną i piękną* (B/118/09). Zapewne ważnym elementem takiego podejścia było to, że Kirgistan nie musiał zabiegać o zainteresowanie, to Turcja wychodziła z inicjatywą: *Kirgistan znajduje się wśród priorytetów polityki zagranicznej Turcji i jest postrzegany jako ważny partner w Azji Centralnej* (B/54/09). Almazbek Atambaev zdobył się na poetycką metaforę: *dla nas, Kirgizów, Turcja jest odległą, piękną gwiazdą na nocnym niebie. Nawet jeśli niebo jest zachmurzone, wiemy, że za chmurami znajduje się jasna gwiazda – braterska Turcja!* (At/4/12). Gdy przemawiał w tureckim parlamencie, podkreślał, że to dla niego wielki zaszczyt oraz zaznaczał: *kocham Turcję i znam jej historię* (At/4/12). Na to niezwykle pozytywne nastawienie składa się wiele obrazów, które zostaną omówione w tym rozdziale.

1. Turcja jako mocarstwo

Turcja jest postrzegana w Kirgistanie jako państwo o bardzo silnej pozycji międzynarodowej a kirgistańscy politycy wypowiadają się o niej w samych superlatywach. Prezydent Akaev mówił, że *Turcja stała się potężnym państwem* (Ak/20/02/1), Kurmanbek Bakiev podkreślał, że *Turcja jest krajem dobrze rozwiniętym i (...) liczącym się w światowej polityce* (B/54/09). Almazbek Atambaev mówił z kolei w 2013 roku, że *dziś Turcja zajmuje znaczące miejsce w świecie* (At/40/13), natomiast ówczesny ambasador RK w Ankarze Amanbek Karypkulov podkreślał, że *Turcja dołączyła do grona wiodących państw świata i cieszy się szacunkiem w światowej społeczności* (K/108/02). Prezydent Bakiev kontynuował ten wątek w czasie swojej kadencji:

Sukces, jaki Turcja zdołała osiągnąć w ostatnich latach, oraz jej wysokie tempo wzrostu gospodarczego, nie mogą pozostać bez podziwu i inspiracji

dla nas w Kirgistanie. Dziś Turcja jest pewnym siebie i zyskującym na znaczeniu liderem regionalnym, co zmusiło państwa rozwinięte do świeżego spojrzenia na świat rozwijający się i zastanowienia się nad perspektywami światowego życia politycznego i gospodarczego w nowym stuleciu (B/K/54).

Stwierdził również, że zajmuje ona teraz *godne miejsce w społeczności światowej i zasługuje na takie szczęście (B/54/09)*. Kurmanbek Bakiev w powyższych wypowiedziach stworzył obraz Turcji jako swoistego czempiona, który rzuca wyzwanie zastępcemu, hierarchicznemu i skoncentrowanemu na państwach zachodnich systemowi międzynarodowemu. Według niego to właśnie Turcja jest tym państwem, dzięki któremu świat „rozwijający się” może zyskać szacunek wśród państw wysokorozwiniętych i zmusić je do rewizji swojej dotychczasowej polityki – która była prowadzona często z pominięciem interesów słabszych. Turcja miała być pomostem między oboma światami – Asanbek Osmonaliev w 2012 roku mówił, że ze strony Turcji *pojawiła się chęć prowadzenia wyważonej polityki, angażującej zarówno kraje zachodnie, jak i wschodnie (Os/66/12)*. Turcja była ukazywana jako państwo, którego przywódcy wykazywali się mądrością oraz zdolnościami analitycznymi. Prezydent Akaev przytoczył w 2002 roku taką anegdotę: *już w 2000 roku Prezydent Sezer³¹⁷ nazwał terroryzm problemem ogólnoswiatowym, a nie regionalnym. Po wydarzeniach w Stanach Zjednoczonych stało się jasne dla wszystkich, jak tragiczna i mądra była ta przepowiednia. (Ak/20/02/1)*.

Jednym z elementów definicji mocarstwowości jest możliwość oddziaływania i realizowania swoich interesów poza swoimi granicami. Kirgistańscy politycy zwracali uwagę na rolę Turcji w Afganistanie, szczególnie w kontekście jego rekonstrukcji po obaleniu Talibów. Askar Akaev mówił w 2002 roku, że *Republika Turcji będzie jednym z wiodących krajów w procesie odbudowy gospodarki Afganistanu (Ak/21/02)*, natomiast Asanbek Osmonaliev w 2012 roku stwierdził, że *Turcja to aktywny uczestnik procesu rozstrzygania konfliktu w Afganistanie (Os/66/12)*.

Warto również podkreślić, że Turcja była przedstawiana jako potencjalny partner Szanghajskiej Organizacji Współpracy – miało to wynikać z pozytywnego nastawienia Ankary wobec członków tej inicjatywy: *Turcja jest przyjazna dla wszystkich państw członkowskich SzOW (Os/66/12)*. Osmonaliev wymieniał również potencjalne obszary współpracy z SzOW – mówił, że Turcja jest zainteresowana

³¹⁷ Ahmet Necdet Sezer był Prezydentem Turcji w latach 2000–2007.

współpracą w zwalczaniu handlu narkotykami, terroryzmu i przestępczości zorganizowanej, natomiast w sferze gospodarczej Turcja jest przedmiotem zainteresowania państw SzOW jako korytarz energetyczny dla transportu ropy i gazu z Azji Centralnej i regionu Morza Kaspijskiego (Os/66/12). Nawiązanie współpracy z tą organizacją na pewno byłoby odbierane jako wzmocnienie jej pozycji międzynarodowej³¹⁸, choć jej pozycja w pewnym kręgu jest bardzo silna i bezkonkurencyjna – o czym będzie traktował jeden z kolejnych podrozdziałów.

2. Turcja jako przyjaciel i brat

Obraz Turcji w relacjach z Kirgistanem jest obrazem przyjaciela, na którego zawsze można liczyć. W dyskursie z okresu kadencji Askara Akaeva tworzony był obraz serdecznych, dosłownie przyjacielskich relacji z tureckimi przywódcami – ówczesny ambasador RK w Turcji Amanbek Karypkulov mówił w wywiadzie:

Nie ma wątpliwości, że głowa naszego państwa wniósł nieoceniony wkład w ustanowienie i rozwój przyjaznych stosunków między Kirgistanem a wieloma państwami świata, w tym Turcją. Tureccy urzędnicy zawsze podkreślali, że Prezydent Akaev utrzymywał bliskie przyjacielskie stosunki z przedwcześnie zmarłym Prezydentem Turcji Turgutem Özałem, był wielkim przyjacielem dziewiątego Prezydenta Turcji Süleymana Demirela oraz obecnego Prezydenta Turcji Ahmeta Necdeti Sezera (K/108/02).

Warto podkreślić, że Karypkulov nie przedstawiał tego jako opinii swojej, ale tureckich partnerów – co miało nadać obiektywizmu takiemu komunikatowi. Sam prezydent Akaev również podkreślał, że ma w Turcji wielu przyjaciół, z którymi spotkania są zawsze źródłem satysfakcji (Ak/47/02) – co jest kolejnym przykładem znaczącej roli osobistych relacji nawiązywanych przez Akaeva w prowadzonej przez niego polityce zagranicznej. To pozytywne nastawienie do Turcji sięga samego początku kirgistańskiej państwowości – jak było wspomiane, w Kirgistanie bardzo ważna jest pamięć o pomocy i nawet najdrobniejszych przejawach szacunku, dlatego też gdy po ogłoszeniu niepodległości w 1991 roku Republika stała się niezależnym bytem i Turcja od razu uznała nowe państwo, zostało to bardzo dobrze zapamiętane przez elity polityczne. Mówił o tym Askar Akaev w 2002 roku:

³¹⁸ Warto podkreślić, że Turcja posiada status „Partnera w Dialogu” SzOW, natomiast w 2022 roku prezydent Erdoğan powiedział wprost, że członkostwo w Organizacji jest celem Turcji. Źródło: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-targets-joining-shanghai-cooperation-organisation-media-2022-09-17/>, dostęp: 10.10.2022.

Turcja była pierwszym państwem, które uznało suwerenność Kirgistanu, a moja pierwsza wizyta zagraniczna jako prezydenta odbyła się właśnie w Turcji. Przez te wszystkie 10 lat czuliśmy wsparcie Turcji we wszystkich naszych przedsięwzięciach (Ak/20/02/1).

Almazbek Atambaev również mówił w ten sposób o Turcji: *państwo to jako jedno z pierwszych uznało niepodległość Kirgistanu i bezzwłocznie przyszło mu z pomocą w trudnych dla niego czasach (At/40/13)*. Motyw uznania niepodległości Republiki przewija się również w dyskursie o pozostałych państwach, ale to właśnie Turcja dokonała tego jako pierwsza – 24 grudnia 1991 roku³¹⁹. Jednocześnie politycy wspominali z pozytywnym nastawieniem o instytucjonalizacji współpracy politycznej – prezydent Bakiev mówił, że *oba bratnie państwa poprawiają obecnie swoje stosunki na mocy Traktatu o wieczystej przyjaźni między Republiką Kirgiską a Republiką Turcji oraz wspólnego oświadczenia „Kirgistan i Turcja – razem w XXI wiek” (B/54/09)*, natomiast prezydent Atambaev w 2013 roku wspominał: *utworzona dwa lata temu w Ankarze Najwyższa Rada Współpracy Strategicznej na najwyższym szczeblu świadczy o szczególnym statusie stosunków między oboma państwami (At/40/13)*.

W kontekście Turcji można łączyć motyw przyjacielskich relacji z motywem braterstwa (motyw braterstwa ze wszystkimi państwami turkijskojęzycznymi zostanie omówiony w dalszej części tego rozdziału). Powtarza się on często – wynika to nie tylko z pozytywnego nastawienia, ale również ze specyfiki nazewnictwa więzi rodzinnych i ich roli w komunikacji. Sapar Isakov, ówczesny zastępca kierownika działu polityki zagranicznej w aparacie prezydenta RK (późniejszy szef administracji prezydenckiej oraz premier w latach 2017-2018) tłumaczył w 2012 roku:

[Prezydent Atambaev] zwraca się do prezydenta Turcji (...) per „starszy bracie”, który z kolei zwraca się do niego per „drogi bracie”. Dlatego też zwrot „starszy brat” należy rozumieć w oparciu o specyfikę języków grupy turkijskiej, w których najstarsze osoby nazywane są bajke, agaj, aka, ava lub abi (Is/9/12)³²⁰.

³¹⁹ Co ciekawe, Rada Najwyższa ZSRR uchwaliła deklarację w sprawie samorozwiązania Związku dwa dni później, 26 grudnia 1991 roku. Deklaracja o niepodległości Republiki Kirgistanu została natomiast ogłoszona wcześniej – 31 sierpnia 1991 roku, po nieudanym puczu Janajewa.

³²⁰ Sapar Isakov wymienia zwroty grzecznościowe z języka kirgiskiego twierdząc, że są to uniwersalne słowa dla wszystkich języków turkijskich, ale w każdym z nich przyjmują one inną formę – choć zasada rozróżnienia między „starszym” a „młodszym” członkiem rodziny względem wypowiadającego jest zachowana.

Otóż w języku kirgiskim (i szerzej – w językach turkijskich) jako zwrotu grzecznościowego używa się nie tylko określeń „pani”, „pan”, ale również „starsza siostra” i „starszy brat”. Tego typu zwroty są bardzo ważne, ponieważ pokazują strukturę społeczną i pozycję poszczególnych jednostek względem siebie w oparciu o bezdyskusyjny szacunek dla starszych. Jednocześnie, w przypadku dyskursu na poziomie stosunków międzynarodowych, ukazuje to poczucie wspólnoty w określonym kręgu kulturowym – dany komunikat wywołuje odpowiedź w tym samym kodzie. Podkreślić należy, że określenie „bratnie państwo” nie zakłada serdecznych i bezproblemowych stosunków, ale wyraża subiektywnie postrzeganą więź³²¹. Zwrot ten powtarza się w dyskursie w stosunku do Turcji wielokrotnie – po rewolucji z 2005 roku prezydent Bakiev mówił: *chciałbym skorzystać z tej okazji, aby podziękować bratniemu narodowi tureckiemu za wsparcie w tym historycznym czasie odnowy politycznej, społeczno-gospodarczej i demokratycznej naszego państwa* (B/K/54). W 2008 roku mówił o *braterskich stosunkach z Turcją* (B/131/08) oraz o wdzięczności w stosunku do *tureckich braci* (B/54/09), a w czasie swojej wizyty w Turcji w 2009 roku wyrażał się o ówczesnym prezydencie Abdullahu Gülu jako o *drogim bracie*, dziękując mu za *ciepłą gościnę* (B/118/09), a o Turkach ogólnie – jako o *bratnim narodzie* (B/K/54). Wydaje się, że w przypadku Turcji nie jest to tylko zabieg grzecznościowy, ale wyraz prawdziwego szacunku. Turcja jest przedstawiana – niejako w kontraście do Rosji – jako państwo, które traktuje Kirgistan *jako równorzędnego i sprawdzonego partnera* (B/54/09). Prezydent Bakiev nazywał Turcję *pokrewnym państwem*, w którego polityce *nie występuje syndrom „starszego brata”*, a co za tym idzie *chęć „doradzania” i „wskazywania właściwej drogi”* (B/54/09) i które pała do Kirgistanu *braterskim uczuciem* (B/54/09). Jak widać, Turcja jest „starszym bratem” w pozytywnym sensie – nie narzuca Kirgistanowi swojej woli i nie wywiera presji na Republice.

Więzi braterstwa łączą się z pewnymi powinnościami, w tym z obowiązkiem pomocy. Dlatego też kirgistańscy obywatele zawsze mogą liczyć na wsparcie ze strony tureckich władz, również jako mieszkająca tam diaspora – Askar Akaev mówił: *w Turcji mieszka około 4000 Kirgizów (...). Rząd turecki okazał im wielką troskę* (Ak/96/03/2). Kurmanbek Bakiev przypominał o tureckiej pomocy, zaoferowanej po

³²¹ Można tu przytoczyć przykład Uzbekistanu, z którym Kirgistan – szczególnie w okresie prezydentury Isloma Karimova – miał wiele konfliktów, ale który ze względu na wspólną historię i podobny język był i jest nadal nazywany „bratnim” państwem i narodem.

trzęsieniu ziemi na południu Kirgistanu, które miało miejsce w 2009 roku a w wyniku którego zginęło 75 osób: *nasi tureccy bracia są jednymi z pierwszych, którzy wysyłają transporty z pomocą humanitarną do obszarów dotkniętych ostatnimi trzęsieniami ziemi* (B/54/09). Kirgistańczycy mogli też liczyć na wsparcie w obliczu choroby i niskiej jakości systemu ochrony zdrowia w swojej ojczyźnie – prezydent Atambaev mówił w 2014 roku: *obecnie 100 obywateli Kirgistanu korzysta z opieki medycznej w tureckich klinikach. Są to skomplikowane operacje, które z pewnych względów nie mogą być przeprowadzane w naszym kraju* (At/60/14/2). Na tym pomoc się nie kończy, ponieważ tureckie władze wspierają służbę zdrowia w samym Kirgistanie – prezydent Otunbaeva informowała w 2010 roku: *Turcja przeznaczyła 11 mln dolarów i za te środki państwo zamierza wyremontować i wyposażyć na nowo szpital obwodowy w Oszu* (O/86/10). Pomoc finansowa dotyczyła również wielu innych płaszczyzn – Kurmanbek Bakiev mówił o pomocy w zakresie współpracy wojskowej, w ramach której *Turcja corocznie przekazuje nam dotacje warte miliony dolarów, które przeznaczamy na reorganizację naszych sił zbrojnych* (B/54/09). Almazbek Atambaev informował natomiast, że *strona turecka postanowiła przeznaczyć na całkowitą rekonstrukcję Państwowego Muzeum Historycznego w Biszkeku 15 mln dolarów* (At/60/14/2). Należy podkreślić, że do 2018 roku Turcja przekazała Kirgistanowi pomoc o wartości ok 1 mld dolarów³²², co dla państwa klasyfikowanego jako tego z „niższymi średnimi dochodami” było ogromną pomocą³²³.

Nie tylko kwestia materialnej pomocy była decydująca dla obrazu Turcji jako przyjaciela – w końcu nie tylko Ankara wspierała w ten sposób Republikę. Chodziło też o szacunek okazywany przez przedstawicieli Turcji, a który był odczuwany przez kirgistańskie elity. Można tu przytoczyć następujący przykład – Kirgistańczycy są dumni ze swoich sławnych współobywateli, szczególnie jeśli są znani również poza granicami³²⁴. Największą estymą w Republice cieszy się pisarz Čingiz Ajtmatov

³²²

https://24.kg/ekonomika/95504_zagodyi_nezavisimosti_turtsiya_okazala_kyirgyizstanu_pomosch_na1_milliard_, dostęp: 07.11.2022.

³²³ Kirgistan jest klasyfikowany przez Bank Światowy właśnie jako „lower-middle-income country”. Dla porównania – w 2014 roku, czyli na koniec badanego okresu, produkt krajowy brutto Kirgistanu wynosił prawie 7,5 mld dolarów, podczas gdy Uzbekistanu – ponad 80 mld dolarów, a Kazachstanu – ponad 221 mld dolarów. Nawet Tadżykistan notował wtedy wyższy wskaźnik PKB – ponad 9 mld dolarów. Źródło: <https://data.worldbank.org>, dostęp: 07.11.2022.

³²⁴ Ze współczesnych przykładów można przytoczyć Valentinę Ševčenko – urodzoną w 1988 roku w Kirgiskiej SSR zawodniczkę wielu rodzajów sztuk walki, wielokrotną mistrzynię świata w kickboxingu oraz wieloletnią mistrzynię mieszanych sztuk walki organizacji UFC. Pomimo tego, że od 2007 roku

(którego sława sięgała całego bloku wschodniego), a prezydent Bakiev z dumą mówił o jego popularności w Turcji: *otwarcie parku imienia naszego wielkiego pisarza Ćingiza Ajtmatova w stolicy Turcji, Ankarze, odebraliśmy jako znak dobrej woli wobec Kirgistanu* (B/54/09), przytoczył również anegdotę o tureckim prezydencie Abdullahu Gulu, który *zapytany o trzy ulubione rzeczy odpowiedział: „polityka, Ajtmatov i piłka nożna”* (B/54/09). Zasada ta działała również w drugą stronę – kirgistańscy politycy z estymą wypowiadali się o Atatürku jako wzorze polityka i męża stanu – Askaer Akaev w 2002 roku stwierdził, że *dzięki temu wielkiemu politykowi Turcja stała się potężnym i zamożnym państwem* (Ak/20/02/1), natomiast Amanbek Karypkulov po swoim powołaniu na ambasadora RK w Turcji powiedział: *po przekazaniu moich listów uwierzytelniających odwiedziłem mauzoleum Atatürka, założyciela i pierwszego prezydenta Republiki Turcji, oraz złożyłem wieniec na jego grobie w hołdzie* (K/108/02). Taki gest wychodzi poza zwykłą, dyplomatyczną kurtuazję i był wyrazem braterskiego respektu.

Podsumowując, kirgistańskie elity wytworzyły spójny obraz przyjaźni z Turcją – państwem, do którego odnoszą się z szacunkiem i podziwem – i którego elity odnoszą się analogicznie do Kirgistanu – i na którym obywatele Republiki nigdy się nie zawiedli. Turcja od 1991 roku jest aktywnym partnerem Republiki, choć obszary zaangażowania się zmieniają. Turcja cały czas buduje swoją pozycję mocarstwa regionalnego, ale w samym Kirgistanie jest już tak odbierana od dawna – co wpływa na postrzeganie tego państwa jako lidera.

3. Turcja jako lider wspólnoty turkijskiej

Kirgistan jest połączony z państwami obszaru poradzieckiego głębokimi więzami kulturowymi, ale podobnie jest z Turcją i państwami turkijskojęzycznymi³²⁵ – wspólnota ta stanowi ważny punkt odniesienia dla Republiki. Obraz tej wspólnoty z Turcją jako domyślnym liderem i autorytetem jest ważną częścią dyskursu o samej Turcji. Z jednej strony poczucie więzi z Turkami powoduje, że Turcja przedstawiana jest jako naturalny partner – Amanbek Karypkulov mówił: *powszechnie wiadomo, że*

nie mieszka w Kirgistanie i posiada również obywatelstwo Peru, to jest darzona ogromnym szacunkiem i kirgistańskie media bacznie śledzą jej karierę i sukcesy, a każda jej wizyta w ojczyźnie jest skrupulatnie relacjonowana.

³²⁵ Do państw turkijskich zaliczają się: Azerbejdżan, Kazachstan, Kirgistan, Turcja, Turkmenistan i Uzbekistan. Inne ludy turkijskie to m.in. Baszkirzy, Jakuci, Chakasi (zamieszkujący Federację Rosyjską) oraz Ujgurzy (zamieszkali głównie w Chinach), Gagauzi (Mołdawia) czy Karakałpacy (Uzbekistan). Języki, jakimi się posługują, należą do języków turkijskich, które z kolei należą do rodziny języków altajskich.

*narody kirgiski i turecki są połączone wielowiekowymi tradycjami przyjaźni, kultury i języka (K/108/02). Z drugiej strony to poczucie braterstwa krwi rozszerza się na pozostałe państwa, których ludność tytularna należy do tej samej grupy językowej – a Turcja ma tutaj centralną rolę. Jak stwierdził Sapar Isakov: *stosunki między narodami kirgiskim i tureckim zawsze były braterskie. Widać to również w stosunkach Turcji z innymi państwami turkijskojęzycznymi (Is/9/12).**

Etniczny wymiar tej wspólnoty podkreślany był od upadku ZSRR. W 1995 roku, z inicjatywy Prezydenta Uzbekistanu Isloma Karimova, powstał projekt „Turkiestan – nasz wspólny dom”, w którym chciano położyć nacisk na aspekty kulturowe i gospodarcze, definiując wspólnotę tych państw przez pryzmat etniczności, a nie łączącej je religii³²⁶. W kirgistańskim dyskursie akcent na kwestię wspólnoty turkijskiej został silniej położony w okresie prezydentury Kurmanbeka Bakiewa. Mówił on:

Naszym przeznaczeniem było być państwami braterskimi. Jedność historii, kultury i języka na zawsze połączyła nasze państwa i narody, stając się nie tylko najważniejszą arterią gospodarczą, ale także drogą przyjaźni i wzajemnego zrozumienia (B/K/54);

oraz:

Sekret tego, że Kirgistan i Turcja tak szybko znalazły wspólny język, jest prosty: tkwi on w jedności naszej historii i wspólnocie kulturowej. Choć historia rozrzuca czasem bliskie, pokrewne sobie narody po różnych państwach i kontynentach, to jednak podobieństwo języków, kultur i narodowych charakterów wciąż jest widoczne (B/54/09).

Politycy akcentowali historyczne związki, które sięgają daleko w przeszłość. Askar Akaev po swojej wizycie w Turcji w 2002 roku mówił:

Dla mnie jednak szczególnie poruszająca była wizyta w bazie kirgiskich wojowników w starożytnym mieście Iznik. Dziesięć wieków temu, po przebyciu ponad tysiąca kilometrów przez obce ziemie, kirgiscy rycerze stepowi dołączyli do przybyłych wówczas tureckich wojowników³²⁷ w walce o twierdzę Iznik (Ak/47/02).

Roza Otunbaeva również silnie akcentowała wspólne pochodzenie:

³²⁶ E.M. Kuz'mina, *Geopolitika Central'noj...*, s. 107. Autorka podkreśla, że nacisk na poczucie wspólnoty etnicznej i podążanie za świecką Turcją było dla liderów centralnoazjatyckich alternatywą dla Iranu i jego polityki opartej na islamie jako kierunku polityki zagranicznej.

³²⁷ W oryginalnej, rosyjskojęzycznej wersji tej wypowiedzi Akaev nie użył rosyjskiego słowa „воин”, ale sformułowania „акеп” – w językach turkijskich oznacza „wojownika” lub „żołnierza”.

Nasi pradziadowie mieszkali w górach Ala-Too, skąd wyruszyli na ziemię turecką, a my wierzymy, że nie ma różnicy między naszymi państwami i naszymi narodami. Ziemia, na której żyjecie, jest ziemią naszych korzeni, naszego pochodzenia (O/86/10).

Prezydent Atambaev w czasie swojej wizyty w Turcji mówił natomiast o wspólnej turkijskiej tożsamości, dzięki której Kirgizi i Turcy dzielą te same wartości oraz podejście do życia, oparte na honorze i poczuciu godności osobistej: *my jesteśmy Turkami i nigdy nie staniemy się niewolnikami. Zawsze bowiem lepiej było dla Turka umrzeć stojąc, niż żyć jako niewolnik na kolanach (At/4/12)*³²⁸. Natomiast prezydent Bakiev dodawał, że stosunki kulturalne między oboma państwami *osiągnęły poziom partnerstwa strategicznego (B/103/09)* – użycie takiego określenia w stosunku do duchowego i materialnego dorobku wskazuje na ogromną wagę, jaka jest do tego aspektu przywiązywana.

Braterstwo oparte na wspólnocie turkijskiej nie ogranicza się do samej Turcji, ale rozciąga się i na inne państwa – co można odczytać w dramatycznej wypowiedzi prezydenta Atambaeva o tragicznych wydarzeniach z 2010 roku. O zamieszkach etnicznych w Oszu, mieście położonym na południowym zachodzie Kirgistanu, w którym doszło do starć i czystek (których ofiarą była głównie mieszkająca tam uzbecka mniejszość), mówił: *kiedy ścierały się dwa bratnie narody, kiedy zabijali się Kirgizi i Uzbekcy, kiedy Turek zabijał Turka, brat zabijał brata, muzułmanin przelewał krew muzułmanina (At/4/12)*. Na podstawie tej wypowiedzi można wysnuć wniosek, że kwestia religii też jest elementem opisywanej wspólnoty, jednak nie jest decydująca – najbardziej podkreślana jest wspólnota etniczna i historyczna.

Niejako w opozycji do koncepcji „ruskij mir”, gdzie obszar poradziecki jest obszarem wspólnej kultury i historii, z językiem rosyjskim jako „lingua franca” – językiem międzynarodowej komunikacji, tworzona jest idea świata turkijskojęzycznego – gdzie nie trzeba uczyć się obcego języka w celu komunikacji, ponieważ języki z tej rodziny mają być do siebie na tyle podobne, że można się nawzajem zrozumieć. Prezydent Bakiev mówił:

Język kirgiski, podobnie jak wszystkie inne języki turkijskie, jest w stanie służyć jako środek komunikacji z całym światem turkijskojęzycznym, liczącym ponad 100 milionów mieszkańców, ponieważ etnos turkijski

³²⁸ Prezydent Atambaev używał określenia „Turcy” zbiorczo dla wszystkich etnosów turkijskojęzycznych.

rozciąga się od rozległych gór Ałtaju po Morze Śródziemne. Za pomocą języka kirgiskiego każdy z Was może porozumieć się z Tatarem i Uzbekiem, Kazachem i Ałtajczykiem, Azerem i Turkmenem (B/99/09).

Choć jest to stwierdzenie na wyrost – co prawda języki te mają podobną strukturę gramatyczną, ale leksyka mniej lub bardziej różni się w zależności od państwa – to wypowiedź ta dowartościowuje sam język kirgiski oraz wzmacnia poczucie jedności poprzez budowanie wizji euroazjatyckiej wspólnoty.

Bycie połączonym wspólnotą krwi oznacza również obowiązek pomocy, a Turcja jako lider tej wspólnoty stara się wywiązywać z tej powinności. Prezydent Atambaev podsumował, że *naród kirgiski zawsze odczuwa braterskie wsparcie ze strony Turcji (At/47/11)*. Prezydent Bakiev zwrócił uwagę na kompleksową pomoc ze strony Turcji po upadku ZSRR, która miała nieść wsparcie właśnie według klucza etnicznego:

Rzeczywiście, gdy tylko państwa turkijskojęzyczne odłączyły się od Związku Radzieckiego i uzyskały niepodległość, Turcja jako jedna z pierwszych uznała te bratnie kraje i wsparła je wstępными pożyczkami. W tym czasie młode państwa, takie jak nasze, przeżywały załamanie gospodarcze spowodowane rozpadem potężnego niegdyś Związku Radzieckiego i ta braterska pomoc była bardzo potrzebna (B/54/09).

Obecnie Turcja również wspiera Kirgistan (o czym traktuje podrozdział „Turcja jako przyjaciel i brat”), jednak we wzajemnych relacjach nie zawsze była tą stroną, która pomoc oferowała. Prezydenci nawiązywali przy tym do zamierzchłej historii. Prezydent Akaev wspominał przy okazji swojej wizyty w Turcji:

Chcieliśmy oddać hołd prochom naszych przodków, którzy tysiąc lat temu byli awangardą ludów turkijskich, którzy wykazali się bohaterstwem zdobywając miasto Iznik. Miasto to było uważane za twierdzę nie do zdobycia w Cesarstwie Bizantyjskim. Zostało ono jednak zdobyte przez kirgiskich wojowników (Ak/21/02).

Prezydent Atambaev kontynuował taki dyskurs: *w starożytności nasze narody zawsze pomagały sobie nawzajem (At/4/12)*, natomiast w czasie swojej wizyty w Izniku powiedział: *niech pomoże nam w tym pamięć o naszych przodkach, którzy zginęli tu razem, kładąc podwaliny pod dzisiejszą wielką Turcję! Niech Allah nam w tym pomoże! Życzę szczęścia i pomyślności bratniemu narodowi tureckiemu!*

(At/4/12). Iznik jest bardzo ważnym miejscem dla wspólnej pamięci³²⁹ – dlatego gościli tam obaj kirgistańscy prezydenci. Służy ono budowaniu wspólnego dziedzictwa i fizycznie wiąże dwa odległe od siebie geograficznie państwa. Odległość ta sprawia, że kolejna doniosła styczność między oboma etnosami miała miejsce setki lat później – w swoim przemówieniu w czasie wizyty w Turcji na początku 2012 roku prezydent Atambaev nawiązał do okresu po I wojnie światowej, kiedy Turcja musiała mierzyć się z konsekwencjami stanięcia po stronie państw centralnych:

Ententa zdecydowała się pozostawić tylko sześć prowincji z 81 ówczesnej Turcji i kiedy wojska wroga zdobyły już Izmir i inne dzisiejsze tereny Turcji, ludy turkijskie z Azji Środkowej, w tym Kirgizi, przyszły z pomocą swoim pobratymcom. Turcy z Azji Środkowej zebrali i przekazali za pośrednictwem rządu radzieckiego 10 milionów w złocie na pomoc dla armii tureckiej. Dziś byłyby to miliardy dolarów. Ale razem uratowaliśmy Turcję! (At/4/12).

Turcja oraz pozostałe państwa turkijskie nie poprzestały tylko na deklaracjach dotyczących swojej wspólnoty – rozpoczęły również proces jej instytucjonalizacji. Co prawda w czasie prezydentury Askara Akaeva dyskurs był nakierowany na samą Turcję, ponieważ nie zawiązały się wtedy jeszcze głębsze ramy instytucjonalne szerszej współpracy, natomiast już wtedy wymieniano te elementy, które uwypuklono później. Ambasador Karypkulov mówił w 2003 roku: *bratnia Turcja, z którą łączą nas silne tradycje przyjaźni, wspólna kultura i język, jest jednym z priorytetowych państw w polityce zagranicznej Kirgistanu (K/44/03)*. Dyskurs o wspólnocie pochodzenia był podtrzymywany i w późniejszym okresie – Bakiev mówiąc o wizycie prezydenta Abdullaha Gula w Kirgistanie nazwał to *spotkaniem dwóch braci krwi pod wspólnym dachem (B/54/09)*. Jednocześnie już wcześniej można w dyskursie natrafić na sygnały, że poczucie wspólnoty turkijskiej obejmie nie tylko Kirgistan i Turcję. Prezydent Akaev w czasie swojego wystąpienia na międzynarodowym kongresie „Miejsce i rola cywilizacji turkijskiej wśród cywilizacji świata” użył sformułowania *most między Wschodem a Zachodem (Ak/106/04/2)*. Było to określenie stosowane często przez niego dla samego Kirgistanu, ale tutaj miał na myśli szerszą wspólnotę, która sąsiadowała z Europą z jednej strony i z kulturami azjatyckimi (przede wszystkim

³²⁹ Co roku przedstawiciele kirgistańskiej diaspory czczą pamięć poległych tam kirgiskich wojowników, którzy polegali w walkach o zdobycie miasta – znanego wtedy jako Nicea – w XI wieku. Uroczystości odbywają się przy mauzoleum Kirgizlar, które zostało wybudowane na ich cześć, a przybywają tu nie tylko przedstawiciele kirgistańskiej ambasady, ale również przedstawiciele władz tureckich – w 2022 roku był to zastępca Burmistrza Izniku Halil Çakır.

Chinami) – z drugiej. Używając tego sformułowania wyraźnie oddzielił krąg kultury narodów turkijskojęzycznych od pozostałych kręgów kulturowych. Pomysł, aby wzmacniać tę ideę, zaczął być realizowany tuż po upadku ZSRR – od 1992 roku organizowane były szczyty państw turkijskojęzycznych, w których brali udział przedstawiciele Azerbejdżanu, Kazachstanu, Uzbekistanu, Turkmenistanu i Kirgistanu, czyli tych państw turkijskojęzycznych, które mogły w końcu prowadzić swoją politykę zagraniczną. Jednak dopiero na szczycie w 2009 roku³³⁰ poczyniono ustalenia w celu faktycznej instytucjonalizacji współpracy, a do powołania Rady Współpracy Państw Turkijskojęzycznych (nazywanej również Radą Turkijską) doszło na kolejnym szczycie w 2010 roku. To właśnie w 2009 roku swoje przemówienie wygłosił prezydent Bakiev (tytułując je wymownie „Proroctwo wielkiego Atatürka”), gdzie podkreślił, że dotychczasowe *kontakty międzyparlamentarne między naszymi państwami wykazują stałą tendencję do dalszego pogłębiania i doskonalenia, charakteryzując się przyjaźnią, otwartością i wzajemnym zrozumieniem* (B/103/09), oraz zarysował szersze tło kooperacji: *dzisiejsze dyskusje podkreślają potrzebę dalszego wzmacniania wzajemnie korzystnej współpracy w kontekście globalizacji i dynamicznie zmieniających się priorytetów* (B/103/09). W dyskursie z tamtego okresu zwraca uwagę powtarzana idea równości między państwami. Znowu, niejako w opozycji do asymetrycznych stosunków z Rosją, relacje z Turcją i pozostałymi państwami turkijskojęzycznymi mają zupełnie inny charakter: *są szczerze i pełne zaufania, aktywnie rozwijają się we wszystkich sferach w duchu braterstwa, równości i poszanowania wzajemnych interesów* (B/103/09). Kurmanbek Bakiev podkreślał, że partnerstwo kirgistańsko-tureckie zyskuje na sile *dzięki rozsądnemu połączeniu interesów każdego państwa ze wspólnymi celami, które spełniają wymogi naszej długoterminowej współpracy* (B/103/09). W jego opinii wspólnota kulturowa przyczynia się do lepszego zrozumienia, a co za tym idzie – łatwiej jest nawiązać relacje: *bliskość państw turkijskich przyczynia się do większego stopnia współpracy zarówno na poziomie dwustronnym, jak i wielostronnym* (B/103/09). Widział on dla tej wspólnoty nową rolę w szerszej perspektywie: *świat turkijski powinien odgrywać znaczącą rolę w polityce międzynarodowej*. (B/103/09). Niezwykle optymistycznie podchodził do pomysłu nowej inicjatywy: *cieszy świadomość, że łączy nas wspólne dziedzictwo kulturowe i duchowe, wielki potencjał możliwości i perspektywy*

³³⁰ <https://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi-en.en.mfa>, dostęp: 10.11.2022.

współdziałania (B/103/09). Prezydent Bakiev widział w niej ten czynnik, który przyczyni się do zwiększenia stabilności uczestniczących w niej państw oraz odnosił się do przyziemnych, praktycznych wymiarów współpracy, która została zawiązana i miała pomagać *w celu zwalczania zagrożeń transgranicznych, takich jak terroryzm, ekstremizm religijny i handel narkotykami* (B/103/09). W tym samym przemówieniu Prezydent podniósł również kwestię afgańską:

Dziś nie możemy pominąć sytuacji w Afganistanie jako jednej z najbardziej aktualnych kwestii budzących niepokój społeczeństwa międzynarodowego w ogóle, a naszych państw w szczególności, ze względu na jej szczególne znaczenie dla geograficznej bliskości państw turkijskojęzycznych (B/103/09).

Po powołaniu Rady współpraca rozwijała się dalej, a kolejne inicjatywy miały dotyczyć coraz to nowych obszarów. W ramach Rady Turkijskiej działa szereg organizacji i inicjatyw sektorowych: TÜRKSOY (Międzynarodowa Organizacja Kultury Turkijskiej), TURKPA (Zgromadzenie Parlamentarne Krajów Turkijskojęzycznych), Turkijska Rada Biznesu, międzynarodowa Akademia Turkijska (z siedzibą w Astanie), Fundusz Turkijskiego Dziedzictwa Kulturowego oraz Turkijska Izba Handlu i Przemysłu (TCCI). Jak widać w ramach organizacji rozwijane są trzy kierunki: dialogu politycznego, współpracy kulturowej i edukacyjnej, oraz gospodarczy. Dynamiczny rozwój nowych inicjatyw przypadł na okres prezydentury Rozy Otunbaewej. Mówiła ona o intensyfikacji współpracy w ramach samej organizacji: *chcemy pracować bardziej efektywnie i wchodzimy w nowy etap rozwoju naszych relacji. Stworzyliśmy nowe ramy instytucjonalne – Sekretariat Rady Państw Turkijskojęzycznych i organy robocze* (O/116/11). Organizacja ta miała mieć szerokie, międzynarodowe uznanie: *wyrażam nadzieję, że [Rada] jako stały mechanizm o szerokim mandacie, stanie się obserwatorem w ONZ* (O/116/11). Co ciekawe, w ramach komponentu politycznego zdecydowano się na organizację misji obserwacyjnych w czasie wyborów. Państwa zachodnie wiodły prym w realizacji zasad demokratycznych, więc działały jako autorytety – takie organizacje jak OBWE wyspecjalizowały się w misjach obserwacyjnych. Jednocześnie swoje misje zaczęły wysyłać organizacje pod auspicjami Rosji i Chin (SzOW oraz WNP), więc państwa turkijskojęzyczne również zawiązały współpracę w tym zakresie – obserwatorzy mieli przyjechać na wybory prezydenckie w Kirgistanie w 2011 roku, o czym mówiła Roza Otunbaeva: *wzmą [w nich] udział obserwatorzy z naszej organizacji, Zgromadzenia*

Parlamentów Turkijskich. Czekamy na nich (O/116/11). Użycie przez nią sformułowania *nasza organizacja* jest w tym kontekście niezwykle interesujące – Kirgistan jest członkiem Zgromadzenia tak samo, jak WNP, SzOW i OBWE, jednak w jej wypowiedzi tylko organizacja turkijska jest tak bliska, że współpraca w ramach Rady miała wychodzić poza klasyczne ramy – miała mieć wymierne efekty dla obywateli uczestniczących w niej państw i tworzyć podwaliny dla trwałej, kulturowej jedności:

Obejmuje to wydanie podręcznika szkolnego na temat historii turkijskiej; wpisanie jej na listę światowego dziedzictwa UNESCO³³¹; utworzenie wspólnego kanału telewizyjnego o tematyce turkijskiej; produkcję wspólnych filmów o naszej historii; promowanie literatury o kulturze turkijskiej. Nie mam wątpliwości, że te zadania zostaną zrealizowane w przyszłym roku na spotkaniu w Biszkeku (O/116/11).

Wspólna wizja historii (w ramach podręcznika szkolnego czy filmów) i budowanie poczucia wspólnoty poprzez takie media, jak telewizja i książki, pokazuje bardzo ambitne założenia i plany – poczucie wspólnoty ma dotyczyć nie tylko elit, ale całych społeczeństw, które mają dzielić te same kody kulturowe. O tym samym mówił dwukrotnie prezydent Atambaev – najpierw na spotkaniu z Sekretarzem Generalnym Szczytu Państw Turkijskojęzycznych Halilem Akincim, a potem na szczycie Rady Współpracy Państw Języków Turkijskich w Biszkeku (At/90/12): *przywiązujemy wielką wagę do idei wzmocnienia jedności państw turkijskojęzycznych, zachowania dziedzictwa historycznego narodów turkijskich (At/65/12).* Proces socjalizacji, wspierany przez władze państwowe, ma mieć komponent turkijski, a braterstwo narodów ma być nie tylko polityczną deklaracją, ale powinno mieć codzienny,

³³¹ Kirgistan posiada 12 wpisów na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Są to: sztuka akynów – opowiadaczy eposów (wpisany na listę w 2008 roku); trylogia kirgiskich eposów – Manas, Semetej i Sejtek (2013); tradycyjna wiedza i umiejętności w zakresie wykonywania kirgiskich i kazachskich jurt (wpis z Kazachstanem – 2014); ajtyś/ajtys – sztuka improwizacji (wpis z Kazachstanem – 2015); kultura pieczenia i dzielenia się chlebem: lawaszem, katyrmą, jupką, jufką (wpis wraz z Azerbejdżanem, Iranem, Kazachstanem i Turcją – 2016); święto Nowego Roku i nadejścia wiosny (wpis wraz z Afganistanem, Azerbejdżanem, Indiami, Iranem, Kazachstanem, Pakistanem, Tadżykistanem, Turcją, Turkmenistanem i Uzbekistanem – 2016); kok-boru – tradycyjna gra konna (2017); ak-kalpak – tradycyjna wiedza i umiejętności w tworzeniu i noszeniu kirgiskich męskich nakryć głowy (2019); tradycyjna gra strategiczna: Togyzqumalaq, Toguz korgool, Mankala/Göçürme (wpis wraz z Kazachstanem i Turcją – 2020); sokolnictwo – żywe dziedzictwo ludzkości (wpis wraz ze Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi, Austrią, Belgią, Chorwacją, Czechami, Francją, Niemcami, Węgrami, Irlandią, Włochami, Kazachstanem, Republiką Korei, Mongolią, Maroko, Holandią, Pakistanem, Polską, Portugalią, Katar, Słowacją, Hiszpanią i Syryjską Republiką Arabską – 2021). Źródło: <https://ich.unesco.org/en/state/kyrgyzstan-KG>, dostęp: 24.01.2022.

praktyczny wymiar. Prezydent Otunbaeva mówiła: *łączy nas wspólna przeszłość, unikalne dziedzictwo duchowe i historyczne. Ale nasza jedność nie kończy się na tym. Łączy nas wspólny cel – chcemy iść dalej razem, razem budować naszą przyszłość* (O/116/11). To jakościowe ożywienie współpracy miało skutkować w integracji narodów turkijskich *we współpracy kulturalnej, humanitarnej i gospodarczej* (At/122/13). Wśród narzędzi do realizacji tych celów były organizowane wydarzenia kulturalne: *będziemy obchodzić Dni Kirgistanu w Turcji, a następnie Dni Kultury Tureckiej w Kirgistanie* (B/54/09), jak również turecka polityka edukacyjna. Na tym polu Ankara działa aktywnie już od lat dziewięćdziesiątych XX wieku, co przedstawił ambasador RK Amanbek Karypkulov:

W Kirgistanie zostały otwarte i działają dwa kirgisko-tureckie uniwersytety i kilkanaście kirgisko-tureckich liceów, w których studiuje kirgisy i tureccy studenci, a także obywatele wielu państw WNP i świata. Ponad 1000 kirgiskich studentów studiuje obecnie na różnych uniwersytetach w Turcji, a rząd turecki przyznaje im stypendia i zapewnia duże wsparcie moralne i materialne (K/108/02).

W wywiadzie prasowym niecały rok później mówił:

Ważnym elementem współpracy dwustronnej w sferze kulturalnej i humanitarnej jest szkolenie młodych specjalistów dla Kirgistanu na tureckich uczelniach wyższych, takich jak Bliskowschodni Uniwersytet Techniczny [Middle East Technical University – METU], Uniwersytet Bosforski i Uniwersytet Techniczny w Stambule. Obecnie studiuje tam około 1400 naszych studentów (K/44/03).

Pokazuje to ogromną skalę współpracy, opartej nie na samorzutnym procesie, ale na strategii i działaniach tureckich władz. Jednak jednym z najciekawszych i najbardziej efektywnych przejawów instytucjonalizacji tej wspólnoty są Światowe Igrzyska Koczowników. W 2012 roku, na szczycie Rady Współpracy Państw Turkijskojęzycznych w Biszkeku, Kirgistan wyszedł z inicjatywą zorganizowania takiego wydarzenia i idea ta zyskała poparcie Azerbejdżanu, Kazachstanu i Turcji. W 2014 roku odbyła się pierwsza edycja tej imprezy, a w jej ramach odbywają się zawody sportowe w dyscyplinach wywodzących się z kultury koczowniczej³³², jak

³³² Można tu wymienić najbardziej efektywną konkurencję – kök-böru. Jest to gra zespołowa, w której zawodnicy dwóch drużyn, jeżdżąc konno, zdobywają punkty, wrzucając nieżywą kozę (lub imitujący ją worek) do „bramki” drużyny przeciwnej. W 1998 roku w Kirgistanie została powołana federacja dla tego sportu, która organizuje rozgrywki na poziomie krajowym, a trzy lata później powstała

również wydarzenia kulturalne, których celem jest zaprezentowanie dziedzictwa ludów koczowniczych. Wydarzenie to na stałe wpisało się już w kalendarz i stanowi niezwykle ważny element tożsamościowy. Prezydent Bakiev mówił w 2009 roku: *pogardliwy stosunek do kultur koczowniczych opierał się na ich ocenie pod kątem kryteriów i wartości cywilizacji europejskiej czy chińskiej – to, co nie odpowiadało, uznawano za barbarzyńskie* (B/62/09). W wypowiedzi wyraźnie oddzielono kręgi kulturowe, które miały z wyższością patrzeć na dorobek koczowników. Wydaje się, że potomkowie nomadów dążą do zmiany dominującej narracji (która tworzona jest przez potomków ludów osiadłych Wschodu i Zachodu) oraz dowartościowania kultur koczowniczych, co zostało później zinstytucjonalizowane właśnie w formie Igrzysk. Prezydent Atambaev mówił: *jestem przekonany, że nasze igrzyska wzmocnią przyjaźń i wzajemne zrozumienie między naszymi narodami oraz przyczynią się do dalszego rozwoju naszej współpracy kulturalnej* (At/96/14). Inicjatywa ta miała wymierny efekt dla samej Republiki: *to był milowy krok naszego państwa na arenie międzynarodowej, od razu wspomniano o Kirgistanie* (At/140/14)³³³, jak również była sposobem na budowę wspólnoty: *byłoby dobrze, gdybyśmy w przyszłym roku mogli gościć rozgrywki państw turkijskojęzycznych, to nasz wkład w cywilizację* (At/140/14). Igrzyska okazały się sukcesem – organizowane co dwa lata (w 2014, 2016 i 2018 roku w Kirgistanie nad jeziorem Issyk-kul, w 2022 roku w Turcji, kolejna edycja jest planowana w 2024 roku w Azerbejdżanie; edycja w 2020 roku została odwołana ze względu na pandemię COVID-19), przyciągają tysiące osób, nie tylko ze świata turkijskojęzycznego³³⁴. Stały się nie tylko manifestem własnej tożsamości, ale również atrakcją turystyczną.

Turkijski kierunek współpracy stanowi ważny element polityki zagranicznej Republiki. W 2013 roku, kiedy Kirgistan przewodniczył jednocześnie pracom SzOW oraz OUBZ, prezydent Atambaev został zapytany w czasie wywiadu o priorytety kigistańskiej prezydencji w obu organizacjach, na co odpowiedział dziennikarzowi z lekką przyganą: *przewodniczymy nie dwóm, ale trzem klubom. Mamy również Radę Współpracy Państw Języków Turkijskojęzycznych. Jest to dla nas również ważny klub!* (At/27/13). Co ciekawe, wywiad ten był przeprowadzany dla rosyjskich

międzynarodowa federacja. Następnie kolejne federacje pojawiły się w Uzbekistanie, Tadżykistanie, Afganistanie, Pakistanie, Mongolii, Turcji, Rosji, a nawet w Chinach.

³³³ Pojęcie „arena międzynarodowa” pojawiło się w oryginalnej wypowiedzi, jednak nie jest terminem naukowym.

³³⁴ Reprezentacje, które uczestniczyły i zdobywały medale Igrzysk, przyjeżdżały m.in. z Polski, Holandii, Norwegii, Singapuru, Brazylii czy Japonii.

mediów, więc takie przypomnienie rosyjskiemu odbiorcy o inicjatywie integracyjnej spoza rosyjskiego dominium było interesującym zabiegiem.

Kolejnym motywem w obrazie wspólnoty turkijskiej jest oddzielenie jej od innych inicjatyw i pokazanie jej jako przykładu – w domyśle dla niezorganizowanych i zantagonizowanych państw. W tym tonie wypowiadał się prezydent Bakiev: *państwa turkijskojęzyczne są aktywną częścią społeczności światowej i są otwarte na wzajemnie korzystną i owocną współpracę ze wszystkimi państwami, w interesie pokoju i postępu* (B/103/09), jak również prezydent Otunbaeva: *myślę, że stosunki między krajami turkijskojęzycznymi, które postrzegają Eurazję jako region solidarności i współpracy, mogą być przykładem dla innych państw regionu* (O/116/11). W tym samym tekście – a były to pozdrowienia z okazji dnia niepodległości Azerbejdżanu – mówiła o swoim przekonaniu, że *dalsze stosunki Kirgistanu z bratnimi krajami turkijskojęzycznymi, w XXI wieku i później, będą oparte na wzajemnym zaufaniu i poszanowaniu interesów naszych państw* (O/116/11). Współpraca jest możliwa, ponieważ państwa w nią zaangażowane nie są skonfliktowane: *nie ma nierozwiązywalnych problemów między Kirgistanem a państwami turkijskojęzycznymi* (B/103/09).

Podsumowując, dyskurs dotyczący wspólnoty z Turcją – oraz później z całą grupą państw turkijskojęzycznych – jest jednoznacznie pozytywny w całym badanym okresie. Przy czym to właśnie „braterstwo” rozumiane dosłownie – jako pokrewieństwo etniczne – jest głównym powodem współpracy – to w tej grupie jest się „wśród swoich” i można czuć się „u siebie”. Należy podkreślić, że takie postrzeganie wspólnoty jest obecne również we współczesnej Turcji. Na rządowej stronie Tureckiej Agencji Współpracy i Koordynacji podano informację, że „Turcja i państwa Azji Centralnej uważają się za jeden naród w różnych państwach”³³⁵. Podczas gdy Marlene Laruelle i Sebastien Peyrouse twierdzą, że „narracje o tureckiej wspólnocie kulturowej zostały zmarginalizowane”, oraz że „wszystkie panturkijskie sentymenty są interpretowane w Azji Centralnej jako próba podważenia legitymizacji państwowej”³³⁶, to w przypadku dyskursu publicznego w Kirgistanie należy się nie zgodzić z takim twierdzeniem i postawić tezę wręcz odwrotną. W analizowanych tekstach jest to ważny wątek – idea (choćby tylko postulowana) wspólnoty turkijskiej jest żywa i podzielana przez całą elitę głównego nurtu (a nie

³³⁵ https://www.tika.gov.tr/en/page/about_us-14650, dostęp 26.01.2022 r.

³³⁶ M. Laruelle, S. Peyrouse, *Globalizing Central...*, s. 75–77.

tylko ograniczone środowiska dysydenckie, jak twierdzą francuscy autorzy). To, że ambitny turecki plan z lat dziewięćdziesiątych XX wieku – zbudowania swojej silnej pozycji w regionie – nie został zrealizowany w sferze gospodarki, nie oznacza, że jego komponent kulturowy nie przetrwał. Nie tylko nadal jest obecny, ale z analizowanego materiału wynika, że jest niezwykle silny – i zinstytucjonalizowany. Stworzone przez państwa turkijskojęzyczne organizacje, o których mowa była wyżej, funkcjonują i są traktowane jako ważne komponenty polityki zagranicznej Kirgistanu. Poczucie wspólnoty ma też przełożenie na prowadzoną politykę zagraniczną – cytując jeszcze prezydenta Atambaeva: *historyczna wspólnota i poczucie braterstwa między naszymi narodami skłaniają nas do zacieśnienia partnerstwa i sojuszu z Republiką Turcji* (At/40/13). W innym przemówieniu wypowiedział niezwykle pozytywne słowa dla Turcji, którą stawiał na piedestale, i jednocześnie podkreślał ciągłą wierność Kirgizów dla turkijskich idei:

Turcja jest dla nas przykładem w budowaniu demokratycznego, silnego państwa. Jest ona dziś jak gwiazda polarna dla ludów turkijskich. Demokratyczna i silna gospodarczo Turcja daje nam nadzieję na wiarę w przyszłość naszych narodów. Ludy Wielkiego Kaganatu Tureckiego nazywały siebie El. Dziś tylko Kirgizi zachowali to słowo – Kyrgyz el³³⁷ (At/4/12).

Turcja jest tak silnym symbolem również dzięki dobrze prosperującej gospodarce, o czym traktuje kolejny podrozdział.

4. Turcja jako symbol sukcesu gospodarczego

Dla kirgistańskich elit Turcja pozostaje symbolem i wzorem przedsiębiorczości, państwem które „uczyło” Kirgistan funkcjonowania w systemie gospodarki wolnorynkowej. Prezydent Bakiev podkreślał w swoim przemówieniu przed turecką publicznością ze Związku Izb i Giełd Towarowych Turcji oraz z Komitetu ds. Zagranicznych Stosunków Gospodarczych Turcji, że na początku lat

³³⁷ W językach turkijskich „el” oznacza państwo i naród. Prezydent Atambaev myli się jednak, ponieważ słowo to pozostało nie tylko w języku kirgiskim – częścią Federacji Rosyjskiej jest Republika Mari El, choć zamieszkujący ją Maryjczycy są grupą etniczną pochodzenia ugrofińskiego a nie turkijskiego. Warto podkreślić, że w 2014 roku kirgiski polityk Feliks Kulov zaproponował, aby zmienić nazwę państwa na Republikę Kyrgyz El, a oficjalna strona Rządu Tymczasowego i prezydent Rozy Otunbaeovej miała adres internetowy kyrgyz-el.kg (strona od kilku lat już nie funkcjonuje, ale odniesienia do niej można znaleźć na innych stronach, na przykład: <https://www.reuters.com/article/idINIndia-49602320100624>, dostęp: 17.11.2021). Podobny pomysł miał Nursułtan Nazarbaev, który w 2014 roku zaproponował, aby zmienić nazwę Kazachstanu na „Kazakh Eli”. Źródło: <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-talk-of-dumping-stan/26592668.html>, dostęp: 17.11.2021.

dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy Kirgistan przechodził przez bolesny proces transformacji gospodarczej, to właśnie turecki biznes był *pionierem na kirgiskim rynku i pomógł wielu kirgiskim przedsiębiorcom stanąć na nogi* (B/K/54). To właśnie tureccy biznesmeni mieli być tymi, którzy *wnieśli nieoceniony wkład w tworzenie małych i średnich przedsiębiorstw w Kirgistanie* (B/K/54). Wielokrotnie podkreślano znaczenie Turcji dla kirgistańskiej gospodarki – w 2004 roku ambasador RK Amanbek Karypkulov mówił: *Turcja jest drugim największym inwestorem w kirgiskiej gospodarce. Obecnie w Kirgistanie działa 400 firm tureckich, które zainwestowały łącznie 350 mln dolarów, co stanowi 30% wszystkich inwestycji zagranicznych w gospodarce Kirgistanu* (K/108/02). Prezydent Bakiev mówił natomiast, że *Turcja zajmuje czwarte miejsce we wzajemnej wymianie handlowej wśród partnerów handlowych Kirgistanu i nadal zajmuje czołowe drugie miejsce pod względem inwestycji* (B/K/54). Kirgistan nawet po upadku Związku Radzieckiego nadal utrzymywał ścisłe relacje gospodarcze z państwami z obszaru byłego ZSRR, ponieważ był to naturalny kierunek, ale Turcja plasowała się tuż za tą grupą: *poza krajami WNP Turcja jest naszym największym inwestorem* (B/54/09). Prezydent Bakiev twierdził, że rozszerzenie i pogłębienie współpracy gospodarczej z Turcją *jest konieczne* (B/K/54). W tym samym przemówieniu – przed turecką publicznością – wymieniał on konkretne przykłady tureckich inwestycji – mówił, że w Kirgistanie *działa fabryka Coca-Coli i supermarket Beta Stores. Centrum Biznesowe Vefa, jeden z największych budynków w Biszkeku, zostało otwarte we współpracy z Ministrem Stanu Turcji Besirem Atalayem* (B/K/54)³³⁸. Prezydent Bakiev w swoim przemówieniu mówił również: *w strefie ekonomicznej w Biszkeku działa około 10 firm tureckich (...), które są zwolnione z wszelkiego rodzaju podatków* (B/K/54). Przedsiębiorstwa tureckie są również postrzegane jako *zaawansowane technologicznie* (B/K/54).

Choć dotychczasowa współpraca była relatywnie owocna, prezydent Bakiev dążył do jej intensyfikacji. Do tureckich biznesmenów mówił: *zapraszam Państwa do prowadzenia działalności gospodarczej w Kirgistanie* (B/K/54). W dalszej części przemówienia wymieniał konkretne obszary, na których widział pole do rozwoju współpracy: *zapraszamy tureckich producentów maszyn energetycznych do wzięcia*

³³⁸ Fabryka amerykańskiej marki działa pod auspicjami Coca-Cola İçecek – spółki, której większościowym udziałowcem jest turecka firma Efes Beverage Group, i zatrudnia ok 300 osób. Źródło: <https://www.cci.com.tr/en/our-company/our-geography/kyrgyzstan>, dostęp: 26.01.2022.

aktywnego udziału w dostawach sprzętu dla rozwoju i rekonstrukcji systemu energetycznego Kirgistanu (B/K/54), oraz:

Do zasobów Kirgistanu należą duże złoża złota, wolframu, cyny, antymonu, rtęci i innych metali ziem rzadkich. Turecki biznes, z bogatym doświadczeniem i potencjałem, może zainwestować swój kapitał w rozwój infrastruktury turystycznej nad unikalnym jeziorem Issyk-Kul (B/K/54).

W innym przemówieniu Kurmanbek Bakiev podkreślał: *należy rozszerzać obszary współpracy handlowej i gospodarczej z Turcją (B/K/70)*. Prezydent w swoich wypowiedziach pokazywał możliwości dla tureckich inwestycji i starał się pokazać atrakcyjność Republiki pod tym kątem. Jednak nie tylko inwestycje komercyjne były atrakcyjne dla kirgistańskich władz. Ważnym elementem współpracy obu państw były projekty rozwojowe, finansowane ze środków tureckich. Turcja w ramach swojej *soft power* stworzyła m. in. Turecką Agencję Współpracy i Koordynacji (TİKA), będącą departamentem rządowym podlegającym Ministerstwu Kultury i Turystyki, a której celem jest finansowanie i koordynacja pomocy w państwach rozwijających się – co istotne, decydująca jest kwestia etniczna, ponieważ agencja wspiera przede wszystkim państwa i wspólnoty turkijskie³³⁹. Kirgistan również jest beneficjentem tej pomocy:

Kirgistan zajmuje drugie miejsce w przestrzeni euroazjatyckiej pod względem liczby projektów realizowanych wspólnie z TİKA. Dzięki temu w ciągu kilku lat współpracy zrealizowano ponad 30 projektów i 324 działania mające na celu rozwój infrastruktury rynkowej kirgiskiej gospodarki (B/K/54).

Nie tylko TİKA zajmowała się tym obszarem – powstał szereg inicjatyw, które miały dać instytucjonalne wsparcie dla rozwoju tureckiego biznesu w Republice, w których prezydent Bakiev pokładał nadzieje:

Uważam, że ważną rolę w tym zadaniu powinna odegrać Unia Izb i Giełd Tureckich oraz Turecki Komitet ds. Stosunków Gospodarczych z Zagranicą (DEIK), które są bez wątpienia uznanymi strukturami nie tylko w Turcji, ale również na arenie międzynarodowej, a także Kirgisko-Turecka Rada Biznesu, której członkowie są tu dziś obecni, oraz Komisja Międzyrządowa ds. Handlu i Współpracy Gospodarczej, które są uznawane za pośrednika w dostępie biznesu do rynków Kirgistanu i Turcji

³³⁹ https://www.tika.gov.tr/en/page/about_us-14650, dostęp: 07.11.2022.

oraz ułatwiają praktyczną realizację dużych wspólnych projektów inwestycyjnych (B/K/54).

Kolejną płaszczyzną współpracy obecną w dyskursie jest infrastruktura – bez której rozwój gospodarczy nie jest możliwy. Na omawianym we wcześniejszych podrozdziałach Szczycie Państw Turkijskojęzycznych w Azerbejdżanie w 2009 roku prezydent Bakiev mówił w kontekście Turcji, że *Republika Kirgiska proponuje zwiększenie wysiłków na rzecz ustanowienia wspólnych dużych projektów gospodarczych w dziedzinie energii, transportu, komunikacji i turystyki (B/103/09).* Prezydent przywiązywał ogromną wagę do tego typu współpracy, widząc w niej szansę dla Republiki:

Kirgistan zamierza aktywnie uczestniczyć w realizacji regionalnych projektów transportowych, takich jak przystąpienie Kirgistanu do kolejowych linii kontenerowych „Stambul–Ałmaty” i „TRACECA”, które połączą tranzytową arterię transportową na trasie „Azja Południowo-Wschodnia–Pekin–Azja Centralna–Turcja–Europa”. Te przykłady udanej współpracy między naszymi państwami są zachęcające i pozwalają nam oczekiwać przelomu jakościowego w tej dziedzinie (B/K/54).

Turcja nie była „bezdusznym kapitalistą”, który liczył tylko na zysk. Zdarzały się przypadki, kiedy tureckie władze wychodziły z inicjatywą wsparcia Republiki. Sapar Isakov mówił w 2008 roku:

Strony omówiły kwestię zamiany długu państwowego Kirgistanu wobec Turcji na dotację i doszły do porozumienia, że rozwiązanie to potwierdzi strategiczne partnerstwo i w znacznym stopniu przyczyni się do rozwoju i wzmocnienia potencjału gospodarczego naszego państwa (Is/123/08).

W ramach tego obrazu Turcji przewija się narracja o tym, że gospodarka tego państwa może być wzorem dla innych. Prezydent Otunbaeva, mówiąc o koniecznej w swojej ojczyźnie modernizacji, podkreśliła, że *w tej kwestii możemy orientować się na dobrze prosperujące państwa regionu – Turcję, Malezję, Kazachstan (O/94/10).* W innym przypadku ówczesny ambasador RK w Turcji Amanbek Karypkulov wyrażał opinię, że *doświadczenie Turcji w dziedzinie turystyki jest dla nas bardzo ważne (K/108/02).* Pomimo generalnie pozytywnego obrazu współpracy w zakresie gospodarki, prezydent Bakiev w czasie swojej kadencji zwracał uwagę na deteriorację stosunków między oboma państwami. Był to stały motyw jego przemówień – w 2006 roku mówił: *uwagam, że poziom dwustronnych stosunków*

gospodarczych nie odpowiada potencjałowi naszych krajów i istnieje możliwość osiągnięcia nowego poziomu stosunków handlowych i gospodarczych (B/K/54), oraz: nadszedł najwyższy czas, aby uczynić nasze stosunki bardziej znaczącymi (B/K/54). W 2008 roku zapraszał stronę turecką do bardziej aktywnego prowadzenia działalności inwestycyjnej w Kirgistanie w zakresie dużych projektów gospodarczych w turystyce, rolnictwie, energetyce wodnej, górnictwie i innych (B/131/08). Natomiast w 2009 roku podawał konkretne przykłady spadku obrotów handlowych: Turcja stale zmniejsza ilość fasoli, bawełny, wełny kupowanej od Kirgistanu (B/54/09). Prezydent zdawał sobie jednak sprawę, że ewentualne inwestycje są również uzależnione od warunków zaoferowanych w samym Kirgistanie: z naszej strony podejmujemy i będziemy nadal podejmować wszelkie niezbędne działania, aby uczynić nasze państwo bardziej atrakcyjnym dla tureckich inwestorów (B/K/54). W tym samym przemówieniu przed tureckimi odbiorcami mówił z nadzieją:

Jestem przekonany, że nasze spotkanie będzie nowym impulsem do wzmocnienia kontaktów i zaufania pomiędzy środowiskami biznesowymi naszych krajów, znalezienia nowych obszarów i form współpracy oraz zawarcia obustronnie korzystnych kontraktów (B/K/54).

Jednocześnie ważnym elementem obrazu Turcji jako państwa, które osiągnęło sukces, jest przedstawienie jej jako wzoru dla Kirgistanu. Turcja pokazana jest – w samych superlatywach – jako państwo, które jest przykładem dobrych praktyk, które Republika Kirgiska powinna implementować na swoim gruncie. Wypowiedzi, które składają się na ten obraz, nie są liczne, ale wyróżniają Turcję na tle innych analizowanych państw. Z jednej strony Turcja jako pozytywny „starszy brat” pomagała – o początkach niepodległości prezydent Bakiev mówił:

Właśnie przez Turcję nasze młode państwo stawiało pierwsze kroki w kierunku świata zewnętrznego, głównie Zachodu. A my, młody kraj, nie mający wówczas prawie żadnego doświadczenia dyplomatycznego, nie mamy prawa zapominać o nieocenionej roli Turcji w budowaniu stosunków dyplomatycznych, handlowych, gospodarczych i politycznych ze światem zewnętrznym (B/54/09).

W tym samym wywiadzie z 2009 roku podkreślał on, że państwo to miało być wzorem w tym, jak obywatele postrzegają swoją ojczyznę: *dla takich młodych narodów jak nasz, gdzie instytucje państwowe dopiero się kształtują, tradycyjny szacunek, jakim Turcja darzy swoje instytucje państwowe i symbole, jest*

prawdziwym wzorem (B/54/09). Jest to komunikat skierowany do odbiorcy wewnętrznego – obywateli Kirgistanu, co Bakiev akcentuje w kolejnej wypowiedzi: *gdybyśmy nauczyli się najlepszych cech od tego narodu o wspólnych korzeniach, dobrze by to nam zrobiło* (B/54/09). Podsumowując, Turcja była przedstawiana jako państwo, które odniosło ogromny sukces gospodarczy oraz jako wzór dla Kirgistanu na wielu płaszczyznach (co było omawiane w poprzednich podrozdziałach), które mogło na wielu polach wesprzeć Republikę. Powoduje jeszcze silniejszy, pozytywny obraz tego państwa.

Podsumowanie

Elena Kuz'mina ocenia, że zaangażowanie Turcji w Azji Centralnej uległo znacznemu ograniczeniu po 2005 roku – kiedy w Kirgistanie miała miejsce tzw. „pomarańczowa rewolucja”, a w Uzbekistanie – protesty i masakra w Andżanie³⁴⁰. Turcja miała się wycofać, aby nie utrudniać swoich relacji z Rosją i USA, ponieważ z oboma państwami łączy ją strategiczne partnerstwo. Jednak państwo to pozostało ważną częścią dyskursu elit, której członkowie podkreślają zaufanie i subiektywnie postrzeganą bliskość w stosunku do tego państwa. Obraz Turcji jako lidera wspólnoty turkijskiej, która wymyka się tradycyjnym podziałom międzynarodowym, pozwala na dyskursywne rzucenie wyzwania tradycyjnej triadzie mocarstw w Azji Centralnej.

³⁴⁰ E.M. Kuz'mina, *Geopolitika Central'noj...*, s. 108.

Rozdział V

Rywalizacja mocarstw w Azji Centralnej

Askar Akaev już w 2002 roku definiował Rosję, Chiny i Stany Zjednoczone jako trzy wielkie mocarstwa, które determinują obecny międzynarodowy klimat polityczny (Ak/116/02), natomiast w 2003 roku mówił, że w Azji Centralnej trzech głównych graczy ma swoje interesy (Ak/105/03). Zatem rywalizacja między tymi trzema podmiotami jest zjawiskiem zaobserwowanym i zdefiniowanym przez kirgistańskie elity. Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie wewnętrznego, dyskursywnego obrazu rywalizacji między mocarstwami omawianymi w poprzednich rozdziałach. Najpierw należy wyjaśnić dwa podstawowe terminy. „Mocarstwo” jest państwem, które ze względu na swój potencjał zajmuje szczególnie ważne miejsce w stosunkach międzynarodowych, W nauce wymienia się różne typy mocarstw, które są wyszczególniane na podstawie różnych kryteriów. Ze względu na zasięg wpływów wymienia się mocarstwa globalne, regionalne i subregionalne – z analizowanych podmiotów USA jest uznane za mocarstwo globalne, Rosja – za regionalne (choć jest sukcesorką ZSRR, czyli mocarstwa globalnego), natomiast Chiny pozycjonuje się jako mocarstwo ponadregionalne – aspiracje i możliwości tego państwa mogą w przyszłości zagrozić dominacji USA. Wszystkie te trzy państwa są mocarstwami formalnymi – są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ. Turcja jest natomiast mocarstwem regionalnym, jednak ambicje władz tego państwa sięgają dalej³⁴¹. Biorąc natomiast pod uwagę rodzaje oddziaływań, wymienia się mocarstwa: ekonomiczne, polityczne, militarne, oraz kulturowe. Niewątpliwie Turcja ma w Azji Centralnej status mocarstwa kulturowego, Chiny – ekonomicznego, USA – politycznego i militarnego natomiast Rosja oddziałuje tu we wszystkich wymienionych sferach.

„Rywalizacja międzynarodowa” jest kategorią, którą na gruncie polskiej nauki dogłębnie zanalizowała Agata Włodkowska-Bagan. Wyróżnia ona „dwa elementy, które wydają się niezbędne dla uznania stosunków między państwami za rywalizację”. Są to: 1) „sprzeczność interesów wynikająca z jednoczesnego ubiegania się o pierwszeństwo lub zdobycie czegoś”, oraz 2) „czynnik

³⁴¹ Więcej na ten temat: J. Rösler, *Turcja – w procesie ewolucji od mocarstwa regionalnego do wielkiego mocarstwa*, „Alcumena. Pismo Interdyscyplinarne” 2020, nr 1(1).

psychologiczny związany z identyfikacją państwa jako rywala³⁴². Przywołuje ona również różnice interpretacyjne wśród badaczy – dla jednych użycie siły militarnej jest warunkiem koniecznym do wystąpienia rywalizacji między państwami, dla innych – niekoniecznie. Dla tych ostatnich rywalizacja międzynarodowa nie zakłada działania zbrojnego i nie musi się wiązać z wyścigiem zbrojeń³⁴³, zatem płaszczyzna militarna nie musi być głównym polem jej występowania. Koncentrują się oni natomiast na dwóch innych elementach: sprzeczności interesów oraz wzajemnym uznaniu się za rywali. Bezpośrednią przyczyną rywalizacji jest wykluczanie się interesów poszczególnych podmiotów na określonym obszarze³⁴⁴ i warto podkreślić ten element, ponieważ w zglobalizowanym świecie, gdzie występuje dużo współzależności, rywalizacja na jednej płaszczyźnie nie wyklucza współpracy w innych sferach – pozostając w Azji Centralnej, można przytoczyć tu przykład kooperacji rosyjsko-chińskiej w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy przy jednoczesnej rywalizacji np. w sferze ekonomicznej. Ważną kwestią jest również to, że w relacjach między rywalami są oni świadomi, że „ich działania prawdopodobnie wpłyną na rywala, który z kolei będzie działać na rzecz ochrony siebie i własnych interesów”³⁴⁵ Właśnie w ten sposób – jako rywalizację – badacze najczęściej definiują procesy, w jakie zaangażowane są podmioty zewnętrzne w Azji Centralnej, nadając im nazwę „Nowej Wielkiej Gry”³⁴⁶ – nawiązując do historycznej „Wielkiej Gry”³⁴⁷.

1. „Wielka Gra” i „Nowa Wielka Gra”

„Wielka Gra” jest nazwą funkcjonującą dla opisanego XIX-wiecznej rywalizacji między carską Rosją a Imperium Brytyjskim o wpływy na Środkowym Wschodzie. Rywalizacja ta miała charakter polityczny – wykorzystywane były narzędzia dyplomatyczne, gospodarcze oraz wywiadowcze (w działaniach tych wykorzystywani

³⁴² A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja mocarstw...*, s. 25.

³⁴³ Tamże, s. 26.

³⁴⁴ Taże, *Wybrane problemy rywalizacji na obszarze poradzieckim w: Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Część 2. Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 56.

³⁴⁵ Taże, *Kategoria rywalizacji w: Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, J. Zajac, R. Zięba, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2015, s. 241–242.

³⁴⁶ Na przykład: A. Cooley, *Great Games...*

³⁴⁷ P. Hopkirk, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha USA Inc, 1994.

byli również badacze zajmujący się antropologią polityki³⁴⁸). Pomimo tego, że w początkowej fazie terytoria obu państw oddzielało ponad 3000 km, to i w Londynie i w Petersburgu obawiano się, że druga strona naruszy obszar wpływów. Szczególnie Brytyjczycy obawiali się o los swojej „Perły w Koronie” i podejrzewali, że Rosjanie będą chcieli zagrozić Indiom. Ekspansja Rosji na obszarze dzisiejszej Azji Centralnej, szczególnie podporządkowanie Chanatu Chiwy, Chanatu Kokandu i Emiratu Buchary, spowodowało brytyjskie zaangażowanie w Afganistanie. „Wielka Gra” zakończyła się w 1907 roku, kiedy to zostało podpisane angielsko-rosyjskie porozumienie, regulujące strefy wpływów między oboma państwami. Pozostałością tamtej rywalizacji jest Korytarz Wachański – najbardziej na wschód wysunięte terytorium afgańskie w formie wąskiego pasa ziemi (ok. 210 km długości, szerokość waha się od 20 do 60 km), mające być neutralnym buforem między rosyjskim Turkiestanem a Indiami pod panowaniem brytyjskim. Po przekształceniu centralnoazjatyckich organizmów politycznych w rosyjskie protektoraty, a następnie po wchłonięciu ich do Związku Radzieckiego, rywalizacja na tym obszarze prawie zupełnie wygasła. Przez ponad 70 lat Azja Centralna (nazywana w radzieckiej nomenklaturze „Azją Środkową i Kazachstanem”) była pod kontrolą Moskwy. Dopiero w 1991 roku – po uzyskaniu niepodległości i uznaniu przez środowisko międzynarodowe, wszystkie państwa poradzieckie mogły w końcu prowadzić swoją niezależną politykę zagraniczną. Ostatnia dekada XX wieku była czasem bardzo aktywnej działalności w tej sferze dla Kirgistanu i pozostałych republik centralnoazjatyckich. Podjęto ogromny wysiłek na rzecz nawiązania kontaktów dyplomatycznych z najważniejszymi państwami we wszystkich, nawet najdalszych, regionach świata, oraz w ramach organizacji międzynarodowych³⁴⁹. Młode państwo, jakim był Kirgistan, dobrze wykorzystało płaszczyznę polityki zagranicznej do swojej legitymizacji jako podmiotu w stosunkach międzynarodowych. Nie zmienia to faktu, że ze względu na swój niewielki potencjał (gospodarczy, ludnościowy, polityczny) Kirgistan był państwem marginalizowanym. Ponadto musiano niemalże od podstaw budować swój korpus dyplomatyczny – w tym miejscu warto zaznaczyć, że

³⁴⁸ Szerzej na ten temat zob. M.W. Kowalski, *Antropolodzy na wojnie. O „brudnej” użyteczności nauk społecznych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015; szczególnie podrozdział *Antropolodzy w służbie imperium brytyjskiego – „wielka gra” i „małe wojny”*.

³⁴⁹ Wszystkie państwa Azji Centralnej stały się członkami Organizacji Narodów Zjednoczonych już w marcu 1992 roku.

Akademia Dyplomatyczna w ramach kirgistańskiego MSZ została powołana dopiero w roku 2001. Kurmanbek Bakiev ciekawie opisał ten okres:

Sytuację w Kirgistanie na początku lat dziewięćdziesiątych porównuję do romantycznego wieku młodego marzyciela, stawiającego pierwsze samodzielne kroki ku dorosłości. Dla nas, którzy nie mieliśmy wtedy niezależnych stosunków dyplomatycznych ze światem zewnętrznym, wszystko było nowe i jak z bajki (B/54/09).

Boris Pétric stwierdza, że „państwa, takie jak Kirgistan, szukały partnerów do współpracy wszędzie i postrzegały międzynarodowe wsparcie jako sposób do zapewnienia swojej suwerenności i do przyciągnięcia nowych partnerów (...). W zamian za to nowy kirgiski dyskurs polityki był zainspirowany paradygmatem demokratyzacji, wyrażanym przez te organizacje międzynarodowe”³⁵⁰. Kirgistan – nie mając znaczących zasobów naturalnych – zaczął tworzyć swój obraz jako państwa będącego wzorem reform demokratycznych i wolnorynkowych, w ten sposób walcząc o swoją pozycję i dodatkowe wsparcie. Lata dziewięćdziesiąte XX wieku były z jednej strony czasem aktywnego poszukiwania swojego miejsca w coraz bardziej zglobalizowanym świecie, z drugiej jednak – czasem minimalnego zainteresowania mocarstw. Federacja Rosyjska po 1991 roku, skupiona na swoich problemach wewnętrznych, wycofała się z tzw. „bliskiej zagranicy”, przyjmując podejście umiarkowane, które opierało się na „ustanowieniu dobrych stosunków sąsiedzkich opartych na wspólnych interesach, negocjacjach i kompromisie”³⁵¹. Jak stwierdza Stanisław Bieleń, podejście to uległo szybkiej zmianie i już w 1993 roku „nastąpiło przejście do polityki zdecydowanej rewindykacji”³⁵², ale najgorsze dla imperialistycznych aspiracji Rosji już się stało – utraciła ona pozycję niekwestionowanego hegemonu na obszarze poradzieckim. Najlepszym tego przykładem jest historia Wspólnoty Niepodległych Państw – organizacji, która według Rosjan miała być „dźwignią reintegracji”, a okazało się, że jej największym osiągnięciem było przeprowadzenie „cywilizowanego rozvodu” między byłymi republikami ZSRR i do tej pory pozostaje organizacją iluzoryczną³⁵³. Stany

³⁵⁰ B. Pétric, *Where Are...*, s. 35.

³⁵¹ S. Bieleń, *Polityka zagraniczna Rosji w: Federacja Rosyjska 1991–2001*, red. J. Adamowski, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza APSRA-JR, Warszawa 2002, s. 298.

³⁵² Tamże, s. 298.

³⁵³ Lubmir W. Zyblikiewicz przywołuje stwierdzenie kazachstańskiego prezydenta Nursułtana Nazarbaeva, który w 2006 powiedział, że spośród 1600 dokumentów, przygotowanych w ramach WNP, ponad 70% nie zostało wtedy jeszcze podpisanych, nie mówiąc o ich faktycznej realizacji. Zob.

Zjednoczone również nie angażowały się zbyt w działania w tym regionie – w 1992 roku amerykański Kongres uchwalił „The Freedom Support Act”, którego celem było wsparcie Rosji i pozostałych państw poradzieckich w przeprowadzeniu reform rynkowych oraz demokratycznych. Dopiero w 1999 roku uchwalono „Silk Road Strategy Act”, który był adresowany konkretnie do państw Azji Centralnej oraz Kaukazu. Wykorzystując pomoc humanitarną, gospodarczą, w zakresie migracji i uchodźców, rozwoju, kontroli granicznej i budowania demokracji, Stany Zjednoczone chciały promować demokrację, prawa człowieka, rozwój infrastruktury, handel międzynarodowy oraz amerykański biznes i inwestycje w regionie³⁵⁴. Chińska Republika Ludowa również nie nadawała wtedy Azji Centralnej wysokiego priorytetu – głównym obszarem jej działalności była kwestia delimitacji granic (o czym traktował odpowiedni podrozdział). W zasadzie tylko Turcja w tym okresie prowadziła intensywne działania w Azji Centralnej, nawiązując dynamiczne relacje również z Kirgistanem.

Przełom nastąpił po 2001 roku – najważniejsza odsłona rywalizacji mocarstw w Azji Centralnej rozpoczęła się po atakach na World Trade Center i Pentagon. To właśnie po tych wydarzeniach Stany Zjednoczone zaczęły zabezpieczać swoje interesy w regionie, pojawili się żołnierze i sprzęt, a działalność amerykańskiej dyplomacji koncentrowała się na zapewnieniu zaplecza dla misji w Afganistanie. Jak stwierdziła Lena Jonson, „obecność Zachodu zmieniła sytuację strategiczną i zapoczątkowała nową erę współpracy międzynarodowej”³⁵⁵. Od tego momentu można było mówić o rywalizacji, która odbywa się na wielu płaszczyznach – „Nowa Wielka Gra” weszła w swoją fazę szczytową.

W Azji Centralnej nie doszło nigdy do zbrojnego konfliktu między mocarstwami, nie wykluczało to jednak pewnego rodzaju rywalizacji na polu militarnym. Chodzi tu przede wszystkim o obecność żołnierzy i sprzętu, oraz działające w regionie obiekty wojskowe – bez założenia bezpośredniej konfrontacji między nimi, co jest swoistym ewenementem. W samym Kirgistanie Federacja

L.W. Zyblikiewicz, *Rosja a kraje WNP w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku w: Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Część 2. Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 34–35.

³⁵⁴ Pełen tekst ustawy: <https://www.congress.gov/bill/106th-congress/house-bill/1152>, dostęp 11.09.2021.

³⁵⁵ L. Jonson, *Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam*, I. B. Tauris, London–New York 2006, s. 58.

Rosyjska utrzymuje poligon doświadczalny w Karakolu nad jeziorem Issyk-kul (co ciekawe jest to ośrodek testowania torped), centrum łączności w Kara-Bałcie, stację sejsmiczną w Majluu-Suu oraz bazę lotniczą Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym w Kancie³⁵⁶. Od 2013 roku krążą plotki o ewentualnym otwarciu nowej rosyjskiej bazy w Oszu na południu Republiki, ale do tej pory pomysł ten nie został zrealizowany³⁵⁷. Należy również przypomnieć, że w Kazachstanie Rosja posiadała do 2023 roku kosmodrom Bajkonur (który prawnie był rosyjską enklawą)³⁵⁸, poligon do testowania pocisków antybalistycznych w Sary-Şagan, a w Tadżykistanie posiada bazę wojskową niedaleko Duszanbe. Wojskowa obecność Rosji jest możliwa przede wszystkim dzięki porozumieniom w ramach Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Państwa zachodnie również posiadają swoją infrastrukturę wojskową w regionie, która bezpośrednio wiąże się z operacją w Afganistanie – poza najstynniejszą amerykańską bazą Manas w Kirgistanie, USA prowadziła również w latach 2001-2005 bazę w Karszy-Chanabad³⁵⁹ w Uzbekistanie (tzw. baza K2 lub „Camp Stronghold Freedom”, zamknięta po kryzysie dyplomatycznym w związku z wydarzeniami w Andżanie³⁶⁰); Niemcy posiadały swoją bazę w Termezie na południu Uzbekistanu (w latach 2001-2015; co ciekawe, baza ta była jedyną zachodnią instalacją wojskową w Uzbekistanie po 2005 roku), natomiast Francuzi

³⁵⁶ W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2014, nr 48, s. 30.

³⁵⁷ J. Kucera, *Reports Of Russian Base In Osh Resurface*, <https://eurasianet.org/reports-of-russian-base-in-osh-resurface>, dostęp: 10.12.2021.

³⁵⁸ Kazachstańskie władze zablokowały Rosjanom dostęp do kompleksu w marcu 2023 roku ze względu na długi. Za: *Kazakhstan Impounds Property Of Russian Cosmodrome Operator In Baikonur*, 14.03.2023, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-impounds-russian-baikonur-cosmodrom-operator/32317248.html>, dostęp: 20.04.2023.

³⁵⁹ Baza zajmowała prawie 260 ha, a w okresie czterech lat, kiedy funkcjonowała, przewinęło się przez nią prawie 16 000 żołnierzy. Po zakończeniu służby wielu amerykańskich weteranów, którzy stacjonowali w tej bazie, zgłaszało poważne problemy zdrowotne – choroby nowotworowe czy neurologiczne. Niektórzy wiążą to z ekspozycją na zanieczyszczenia, do którego miało dojść właśnie w Karszy – chodzi o kontakt ze źle przechowywanym paliwem lotniczym, azbestem oraz odpadami promieniotwórczymi, które miały pozostać na terenie bazy po czasach radzieckich. Jednak w 2020 roku amerykański Departament do Spraw Weteranów zaprzeczył, jakoby choroby, na które cierpieli weterani z K2, były związane ze służbą. Zob. <https://www.publichealth.va.gov/exposures/karshi-khanabad.asp>, dostęp: 15.09.2021.

³⁶⁰ W maju 2005 roku w mieście Andżan w Kotlinie Fergańskiej doszło do starć między ludnością cywilną a siłami rządowymi, w wyniku których zginęło kilkaset osób (dane oficjalne informują o 174 osobach, natomiast Komitet Praw Człowieka ONZ informował nawet o 700 zabitych). Władze Uzbekistanu przedstawiały te wydarzenia jako przejaw walki z terroryzmem, jednak obrońcy praw człowieka informowali o pacyfikacji pokojowego protestu i masakrze. Wydarzenia te wywołały dyplomatyczne napięcie między państwami koalicji antyterrorystycznej a władzami w Taszkencie, powodując wycofanie się Uzbekistanu ze współpracy z Zachodem i zwrot ku Rosji w swojej polityce zagranicznej. Zob. A. Zamarajewa, *Masakra w Andżanie – między biedą, dyktaturą a rywalizacją klanową*, w: *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, A. Wierzbicki, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2008, s. 107.

posiadali małą bazę niedaleko stolicy Tadżykistanu³⁶¹. Chiny również zaczęły ostrożnie nawiązywać współpracę w zakresie wojskowym – wiadomo, że w 2016 roku w Tadżykistanie rozpoczął działalność obiekt, w którym na pewno stacjonuje chiński personel wojskowy. Do tej pory żadna ze stron oficjalnie nie potwierdziła tej informacji, ale wiele źródeł informowało o chińskiej obecności niedaleko miejscowości Shaymak w Górskim Badachschanie na wschodzie Tadżykistanu, blisko Korytarza Wachańskiego oraz granicy z ChRL³⁶². Najbardziej jaskrawym przykładem rywalizacji na polu militarnym (choć bez bezpośrednich walk) była amerykańska baza Manas. Swoista licytacja między Rosją, Kirgistanem i Stanami Zjednoczonymi o funkcjonowanie tej bazy była przejawem rywalizacji, co zostało opisane w rozdziale dotyczącym USA, choć w dyskursie było to przedstawiane zgoła inaczej.

Kolejną płaszczyzną, w jakiej można odnaleźć elementy rywalizacji, jest ta dotycząca integracji międzynarodowej. Państwom Azji Centralnej nie udało się nigdy stworzyć efektywnej formy współpracy w ramach wewnątrzregionalnej inicjatywy integracyjnej³⁶³, zatem opierały się na inicjatywach zewnętrznych. Na tym polu

³⁶¹ Portal EurasiaNet informował, że baza ta zajmowała powierzchnię zaledwie 1,25 ha, a stacjonowało w niej od 170 do 230 francuskich żołnierzy, którzy zajmowali się zaopatrzeniem i logistyką dla sił francuskich w Afganistanie; zdarzało się również, że lądowały tam francuskie myśliwce wielozadaniowe. Zob. <https://eurasianet.org/french-military-begins-withdrawal-from-tajikistan>, dostęp: 15.09.2021.

³⁶² W marcu 2018 roku brukselski think tank International Crisis Group poinformował o możliwej wojskowej obecności Chin w Górskim Badachschanie, natomiast w lutym 2019 roku amerykańska gazeta „The Washington Post” opublikowała wyniki swojego śledztwa. Najprawdopodobniej baza ta została sfinansowana i wybudowana przez Chińczyków, którzy w ten sposób chcą zabezpieczyć granicę w związku z przemysłem narkotyków oraz zagrożeniem ze strony domniemych ujurskich organizacji terrorystycznych.

³⁶³ Pierwszą próbą było podpisanie przez wszystkie państwa centralnoazjatyckie protokołu o utworzeniu wspólnego rynku w styczniu 1993 roku. Jednakże polityczny i społeczny chaos (należy tu wymienić wojnę w Tadżykistanie, uzyskanie przez Turkmenistan statusu państwa neutralnego, problemy wewnętrzne innych republik – spowodowały, że dokument ten nigdy nie wszedł w życie. Kolejną próbą była podpisana w 1994 roku przez Kazachstan, Kirgistan i Uzbekistan umowa o powołaniu wspólnej przestrzeni gospodarczej, która zawierała przepisy dotyczące swobodnego przepływu siły roboczej i kapitału oraz koordynacji ustawodawstwa celnego. Cztery lata później do tej inicjatywy przystąpił Tadżykistan, a całość została zinstytucjonalizowana w Centralnoazjatycką Wspólnotę Gospodarczą, która pomimo podpisania ponad 250 różnego rodzaju porozumień i umów, nigdy nie była realnie funkcjonującą organizacją. W 2002 roku podjęto próbę reanimacji tej organizacji, zmieniając nazwę na Centralnoazjatycką Organizację Współpracy (CaOW) i rozszerzając jej profil – do kwestii gospodarczych dołączono kooperację w obszarach polityki i wojskowości. W 2004 roku członkiem CaOW stała się Rosja, a końcem tej inicjatywy integracyjnej była podjęta na szczycie w Sankt Petersburgu w 2005 roku. decyzja o połączeniu jej z istniejącą od 2000 roku Eurazjatycką Wspólnotą Gospodarczą. Pozytywnymi przejawami integracji na poziomie regionu były dwie sektorowe inicjatywy. Pierwszą z nich jest podpisanie przez wszystkie pięć republik Traktatu z Semipałatyńska, dotyczącego ustanowienia strefy beztomowej w Azji Centralnej (zob. M. Żuber, *Tworzenie stref beztomowych a bezpieczeństwo globalne w: Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2012), drugą natomiast – założenie Międzynarodowego Funduszu Morza Aralskiego, którego celem jest zwalczanie skutków

można zaobserwować przejawy rywalizacji, szczególnie między Rosją i Chinami. Z jednej strony mamy zdominowaną przez Federację Rosyjską Euroazjatycką Unię Gospodarczą, która powstała 1 stycznia 2015 roku na bazie wcześniejszych inicjatyw integracyjnych obejmujących obszar poradziecki (Unii Celnej oraz Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej). Zrzesza obecnie Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan oraz Rosję. Organizacja ta realizuje model integracji wzorowany na Unii Europejskiej, choć proces integracyjny jest nadal w początkowej fazie. Funkcjonuje również Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, czyli sojusz wojskowy zrzeszający Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosję oraz Tadżykistan. Powstała ona w 2002 roku na bazie podpisanego w 1992 roku traktatu o bezpieczeństwie kolektywnym. Obie te organizacje – działające w sferze gospodarki oraz obronności – działają pod auspicjami Federacji Rosyjskiej. Z drugiej strony mamy z rozmachem działającą Szanghajską Organizację Współpracy, w której prym wiodą Chiny. Organizacja ta, powstała w 2001 roku na bazie współpracy w ramach tzw. Szanghajskiej Piątki³⁶⁴, zrzeszała Chiny, Rosję, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan, do których w późniejszym okresie dołączyły: Uzbekistan, Indie i Pakistan. Co ciekawe, USA wystąpiło o status obserwatora w SzOW, ale został on odrzucony w 2005 roku³⁶⁵. Działalność tej inicjatywy wyszła od kwestii bezpieczeństwa regionalnego, poszerzając swoją działalność o kwestie gospodarcze. Najciekawszą jej stroną, biorąc pod uwagę tematykę niniejszej pracy, jest formuła współpracy między rywalizującymi ze sobą mocarstwami – Rosją i Chiną kooperującą, jednocześnie kontrolującą nawzajem swoją politykę w regionie centralnoazjatyckim. Kolejnym państwem, które wyszło z inicjatywą integracyjną jest Turcja, która oprócz intensywnych kontaktów bilateralnych postawiła również na szerszą inicjatywę opartą o wspólnotę kultury i języka. W 2009 roku została powołana wspomniana już Rada Współpracy Państw Języków Turkijskich³⁶⁶, która zrzesza Azerbejdżan, Kazachstan, Kirgistan, Turcję i Uzbekistan, o czym była mowa w rozdziale dotyczącym Turcji.

katastrofy ekologicznej na obszarze wysychającego Jeziora Aralskiego (zob. G. Nizioł, *Czynniki naturalne warunkujące bezpieczeństwo Uzbekistanu i Tadżykistanu oraz regionu Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr 2(3).

³⁶⁴ Forum współpracy między Chinami, Rosją, Kazachstanem, Kirgistanem i Tadżykistanem, zawiązane w 1996 roku, którego głównym celem było rozwiązanie sporów granicznych między jego uczestnikami.

³⁶⁵ Y.N. Zabortseva, *From the „forgotten region” to the „great game” region: On the development of geopolitics in Central Asia*, „Journal of Eurasian Studies” 2012, nr 3, s. 174.

³⁶⁶ Niekiedy używa się przymiotnika „tureckich” zamiast „turkijskich”.

Jak zauważył Mirzokhid Rakhimov, „Stany Zjednoczone są jedynym większym podmiotem zewnętrznym w Azji Centralnej bez regularnego wielostronnego mechanizmu konsultacyjnego”³⁶⁷. Było to prawdą do listopada 2015 roku, kiedy zainicjowana została platforma „C5+1”, mająca być forum współpracy między wszystkimi pięcioma państwami regionu oraz USA³⁶⁸. Zatem inauguracja nowego formatu współpracy miała miejsce już po zakończeniu najintensywniejszej współpracy wojskowej, podczas gdy na przykład Unia Europejska już w latach dziewięćdziesiątych XX w. podpisywała z poszczególnymi państwami regionu umowy o partnerstwie i współpracy (*Partnership and Cooperation Agreements – PCA*), uruchomiła również programy na poziomie regionalnym, na przykład TACIS (pomoc w procesach transformacji), INOGATE (program z zakresu infrastruktury przesyłu ropy i gazu, działający w latach 1996–2016) i TRACECA (program wspierający tworzenie korytarzy transportowych), czy BOMCA (program ochrony granic). Unijne instytucje przygotowują również strategie długoterminowe (odpowiednie dokumenty były publikowane w 2007 oraz 2019 roku), powołane zostało również stanowisko specjalnego przedstawiciela Unii Europejskiej w Azji Centralnej³⁶⁹. Nawet Japonia i Korea Południowa rozpoczęły współpracę z państwami centralnoazjatyckimi w szerszych formułach – w 2004 roku Tokio zainicjowało dialog „Central Asia plus Japan”³⁷⁰, natomiast Seul w 2007 roku – wielostronne forum „Republic of Korea-Central Asia”³⁷¹. Na tym tle działalność Stanów Zjednoczonych wydaje się nie korespondować z ich światowym statusem.

Kolejną ważną kwestią są działania związane z infrastrukturą. Światowa gospodarka, oparta na surowcach naturalnych – przede wszystkim gazie i ropy – konsumuje ich ogromne ilości. Kazachstan, Uzbekistan i Turkmenistan posiadają na

³⁶⁷ M. Rakhimov, *Central Asia in the Context of Western and Russian Interests*, „L’Europe en Formation” 2015, nr 1 (375), s. 148.

³⁶⁸ Realizowane tam projekty miały dotyczyć: stworzenia regionalnego dialogu w ramach Global Counterterrorism Forum (GCTF), konkurencyjności biznesowej, rozwoju korytarzy transportowych, sektora energetycznego oraz wyzwań wywołanych przez zmiany klimatu.

³⁶⁹ Stanowisko specjalnego przedstawiciela Unii Europejskiej w Azji Centralnej zostało stworzone w 2005 roku. Pierwszą osobą je piastującą był Słowak Ján Kubi (2005–2006), następnie powołano Francuza Pierre’a Morela (2006–2012), Niemkę Patricję Flor (2012–2014), Słowaka Petera Buriana (2015–2021) oraz Finkę Terhi Hakalę (2021–2023). Więcej informacji na ten temat zob. O. Piskowska, *Unia Europejska–Azja Centralna: zarys stosunków*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” 2012, nr 4(33).

³⁷⁰ Informacje na temat działalności tego formatu można znaleźć na stronie japońskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/index.html>, dostęp: 16.09.2021.

³⁷¹ Do końca 2020 roku w ramach tego forum odbyło się 13 spotkań, w tym trzy na poziomie ministerialnym. Zob. J. Park, *The Role of Korea-Central Asia Cooperation Forum for Eurasia Initiative*, Biuletyn Korea Institute for International Economic Policy, 22.03.2016.

swych obszarach ich zasoby, dlatego przyciągają inwestorów. Kirgistan i Tadżykistan nie mają swoich znaczących złóż paliw kopalnych, ale przez ich terytorium mogą przebiegać elementy infrastruktury, potrzebne do ich transportu – dlatego są również zaangażowane w ten aspekt rywalizacji. W projekty infrastrukturalne włączyła się Unia Europejska (programy INOGATE i TRACECA), której celem było stworzenie możliwości transportu surowców energetycznych i towarów z Azji Centralnej i Kaukazu do Europy, omijając terytorium Rosji. Stany Zjednoczone realizowały natomiast swój pomysł, aby połączyć Azję Centralną z Azją Południowo-Wschodnią. Jednak prawdziwą potęgą w tym względzie jest Chińska Republika Ludowa – należy podkreślić, że wysoki wzrost gospodarczy, jakiego doświadczyły Chiny w ciągu ostatnich trzydziestu lat, spowodował znaczący wzrost zapotrzebowania na energię – w 2018 roku państwo to odpowiadało za prawie 28% światowej konsumpcji energii elektrycznej³⁷². Dlatego Państwo Środka rozpoczęło intensywną współpracę z państwami regionu, co miało miejsce w analizowanym okresie. Za pomocą swoich firm: CNPC (China National Petroleum Corporation), CNOOC (China National Offshore Oil Corporation) oraz SINOPEC (China Petroleum and Chemical Corporation) ChRL zainwestowała w poszukiwanie i wydobycie złóż ropy i gazu. Jednocześnie uruchomiono ogromne projekty infrastrukturalne, aby te zasoby przesyłać na swoje terytorium – rurociągi „Kazachstan-Chiny” oraz „Azja Centralna-Chiny” (biegnący z Turkmenistanu przez Uzbekistan i Kazachstan do Chin). Ponadto uruchomiono połączenia kolejowe z Chin do Europy, biegnące przez Kazachstan³⁷³.

Można zaobserwować pewnego rodzaju rywalizację w zakresie związanej z *soft power* współpracy na płaszczyźnie edukacji. Każdy podmiot zewnętrzny stara się nawiązać kooperację w zakresie wymiany naukowej. Turcja w latach dziewięćdziesiątych XX wieku otworzyła swoje szkoły (licea oraz szkoły wyższe, które są uznawane za prestiżowe; w Biszkeku działa założony w 1995 roku Kirgisko-Turecki Uniwersytet Manas), fundowane są również stypendia na naukę młodzieży z Azji Centralnej w samej Turcji. Chiny natomiast, działając poprzez swoją sieć instytutów konfucjańskich (w samym Kirgistanie istnieją cztery takie placówki) uczą swojego języka i kultury. W 1993 roku w Biszkeku założony został Amerykański

³⁷² W 2018 roku Chiny zużyły 6,453 miliarda kWh, przy czym zużycie w skali całego świata wyniosło 23,398 miliarda kWh. Źródło: <https://www.eia.gov> – U.S. Energy Information Administration, dostęp: 10.09.2021.

³⁷³ Więcej na temat chińskich inwestycji infrastrukturalnych w Azji Centralnej zob. Xiangming Chen, F. Fazilov, *Re-centering Central Asia: China's „New Great Game” in the old Eurasian Heartland*, „Palgrave Communications” 2018, nr 4.

Uniwersytet Azji Centralnej (AUCA), działający do dziś i prężnie rozwijający się ośrodek, którego dyplomy są uznawane w USA. Również w Biszkeku działa Akademia OBWE, uczelnia wyższa działająca od 2004 roku pod auspicjami kirgistańskiego rządu oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Federacja Rosyjska we współpracy z kirgistańskim rządem otworzyła w 1993 roku w Biszkeku Kirgisko-Rosyjski Słowiański Uniwersytet (potem im. Borysa Jelcyna), wspiera również naukę języka rosyjskiego w szkołach wszystkich szczebli, wysyłając podręczniki i materiały dydaktyczne.

Jak widać przejawy rywalizacji między różnymi podmiotami są obecne właściwie w wielu dziedzinach życia społecznego. Kirgistan – jako państwo z regionu centralnoazjatyckiego, które najbardziej otworzyło się na współpracę międzynarodową – jest miejscem, gdzie interesy mocarstw krzyżują się w najbardziej widoczny sposób, co ma wpływ nie tylko na jego pozycję międzynarodową, ale również na sytuację wewnętrzną. Yelena Zabortseva twierdzi, że Kazachstan i Kirgistan są dwoma państwami z Azji Centralnej, które są szczególnie jaskrawymi przypadkami związanymi z rozkwitem nowej geopolityki; jest również zdania, że Kirgistan „przedstawia (...) przypadek demonstrujący znaczenie podejścia geopolitycznego; na rozwój państwa fundamentalny wpływ ma jego położenie geopolityczne i interesy światowych mocarstw”. Jednocześnie autorka ta podkreśla, że rosnąca złożoność problemów, z jakimi Kirgistan się boryka, pokazuje, że w erze globalizacji czysto geopolityczne podejście może być mylące³⁷⁴.

Należy podkreślić, że rywalizacja mocarstw w Azji Centralnej jest determinowana przez jeszcze jeden czynnik – Afganistan i jego sytuację wewnętrzną. Rustam Makhmudov stwierdził nawet, że Afganistan jest „kolejnym czynnikiem systemotwórczym geopolityki regionalnej (...). Pojawienie się jednego z pozaregionalnych mocarstw w Afganistanie budzi niepokój wszystkich lub przynajmniej dużej liczby regionalnych i niektórych wpływowych aktorów zewnętrznych. Zawsze istnieje zagrożenie, że jeden z aktorów zewnętrznych może wykorzystać Afganistan jako trampolinę do ekspansji geopolitycznej”³⁷⁵. Wielka Brytania w XIX w., Związek Radziecki w latach osiemdziesiątych XX w. i w końcu Stany Zjednoczone na początku XXI wieku – wszystkie te mocarstwa swoich czasów

³⁷⁴ Y.N. Zabortseva, *From the...*, s. 169, 173.

³⁷⁵ R. Makhmudov, *The Great Game in the Eurasian Heartland: a New Spiral*, „Central Asia and Caucasus” 2009, No. 3(57), s. 47–48.

zapłaciły ogromną cenę za zaangażowanie w Afganistanie, a za każdym razem tłem był szerszy kontekst międzynarodowy. Afganistan jest również głównym zmartwieniem dla państw Azji Centralnej – terytoria Turkmenistanu, Uzbekistanu oraz Tadżykistanu w sposób bezpośredni narażone są na zagrożenia wywołane niestabilnością wewnętrzną tego państwa, ponieważ z nim graniczą. Każde państwo Azji Centralnej identyfikuje Afganistan jako zagrożenie ze względu na działające tam islamskie organizacje ekstremistyczne i terrorystyczne oraz ich możliwy wpływ na destabilizację sytuacji na ich terytoriach.

2. „Nowa Wielka Gra” jako paradygmat stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej

Paradygmat to „zbiór powtarzających się quasi-standardowych ilustracji rozmaitych teorii w ich pojęciowych, doświadczalnych i instrumentalnych zastosowaniach”³⁷⁶. Można stwierdzić, że hasło „Nowa Wielka Gra” stało się właśnie takim paradygmatem, który definiuje postrzeganie stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej. Zjawisko to jest widoczne w nauce, działalności analitycznej i publicystyce, jednak nie zostało dogłębnie zdefiniowane. Dla niektórych „Nowa Wielka Gra” swój początek ma już na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku, tuż po upadku ZSRR – Galina Movkebaeva stwierdza, że „od tego czasu Azja Centralna stała się polem zderzania się wielokierunkowych politycznych i ekonomicznych interesów różnych mocarstw światowych i regionalnych”³⁷⁷. Również w ten sposób definiowana była ewentualna rywalizacja między USA a Rosją o zasoby Morza Kaspijskiego – jako kontynuacja „Wielkiej Gry”, która przed wiekiem angażowała Rosję oraz Wielką Brytanię. Orozbek Moldaliev przywołuje artykuł z 29 maja 2000 roku z niemieckiej gazety „Frankfurter Rundschau”, w którym autor dokonuje właśnie takiego porównania³⁷⁸. Kajnarbek Toktomušev nie korzysta z tego określenia, ale stwierdza, że priorytetowe kierunki polityki zagranicznej Kirgistanu w pierwszych latach niepodległości były definiowane m.in. przez geopolityczne interesy głównych mocarstw, które dążyły do wypełnienia próżni, która pojawiła się w tym regionie³⁷⁹. Jednak prawdziwa moda na „Nową Wielką Grę” nastąpiła wraz z następstwami wydarzeń z 11 września 2001 roku w Stanach Zjednoczonych.

³⁷⁶ T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Aletheia, Warszawa 2009, s. 85.

³⁷⁷ A.H. Kurganbaev, G.A. Movkebaev, *Central'naâ Aziâ segodná: geopolitičeskij diskurs*, w: *Interesy ES...*

³⁷⁸ O. Moldaliev, *Borba za vlijânie v Central'noj Azii*, w: *Interesy ES...*, s. 27.

³⁷⁹ K. Toktomušev, *Vnešnáâ politika...*, s. 18.

Pojęcie to szybko zyskiwało na popularności, co powodowało porównania z pierwotną „Wielką Grą”. Ivan Volkov zwraca uwagę na cztery istotne aspekty „Nowej Wielkiej Gry”, które w znaczący sposób odróżniają ją od poprzeczki. Po pierwsze – znacząco zwiększyła się liczba zaangażowanych w nią podmiotów. Po drugie – państwa regionu z przedmiotów stały się podmiotami stosunków międzynarodowych. Po trzecie – spowodowała ona pojawienie się nowych zagrożeń bezpieczeństwa (Volkov wymienia tutaj: terroryzm, ekstremizm, przemyt narkotyków i nielegalną migrację, należy się jednak zastanowić, czy to wynik tej konkretnej rywalizacji geopolitycznej, czy raczej zjawiska występujące na całym świecie, a których obecność zintensyfikowała się po upadku ZSRR). I po czwarte – współczesna „Wielka Gra” odbywa się w warunkach formowania się nowego światowego porządku w procesie globalizacji³⁸⁰. Oczywiście termin ten może być przydatną podbudową do prowadzenia badań, jednak z biegiem czasu stał się frazesem, wykorzystywanym zawsze, gdy temat schodził na działalność mocarstw w Azji Centralnej lub nawet przy opisie wydarzeń o charakterze wewnętrznym³⁸¹. Metafora *gry* i jej pochodne weszły już na stałe do opracowań naukowych – mocarstwa są zatem „wielkimi, wpływowymi graczami” w dyskursie polskim³⁸², jak i rosyjskojęzycznym³⁸³ czy angielskim³⁸⁴. Zjawisko to opisuje się również jako „geopolityczną konkurencję”³⁸⁵ między podmiotami – „graczami”, którzy negocjują między sobą „zasady gry”³⁸⁶. Dzieje się tak szczególnie, jeśli dany autor wychodzi od realistycznej teorii stosunków międzynarodowych, kiedy mowa jest o *power politics*, kwestiach militarnych i surowcowych.

Azja Centralna jako „pole” tej gry ma dyskursywną charakterystykę regionu niepewnego, leżącego na „łuku niestabilności”, jest „strefą buforową”

³⁸⁰ I.V. Volkov, *Osnovnyje problemy...*, s. 1.

³⁸¹ Można tu podać przykład polskiego rządowego think-tanku Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW), który wydarzenia o charakterze stricte wewnętrznym rozpatruje przede wszystkim przez pryzmat rywalizacji międzynarodowej. Np. J. Lang, *Śmierć Karimowa: gra o Uzbekistan*, „Analizy OSW”, 2016-09-07.

³⁸² Na przykład: Ł. Gacek, *Azja Centralna...*, s. 19, 21

³⁸³ Na przykład: J. Hromov, *Interesy velikich deržav v Central'noj Azii: wzglád iz Rossii w: Central'naâ Aziâ v XXI veke: sotrudničestvo, partnerstvo i dialog. Materialy meždunarodnoj konferencii*, Glavnaâ Redakciâ Izdatel'sko-Poligrafičeskoj Akcionernoj Kompanii «Šark», Taškent 2004, s. 104.

³⁸⁴ Na przykład: A. Cooley, *Great Games...*; L. Kleveman, *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, Atlantic Monthly Press, New York 2003.

³⁸⁵ A.A. Vereščagin, *Geopolitičeskaia konkurencja...*

³⁸⁶ A.H. Kurganbaev, G.A. Movkebaev, *Centralnaâ Aziâ...*, w: *Interesy ES...*, red. O.A. Moldaliev, s. 143.

i „amortyzatorem”³⁸⁷, przedmiotowość podkreślają również desygnaty, takie jak „arena”³⁸⁸. Przedmiotowość państw regionu jest bardzo głęboko zakorzeniona w dyskursie, jednak ze strony tamtejszych naukowców były podejmowane pewne próby konfrontacji z tym zjawiskiem: „trzeba przyznać, niestety, że większość światowych graczy nie interesuje się losem żyjących tam [w państwach regionu] narodów – i to w rzeczy samej obniża zaufanie w stosunku do prowadzonej przez nich polityki. Pozwala to w ostatecznej konkluzji sądzić o «Cudzej Wielkiej Grze», w której w dużej mierze nie uwzględnia się bezpośrednich interesów regionu”³⁸⁹. Rywalizacja ta – związana z realizacją swoich interesów przez mocarstwa – zaliczana jest do zagrożeń dla stabilności regionu i stawiana na przykład przez Usmonali Sajdalieva w jednej grupie z terroryzmem, ekstremizmem religijnym i handlem narkotykami³⁹⁰. W późniejszym okresie do dyskursu o „Nowej Wielkiej Grze” wchodzi motyw balansowania między potęgami, politycznego pragmatyzmu „nastawionego na zbudowanie fundamentu niezależności i suwerenności tych państw”³⁹¹.

Amorficzność fenomenu „Nowej Wielkiej Gry” wyraża się w trudności zdefiniowania jej uczestników, jak i tego, czego ona dotyczy; można odnieść wrażenie, że dotyczy ona wszystkich i wszystkiego. Większość autorów zgadza się co do tego, że zaangażowane są: Stany Zjednoczone, Rosja oraz Chiny, w dalszej kolejności wymieniane są: Iran, Pakistan, Indie, Turcja, Japonia, jak również świat arabski (głównie Arabia Saudyjska) – wszystkie one mają posiadać w regionie centralnoazjatyckim „żywotne interesy”³⁹². Za główną oś rywalizacji przyjmowana jest „nieoficjalna konfrontacja” między Stanami a Rosją³⁹³. Dalej wymienia się organizacje międzynarodowe, takie jak: NATO, OBWE SzOW, OUBZ. Bardzo często wspomina się też o Unii Europejskiej jako o uczestniku, choć wiąże się ją z USA w ogólnej kategorii „Zachodu”. Jednak relacja między tymi dwoma podmiotami nie jest jasna – UE czasami przedstawiana jest jako siedząca pod „parasolem autorytetu” USA³⁹⁴.

³⁸⁷ Tamże, s. 147.

³⁸⁸ Tamże, s. 148.

³⁸⁹ N.M. Omarov, *Centralnaâ Azia... w: Interesy ES...*, red. O.A. Moldaliev, s. 153.

³⁹⁰ U. Sajdaliev, *Izmenenie geopolitičeskoj...*, s. 100–102.

³⁹¹ Tamże, s. 98–99.

³⁹² L.M. Bondarec, *Voenno-političeskie aspekty interesov veduščih deržav v Central'noj Azii w: Interesy ES...*, red. O.A. Moldaliev, s. 107.

³⁹³ U. Sajdaliev, *Izmenenie geopolitičeskoj...*, s. 108.

³⁹⁴ N.M Omarov, *Centralnaâ Azia... w: Interesy ES...*, red. O.A. Moldaliev, s. 153.

Różnie definiowane są również przyczyny zaangażowania zewnętrznych podmiotów. Pisze się o kwestiach ekonomicznych – dostępie do złóż surowców (ropa, gaz, rudy pierwiastków promieniotwórczych, metale ziem rzadkich, metale kolorowe), rynkach zbytu dla towarów i usług, szlakach transportowych (np. Nowy Jedwabny Szlak) – szczególnie w kontekście lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Punktem zwrotnym jest wspomniany wyżej 11 września 2001 roku i jego polityczne konsekwencje – pojawienie się wojsk amerykańskich w Azji Centralnej w ramach kampanii antyterrorystycznej miało wywołać niepokój w Rosji i Chinach oraz zmienić układ sił w regionie – szczególnie, że panuje przekonanie o tym, że jeżeli „amerykańscy żołnierze pojawią się w jakimś państwie, to już go nie opuszczają”³⁹⁵ – co spowodowało wysunięcie na pierwszy plan kwestii politycznych i militarnych. Również kwestie społeczno-kulturowe miały przyczynić się do rywalizacji na tym obszarze. Kwestia rosyjskiej diaspory i wspólne doświadczenia polityczne (czy to z okresu Imperium Rosyjskiego czy – szczególnie – Związku Radzieckiego) sprawiają, że Azja Centralna jest związana ze światem rosyjskim (*russskij mir*). Jednocześnie w dyskursie wewnętrznym podkreśla się braterstwo narodów turkijskich i związki z Turcją. Ponadto – ze względu na fakt, że islam pozostaje główną religią – region ten pozostaje w strefie zainteresowań szeroko pojętego świata muzułmańskiego.

Podsumowując, należy stwierdzić, że sposób analizowania stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej przez pryzmat „Nowej Wielkiej Gry” jest bardzo głęboko zakorzeniony. Jednocześnie ten sposób analizy i zaangażowanie w jego przeprowadzenie wydaje się być domeną badaczy spoza regionu – interesująca wydaje się być gorzka uwaga Išenbaja Abdurazakova, że „często ma się wrażenie, że losem regionu bardziej interesują się nasi zagraniczni partnerzy, niż my sami”³⁹⁶.

3. Rywalizacja czy jej brak? Rzeczywistość równoległa w dyskursie

Należy pamiętać, że „Nowa Wielka Gra” odbywa się w szerszym kontekście – może dotyczyć Azji Centralnej, jak również Afganistanu, Europy Wschodniej, Kaukazu, północnych wybrzeży Morza Czarnego oraz państw basenu Morza Kaspijskiego. Wydarzenia w Kirgistanie są zaledwie częścią większego procesu: nie wszystkie jego elementy obecne w pozostałych państwach będą widoczne

³⁹⁵ O. Moldaliev, *Borba za vliánie v Central'noj Azii w: Interesy ES...*, red. O.A. Moldaliev, s. 33.

³⁹⁶ I.A. Abdurazakov, *Vozrastaúšcie interesy ES, KNR, Rossii i SŠA v Central'noj Azii w: Interesy ES...*, s. 55.

w Republice Kirgiskiej, a niektóre jego niuanse będą się przejawiać tylko w Kirgistanie. Dlatego też dyskurs dotyczący rywalizacji międzynarodowej nie będzie dotyczył wszystkich aspektów tego zjawiska, a tylko tych, które bezpośrednio odnoszą się do Kirgistanu.

Askar Akaev w 2004 roku stwierdził, że w Republice Kirgiskiej obecne są wiodące mocarstwa: *to właśnie w krainie Ala-Too dochodzi do organicznego spotkania Wschodu i Zachodu, gdzie interesy Rosji, Stanów Zjednoczonych i Chin są najbardziej widoczne* (Ak/51/04). Amerykański wektor w polityce zagranicznej Kirgistanu był wcześniej obecny, ale bardziej hipotetycznie, natomiast wtedy w końcu stał się rzeczywistością – jak powiedział prezydent Akaev: *mówiłem wcześniej o dwóch wektorach naszej polityki zagranicznej, rosyjskim i amerykańskim, które w nowych okolicznościach nabrały dodatkowego znaczenia* (Ak/47/02). Władze państw centralnoazjatyckich były początkowo ostrożne – aby nie wywołać stanowczej reakcji Rosji – ale szybko zasygnalizowały gotowość do wsparcia działań koalicji antyterrorystycznej. Podobnie było z Kirgistanem, którego władze przeprowadziły najpierw szerokie konsultacje w sprawie ewentualnego rozmieszczenia sił amerykańskich w bazie Manas: *ta kwestia wymagała koordynacji i konsultacji z Rosją, państwami regionu, Chinami, oraz innymi państwami – bezpośrednimi lub pośrednimi członkami koalicji. W związku z tym ta decyzja naszego rządu zyskała poparcie* (I/15/02). Kirgistańskie elity polityczne były świadome, że sytuacja międzynarodowa w jakiej przyszło funkcjonować Republice, nie miała wcześniej precedensu, co rodziło wiele problemów. Wyrażenie zgody na korzystanie z lotniska Manas przez siły amerykańskie, czy też szerzej – przez siły koalicyjne – było niespotykanym wydarzeniem. Aby złagodzić ewentualne głosy krytyczne, kirgistańscy politycy podkreślali, że koalicja nie jest tworem amerykańskim, ani zachodnim, ale że jest szeroką inicjatywą międzynarodową, w której uczestniczą wszystkie główne siły. Kirgistan również partycypuje, za ich zgodą:

Po tragicznych wydarzeniach z [11 września] ubiegłego roku w Nowym Jorku i Waszyngtonie sytuacja na świecie uległa radykalnej zmianie. Kirgistan, działając w ścisłej koordynacji z Rosją i innymi naszymi partnerami i przyjaciółmi, wśród których chciałbym w szczególności wyróżnić Chiny, przystąpił do międzynarodowej koalicji antyterrorystycznej, jak państwo dobrze wiedzą, i udostępnił swoje terytorium w celu rozmieszczenia kontyngentu wojskowego (Ak/52/02/1).

Pomimo prób przedstawienia amerykańskiej obecności jako inicjatywy międzynarodowej, opinie o przetasowaniu w układzie sił zaczęły wysuwać się na pierwszy plan, a sam prezydent Akaev przyznał: *ostatecznie w regionie pojawiła się nowa konfiguracja geopolityczna, która nigdy wcześniej nie miała swojego odpowiednika* (Ak/116/02). Nowa sytuacja stała się przedmiotem niezliczonych analiz think-tanków i artykułów publicystycznych, których autorzy próbowali prognozować rozwój sytuacji. Muratbek Imanaliev, były ambasador RK w Chinach, były minister spraw zagranicznych RK oraz profesor AUCA – stwierdził, że pojawienie się wojsk amerykańskich wymagało „określenia nowej konfiguracji stosunków między graczami na polu gry w Azji Centralnej”, aby nie dopuścić do konfliktu interesów między mocarstwami, ponieważ konflikt taki miałby negatywne reperkusje dla regionu³⁹⁷. Askar Akaev był świadomy toczonych dyskusji i tak mówił już pod koniec 2001 roku:

Obecnie w mediach i społeczeństwie panuje opinia, że rozmieszczenie amerykańskiego personelu i samolotów na terytorium Kirgistanu może doprowadzić do zmiany równowagi geopolitycznej w regionie (Ak/136/01).

W podobnym tonie wypowiadał się rok później:

Wśród analityków pojawiają się spekulacje na temat dalszego rozwoju wydarzeń i ich implikacji dla pozycji Rosji i USA w Kirgistanie i całym regionie. Spekulacje sięgają tak daleko, że przewiduje się, iż sprawy przybiorą ostry obrót, który może doprowadzić do naruszenia rosyjskich interesów lub nawet wyparcia Rosji z regionu (Ak/116/02).

Prezydent Akaev próbował od razu zbijać tego typu argumenty i odrzucać ideę nowej rywalizacji w swoim dyskursie: *niewłaściwe jest rozpatrywanie tej kwestii przez pryzmat podziału stref wpływów i zderzenia interesów geopolitycznych* (Ak/136/01). W 2003 roku podkreślał, że w stosunkach z Rosją i Stanami Zjednoczonymi Kirgistan kieruje się koncepcją według zasady „i-i”, a nie zasady „albo-albo” (Ak/106/03). Na podobny problem zwracał uwagę Bakyt Bešimov, ówczesny ambasador RK w Indiach: *piszą i mówią, że to nie jest normalne mieć w kraju dwie przeciwstawne siły: USA i Rosję. I próbują z tego stworzyć jakąś intrygę. Niedawno zadano mi pytanie: za kim jesteś, za Rosją czy Ameryką?* (Be/61/03). W tym samym wywiadzie ambasador Bešimov próbował odrzucić ideę przedstawiania stosunków międzynarodowych jako gry o sumie zerowej, co miało być pozostałością zimnowojennej rzeczywistości: *to są relikty zimnej wojny, kiedy do konfliktu, do*

³⁹⁷ M.S. Imanaliev, *Vyzovy dlâ Central'noj Azii w: Novaâ bol'shaâ...*, s. 61.

starcia, trzeba było wnieść wszystko. Dlaczego nie myśleć o innych rzeczach? (Be/61/03). Jeszcze w 2002 roku prezydent Akaev stanowczo mówił, że twierdzenia o wzajemnym zagrożeniu amerykańsko-rosyjskim są *jawnymi kłamstwami i podejmowane są w celu wbicia klina w relacje strategicznego partnerstwa między Rosją a Stanami Zjednoczonymi* (Ak/142/02). Należy podkreślić, że wydarzenia te miały miejsce zaledwie 10 lat po upadku Związku Radzieckiego, a armia amerykańska weszła w „miękkie podbrzusze” Rosji. Być może dlatego kirgistańscy politycy usiłowali zakwestionować panujący dyskurs o wrogości amerykańsko-rosyjskiej, przedstawiając zalety współpracy tych mocarstw jako silnych i równorzędnych podmiotów:

Uważam, że w żywotnym interesie Stanów Zjednoczonych leży pogłębianie współpracy z Rosją i wspieranie wszelkich procesów demokratycznych w Rosji. Osłabienie Rosji nie leży w żywotnym interesie USA, wręcz przeciwnie, silna, dobrze prosperująca Rosja leży w interesie całego świata, w tym USA. I to jest wyraźnie widoczne (Be/61/03).

Bezprecedensowa współpraca między USA i Rosją w pierwszym okresie po atakach na World Trade Center, przede wszystkim pozytywne nastawienie rosyjskich władz do działań amerykańskich i oficjalne ich poparcie, zostały nawet określone przez prezydenta Akaeva jako osiągnące *poziom partnerstwa strategicznego*. Mówił dalej, że *cele i zasady ich partnerstwa rozciągają się na Azję Centralną. Kirgistan chętnie odegra pozytywną rolę w tej dziedzinie* (Ak/142/02). Jak widać, w tym zbliżeniu upatrywał szansę dla swojego państwa, które miałyby być zwornikiem takiej współpracy, przynajmniej w regionie centralnoazjatyckim.

Narracja o przyjaźni amerykańsko-rosyjskiej istniała równoległe z narracją o ewentualnym konflikcie interesów. Taka zaskakująca zgoda Rosji na działania USA spowodowała wątpliwości, jak długo takie nastawienie będzie aktualne, jak daleko USA będzie mogło się posunąć, i kiedy w końcu rosyjskie władze postawią granice w trosce o swoje interesy. O tym, że podsycanie nieufności pomiędzy dwoma mocarstwami oraz ewentualna eskalacja konfliktu interesów może mieć negatywne reperkusje dla bezpieczeństwa w całej Azji Centralnej mówił Askar Ajtmatov, ówczesny doradca prezydenta Akaeva:

Uważam, że próby nastawiania USA i innych wielkich mocarstw przeciwko sobie w naszym regionie (...) nie służą interesom Kirgistanu

i innych państw Azji Centralnej, ani perspektywom wzmocnienia bezpieczeństwa regionalnego (Aj/25/02).

W tym samym wywiadzie nazwał Stany Zjednoczone *partnerem strategicznym* Kirgistanu, podkreślając że amerykańska obecność może mieć tylko pozytywne efekty, ponieważ takie są założenia amerykańskich władz:

Waszyngton wielokrotnie powtarzał, że amerykańskie interesy w Azji Centralnej polegają na pomocy we wzmacnianiu niezależności i bezpieczeństwa państw regionu oraz na zachęcaniu ich do demokratycznych i rynkowych reform. Cele te są w pełni zgodne z naszymi interesami narodowymi. Nie widzę podstaw do konfliktu interesów geopolitycznych w związku z obecnością amerykańską (Aj/25/02).

Wydaje się, że wątpliwości kirgistańskiej elity politycznej co do zamiarów USA musiały pojawiać się w tamtym okresie dość często, ponieważ i sam Askar Akaev odnosił się do tej kwestii w publicznych wystąpieniach. Po swojej wizycie w Stanach Zjednoczonych (we wrześniu 2002 roku spędził tam sześć dni) podkreślał, że osobisty kontakt z amerykańskimi politykami pozwolił mu rozwiązać wszelkie wątpliwości: *w rozmowach z przedstawicielami amerykańskiej elity politycznej utwierdziłem się w przekonaniu, że nie są oni krótkowzroczni i nie zamierzają naruszyć panującego w regionie układu sił (Ak/116/02).* Ostatnia część tej wypowiedzi wskazuje że prezydent – pomimo deklaracji o niezależności – zdawał sobie sprawę z geopolitycznej sytuacji, w której Rosja jest jednak dominującym podmiotem, który może poczuć się zagrożony. Wszystko zależało od podejścia Amerykanów – od tego, jak bardzo będą chcieli zmanifestować swoją siłę. W czasie swojej podróży upewnił się również, że amerykańskie działania są nakierowane na realizację celów strategicznych związanych z Afganistanem, a nie na urzeczywistnienie jakiegoś ukrytego planu związanego z politycznym atakiem na Rosję: *politycy nie są tak krótkowzroczni, aby wprowadzać niezgodę w stosunkach kirgisko-rosyjskich lub dążyć do wyparcia Rosji z regionu, wykorzystując Kirgistan jako środek nacisku (Ak/142/02).* Ponowne użycie słowa *krótkowzroczni* wskazuje, że Akaev doskonale rozumiał, że wyparcie Rosji nie jest możliwe, lub że próba takiego wyparcia może skończyć się źle – przede wszystkim dla samej Azji Centralnej. Amerykańska, fizyczna obecność w regionie miała stać się wyzwaniem dla Rosji, oraz – w mniejszym stopniu – dla Chin. Askar Akaev mówił:

Nieustannie podkreślałem, że obecny, nowy i wyższy charakter stosunków kirgistańsko-amerykańskich w żaden sposób nie oznacza umniejszenia historycznie ugruntowanego charakteru przyjaznych i sojuszniczych stosunków Kirgistanu z Rosją. To samo dotyczy naszych stosunków z Chinami (Ak/116/02).

Problem ze Stanami Zjednoczonymi był (i nadal jest) jeden – znajdują się po drugiej stronie globu. Askar Akaev powiedział: *nie podkreślam szczególnych relacji Kirgistanu z Rosją i Chinami, ponieważ państwa te znajdują się blisko, podczas gdy Ameryka jest daleko, za oceanem (Ak/116/02)*. W tym kontekście można przytoczyć za Lutzem Klevemanem następującą historię – w 1997 oraz 2000 roku odbyły się w Kazachstanie manewry wojskowe pod auspicjami programu NATO „Partnerstwo dla Pokoju”. W ich ramach miały miejsce ćwiczenia wojsk Paktu oraz niektórych państw WNP, zaproszono również mały rosyjski kontyngent. Częścią programu był przelot amerykańskich bombowców z USA do Kazachstanu, bez żadnego śródlądowania – dzięki tankowaniu w powietrzu. Miało to być pewnego rodzaju manifestem – chciano pokazać, że dzięki nowoczesnej technologii odległość nie ma już takiego znaczenia i siły amerykańskie mogą dotrzeć w każde miejsce i bronić sojuszników oraz swoich interesów³⁹⁸. USA miały być mocarstwem globalnym z możliwością interwencji w każdej części globu.

Odległość to jeden problem, ale problemy z umiejętnościami prowadzenia polityki zagranicznej w tym regionie jest kolejną przeszkodą. Można zaryzykować twierdzenie, że amerykańscy politycy nie potrafią nawiązać i utrzymywać relacji z centralnoazjatyckimi liderami, dla których osobisty kontakt i prestiż mają niebagatelne znaczenie. Z jednej strony Stany Zjednoczone podkreślają geopolityczne znaczenie regionu, ale z drugiej – nie przykładają dużej wagi do kontaktów na wysokim szczeblu: przez prawie 15 lat misji w Afganistanie żaden prezydent USA nie postawił swojej nogi w Azji Centralnej, wizyty odbywały się co najwyżej na poziomie sekretarza stanu, czyli odpowiednika ministra spraw zagranicznych, a ich długość nie przekraczała często dnia³⁹⁹. Można to zestawić

³⁹⁸ L. Kleveman, *The New Great...*, s. 168.

³⁹⁹ W analizowanym okresie odbyły się następujące wizyty: Colin Powell w grudniu 2001 roku odwiedził Kazachstan i Uzbekistan; Condoleezza Rice odwiedziła region dwukrotnie – w 2005 roku Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan, oraz w 2008 – Kazachstan; Hillary Clinton w 2010 roku odwiedziła Kazachstan, Kirgistan i Uzbekistan, a w 2011 roku złożyła wizyty w Tadżykistanie i Uzbekistanie; ostatnią wizytą na tym szczeblu była ta złożona przez Johna Kerry'ego w 2015 roku –

z kontaktami z rosyjskimi prezydentami, gdzie normą są nie tylko spotkania w mniej lub bardziej oficjalnej formie dwu- i wielostronnej, ale nawet przesyłanie sobie nawzajem życzeń urodzinowych. O tym, jak bardzo ważne dla kirgistańskich prezydentów są osobiste relacje z przywódcami innych państw, była mowa w poszczególnych rozdziałach.

Warto zauważyć potrzebę dyskursywnego włączania trzech mocarstw we wspólne działania. Gdy Askar Akaev mówił o ogłoszeniu roku 2003 Rokiem Państwowości Kirgiskiej, podkreślał że *w Moskwie, Pekinie i Waszyngtonie uzyskaliśmy poparcie dla naszej inicjatywy* (Ak/116/02). Mówiąc o doktrynie polityki zagranicznej „Wielki Jedwabny Szlak” twierdził, że:

Zyskała światowe uznanie i skutecznie działa, zapewniając Kirgistanowi najszerszy zakres współpracy międzynarodowej we wszystkich sferach. Udało nam się zbudować dobre, silne relacje przyjaźni i współpracy z wieloma małymi i dużymi krajami, w tym z Rosją i USA, (...) wszystkimi naszymi sąsiadami, w tym wielkimi Chinami (Ak/96/03/2).

Wydaje się, że początkowo Chiny zostały wplecione w dyskurs, aby zapobiec przedstawianiu stosunków międzynarodowych w regionie tylko przez pryzmat tradycyjnej, binarnej wrogości między USA i Rosją. Odwraca uwagę od zimnowojennej retoryki i – w tamtym okresie na wyrost – daje uprzywilejowane miejsce Państwu Środka:

Mówiłem wyżej o dwóch wektorach naszej polityki zagranicznej, rosyjskim i amerykańskim (...). Istnieje jeszcze jeden wektor polityki zagranicznej Kirgistanu, który w obecnych okolicznościach zajmuje centralne miejsce. Chodzi o współpracę z naszym wielkim sąsiadem – Chińską Republiką Ludową (Ak/47/02).

Aktywizacja chińskiej polityki w Azji Centralnej miała niebagatelne znaczenie dla sytuacji tego regionu. Niezwykle interesująca jest tu dynamika współpracy i rywalizacji między Rosją i Chinami. Ich stosunki można opisać angielskim słowem „frenemy” – jest to oksymoron powstały z połączenia słów „friend” (przyjaciel) oraz „enemy” (wróg) i odnosi się do relacji, w której przyjazne na pozór stosunki kryją fundamentalną niechęć lub rywalizację. Politycy kirgistańscy zdają sobie sprawę, z jak potężnymi państwami przyszło im współpracować – Asanbek Osmonaliev,

odwiedził on wówczas w ciągu zaledwie trzech dni Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan i Turkmenistan.

rządowy koordynator ds. SzOW, powiedział w 2012 roku, że *zarówno Chiny, jak i Rosja są mocarstwami „pierwszego rzędu” w polityce światowej i mają własne strategie narodowe, którymi kierują się w swojej polityce zagranicznej (Os/92/12)*. Wszyscy są świadomi wielu punktów spornych między nimi, jednak Osmonaliev przedstawia tylko te kwestie, które świadczą o zbieżnych stanowiskach w najważniejszych kwestiach międzynarodowych: *wszyscy widzimy, że te dwa państwa mają podobne stanowiska w aktualnych kwestiach polityki światowej: Syria, Iran, reforma ONZ i tak dalej (Os/92/12)*. Niezaprzeczalna jest też siła ich oddziaływania, na poziomie lokalnym jak i światowym: *rola tych dwóch mocarstw jako gwarantów pokoju i stabilności nie tylko w regionie, ale i na świecie, jest niezwykle ważna (Ak/61/02/1)*. O tym, jak bardzo sytuacja w regionie będzie uzależniona od relacji chińsko-rosyjskich, trafnie przewidywał Askar Akaev już w 2002 roku. W swoim przemówieniu na spotkaniu głów państw-członków SzOW mówił o początku nowej formuły współpracy, gdzie *niezwykle ważną rolę odgrywają Rosja i Chiny, dwaj wielcy sąsiedzi państw Azji Centralnej*. Podkreślił, że oba mocarstwa *w dużej mierze decydują o pozytywnej atmosferze w regionie i tworzą korzystne warunki do wspólnego rozwiązywania trudnych zadań w dziedzinie bezpieczeństwa i współpracy gospodarczej (Ak/61/02/1)*.

Dynamika relacji chińsko-rosyjskich w kontekście Szanghajskiej Organizacji Współpracy jest obecnie jednym z najważniejszych determinantów stosunków międzynarodowych w Azji Centralnej. Na początku – w okresie tworzenia się zrębów nowej organizacji – uczestnictwo w SzOW było dla państw regionu nobilitacją – oto dwa wielkie mocarstwa nawiązują współpracę z pięcioma republikami Azji Centralnej. Ogromna dysproporcja potencjałów nie przerażała, ponieważ elity centralnoazjatyckie mogły wreszcie zasiąść w pierwszym rzędzie światowej polityki – Askar Akaev pozytywnie wypowiadał się nawet o ewentualnym poszerzeniu obszaru współdziałania: *uwazam, że Szanghajska Organizacja Współpracy może i musi przejść na wyższy poziom współpracy. (Ak/61/02/1)*. Jednak kirgistańscy naukowcy widzieli w tym również zagrożenie – Nur Omarov napisał wprost, że „geopolityczne przywództwo Rosji i ChRL w «nowej Azji Centralnej» prowadzi do tego, że Kirgistan i pozostałe państwa regionu są od nich zależne”⁴⁰⁰ – co sygnalizuje, że taka współpraca między oboma mocarstwami może oznaczać koniec możliwości

⁴⁰⁰ N. Omarov, *Gosudarstva Central'noj Azii...*, s. 97.

prowadzenia efektywnej wielowektorowej polityki zagranicznej przez państwa regionu. Zamira Muratalieva zwraca uwagę na inny aspekt – według niej głównym czynnikiem zbliżającym do siebie Rosję i Chiny w kontekście stosunków międzynarodowych jest niechęć do USA i idei jednobiegunowego ładu międzynarodowego, w którym właśnie Stany Zjednoczone wiodą prym. Jednocześnie oba mocarstwa nie budują sojuszu mającego być przeciwwagą dla USA, ale próbują stworzyć alternatywę⁴⁰¹. Taka wspólnota oparta na niechęci wobec trzeciego podmiotu powoduje, że współpraca nie ma stabilnych podstaw i brakuje zaangażowania potrzebnego do efektywnego funkcjonowania podjętych inicjatyw.

Wspólne działania Rosji i Chin to jedno, ale ma miejsce również współpraca o charakterze bilateralnym między Rosją i państwami Azji Centralnej oraz Chinami a rzeczonymi państwami. W takiej sytuacji istnieje niebezpieczeństwo, że taka kooperacja może powodować konflikt interesów. Asanbek Osmonaliev powiedział w 2012 roku: *moim zdaniem procesy w Azji Centralnej z udziałem Rosji i Chin powinny iść równoległe i wzajemnie się uzupełniać* (Os/92/12). Jego wypowiedź świadczy o tym, że elity kirgistańskie były świadome niebezpieczeństwa i próbowały nakierować dyskurs na pokojowe współistnienie tych dwóch wektorów w polityce zagranicznej Republiki, ponieważ dla Kirgistanu idealną sytuacją byłaby ta, w której dynamika relacji z oboma mocarstwami się zająbia, a nie działa destrukcyjnie. O uzależnieniu Kirgistanu od Chin i Rosji powiedział między wierszami Almazbek Atambaev – na konferencji prasowej w grudniu 2013 roku, zapytany o kwestie gospodarcze, odpowiedział: *odstraszyliśmy wszystkich, których dziś mogliśmy, a inwestycje zagraniczne trafiają do kraju tylko pod gwarancjami państw – Rosji i Chin* (At/139/13). Wskazał zatem, że podmiotowość Kirgistanu uległa zatarciu, a przepływ (w tym wypadku kapitału) między Kirgistanem a światem zewnętrznym jest możliwy tylko przez Moskwę i Pekin.

Jedynym momentem, kiedy w dyskursie prezydentów pojawia się motyw konfliktu między Rosją a Chinami, jest kwestia granic. Wydaje się, że wynikało to z faktu że Kirgistan sam miał trudności w osiągnięciu porozumienia w sprawie granic z Chinami. Dlatego Askar Akaev próbował przedstawić tę sprawę w taki sposób, że nie tylko „mały Kirgistan” ma problemy z tą kwestią – wielkie mocarstwo, jakim jest Rosja, również nie może sobie z tym poradzić. Prezydent Akaev odnosił się do

⁴⁰¹ Z. Muratalieva, *Rossia i Kitai...*, s.64-65.

przeszłości ZSRR: *spory między Chinami a Związkiem Radzieckim, dotyczące kwestii granicznych, nie tylko pojawiały się przy stole negocjacyjnym, ale przeradzały się w starcia militarne (Ak/47/02)*. Miał tu na myśli incydenty graniczne nad rzeką Ussuri z 1969 roku, kiedy to spór o małą wyspę Damanskij (o powierzchni 0,74 km²) przerodził się w otwarty konflikt militarny, w czasie którego użyto artylerii, a po obu stronach zginęło kilkuset żołnierzy. Askar Akaev odniósł się również do współczesnych kwestii granicznych obu państw oraz do pokojowego sposobu ich rozwiązywania: *w szczególności sporne terytoria pozostają do dziś na granicy rosyjsko-chińskiej. Te kwestie między Moskwą a Pekinem są rozwiązywane w drodze negocjacji (Ak/52/02/2)*.

Można zaryzykować stwierdzenie, że na początku polityka Chin w regionie była traktowana jako swoista ciekawostka, dodatek do post-zimnowojennej rywalizacji między USA i Rosją – w końcu to intensyfikacja obecności amerykańskiej w Azji Centralnej była zapalnikiem nowej rywalizacji i jej symbolem. Wydaje się jednak, że najważniejsza jej odłona to rywalizacja właśnie między Rosją a Chinami. Jednak najbardziej interesującym aspektem tej rywalizacji jest to, że nikt tak naprawdę nie chce jej wygrać, ponieważ – jak stwierdzają Marlene Laruelle i Sebastien Peyrouse – Azja Centralna „jest zbyt krucha pod względem gospodarczym i zbyt narażona na niestabilne otoczenie regionalne, aby mocarstwa zewnętrzne mogły ryzykować wejście w konflikt między sobą w celu uzyskania nad nią jednolitej kontroli”⁴⁰². Autorzy Ci podkreślają, że patrząc realistycznie na stosunki międzynarodowe w regionie, zamiast o „Wielkiej Grze” powinno się mówić o wielu „małych gierkach”, które są „modułowe, ewoluujące, negocjowalne, komplementarne i niewykluczające się wzajemnie”⁴⁰³.

Co ciekawe, w kirgistańskim dyskursie brak jest odniesień do ewentualnej rywalizacji między Stanami Zjednoczonymi a Chinami. Ariel Cohen, analityk The Heritage Foundation, stwierdził że głównym polem konfrontacji między tymi mocarstwami nie będzie Azja Centralna, ale Wschodnia – wymienił tu przede wszystkim kwestie Tajwanu⁴⁰⁴. Wydaje się, że jest to trafna obserwacja i ma ona swoje odzwierciedlenie w braku tego tematu w samym Kirgistanie.

⁴⁰² M. Laruelle, S. Peyrouse, *Globalizing Central...*, s. 6.

⁴⁰³ Tamże, s. 7.

⁴⁰⁴ A. Koen (Cohen), *«Bol'sie igry» v Srednej Azii w: Novaâ bol'shaâ...*, s. 103.

4. Wielowektorowość w polityce zagranicznej

Kirgistańscy badacze i politycy wypracowali swoją metodę przedstawiania i definiowania sytuacji, w której znalazła się ich ojczyzna. W obliczu otwarcia się nowych możliwości po 1991 roku politycy kirgistańscy głównego nurtu właściwie od początku opowiadali się za wielowektorowością w polityce zagranicznej. Wielowektorowość była przez nich rozumiana jako utrzymanie dotychczasowych relacji z Rosją przy jednoczesnej aktywizacji i pogłębianiu stosunków z innymi państwami i podmiotami, również przez szukanie nowych płaszczyzn współpracy i realizacji swoich strategicznych interesów. Tak Askar Akaev mówił w 2002 roku: *obecna kombinacja rosyjskich, chińskich i amerykańskich wektorów w naszej polityce międzynarodowej pozwoli nam stworzyć potężny fundament polityki zagranicznej dla naszego kraju i umocnić jego pozycję w zmieniającym się świecie* (Ak / 47/02). Kirgistańscy naukowcy zgodnie definiowali politykę zagraniczną swojego państwa jako wielowektorową. Nur Omarov oceniał, że wielowektorowa dyplomacja stała się w latach dziewięćdziesiątych XX wieku podstawą rozwoju polityki zagranicznej państw Azji Centralnej, ponieważ właśnie takie podejście najlepiej odpowiadało ich interesom narodowym⁴⁰⁵. Autor ten stał na stanowisku, że Kirgistan starał się prowadzić „zbalansowaną, wielowektorową politykę zagraniczną”⁴⁰⁶. W swoim podręczniku akademickim podkreślał, że mimo istnienia różnic w stanowiskach „wiodących państw świata” (USA, Rosja i Chiny) w kwestiach porządku międzynarodowego, „wielowektorowa dyplomacja Kirgistanu przewyższa te różnice i pozwala na utrzymywanie wzajemnych relacji z każdym z nich”⁴⁰⁷. Autorzy Murat Suûnbaev oraz Dosmir Uzbekov stwierdzili, że wszystkie państwa regionu „prowadzą wielowektorową politykę zorientowaną na współpracę z jak największą liczbą zewnętrznych partnerów”, i podkreślali, że „w różnych sferach (gospodarka, polityka, bezpieczeństwo) współpracują z różnymi kluczowymi partnerami”⁴⁰⁸. Ivan Volkov posługiwał się innym terminem – jak się wydaje, bardziej pragmatycznym. Twierdził on, że Kirgistan jako państwo nie posiadające wystarczającego potencjału politycznego, ekonomicznego i militarnego, aby samodzielnie ustalać zasady, które będą zgodne z jego interesami wewnętrznymi, zmuszony był wybrać politykę „manewrowania” (czy też „lawirowania”) między interesami mocarstw i silnych

⁴⁰⁵ N.M. Omarov, *Vnešnáâ politika...*, s. 28.

⁴⁰⁶ Tamże, s. 33.

⁴⁰⁷ N.M. Omarov, *Sovremennye meždunarodnye...*, s. 209–210.

⁴⁰⁸ M.N. Suûnbaev, D.S. Uzbekov, *Geopolitičeskiě osobennosti...*, s. 221–222.

organizacji międzynarodowych⁴⁰⁹. Aleksandr Knâzev pisał natomiast, że w obliczu geopolitycznego chaosu lat dziewięćdziesiątych XX wieku orientacja wielowektorowa i zapewnienie balansu w kontaktach z USA, Rosją i Chinami było jedynym wyjściem dla Kirgistanu, który na tym sporo zyskał⁴¹⁰. Jednocześnie autor ten nie przeceniał inicjatywy państw centralnoazjatyckich i określał ich pozycję jako bierną – stwierdził, że polityka zagraniczna pięciu republik miała charakter odpowiedzi na inicjatywy zewnętrzne, a „wzajemność miała miejsce w stosunkach z tym, kto okazywał zainteresowanie”⁴¹¹.

Właśnie jako wielowektorowa była przedstawiana polityka zagraniczna Republiki przez samych polityków – *nie ma bardziej rozsądnej i racjonalnej polityki zagranicznej dla Republiki Kirgiskiej niż realizacja zrównoważonej wielowektorowej dyplomacji* (Aj/126/03) – jak mówił minister spraw zagranicznych RK w 2003 roku. Kurmanbek Bakiev twierdził, że *w polityce zagranicznej kierujemy się zasadą wielowektorowości* (B/K/6), natomiast Almazbek Atambaev w odpowiedzi na zarzuty dotyczące zbyt dużego oparcia się na Rosji w polityce zagranicznej odpowiadał: *w rzeczywistości mamy politykę wielowektorową, którą kontynuujemy po cichu, (...) stała się bardziej zrównoważona w interesie Kirgistanu* (At/130/14). Wydaje się, że założenia wielowektorowości pokrywają się z postrzeganiem Kirgistanu jako *mostu między Wschodem i Zachodem* – jest to jeden z obrazów (czy też autoportretów), jakie są konstruowane w kirgistańskim dyskursie. Postrzeganie siebie jako punkt tranzytu między różnymi cywilizacjami i centrami polityczno-gospodarczymi narzuca wręcz ideę o wykorzystaniu każdego z połączeń. Fundamentem takiego definiowania polityki zagranicznej Republiki Kirgiskiej mógł być dokument „Dyplomacja Jedwabnego Szlaku” autorstwa Askara Akaeva. Doktryna ta, opublikowana w 1998 roku, zakładała intensyfikację kontaktów dyplomatycznych, gospodarczych i kulturalnych między Azją (przede wszystkim Chinami) i Europą właśnie poprzez Azję Centralną – z centralnym miejscem Republiki Kirgiskiej jako łącznika. Należy przywołać również opinię zachodnich badaczy – Marlene Laruelle i Sebastien Peyrouse twierdzili, że Kirgistan – oraz w mniejszym stopniu Tadżykistan – „są w stanie grać na przeciwieństwach między głównymi mocarstwami z dość dużym powodzeniem, ale nie mają żadnej ustalonej wielowektorowej polityki, o której można

⁴⁰⁹ I. V. Volkov, *Osnovnye problemy...*, s. 113.

⁴¹⁰ A. Knâzev, *Vektory i paradigmy...*, s. 113.

⁴¹¹ Tamże, s. 114.

by mówić. Są w stanie rozgrywać jedno mocarstwo przeciwko drugiemu, podczas gdy Kazachstan rozgrywa między wszystkimi mocarstwami jednocześnie"⁴¹². Jak widać politycy i badacze zgadzają się co do faktu prowadzenia takiej polityki, ale różnią się w ocenach jej metod i skuteczności.

⁴¹² M. Laruelle, S. Peyrouse, *Globalizing Central...*, s. 7.

Zakończenie

Celem naukowym niniejszego badania była weryfikacja hipotezy: „elity polityczne i symboliczne Kirgistanu odbierają swoje państwo jako biernego uczestnika stosunków międzynarodowych, a rywalizacja geopolityczna w Azji Centralnej nie miała w odbiorze elit wpływu na efektywną realizację założeń wielowektorowości w polityce zagranicznej tego państwa”. Na podstawie rekonstrukcji tworzonych w dyskursie obrazów mocarstw oraz ich interakcji należy stwierdzić, że pierwsza część hipotezy została zweryfikowana częściowo pozytywnie – elity symboliczne – czyli naukowcy i eksperci – faktycznie postrzegają swoją ojczyznę jako biernego uczestnika stosunków międzynarodowych, natomiast elity polityczne – osoby zajmujące najważniejsze z punktu widzenia polityki zagranicznej stanowiska w badanym okresie – przedstawiają Kirgistan jako równorzędnego partnera, który aktywnie uczestniczy w polityce międzynarodowej. Druga część hipotezy została pozytywnie zweryfikowana – rywalizacja geopolityczna między największymi mocarstwami nie miała w odbiorze elit wpływu na realizację wielowektorowej polityki zagranicznej. Kirgistańskie elity od początku istnienia niepodległego państwa właśnie w ten wielowektorowy sposób ustalały najlepszy dla Republiki model polityki zagranicznej, natomiast intensyfikacja po 2001 roku procesów, które można definiować jako rywalizacja międzynarodowa, spowodowały że łatwiej można było realizować to podejście (wszystkie zaangażowane mocarstwa z chęcią nawiązywały kontakty z państwami Azji Centralnej, w tym i z Kirgistanem, w celu realizacji swoich interesów). Nie spowodowało to jednak, że Republika mogła w znaczący sposób zmienić priorytety swojej polityki zagranicznej. Wynika to z faktu, że społeczeństwo kirgistańskie, jak i jego elita, funkcjonują w ramach określonych warunków i ograniczeń, o charakterze zewnętrznym jak i wewnętrznym. Dzięki przeprowadzonej analizie można było zrekonstruować te elementy o charakterze wewnętrznym, które bezpośrednio łączą się z prowadzoną przez to państwo polityką zagraniczną, czyli postrzeganie regionalnej rzeczywistości międzynarodowej oraz najważniejszych zaangażowanych w nią podmiotów. Stało się to możliwe dzięki odpowiedziom na zadane we wstępie pytania badawcze, które zostaną teraz zanalizowane.

W odpowiedzi na pytanie: jak przedstawia się w kirgistańskim dyskursie polityki trzy główne mocarstwa: Chiny, Rosję i Stany Zjednoczone? – po

przeprowadzeniu analizy zgromadzonego materiału ustalono, że kirgistańscy politycy tworzą w dyskursie ich rozbudowane obrazy. Najważniejszym obrazem Federacji Rosyjskiej jest postrzeganie jej jako **strategicznego partnera**. Przymiotnik „strategiczny” określa nastawienie w stosunku do Federacji Rosyjskiej – relacja między tymi państwami uznawana jest za niezmienną i długotrwałą. Jednocześnie kirgistańscy politycy podkreślali nie tylko strategiczny charakter tej relacji, ale również jej równorzędność – miała ona opierać się na zasadach „równości, wzajemnego zrozumienia oraz poszanowania interesów Rosji i Kirgistanu”. Próbowali budować obraz własnego państwa, które zgadza się z rosyjską polityką nie dlatego, że jest do tego zmuszane, ale ponieważ jest ona korzystna dla Republiki. Dlatego też Kirgistan miał aktywnie uczestniczyć w rosyjskich inicjatywach i być wiarygodnym partnerem – co miało odróżniać go od innych państw obszaru poradzieckiego. Dzięki temu Republika miała być traktowana wyjątkowo przez stronę rosyjską.

Kolejni prezydenci podkreślali te wyjątkowe więzy, które miały również silny fundament kulturowy, którego głównym elementem jest postrzeganie języka rosyjskiego jako tego elementu, który pozwolił na kontakty ze światem „zewnętrznym”. W tym miejscu należy stwierdzić, że w dyskursie prezydenci opisywali Kirgistan jako państwo „zamknięte” – bez dostępu do morza i głównych szlaków komunikacyjnych (co utrudniało handel, dlatego idea Nowego Jedwabnego Szlaku wywarła tak duże wrażenie na elitach Kirgistanu), leżące gdzieś na poboczu – dosłownie i przenośni. Dlatego Rosja – dzięki której znajomość języka rosyjskiego stała się dostępna w Kirgistanie – traktowana jest jako „**okno na świat**”, ten podmiot, dzięki któremu Kirgizi mogli mieć kontakt ze światową polityką i kulturą, oraz mogli sami zmanifestować swoją obecność i pokazać swoją kulturę i historię. Język rosyjski jest nadal dla Kirgistańczyków głównym językiem w komunikacji międzynarodowej, otwierającym możliwość edukacji i pracy za granicą, co dodatkowo wzmacnia ten pozytywny obraz.

Kolejnym analizowanym państwem są **Stany Zjednoczone Ameryki** – jako mocarstwo, którego aktywniejsza polityka w Azji Centralnej otworzyła nowy etap w stosunkach międzynarodowych w regionie oraz wyznaczyła początek ram czasowych niniejszego badania. Pierwszy obraz USA, jaki pojawia się w dyskursie w badanym okresie i którego głównym twórcą jest Askar Akaev, jest przedstawieniem tego państwa jako **ofiary terroryzmu**. Autentyczne współczucie, związane z ogromem tragedii ataków z 11 września 2001 roku, zostało wzmocnione przez

własne doświadczenia z terroryzmem – w oficjalnym dyskursie władz, jak również zachodnich analityków, państwa Azji Centralnej pozostają pod stałym zagrożeniem działalnością organizacji terrorystycznych. Nawiązanie do kryzysów batkeńskich z 1999 i 2000 roku pozwoliło na wysnuć analogii między doświadczeniami obu narodów. Jednocześnie kirgistańskie elity zdały sobie sprawę – i mówiły o tym wprost – że Stany Zjednoczone nie pozostaną bierną ofiarą terroryzmu, ale rozpoczną działania odwetowe w Afganistanie – co pozwoli na rozpoczęcie nowego etapu w polityce zagranicznej państw Azji Centralnej. W analizowanych wypowiedziach widać świadomość tego przełomu i chęć jego wykorzystania do realizacji własnych celów i interesów. Dlatego też kirgistańscy politycy od razu wplatają do tego obrazu motyw pomocy USA i uczestnictwa w koalicji antyterrorystycznej, którą przedstawiają jako szeroką inicjatywę międzynarodową, wspieraną również przez Rosję – aby uniknąć wrażenia, że podejmowane są kroki, które mogą zagrozić pozycji Federacji.

Z dalszych wydarzeń wynika kolejny obraz USA – jako **(nie)proszonego gościa**, którego najważniejszym elementem jest dyskurs o **bazie Manas**, gdzie stacjonowały wojska koalicji międzynarodowej. Baza ta zmieniła się z **wielkiej szansy** na **wielkie przekleństwo** dla kirgistańskich władz. Jest to bardzo interesujący, ewoluujący obraz – na początku politycy przedstawiają pojawienie się amerykańskich (i koalicyjnych) wojsk na terytorium Republiki jako sposób na wsparcie słusznej inicjatywy, jaką jest walka z terroryzmem. Zapraszając zachodnie siły na swoją ziemię, Kirgistan mógł zwrócić na siebie uwagę mocarstw i najważniejszych organizacji międzynarodowych, co wreszcie mogło przynieść wymierne skutki. Jednak rzeczywiste funkcjonowanie bazy pozostawiało wiele do życzenia – politycy zwracali coraz większą uwagę na problemy, jakie z tego wynikały, a prezydent Bakiev stwierdzał nawet, że funkcjonujące ustalenia godzą w suwerenność Republiki. Istnieją również dowody, że działanie bazy Manas miało korupcyjny wpływ na życie publiczne Kirgistanu. Podejmowane przez polityków problemy, opisane w odpowiednim rozdziale, były jednym z czynników, które wpłynęły na coraz bardziej negatywne postrzeganie bazy Manas – stała się uciążliwym problemem i wręcz przekleństwem. Pomimo zgody strony amerykańskiej na zwiększenie czynszu i inne gratyfikacje finansowe, kirgistańscy politycy oraz częściej podkreślali potrzebę zakończenia współpracy z Amerykanami, co dokonało się pod koniec 2014 roku i stało się wyznacznikiem końca ram czasowych przeprowadzonego badania.

To negatywne postrzeganie amerykańskiej obecności łączyło się z obrazem USA **jako destabilizatora** – państwa, które bez skrupułów ingeruje w sprawy wewnętrzne Republiki. Prezydent Akaev, na fali pozytywnego postrzegania interwencji w Afganistanie, próbował łagodzić przekaz, ale jego następcy mówili wprost, że przedstawiciele amerykańskiego rządu próbują ręcznie sterować sytuacją wewnętrzną – szczególnie w obliczu niepokoju społecznych, które przerodziły się w rewolucje z lat 2005 oraz 2010. Jednocześnie podkreślano było, że opinie państw zachodnich (szczególnie USA) dotyczące standardów demokracji i praw człowieka są dla państw Azji Centralnej krzywdzące, obłudne oraz nastawione na destabilizację sytuacji w państwie, a nie jego wsparcie.

Kolejnym analizowanym państwem była Chińska Republika Ludowa. Dyskurs o niej był niezwykle rozbudowany, choć nie tak emocjonalny jak w przypadku Rosji. Wydaje się, że najbardziej konkretnym obrazem jest przedstawianie Chin **jako (nie)bezpieczeństwa**, wynikającego z problemów z ustaleniem przebiegu granicy między ChRL a Kirgistanem. Ponieważ była to niezwykle ważna sprawa dla całego społeczeństwa, proces negocjacyjny był skrupulatnie referowany przez polityków, którzy starali się pokazać go jako swój sukces. Dlatego też ostateczny przebieg granicy był przedstawiany jako „**wywalczony**” w czasie procesu negocjacyjnego, co miało nastąpić również dzięki przychylności chińskich przywódców. W wyniku przedstawionych wyników negocjacji doszło do konfrontacji z opozycją i tzw. wydarzeń aksyjnych z 2002 roku, w których siły porządkowe zaczęły strzelać do protestujących obywateli. Dlatego ten obraz łączy to, co zewnętrzne – dyskurs dotyczący sąsiedniego państwa, z tym co wewnętrzne – z ówczesną sytuacją polityczną.

W dyskursie dotyczącym Chin w czysto międzynarodowym aspekcie stworzony był obraz, w którym państwo to było przedstawiane jako **rosnąca siła i mocarstwo**. Kirgistańscy politycy zdawali sobie sprawę na początku XXI wieku z ogromnego potencjału chińskiego państwa, które wtedy zaczynało coraz śmielej przekuwać swój wewnętrzny sukces gospodarczy na pozycję międzynarodową, która będzie odzwierciedlała siłę tego państwa. Dlatego w dyskursie pojawiają się wypowiedzi, w których zwracają uwagę na potencjał ChRL i możliwość wpływu tego państwa nie tylko na Azję Centralną, ale na cały świat. Twierdzili, że ten sukces został osiągnięty przez pracowitość narodu chińskiego oraz dobre zarządzanie – takie komunikaty były skierowane do odbiorcy wewnętrznego, ponieważ w ich opinii

były to te elementy, których brakowało w Kirgistanie. Jednocześnie siła Chin była pokazywana jako ten element, który może pomóc Republice w osiągnięciu jej własnych celów, lecz aby je zrealizować trzeba nawiązać dobre stosunki – i w tym miejscu pojawiają się **obrazy współczesnej przyjaźni**, przede wszystkim obraz Chin jako **partnera politycznego**. Prezydenci przedstawiali relacje z ChRL jako równorzędne, serdeczne i przyjacielskie, podkreślali również że posiadanie „wielkiego sąsiada” nie jest zagrożeniem, które może przytłoczyć Republikę, ale przy odpowiednim ukierunkowaniu współpracy i nadaniu jej priorytetu – ogromną szansą na rozwój, dobrobyt i stabilność. W analizowanym okresie widać jednak pewne napięcie – potencjał dobrosąsiedzkiej współpracy jest ogromny, ale wciąż niewykorzystany. Kolejni politycy dopatrywali się niedociągnięć poprzedników i proponowali swoje rozwiązania. Kirgistańskie elity starały się stworzyć familiarny obraz dobrych Chin, pomimo że w odbiorze społecznym państwo to postrzegane jest ambiwalentnie – jako obce kulturowo i politycznie.

Budowanie obrazu Chin jako **partnera gospodarczego** w badanym okresie zaczyna się od podkreślenia, że potencjał takiej współpracy nie jest wykorzystany – pomimo tego, że Chiny są światowym „gigantem” gospodarczym, to zajmują one dalsze miejsca wśród partnerów handlowych Kirgistanu. Problemem była też struktura wzajemnej wymiany handlowej, która opierała się na tzw. „dobrach bazarowych”, co znacznie odbiegało od wyobrażeń o nowoczesnej gospodarce. Dlatego politycy naciskali na rozszerzenie zakresu współpracy i przeniesienie środka ciężkości na wspólne projekty inwestycyjne i infrastrukturalne, co pomogłoby w dokonaniu skoku technologicznego w Republice.

Wszyscy prezydenci zgodnie tworzyli pozytywny obraz Chin, przedstawiali go jako dobrego sąsiada z którym relacje opierają się na szacunku i równorzędności – co przy tak dużej dysproporcji potencjałów był obrazem tworzonym na potrzeby odbiorcy wewnętrznego. Społeczeństwo Kirgistanu, które obawiało się chińskiej dominacji, było przez polityków uspokajane.

Kolejnym pytaniem badawczym, postawionym na początku, było: czy inne państwa również przedstawia się jako mocarstwa – jeżeli tak, to w jaki sposób? W wyniku przeprowadzonej analizy stwierdzono, że państwem, które w dyskursie kirgistańskich polityków jest przedstawiane **jako mocarstwo**, jest Republika Turcji. Mocarstwowy charakter tego państwa przedstawiany był jako oparty na sukcesie gospodarczym i politycznym, dobrych rządach i stabilności. Politycy podkreślali, że

Turcja zajmuje „godne miejsce w społeczności światowej”, zatem jej mocarstwowy charakter miał być uznawany i podzielany na całym świecie.

Jednoznacznie pozytywny obraz Turcji w Kirgistanie opiera się na postrzeganiu tego państwa jako **przyjaciela i brata**. Jest to wyjątkowy obraz, bo oprócz podkreślania przyjacielskich relacji (co jest motywem powtarzającym się w dyskursach o pozostałych mocarstwach), wskazywano również na braterstwo obu państw, wynikające przede wszystkim ze wspólnoty etnicznej. Turcja, jako bratnie państwo połączone z Kirgistanem realnie postrzeganymi więzami krwi, zawsze stawało na wysokości zadania i nigdy nie zawiodło swoich kirgiskich braci. Jednocześnie – w opozycji do Rosji – Turcja miała nigdy nie narzucać swojego punktu widzenia i nie wywierać presji na młode państwo. Dzięki tym elementom ten obraz Turcji przepelniony jest wdzięcznością i szacunkiem.

Turcja jest również postrzegana jako **lider wspólnoty turkijskiej**. Ta wspólnota, w skład której wchodzi Azerbejdżan, Kazachstan, Kirgistan, Turcja, Turkmenistan i Uzbekistan, oparta jest na pochodzeniu etnicznym oraz powiązaniach kulturowych (wszystkie narody tytularne państw wchodzących w jej skład posługują się językami turkijskimi i są państwami, gdzie religią dominującą jest islam). Po przeanalizowaniu materiału badawczego należy podkreślić, że wspólnota ta traktowana jest w Kirgistanie niezwykle poważnie i z pełną estymą. Widać, że przez lata objęte badaniem współpraca w jej ramach była przedstawiana jako poważniejsza i bardziej zinstytucjonalizowana. Politycy z chęcią się do niej odwoływali, jednocześnie tworząc obraz Turcji jako jej naturalnego lidera.

Ostatnim obrazem Turcji, jaki został zrekonstruowany, jest obraz tego państwa jako **symbolu sukcesu gospodarczego**. W wielu przemówieniach, dotyczących nie tylko Turcji, przewija się motyw stagnacji gospodarczej w samym Kirgistanie i szukania sposobu na jej przezwycięzenie. Z jednej strony politycy zdawali sobie sprawę z obiektywnych czynników takiego stanu rzeczy, na które nie mają wpływu (położenie geograficzne Republiki, zasoby naturalne występujące na jej terytorium, światowa sytuacja gospodarcza – np. kryzys finansowy z lat 2007–2009), z drugiej jednak – poszukiwali remedium na te elementy, które były zależne od Kirgistańczyków, a których przyczyna miała naturę strukturalną i kulturową; poszukiwali rozwiązań, na których mogliby się wzorować. Jednym z nich była Turcja, traktowana jako wzór przedsiębiorczości. Działalność tureckich firm w Kirgistanie była odbierana pozytywnie i takie też miała efekty, dlatego politycy starali się

zintensyfikować współpracę na tej płaszczyźnie. Doświadczenie i sukcesy Turcji powodowały, że była ona wzorem do naśladowania.

Ciekawym motywem, który przewija się w dyskursach dotyczących Chin i Turcji, jest to że są one przedstawiane jako mocarstwa, które rzucają wyzwanie Zachodowi i światowej hierarchii. Zdaje się, że kirgistańscy politycy, definiując swoją pozycję jako peryferyjną, kibicują tym podmiotom – swoistym „czempionom świata rozwijającego się” – które próbują wyrwać się spod jarzma skostniałej struktury, w której Zachód jest przedstawiany jako lepszy na każdej płaszczyźnie działalności państwa, jak również pozycjonujący się jako stojący na wyższej pozycji moralnej – jest to na pewno interesujący sposób przedstawiania hierarchii międzynarodowej i sygnalizowanie potrzeby jej zmiany.

Kolejne pytania badawcze brzmiały: jak przedstawia się rywalizację między różnymi aktorami międzynarodowymi w regionie centralnoazjatyckim? Czy interakcje między tymi mocarstwami w Azji Centralnej i w samym Kirgistanie przedstawia się inaczej jako rywalizację? Należy podkreślić, że rywalizacja międzynarodowa w Azji Centralnej jest fenomenem o długiej historii – w XIX wieku carska Rosja oraz Imperium Brytyjskie rywalizowały o wpływy i zabezpieczenie swoich interesów na Środkowym Wschodzie. „Wielka Gra” – bo taką nazwę nadano tej rywalizacji – zainspirowała naukowców i dziennikarzy do zdefiniowania sytuacji międzynarodowej w Azji Centralnej po 2001 roku jako „Nowej Wielkiej Gry”. O ile dekada po upadku ZSRR miała być relatywnie spokojnym okresem w stosunkach międzynarodowych, w którym nowopowstałe państwa regionu – w tym i Kirgistan – budowały swoją pozycję i uczyły się funkcjonowania na zasadach suwerenności i równości, to po rozpoczęciu przez koalicję zachodnią interwencji w Afganistanie w 2001 roku, kiedy Stany Zjednoczone „fizycznie” pojawiły się w Azji Centralnej, na nowo miała wybuchnąć rywalizacja między zewnętrznymi podmiotami międzynarodowymi. Istnieją opinie, że Azja Centralna – razem z takimi państwami poradzieckimi jak Ukraina i Gruzja – zamiast wchodzić w erę post-zimnowojennej stabilności i współpracy, transformują się w obszary rywalizacji między mocarstwami⁴¹³. Rosja na nowo zainteresowała się wtedy regionem, chcąc odzyskać swoją pozycję, natomiast Chiny po zakończeniu procesu ustalenia i wyznaczenia granic z Kazachstanem, Kirgistanem i Tadżykistanem zaczęły powoli, ale skutecznie,

⁴¹³ Y.N. Zabortseva, *From the...*, s. 168.

włączać Azję Centralną w swoją strategię poszerzania strefy wpływów – choć robiły to w taki sposób, aby władze rosyjskie nie poczuły zagrożenia dla swoich interesów. „Nowa Wielka Gra” – pomimo nawiązania do swojej poprzedniczki – miała opierać się na zupełnie innych zasadach, ponieważ nie chodzi w niej o pełną dominację i przejęcie kontroli nad danym terytorium. Rozgrywa się ona za to na wielu płaszczyznach. Ta najbardziej klasyczna – militarna – jest wyjątkowa na skalę światową, ponieważ rywalizacja w tej sferze nigdy nie zakładała bezpośredniego konfliktu zbrojnego. Stworzenie bazy koalicji antyterrorystycznej – jak to było przedstawiane w dyskursie kirgistańskich elit – odbyło się za przyzwoleniem Rosji i Chin, oraz miało nie naruszać zobowiązań sojuszniczych Kirgistanu (co dobitnie podkreślał prezydent Akaev). Przez prawie 14 lat Republika Kirgiska była jedynym państwem, na którego terytorium funkcjonowały amerykańskie i rosyjskie wojska – a ich bazy (Manas pod Biszkekem oraz Kant) dzieliło zaledwie 50 km. Na pierwszy plan w tej współczesnej rywalizacji wyszły inne jej płaszczyzny – polityczna (w szczególności dotycząca integracji międzynarodowej), gospodarcza (również dotycząca infrastruktury krytycznej) czy kulturowa (w tym edukacyjna). Jednocześnie – co najbardziej wyróżnia „Nową Wielką Grę” – nie jest to gra o sumie zerowej i nie zakłada ona pełnego współzawodnictwa. Państwa, które w niej uczestniczą, mogą rywalizować na jednej z płaszczyzn, ale współpracować na innej – ciekawym przykładem jest tutaj kooperacja Chin i Rosji w ramach SzOW. Ramy „Nowej Wielkiej Gry” mogą być przydatne w badaniu rzeczywistości międzynarodowej w Azji Centralnej, ale z biegiem czasu były wykorzystywane do wytłumaczenia wszelkich aspektów życia politycznego w regionie, również tych o charakterze wewnętrznym. Wtłoczyło to państwa Azji Centralnej w dyskursywny obraz regionu niestabilnego, „pola gry”, gdzie kolejni „gracze” realizują swoje rozgrywki. Powoduje to, że państwa centralnoazjatyckie przedstawiane są jako bierne, a politycy z zainteresowanych mocarstw nie traktują ich podmiotowo. To z kolei skutkuje tym, że społeczeństwa państw regionu pozostają nieufne w stosunku do działań i zaangażowania mocarstw. Nur Omarov – kirgiski politolog – stwierdził, że należy mówić o „Cudzej Wielkiej Grze” – rozgrywanej ponad głowami samych zainteresowanych.

Odpowiedzią na takie opinie był przeciwstawny dyskurs – kirgistańscy politycy tworzyli obraz, w którym podkreślali kooperację a nie rywalizację między głównymi mocarstwami. Analiza ich przemówień pozwala stwierdzić, że byli oni świadomi zainteresowania i krzyżowania się interesów Rosji, Stanów Zjednoczonych oraz Chin

w regionie, jednak odrzucali oni definiowanie ich relacji jako rywalizacji, z Kirgistanem jako „polem” ich gry.

Pierwszym – w analizowanym okresie – czynnikiem który miał rozniecić rywalizację była kwestia obecności amerykańskich wojsk w bazie Manas. Prezydent Akaev kładł nacisk na międzynarodowy charakter kontyngentu, oraz na fakt, że koalicja antyterrorystyczna, która rozpoczęła interwencję w Afganistanie, miała szerokie międzynarodowe poparcie, z Rosją włącznie. Były to komunikaty skierowane do odbiorcy wewnętrznego – aby uspokoić nastroje społeczne. Kirgistan był w tym dyskursie przedstawiany jako państwo, które z jednej strony suwerennie decyduje o swoim udziale w międzynarodowym wysiłku na rzecz walki z terroryzmem, z drugiej jednak – nie wychodzi przed szereg i nie staje do konfrontacji ze swoim dotychczasowym głównym sojusznikiem – Rosją. W wypowiedziach politycy często odrzucali opinie o możliwej konfrontacji między USA a Rosją w samym Kirgistanie, co traktowali jako próby skłócenia obu mocarstw, podkreślając że to właśnie kooperacja między nimi może przynieść pozytywne efekty i dla Republiki Kirgiskiej, i dla obu zainteresowanych. Cele, które mocarstwa miały realizować przy pomocy Kirgistanu były przedstawiane jako zbieżne z celami samej Republiki – dlatego jej udział nie był zagrożeniem, ale szansą. Jednocześnie bardzo szybko – bo już na przełomie 2002 i 2003 roku – w dyskurs o mocarstwach zaczęły być wplatane Chiny. Zdaje się, że miało to dwa cele: po pierwsze – aby odrzucić dyskurs o binarnej wrogości rodem z okresu zimnej wojny, a po drugie – aby pokazać kirgistańskiemu społeczeństwu, że istnieje jeszcze trzecia opcja, wektor polityki zagranicznej nieobarczony ryzykiem. Po zainaugurowaniu działalności Szanghajskiej Organizacji Współpracy i w późniejszym okresie, który charakteryzował się już aktywniejszym zaangażowaniem Chin w Azji Centralnej, to właśnie relacje między Chinami i Rosją w kontekście regionu miały stać się główną osią dynamiki stosunków międzynarodowych w regionie. Ta ewolucja „Nowej Wielkiej Gry” spotkała się z taką samą reakcją kirgistańskich elit – politycy znowu podkreślali aspekt współpracy Rosji i ChRL oraz tego, jakie szanse i korzyści z zaangażowania tych światowych potęg mogą pojawić się dla Kirgistanu.

W analizowanym materiale, czyli w dyskursie polityków, odpowiedzią na istniejący kształt stosunków międzynarodowych w regionie była wielowektorowa polityka zagraniczna, która była przez nich definiowana jako utrzymanie dotychczasowych (pozytywnych i strategicznych w ich rozumieniu) relacji z Rosją

przy jednoczesnej aktywizacji i pogłębianiu stosunków z innymi państwami i podmiotami, również przez szukanie nowych płaszczyzn współpracy i realizacji swoich strategicznych interesów. Politycy, jak i badacze z Kirgistanu, zgodnie twierdzą, że państwo to (jak i pozostałe państwa regionu) realizują taki typ polityki zagranicznej. Co prawda, politycy stoją na stanowisku, że taka wielowektorowa polityka zagraniczna służy umocnieniu Kirgistanu, natomiast tamtejsi badacze nauk o polityce i stosunków międzynarodowych bardziej zwracają uwagę na to, że Republika Kirgiska jest państwem, które nie posiada wystarczającego potencjału, aby samodzielnie ustalać zasady współpracy z podmiotami zewnętrznymi, które będą zgodne z jego interesami, zmuszone jest zatem wybrać politykę „manewrowania” (czy też „lawirowania”) między interesami mocarstw i silnych organizacji międzynarodowych. Abstrahując od przyczyn wyboru takiego podejścia i jego ostatecznej oceny, kirgistańscy politycy w całym badanym okresie są zgodni, że jest ono stałym fundamentem polityki zagranicznej Kirgistanu.

Kolejne pytanie badawcze dotyczyło tego, jak przedstawiana jest pozycja Kirgistanu w relacjach z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych w dyskursie wewnętrznym. W analizowanym materiale badawczym pozycja ta jest przedstawiana w sposób paradoksalny. Z jednej strony politycy podkreślają słabość swojego państwa – małego, górzystego, śródlądowego, odciętego od głównych szlaków komunikacyjnych, w którym brakuje zasobów atrakcyjnych z punktu widzenia współczesnej polityki i gospodarki. Z drugiej jednak strony – i jest to stały obraz tworzony przez wszystkich polityków – starają się przedstawiać relacje z innymi państwami jako równorzędne. Ważną dla nich cechą podejścia mocarstw jest poszanowanie suwerenności i niezależności Kirgistanu, oraz partnerski charakter, a ma on wynikać ze wzajemnego szacunku. Kirgizi mają cieszyć się estymą, ponieważ mogą pochwalić się historią sięgającą tysiące lat wstecz (co ma być oparte na dowodach historycznych), a że Kirgistan jest emanacją ich organizacji politycznej – zatem mimo swojej faktycznej, krótkiej historii i uzyskania niepodległości w 1991 roku – to domyślnie jego pozycja międzynarodowa wynika z tego bogatego kapitału kulturowego, i dlatego może występować jako równorzędny podmiot z największymi mocarstwami.

Ciekawym motywem, który z tego wynika, jest pojawiający się w analizowanym materiale ogromny nacisk na historyczne nawiązania – dla kirgistańskich polityków niezwykle ważna jest bogata historia i kultywowanie pamięci

o niej – są to elementy będące powodem do okazywania szacunku. Nawiązania do przeszłości, wzajemne relacje sięgające zamierzchłych czasów, czy też pamięć o dorobku minionych generacji budują uznanie i są punktem wyjścia dla współczesnych stosunków. **Historyczna więź z Rosją** ma być fundamentem współczesnego, strategicznego partnerstwa. Kontakty między Kirgizami a Rosją, które mają sięgać XVIII wieku, miały doprowadzić ich do głębokiego przekonania, że potrzebują silnej przyjaźni z tym państwem. Kirgistańscy politycy budowali obraz, w którym wejście plemion kirgiskich w orbitę wpływów Imperium Rosyjskiego było pragmatycznym wyborem samych Kirgizów, którzy w ten sposób mogli zachować niezależność w relacjach z centralnoazjatyckimi organizmami politycznymi. Nawet wobec późniejszej historii miał to być dobry wybór – jak podkreśliła prezydent Otunbaeva, wydarzenia XX wieku potwierdziły słuszność wyboru Kirgizów, którzy postawili na Rosjan. Długa historia kontaktów miała przyczynić się do nawiązania trwałych relacji kulturowych, które stały się podstawą nie tylko silnej przyjaźni, ale nawet „pokrewieństwa dusz” obu narodów. Jednocześnie z obrazem historycznych relacji z Rosją nierozzerwalnie łączą się obrazy poprzednika Federacji, czyli ZSRR. Związek Radziecki, jako projekt (czy nawet eksperyment) polityczny, gospodarczy i kulturowy, odcisnął bardzo głębokie piętno na dzisiejszym Kirgistanie. Jest on postrzegany jako ten podmiot, który **dał Kirgizom ojczyznę** w jej współczesnym rozumieniu – bez kolejnych kształtów kirgiskiej organizacji politycznej w ramach ZSRR nie byłoby dzisiejszego Kirgistanu w jego współczesnych granicach. Jest również tym podmiotem, który był **katalizatorem rozwoju społecznego** – w opinii kirgistańskich elit bez niego ziemie zamieszkałe przez Kirgizów nie doświadczyłyby takiego skoku rozwojowego w gospodarce, infrastrukturze czy kulturze. Procesy te miały również swoje negatywne strony, ale politycy koncentrowali się w swoich wypowiedziach na pozytywnych aspektach, umniejszając negatywne strony i broniąc dorobku ZSRR. Bardzo ważnym elementem pamięci historycznej w dzisiejszym Kirgistanie jest pamięć o **Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej i Pabiedzie**, czyli walce i zwycięstwie nad nazistowskimi Niemcami. Poprzez aktywne uczestnictwo Kirgizów w tych wydarzeniach, czy to na polu bitwy czy to w ramach bohaterskiej pracy na tyłach, są one traktowane z szacunkiem jako integralna część ich historii – byli oni częścią narodu radzieckiego, który odniósł ten sukces. Dzięki tym elementom wytworzony został obraz ZSRR jako **ojczyzny**, którą Kirgizi współtworzyli, budowali i której bronili.

W przypadku Chin w zanalizowanym materiale dokonano rekonstrukcji dwóch obrazów dotyczących historii. Pierwszym z nich jest obraz **Chin jako starożytnej cywilizacji**. W obrazie tym politycy podkreślali tysiącletnią historię i dorobek chińskiej kultury, która miała odcisnąć piętno na skalę światową. Chińskie tradycje i konwencje – niezmiennie i nadal kultywowane – budowały szacunek dla współczesnych Chin. Jednocześnie Kirgizi mogą poszczycić się **historycznymi więzami** z wielkim sąsiadem. Ze względu na fakt, że w dyskursie historia obu etnosów sięga tysiącleci, to i kontakty między nimi miały odbywać się od tak odległej, starożytnej wręcz przeszłości – tak zgodnie twierdzili prezydenci. Jednocześnie kontakty te miały mieć serdeczny i przyjacielski charakter, a Chińczycy mieli bezinteresownie pomagać Kirgizom w nieprzyjaznych okolicznościach. Ciekawym elementem dyskursu w tym obrazie jest kwestia podnoszona przez prezydenta Akaeva, a dotycząca wzmianek o Kirgizach w chińskich kronikach – Chiny były przedstawiane jako państwo, dzięki któremu współcześni Kirgizi zawdzięczają wiedzę o swojej historii, a to z kolei przekłada się na wysoki status w kontekście kapitału kulturowego. Równoległe – jako kontrpunkt – przedstawia się Azję Centralną jako bramę na Zachód dla Chin. Bez tego regionu nie mógłby powstać Jedwabny Szlak do Europy, czyli nie byłoby mowy o handlowej potędze Chin. Zatem Kirgistan nie był dłużnikiem Chin – wzajemne relacje miały być równorzędne, równie korzystne oraz – z perspektywy czasu – bezcenne i przyjazne. Wracając do **Jedwabnego Szlaku** – motyw ten stał się odrębnym obrazem, łączącym doniosłą przeszłość z obiecującą przyszłością. Wspomnienie o tętniących życiem drogach handlowych w ramach Jedwabnego Szlaku zostało wykorzystane w „Inicjatywie Pasa i Drogi”, czyli chińskim projekcie stworzenia połączeń handlowych z Europą. Jednym z elementów tego połączenia miała być Azja Centralna, przez którą przebiegać miały szlaki transportowe. Prezydenci przedstawiali tę ideę jako ogromną szansę dla Kirgistanu i odbudowę historycznej potęgi Szlaku.

W przypadku Stanów Zjednoczonych o wiele trudniej było zbudować obraz historycznych kontaktów, dlatego politycy przedstawiali USA jako **kolebkę i wzór demokracji**. Nawiązywali do amerykańskiej historii, procesu tworzenia się amerykańskiej demokracji i tego, jak Kirgistan może skorzystać z tych doświadczeń. Jednocześnie zwracanie uwagi na niedociągnięcia amerykańskiej drogi do demokracji pozwalało na usprawiedliwienie kirgistańskich uchybień w tym zakresie.

W dyskursie o Turcji historyczne nawiązania nie stanowią oddzielnego obrazu, ale łączą się z obrazem Turcji jako przyjaciela i brata oraz jako lidera wspólnoty turkijskiej. Pomimo geograficznej odległości prezydentom udało się odwołać do historycznych kontaktów – czy to do wspólnej walki o zdobycie twierdzy Iznik, czy do organizacji pomocy dla Turcji przez centralnoazjatyckie ludy turkijskie po I wojnie światowej. Odniesienia do wspólnej historii są jednak zbudowane i wzmocnione przez odwołania do poczucia wspólnoty etnicznej, czego nie znajdziemy w dyskursach dotyczących pozostałych analizowanych państw.

Wydaje się, że takie podejście – oparcie na historycznych więzach i wynikającym z tego szacunku, który jest wartością nadrzędną – może być potwierdzeniem poglądu dotyczącego peryferyjnego charakteru kirgistańskich elit. Tak jak zostało to podkreślone we wprowadzeniu, wobec niedostatku kapitału ekonomicznego (który jest domeną Zachodu) oraz kapitału politycznego (który jest podtypem kapitału społecznego, a który jest domeną np. Rosji) kirgistańscy politycy koncentrują się na kapitale kulturowym. Obrazy historycznych relacji opartych na wzajemnym szacunku są uważane za fundamentalny atut ich współczesnego statusu i kształtu – tak się dzieje w przypadku dyskursu o Chinach, Rosji i Turcji, natomiast w przypadku Stanów Zjednoczonych – przy braku takich historycznych relacji z oczywistych, obiektywnych względów – mimo to tworzone są nawiązania do przeszłości. Tomasz Zarycki – odnosząc się co prawda do Polski – stwierdza, że „kapitał kulturowy stanowi najważniejszy zasób kompensujący peryferyjny status kraju i jego deficyt kapitału ekonomicznego w stosunku do centrum przy jednoczesnej słabości zasobów kapitału politycznego”⁴¹⁴ – to stwierdzenie sprawdza się i w przypadku Kirgistanu.

W obrazach dotyczących wszystkich analizowanych państw przedstawiano je jako **darczyńców** – podmioty, które z chęcią niosą pomoc *ad hoc* w trudnych dla Kirgistanu momentach, jak również wspierają go długofalowo. Dla Republiki, która permanentnie boryka się z trudnościami finansowymi, każde wsparcie było warte podkreślenia – od wielkich pożyczek aż po przekazanie traktorów – prezydenci skrupulatnie referowali swoim obywatelom rodzaj pomocy oraz wyrażali wdzięczność partnerom międzynarodowym. Komunikaty te były głównie skierowane do odbiorcy wewnętrznego i miały pokazać skuteczność osób je wypowiadających. Różnice w tych

⁴¹⁴ T. Zarycki, *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 140.

obrazach dotyczyły szerszego kontekstu działalności danego mocarstwa – w przypadku USA podkreślano wsparcie dla liberalnych reform gospodarczych oraz demokratycznych; w przypadku Chin ważnym elementem były ogromne możliwości pomocy oraz rozwianie ewentualnych wątpliwości dotyczących jej ukrytego kosztu; Turcja miała pomagać w sposób całkowicie bezinteresowny; natomiast pomoc ze strony Federacji Rosyjskiej była kolejnym dowodem na przyjacielskie relacje i strategiczne partnerstwo.

Kolejnym obrazem, który przewija się przez dyskursy o trzech głównych mocarstwach, jest obraz **osobistych kontaktów** z politykami z tych państw – przede wszystkim zajmującymi wysokie stanowiska. Z jednej strony było to narzędzie do wzmacniania swojej pozycji wewnętrznej – pokazanie odbiorcom w samym Kirgistanie, że dany polityk posiada autorytet wśród światowych liderów. Jednocześnie ten aspekt w dyskursie jest o wiele głębszy w obrazie Rosji – kontakt z rosyjskimi politykami jest tylko częścią szerszego obrazu Rosji jako **osobistego doświadczenia**, na który składają się również wspomnienia prezydentów z okresu nauki i pracy w Rosyjskiej FSRR. W przypadku Stanów Zjednoczonych te osobiste kontakty i spotkania na najwyższym szczeblu też były podkreślane, ale jednocześnie niewystarczające amerykańskie zaangażowanie spowodowało, że kirgistańscy politycy czuli niedosyt i mogło to być odbierane jako brak szacunku. Osobiste kontakty z chińskimi politykami – w szczególności z kolejnymi przewodniczącymi tego państwa – nobilitowały kirgistańskich polityków, którzy poprzez te osobiste relacje mogli załatwiać w pozytywny dla Kirgistanu sposób konkretne problemy. Specyfika centralnoazjatyckiej kultury, szczególnie kwestia gościnności i wzajemnego szacunku, powoduje że jest to bardzo ważny – choć niedoceniany, zwłaszcza przez państwa zachodnie – aspekt relacji zewnętrznych podmiotów z państwami regionu.

Jak słusznie zauważa Krzysztof Kozłowski, w wyniku rewolucji z 2005 i 2010 roku „nastąpiła zmiana w systemie, a nie zmiana systemu politycznego” – przetasowania dotyczyły składu elity, a nie filozofii i kierunku prowadzonej polityki⁴¹⁵. Tak, jak pomimo zmian konstytucyjnych i przyjmowanych coraz to innych form organizacji instytucji politycznych istota systemu politycznego Kirgistanu nie ulega zmianie, tak i kolejne rewolucje, przewroty i zmiany na stanowisku Prezydenta

⁴¹⁵ K. Kozłowski, *Kolory rewolucji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 80–84.

Republiki oraz w jego administracji nie powodują zmiany w prowadzonej przez to państwo polityce zagranicznej. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że Kirgistan jest pod tym względem państwem niezwykle stabilnym i przewidywalnym⁴¹⁶. Podobnie stwierdza Michał Łubina, który podkreśla że „Biszkek konsekwentnie utrzymuje prorosyjski kurs, bez względu na zawirowania wewnętrzne i regionalne”⁴¹⁷. Autor ten stawia tezę, że Kirgistan na początku starał się równoważyć wpływy mocarstw, ale szczególnie po rewolucji z 2010 roku zarzucił takie ambicje. Na podstawie zanalizowanego materiału trudno jednak zgodzić się z jego stwierdzeniem, że kirgistańscy przywódcy „przy bezpiecznym patronie rosyjskim nie muszą tracić energii na politykę zagraniczną i mogą podążać bezpiecznym torem peryferyjnego rozwoju”⁴¹⁸. Wypowiedzi prezydentów i innych polityków wskazują, że chcieli oni aktywnie prowadzić politykę zagraniczną, ale zderzali się z uwarunkowaniami wykraczającymi poza ich możliwość działania – na przykład przedmiotowe traktowanie ze strony amerykańskich władz nie było zależne od ich nastawienia. Dogłębna analiza, przeprowadzona w niniejszym badaniu, pokazuje stateczny charakter dyskursu dotyczącego mocarstw oraz ich interakcji w Azji Centralnej, a ewentualne zmiany mają charakter ewolucyjny i przewidywalny.

Nawiązując do wykorzystanej metody badawczej – analizy dyskursu – należy stwierdzić, że sprawdziła się ona w przeprowadzonym badaniu. Wypełniony został postulat Teuna van Dijka, przytoczony we wprowadzeniu, o „wejściu w gatunkowe, społeczno-kulturowe i ideologiczne uwarunkowania tekstów” – dzięki odniesieniu analizowanych przemówień, wywiadów i artykułów do kontekstów: politycznego, społecznego, historycznego oraz kulturowego. Rekonstrukcja obrazów mocarstw oraz ich rywalizacji (lub jej braku) została w pełni zrealizowana za pomocą kodowania, czyli elementu założeń procesu metodologicznego teorii ugruntowanej. Dzięki przeprowadzonej analizie ujawniono nowe elementy rzeczywistości międzynarodowej w Azji Centralnej, w szczególności – jej postrzegania w samym Kirgistanie. Możliwy był wgląd w rzeczywistość, jaką widzą i jaką przedstawiają kirgistańskie elity polityczne. Uzyskane wyniki pozwalają lepiej zrozumieć zachowanie aktorów politycznych – kirgistańskich decydentów, uwarunkowania,

⁴¹⁶ Kirgistan można paradoksalnie zestawić z Uzbekistanem, który pomimo niezwykle stabilnej sytuacji wewnętrznej dokonywał wielu zmian w swojej polityce zagranicznej.

⁴¹⁷ M. Łubina, *Po pierwsze Rosja. Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Kirgistanu wobec nowych wyzwań na obszarze euroazjatyckim w: Kirgistan – oblicza...*, red. M. Kuryłowicz, K. Pachucki-Włosek, s. 303.

⁴¹⁸ Tamże, s. 304.

jakim zostali poddani, i ograniczenia, które muszą brać pod uwagę w procesach decyzyjnych. Można również zaobserwować – po zestawieniu tworzonych przez nich dyskursu z badaniami opinii publicznej – jak próbują zmienić nastawienie społeczeństwa do pewnych kwestii (w badanym materiale – szczególnie stosunek do Chińskiej Republiki Ludowej), aby zyskać poparcie dla prowadzonej przez siebie polityki. Wydaje się zatem, że analizę dyskursu opartą na tych technikach badawczych (kodowanie i rekonstrukcja obrazów) można z sukcesem stosować w naukach o polityce i administracji, odkrywając w ten sposób wycinek rzeczywistości politycznej, który nie byłby dostępny przy użyciu innych metod. Dzięki analizie dyskursu polityków dokonano rekonstrukcji tych elementów, które determinują określone postrzeganie rzeczywistości międzynarodowej i funkcjonujących w niej podmiotów i które mogą mieć wpływ na prowadzoną przez kirgistańskie władze politykę zagraniczną – bez względu na okoliczności międzynarodowe.

Aneks – spis źródeł

	Oznaczenie cytatu	Numer gazety	Data wydania	Rodzaj materiału
1.	Ak/105/01	105 (21301) /2001	21 września 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
2.	Ak/116/01	116 (21312) /2001	18 października 2001	„Nasz cel – pokój i dobrobyt. O aktualnej sytuacji społeczno-ekonomicznej i perspektywach rozwoju Kirgistanu w 2002 roku” – orędzie do narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej
3.	Ak/128/01/1	128 (21324) /2001	16 listopada 2001	„Wierny partner” – notatka ze spotkania A. Akajeva z misją Europejskiego Banku Rekonstrukcji i Rozwoju
4.	Ak/128/01/2	128 (21324) /2001	16 listopada 2001	„W obliczu zagrożeń współpraca wzmacnia pozycję” – wywiad z Prezydentem A. Akaevem
5.	Ak/129/01	129 (21325) /2001	20 listopada 2001	„Wdzięczność dla G. Busha i C. Powella” – notatka ze spotkania z szefem USAID Andrew Natsiosiem
6.	Ak/131/01	131 (21327) / 2001	23 listopada 2001	„Od Tokio do Brukseli” – wręczenie listów uwierzytelniających przez ambasadorów Japonii i Unii Europejskiej
7.	Ak/132/01/1	132 (21328) /2001	27 listopada 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na literacko-teatralnym wieczorze poezji z okazji 1300-lecia Li Bo
8.	Ak/132/01/2	132 (21328) /2001	27 listopada 2001	Odezwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej Askara Akaeva – Zwierzchnika Sił Zbrojnych RK
9.	Ak/135/01	135 (21331) /2001	6 grudnia 2001	Odezwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akajeva do narodu
10.	Ak/136/01	136 (21332) /2001	7 grudnia 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akajeva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenješ</i>
11.	O/137/01	137 (21333) /2001	11 grudnia 2001	„Azja Centralna po 11 września – przy okazji Biszkeckiej Konferencji OBWE o międzynarodowym terroryzmie” – artykuł Rozy Otunbaewej, Ambasadorki Republiki Kirgiskiej w Wielkiej Brytanii
12.	Ak/138/01	138 (21334) / 2001	13 grudnia 2001	„Święta ziemia Ala-Too – nienaruszalna!” Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akajeva na Zgromadzeniu Przedstawicieli Krajowych

13.	Ak/139/01	139 (21335) /2001	14 grudnia 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na otwarciu Międzynarodowej Konferencji „Wzmocnienie bezpieczeństwa i stabilności w Azji Centralnej: zwiększenie skali kompleksowych wysiłków na rzecz walki z terroryzmem”
14.	Ak/141/01	141 (21337) /2001	21 grudnia 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na prezentacji Międzynarodowego Dnia Gór
15.	Ak/142/01/1	142 (21338) /2001	25 grudnia 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na ceremonii podpisania Ustawy o przyjęciu poprawki do artykułu 5. Konstytucji Republiki Kirgiskiej
16.	Ak/142/01/2	142 (21338) /2001	25 grudnia 2001	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na naukowo-teoretycznej konferencji „Kirgiska państwowość w XX wieku”, poświęconej 75-leciu ustanowienia Kirgiskiej Autonomicznej Republiki
17.	Ak/1/02/1	1 (21341) /2002	4 stycznia 2002	List Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do Przewodniczącego Chińskiej Republiki Ludowej Jiang Zemina
18.	Ak/1/02/2	1 (21341) /2002	4 stycznia 2002	„Kirgistan dąży do wielkości” – noworoczna odezwa do narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
19.	S/3/02	3 (21343) /2002	11 stycznia 2002	„Nowe wymiary historii” – artykuł Ambadora Republiki Kirgiskiej w Republice Kazachstan Żumagula Saadanbekova
20.	Ak/4/02	4 (21344) /2002	15 stycznia 2002	„Dialog z narodem” – wywiad z Prezydentem Republiki Kirgiskiej A. Akaevem
21.	Ak/5/02	5 (21345) /2002	17 stycznia 2002	„Pokonanie biedy: inicjatywa narodu i odpowiedzialność władzy” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
22.	Ak/6/02	6 (21346) /2002	18 stycznia 2002	„Ku dynamicznym stosunkom” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z delegacją USA i spikerem Kongresu
23.	Ak/7/02	7 (21347) /2002	22 stycznia 2002	„W porządku obrad – bezpieczeństwo państwa” – notatka z posiedzenia Rady Obrony Republiki Kirgiskiej
24.	Ak/8/02	8 (21348) /2002	24 stycznia 2002	„Kontynuacja dialogu” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z dowódcą United States Central Command T. Franksem

25.	Ak/9/02	9 (21349) /2002	25 stycznia 2002	„Praca na przyszłość zapewni teraźniejszość” – referat Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na posiedzeniu rządu
26.	Ak/10/02	10 (21350) /2002	29 stycznia 2002	„Wskaźniki jakości usług publicznych” – referat Prezydenta A. Akaeva o kolejnych krokach w przeprowadzeniu reformy administracyjnej i decentralizacji władzy
27.	O/10/02	10 (21350) /2002	29 stycznia 2002	„Kirgiski odcień Londynu” – artykuł Rozy Otunbaewej, Ambasadorki Republiki Kirgiskiej w Wielkiej Brytanii
28.	I/15/02	15 (21355) /2002	8 lutego 2002	„Mamy wspólny cel” – wywiad Ministra Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Muratbeka Imanalieva z japońską agencją informacyjną Kyodo Tsushin
29.	Ak/16/02	16 (21356) /2002	12 lutego 2002	„Kirgistan i Rosja – razem w XXI wiek” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Akademii Dyplomatycznej w Moskwie
30.	Ak/18/02/1	18 (21358) /2002	15 lutego	Odezwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do uczestników trzeciej sesji SPECA
31.	Ak/18/02/2	18 (21358) /2002	15 lutego 2002	„Idąc w góry, najważniejsze to nie upaść” – wywiad prezydenta A. Akaeva z dziennikarzem „Rossijskiej Gazety”
32.	Ak/19/02	19 (21359) /2002	19 lutego 2002	„Mieliśmy o czym porozmawiać, podyskutować...” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z Kirgiską Państwową Kompanią Telewizyjną i Radiową
33.	Ak/20/02/1	20 (21360) /2002	22 lutego 2002	„Rodzeństwo i partnerzy” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Turcji
34.	Ak/20/02/2	20 (21360) /2002	22 lutego 2002	„Twardy kirgiski orzech” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva dla „Rossijskiej Gazety”
35.	Ak/21/02	21 (21361) /2002	26 lutego 2002	„Program jest. Będziemy pracować” – Prezydent Republiki Kirgiskiej A. Akaev o wizycie w Turcji
36.	Ak/22/02	22 (21362) /2002	28 lutego 2002	„Partnerstwo sprawdzone przez czas” – notatka z przyjęcia przez Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva listów uwierzytelniających od Ambasadora Iranu
37.	Ak/24/02	24 (21364) /2002	5 marca 2002	„Czas tylko na rozmowy?” – notatka ze spotkania prezydentów w Kazachstanie
38.	Aj/25/02	25 (21365)	8 marca 2002	„...I w interesie naszego bezpieczeństwa” – wywiad z doradcą prezydenta Askarem

		/2002		Ajtmatovem
39.	Ak/26/02	26 (21366) /2002	12 marca 2002	„Okno do Europy” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Niemczech i Szwecji
40.	Ak/27/02	27 (21367) /2002	14 marca 2002	„Szwedzki model rozwoju społecznego i kirgiska droga ku demokracji” – wykład Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Instytucie Polityki Zagranicznej Szwecji
41.	Ak/28/02/1	28 (21368) /2002	15 marca 2002	„U brzegów Nilu i Dunaju” – notatka z wręczenia listów uwierzytelniających od ambasadorów Egiptu, Węgier i Słowacji
42.	Ak/28/02/2	28 (21368) /2002	15 marca 2002	„Przyjaźń sztabów” – notatka ze spotkania Prezydenta A. Akaeva z Głównodowodzącym Siłami Zbrojnymi Turcji
43.	Ak/29/02	29 (21369) /2002	19 marca 2002	„Potencjał sojuszu” – artykuł Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva o współpracy kirgisko-rosyjskiej
44.	Ak/31/02	31 (21371) /2002	26 marca 2002	„Nasze dążenie ku jedności celów” – odpowiedź Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na list Prezydenta Federacji Rosyjskiej z okazji 10-lecia nawiązania stosunków dyplomatycznych
45.	D/31/02	31 (21371) /2002	26 marca 2002	„Kirgistan – Austria. W języku zrozumienia i współpracy” – artykuł Ambasadora Republiki Kirgiskiej w Austrii Alikbeka Džekšenkulova
46.	Ak/35/02	35 (21375) /2002	5 kwietnia 2002	„Nowe standardy przyjaźni” – notatka z wizyty Prezydenta Armenii Roberta Koczariana w Kirgistanie
47.	Ak/36/02/1	36 (21376) /2002	9 kwietnia 2002	„Pobratymiec Davos” – notatka z wystąpienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na szczycie ekonomicznym „Eurazja-2002” w Ałmaty
48.	Ak/26/02/2	36 (21376) /2002	9 kwietnia 2002	„Na rendez-vous do «Manasa»” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z ministrem obrony Francji Alainem Richardem
49.	Ak/37/02/1	37 (21377) /2002	11 kwietnia 2002	„Macie dokładną trasę...” – notatka z wizyty prezesa Banku Światowego Jamesa Wolfensohna w Biszkeku
50.	Ak/37/02/2	37 (21377) /2002	11 kwietnia 2002	„Wyciągnąć wnioski myśląc o przyszłości” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu z mieszkańcami i <i>aksakalami</i> Rejonu Aksyjskiego
51.	Ak/37/02/3	37 (21377)	11 kwietnia	„Eurazjatycki Davos” – notatka ze szczytu

		/2002	2002	ekonomicznego "Eurazja-2002" w Ałmaty
52.	Ak/38/02	38 (21378) /2002	12 kwietnia 2002	„Rozwijając współpracę” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z Minister małego przemysłu Indii Vasundharą Raję
53.	Ak/45/02/1	45 (21385) /2002	30 kwietnia 2002	„Minister przekazał podziękowania od G. Busha” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z sekretarzem obrony USA Donaldem Rumsfeldem
54.	Ak/45/02/2	45 (21385) /2002	30 kwietnia 2002	„W formacie wspólnego punktu widzenia” – notatka z wizyty Prezydenta Islamskiej Republiki Iranu Mohammada Chatami w Biszkeku
55.	Ak/46/02	46 (21386) /2002	2 maja 2002	„Spotkania Prezydenta” – notatka ze spotkań dyplomatycznych
56.	Ak/47/02	47 (21387) /2002	8 maja 2002	„Kirgistan w zmieniającym się świecie” – wykład Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na wspólnym posiedzeniu obu izb <i>Žogorku Kenes</i>
57.	Ak/48/02	48 (21388) /2002	9 maja 2002	„Państwowość – nasza przeszłość i przyszłość” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva otwierające konferencję „Etapy powstawania i rozwoju kirgiskiej państwowości”
58.	Ak/49/02	49 (21389) /2002	14 maja 2002	„To już nie techniczny problem, a kwestia życia...” – notatka z wystąpienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na prezentacji projektów Banku Światowego oraz Azjatyckiego Banku Rozwoju w Biszkeku
59.	Ak/51/02	51 (21391) /2002	17 maja 2002	„Bliski kraj klonowego liścia” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z sekretarzem stanu Kanady ds. Środkowej i Wschodniej Europy oraz Bliskiego Wschodu Garem Knutsonem
60.	Ak/52/02/1	52 (21392) /2002	21 maja 2002	„Państwo i demokracja to nie poligon” – odezwa do Narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
61.	Ak/52/02/2	52 (21392) /2002	21 maja 2002	„Nasze punkty orientacyjne – mądrość i rozsądek” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na posiedzeniu Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych
62.	Ak/54/02	54 (21394) /2002	24 maja 2002	„To było ze mną i z krajem” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z dziennikarzami z Kirgistanu i Rosji

63.	Ak/56/02	56 (21396) /2002	31 maja 2002	„Nowa narodowa idea: «Kirgistan – państwo praw człowieka»” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenes</i>
64.	Ak/57/02/1	57 (21397) /2002	4 czerwca 2002	„Nie ma łatwych dróg do demokracji” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Zgromadzeniu Narodów Kirgistanu
65.	Ak/57/02/2	57 (21397) /2002	4 czerwca 2002	„O tym, o co się dba i o co się martwi” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na kanale telewizyjnym KTR
66.	Ak/59/02	59 (21399) /2002	7 czerwca 2002	„Kirgistan – na nowym etapie” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva o sprawach międzynarodowych przed szwajcarskimi ekspertami w Bernie
67.	Ak/60/02	60 (21400) /2002	11 czerwca 2002	„Centrum – w Biszkeku, sekretariat – w Pekinie” – notatka ze szczytu Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Sankt-Petersburgu
68.	Ak/61/02/1	61 (21401) /2002	13 czerwca 2002	„SzOW – oś Azji” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu głów państw-członków Szanghajskiej Organizacji Współpracy
69.	Ak/61/02/2	61 (21401) /2002	13 czerwca 2002	„«Złoty projekt» pracuje na rzecz Kirgistanu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z okazji uroczystości 10-lecia projektu <i>Kumtorzoloto</i>
70.	Ak/63/02	63 (21403) /2002	18 czerwca 2002	„Chleb powszedni – bezpieczeństwo” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z dowódcami wojskowymi państw-członków WNP
71.	Ak/67/02/1	67 (21407) /2002	27 czerwca 2002	„Tylko na długiej drodze zrozumiesz ludzkie nadzieje...” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu z przedstawicielami biznesu z Kirgistanu i Chin
72.	Ak/67/02/2	67 (21407) /2002	27 czerwca 2002	„Przyjaźń, która trwa od wieków” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na ceremonii przyznania mu doktora <i>honoris causa</i> Uniwersytetu Pekinńskiego
73.	Ak/70/02	70 (21410) /2002	7 lipca 2002	„Dobry znak i nadzieja” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z delegacją z Republiki Federalnej Niemiec

74.	D/70/02	70 (21410) /2002	7 lipca 2002	„Kirgistan dzieli się pomysłami” – notatka ze spotkania stałej Rady OBWE z delegacjami 55 państw-członków oraz Japonii, w tym z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Austrii Alikbekiem Džekšenkulovem
75.	Ak/71/02	71 (21411) /2002	9 lipca 2002	„Asystenci i adwokaci” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na I Zjeździe Adwokatów Republiki Kirgiskiej
76.	Ak/73/02	73 (21413) /2002	12 lipca 2002	„Nowe realia – nowe wyzwania” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu z nowym rządem
77.	Ak/75/02	75 (21415) /2002	18 lipca 2002	„Spełniło się moje wielkie marzenie – być nad Jenisejem” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej w Muzeum Studiów Regionalnych w Minusińsku
78.	Ak/76/02	76 (21416) /2002	19 lipca 2002	„Ministerstwo Finansów: potrzeba zmian” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu z pracownikami Ministerstwa Finansów
79.	Ak/78/02	78 (21418) /2002	25 lipca 2002	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z okazji 10-lecia istnienia Gwardii Republiki Kirgiskiej
80.	Ak/79/02	79 (21419) /2002	26 lipca 2002	„Szansa, by dać się poznać światu” – notatka z posiedzenia komitetu organizacyjnego obchodów Międzynarodowego Roku Gór
81.	Ak/80/02	80 (21420) /2002	30 lipca 2002	„Demokracja to droga ku stabilnej i lepszej przyszłości” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na „Okrągłym stole -3”
82.	Ab/85/02	85 (21425) /2002	9 sierpnia 2002	„Mówiąc «a», nie bądźcie leniwi, panowie, powiedzcie «b»” – artykuł Ambasadora Republiki Kirgiskiej w USA i Kanadzie Baktybeka Abdriśaeva
83.	Ak/92/02	92 (21432) /2002	27 sierpnia 2002	„W imię i w imieniu narodu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej w radiu i telewizji
84.	Ak/95/02	95 (21435) /2002	4 września 2002	„Ojczyzna, naród, demokracja – jasne wytyczne dla lepszej przyszłości” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na uroczystym spotkaniu z okazji Dnia Niepodległości
85.	Ak/96/02	96 (21436) /2002	5 września 2002	„Nie ma zakazanych tematów, nie ma eksperymentów społecznych, nie ma podziałów politycznych” – przemówienie

				Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na pierwszym posiedzeniu spotkania konstytucyjnego
86.	Ak/101/02	101 (21441) /2002	17 września 2002	„Cele, wybiegające w przyszłość” – odezwa Narodowej Rady ds. realizacji Kompleksowych ram rozwoju Republiki Kirgiskiej do 2010 roku autorstwa jej przewodniczącego, Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
87.	Aj/103/02	103 (21443) /2002	20 września 2002	„Nie możemy sobie pozwolić na polityczne eksperymenty” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Kirgistanu Askarem Aitmatovem
88.	Ak/105/02	105 (214450) /2002	26 września 2002	„Kirgistan: aktualne problemy rozwoju demokracji” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Centrum Studiów Strategicznych i Międzynarodowych w Waszyngtonie
89.	Ak/107/02	107 (21447) /2002	1 października 2002	„To prawdziwa twórcza siła” – wykład Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na II Republikańskiej Konferencji Przedsiębiorców
90.	K/108/02	108 (21448) /2002	3 października 2002	„Pokrewieństwo i przyjaźń, trwające przez wieki” – wywiad z Ambasadorem Kirgistanu w Turcji Amanbekiem Karypkulovem
91.	Ak/111/02	111 (21451) /2002	10 października 2002	„Od ograniczenia ubóstwa do wzmocnienia pozycji państwa” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na spotkaniu konsultacyjnym z darczyńcami
92.	Ak/115/02	115 (21455) /2002	18 października 2002	„Na progu fundamentalnych zmian demokratycznych” – odezwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do narodu w radiu i telewizji
93.	Ak/116/02	116 (21456) /2002	22 października 2002	„Dostrzec demokratyczną perspektywę w dzisiejszych sprawach” – orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej do narodu i <i>Žogorku Kenješ</i> Republiki Kirgiskiej
94.	Ak/119/02	119 (214590) /2002	29 października 2002	„Nie tylko u przyjaciół, ale i w domu” – notatka z wizyty Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej A. Kwaśniewskiego w Kirgistanie
95.	Ak/120/02	120 (21460) /2002	31 października 2002	Powitanie Askara Akaeva, Prezydenta Republiki Kirgiskiej, na ceremonii otwarcia Światowego Szczytu Gór w Biszkeku
96.	Ak/128/02	128 (21468) /2002	21 listopada 2002	„To kwestia wyboru dla kraju, kwestia przyszłości ludzi” – przemówienie

				Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na posiedzeniu Zgromadzenia Narodów Kirgistanu
97.	Ak/131/02	131 (21471) /2002	28 listopada 2002	„Będzie Akademia OBWE” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva ze specjalnym przedstawicielem OBWE w. Azji Centralnej Herbertem Salberem
98.	Dż/139/02	139 (21479) /2002	17 grudnia 2002	„Tworząc forum biznesowe” – wywiad z Ambasadorem Republiki kirgiskiej w Republice Federalnej Niemiec Apasem Dżumagulovem
99.	Aj/141/02	141 (21481) /2002	20 grudnia 2002	„To niekwestionowany priorytet” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Askarem Ajtmatovem
100.	Ak/142/02	142 (21482) /2002	24 grudnia 2002	„O zadaniach związanych ze wzmocnieniem bezpieczeństwa narodowego Kirgistanu na obecnym etapie” – sprawozdanie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa
101.	Ak/144/02	144 (21484) /2002	27 grudnia 2002	„Sam na sam z narodem” – przemówienie Prezydenta A. Akaeva w telewizji w odpowiedzi na pytania Kirgistańczyków
102.	Ak/4/03	4 (21488) /2003	14 stycznia 2003	„Naród przedyskutował i zaproponował” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva o przeprowadzeniu referendum w sprawie nowej wersji Konstytucji Republiki Kirgiskiej
103.	Ak/7/03	7 (21491) /2003	21 stycznia 2003	„Jedwabny Szlak na miarę XXI wieku” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na ceremonii otwarcia międzynarodowego projektu „Wirtualny Jedwabny Szlak” – naukowego programu NATO
104.	Ak/18/03	18 (21502) /2003	18 lutego 2003	„Kongresmeni wspierają Kirgistan” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z delegacją Kongresu USA
105.	Ak/19/03	19 (21503) /2003	20 lutego 2003	„Uczymy się żyć według nowej konstytucji” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
106.	Ak/21/03	21 (21505) /2003	25 lutego 2003	„Zapewnić szeroki front rozwoju” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Narodowym Forum Zwalczenia Ubóstwa
107.	Ak/26/03	26 (21509) /2003	7 marca 2003	„Wzmacniać państwowość, wzmacniać zgodę narodową” – przemówienie

				Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Kurultaju Narodu
108.	Ak/27/03	27 (21510) /2003	13 marca 2003	„Nowa wersja Konstytucji Republiki Kirgiskiej stanowi podstawę zrównoważonego rozwoju kraju” – orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do narodu i <i>Žogorku Kenješ</i> Republiki Kirgiskiej
109.	Ak/31/03	31 (21517) /2003	25 marca 2003	„Jeden front przeciwko korupcji” – notatka z wystąpienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva za posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa Republiki Kirgiskiej
110.	K/44/03	44 (21527) /2003	24 kwietnia 2003	„Nie ma powodu do obaw” – wywiad z Ambasadorem Kirgistanu w Turcji Amanbekiem Karypkulovem
111.	Ak/46/03	46 (21529) /2003	29 kwietnia 2003	„Edukacja jest strategicznym zasobem dla rozwoju” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do rektorów instytucji szkolnictwa wyższego
112.	Ak/48/03	48 (21531) /2003	7 maja 2003	„Mamy przed sobą nowe historyczne wyzwania” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na jubileuszowej konferencji naukowo-praktycznej z okazji 10-lecia Konstytucji RK
113.	Ak/50/03	50 (21533) /2003	13 maja 2003	„Dostojne symbole suwerenności” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na międzynarodowej konferencji z okazji 10. rocznicy wprowadzenia waluty narodowej Republiki Kirgiskiej.
114.	Be/61/03	61 (21544) /2003	6 czerwca 2003	„Lekcje z przeszłości przybliżają nas do przyszłości” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Indiach Bakytem Bešimovem
115.	Ak/79/03	79 (21562) /2003	18 lipca 2003	„Łączyć siły, a nie się sprzeciwiać” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na otwarciu Forum Partnerstwa
116.	Ak/96/03/1	96 (21576) /2003	2 września 2003	„Rozpocząć nową fazę rozwoju” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na obchodach Dnia Niepodległości
117.	Ak/96/03/2	96 (21576) /2003	2 września 2003	„Z głębi tysięcy w dostojną przyszłość” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva podczas drugiego Światowego Kurultaju Kirgizów
118.	Ak/97/03	97 (21577)	5 września	„Mamy własną wizję przyszłości w kraju” –

		/2003	2003	wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z rosyjską gazetą „Izvestiâ”, przedrukowany w „Slovo Kyrgyzstana”
119.	Na/103/03	103 (21583) /2003	19 września 2003	„Sekret stabilności” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Rosji Kemelbekiem Nanaevem w „Rossijskoj Gazete”
120.	Ak/104/03	104 (21584) /2003	23 września 2003	„Spokój i bezpieczeństwo w Azji Centralnej – czynnik globalnego znaczenia” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z rosyjską gazetą „Novaâ Gazeta”
121.	Ak/105/03	105 (21585) /2003	25 września 2003	„Dokąd zmierza Azja Centralna?” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z członkami Rosyjskiej Społecznej Rady ds. polityki zagranicznej i obronnej w ramach Dni Kirgistanu w Rosji
122.	Ak/106/03	106 (21586) /2003	26 września 2003	„Rosja jest nam dana przez Boga i historię” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w ramach Dni Kirgistanu w Rosji
123.	Ak/107/03	107 (21587) /2003	30 września 2003	„Żeby nie być biednym, trzeba dobrze pracować” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na II Zjeździe Przedsiębiorców Kirgistanu
124.	Ak/109/03	109 (21589)/ 2003	7 października 2003	„UNESCO czyni nasz świat lepszym i czystszy miejscem” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na konferencji UNESCO
125.	Ak/110/03/1	110 (21590) /2003	9 października 2003	„2200. rocznica państwowości kirgiskiej: historyczna droga i nowe doświadczenia” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Sorbonie
126.	Ak/110/03/2	110 (21590) /2003	9 października 2003	„ONZ: uniwersalna organizacja o charakterze globalnym” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na 58. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ
127.	Aj/112/03	112 (21592) /2003	14 października 2003	„Duch i wola są takie same” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Askarem Ajtmatovem
128.	Ak/113/03	113 (21593) /2003	16 października 2003	„Rok społecznej mobilizacji i dobrego zarządzania” – orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do narodu
129.	Ak/116/03	116 (21569) /2003	23 października 2003	„Byliśmy i pozostaniemy lojalnymi przyjaciółmi i wiarygodnymi partnerami w XXI wieku” – fragmenty przemówienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na otwarciu Dni Kirgistanu w Rosji
130.	Ak/121/03	121 (21601)	6 listopada	„Historia uczy przyszłość” – przemówienie

		/2003	2003	powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
131.	Aj/126/03	126 (21606) /2003	18 listopada 2003	„Za bezpieczeństwo i stabilność” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Kirgistanu Askarem Ajtmatovem
132.	O/128/03	128 (21608) /2003	21 listopada 2003	„Cena pokoju – tylko pokój” – wywiad z Specjalną Przedstawicielką ONZ w Gruzji Rozą Otunbaewą
133.	Ak/136/03	136 (21616) /2003	16 grudnia 2003	„Skok śnieżnego lamparta” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Światowym Szczycie Społeczeństwa Informacyjnego
134.	Ak/141/03	141 (21621) /2003	26 grudnia 2003	„Sąsiedzi, bracia, sojusznicy” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Kazachstanie
135.	Ak/1/04/1	1 (21623) /2004	6 stycznia 2004	„Rozmowa o życiu. Teraźniejszym i przyszłym” – odpowiedzi Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na pytania obywateli
136.	Ak/1/04/2	1 (21623) /2004	6 stycznia 2004	„Radości i siły życiowej” – pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva z okazji chrześcijańskiego Bożego Narodzenia
137.	Ak/1/04/3	1 (21623) /2004	6 stycznia 2004	„Niech się spełnią marzenia i plany” – noworoczne przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do narodu
138.	Ak/12/04	12 (21634) /2004	4 lutego 2004	„Filozofia rodziny” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Kurułtaju Narodu Kirgistanu
139.	Ak/24/04	24 (21646) /2004	4 marca 2004	„Język, który odkrył dla świata duszę kirgiskiego narodu” – fragmenty wystąpienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na ceremonii przyjęcia Ustawy o przyjęciu poprawki do art. 5 Konstytucji RK
140.	Ak/25/04	25 (21647) /2004	5 marca 2004	„Niezlomny most komunikacji z Wielką Rosją” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Międzynarodowej Konferencji „Język rosyjski we wspólnocie narodów WNP”
141.	Ak/28/04/1	28 (21650) /2004	16 marca 2004	„Dokonano właściwego wyboru” – pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej
142.	Ak/28/04/2	28 (21650) /2004	16 marca 2004	„Możemy i musimy liczyć na sukces” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Praktycznej na temat

				reformy rolnictwa
143.	Ak/29/04	29 (21651) /2004	18 marca 2004	„Kirgistan – Polska: wzajemne zrozumienie”- notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w Polsce
144.	Aj/38/04	38 (21660) /2004	9 kwietnia 2004	„Afganistan – wspólny problem” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Askarem Ajmatovem
145.	Ak/51/04	51 (21673) /2004	14 maja 2004	„Akademia OBWE słucha Prezydenta” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w czasie wizyty w Akademii OBWE w Bishkeku
146.	Ak/52/04	52 (21674) /2004	18 maja 2004	W jaki sposób osiągnane są milenijne cele rozwoju ONZ? – notatka z konferencji prasowej Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Narodowym Forum „Milenijne cele rozwoju: zmniejszenie ubóstwa i mobilizacja społeczna”
147.	Ak/61/04	61 (21683) /2004	8 czerwca 2004	„O czym mówił Prezydent” – notatka z posłania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva do deputowanych <i>Žogorku Kenješ</i>
148.	Ak/62/04	62 (21684) /2004	11 czerwca 2004	„Poprzez dialog i wzajemne wzbogacanie się” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na międzynarodowej konferencji „Eurazja w XXI wieku: dialog kultur czy zderzenie cywilizacji?”
149.	Ak/106/04/1	106 (21728) /2004	5 października 2004	„Harvard słucha Akaeva” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na Uniwersytecie Harvarda w USA
150.	Ak/106/04/2	106 (21728) /2004	5 października 2004	„Most między Zachodem i Wschodem” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na międzynarodowym kongresie „Miejsce i rola cywilizacji turkijskiej wśród cywilizacji świata”
151.	Ak/133/04	133 (21755) /2004	14 grudnia 2004	„O aktualnych problemach demokratycznego rozwoju Kirgistanu we współczesnych warunkach” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na konferencji naukowej „Demokracja w zmieniającym się świecie”
152.	Ak/137/04	137 (21759) /2004	23 grudnia 2004	„Niech rośnie energetyczna potęga” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva na uroczystości poświęconej 70-leciu sektora energetycznego w Kirgistanie
153.	Aj/4/05	4 (21766) /2005	14 stycznia 2005	„Wybór nie dotyczy czynnika zewnętrznego, ale samych

				Kirgistańczyków” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Kirgistanu Askarem Ajtmatovem
154.	Aj/10/05	10 (21772) /2005	1 lutego 2005	„Kirgistan – Pakistan: zbliżenie” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Kirgistanu Askarem Ajtmatovem z okazji wizyty kirgistańskiej delegacji na czele z Prezydentem A. Akaevem w Pakistanie
155.	Ak/18/05	18 (21780) /2005	18 lutego 2005	„Imię pomówienia – MSN” – apel Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
156.	Ak/26/05	26 (21788) /2005	15 marca 2005	„Mocny, pozytywny impuls dla wszystkich” – odezwa do narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w związku z postanowieniem Klubu Paryskiego
157.	Ak/27/05	27 (21789) /2005	17 marca 2005	„Wiedz, ile się da, nikt nie da Ci innej oceny” – przemówienie narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva w telewizji państwowej o wynikach wyborów do <i>Žogorku Kenješ</i>
158.	Ak/29/05	29 (21791) /2005	23 marca 2005	„Ku rozumowi” – oświadczenie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Akaeva
159.	B/41/07	41 (22070) /2007	13 kwietnia 2007	„Wszystkie żądania opozycji są praktycznie spełnione” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla „Nova Gazeta” przedrukowany w „Slovo Kyrgyzstana”
160.	B/42/07	42 (22071) /2007	17 kwietnia 2007	„Sami to rozwiążemy” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla rosyjskiej gazety „Kommersant”, przedrukowany w „Slovo Kyrgyzstana”
161.	B/46/07	46 (22075) /2007	27 kwietnia 2007	Wspólne oświadczenie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva i Prezydenta Republiki Kazachstan N. Nazarbaeva
162.	Dż/53/07	53 (22082) /2007	22 maja 2007	„Biszek gwarantuje szczytowi SzOW atmosferę stabilności” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Federacji Rosyjskiej Apasem Dżumagulovem
163.	B/58/07	58 (22087) /2007	1 czerwca 2007	„Forum – możliwość konstruktywnego dialogu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Forum Rozwoju
164.	B/60/07	60 (22089) /2007	6 czerwca 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenješ</i>
165.	B/64/07	64 (22093) /2007	19 czerwca 2007	„Zdrowie narodu – w harmonii z naturą” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na otwarciu

				posiedzenia Międzypaństwowej Komisji Zrównoważonego Rozwoju Państw Azji Centralnej
166.	Ka/64/07	64 (22093) /2007	19 czerwca 2007	„Wektor priorytetów” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Ednanem Karabaevem
167.	B/69/07	69 (22098) /2007	6 lipca 2007	„Jednoznaczne zwycięstwo Rosji” – telegram Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do W. Putina z okazji przyznania Rosji organizacji zimowej Olimpiady w Soczi
168.	B/81/07	81 (22110) /2007	8 sierpnia 2007	„Szanghajski duch jest zdrowy i krzepki” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva
169.	B/89/07	89 (22118) /2007	31 sierpnia 2007	„Uwierzyli w siebie i przekonali innych” – pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia Niepodległości Republiki Kirgiskiej
170.	B/98/07	98 (22127) /2007	21 września 2007	Orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do narodu
171.	B/102/07	102 (22131) /2007	2 października 2007	„To wyjątkowy dzień – dzień szacunku dla starszych” – pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia Osób Starszych
172.	B/2/08	2 (22168) /2008	11 stycznia 2008	„Trzy gałęzie władzy, jedno zadanie” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva przed <i>Žogorku Kenes</i> i rządem
173.	B/24/08	24 (22190) /2008	4 marca 2008	„Pokoju i dobrobytu dla Rosji” – pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej W. Putina z okazji wyborów prezydenckich
174.	B/32/08	32 (22198) /2008	21 marca 2008	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji święta Nouruz i Dnia Narodowej Rewolucji
175.	Ka/47/08	47 (22213) /2008	29 kwietnia 2008	„Kwestia punktu widzenia” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Ednanem Karabaevem
176.	B/49/08	49 (22215) /2008	7 maja 2008	„Prawo jest święte – to nasza zasada i nasz cel. Z tej drogi nie zejdziemy” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości z okazji Dnia Konstytucji Republiki Kirgiskiej
177.	B/50/08	50 (22216) /2008	9 maja 2008	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji 63. rocznicy

				Dnia Zwycięstwa
178.	B/51/08	51 (22217) /2008	13 maja 2008	Telegram Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do Prezydenta Federacji Rosyjskiej
179.	B/53/08	53 (22219) /2008	16 maja 2008	„Obiecująca wizyta” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Prezydentem Litwy G. Kirkilasem
180.	B/57/08	57 (22223) /2008	27 maja 2008	„Służbie cywilnej – jakość, autorytet, płynny rytm działania” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z rządem i wyższymi urzędnikami państwowymi
181.	B/58/08	58 (22224) /2008	28 maja 2008	„Postrzeganie Kirgistanu przez ambasadorów tworzy wyobrażenie o naszym państwie” – notatka z wystąpienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości wręczenia listów uwierzytelniających
182.	B/68/08	68 (22234) /2008	20 czerwca 2008	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia pracowników służby cywilnej
183.	B/69/08	69 (22235) /2008	24 czerwca 2008	„Darczyńcy doceniają sukcesy Kirgistanu” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z przedstawicielami MFW i Banku Światowego
184.	B/70/08	70 (22236) /2008	25 czerwca 2008	„OUBZ ma ogromny potencjał” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Sekretarzem Generalnym
185.	B/72/08	72 (22238) /2008	1 lipca 2008	„Uznanie ONZ” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva ze specjalnym wysłannikiem Sekretarza Generalnego ONZ Miroslavem Jenčem
186.	B/75/08	75 (22241) /2008	8 lipca 2008	„Piękna perła Wielkiego Stepu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości z okazji jubileuszu 10-lecia Astany
187.	B/76/08	76 (22242) /2008	11 lipca 2008	„Opuszcza Kirgistan ze smutkiem” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Ambasadorem Japonii T. Ito z okazji zakończenia jego misji
188.	B/86/08	86 (22252) /2008	6 sierpnia 2008	„Prezydent przyjął senatorów” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z delegacją senatorów z USA
189.	Ka/86/08	86 (22252)	6 sierpnia 2008	„Akcenty rzeczywistej dyplomacji – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych

		/2008		Republiki Kirgiskiej Ednanem Karabaevem
190.	B/89/08	89 (22255) /2008	15 sierpnia 2008	Notatka z nieformalnego spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Prezydentem Kazachastanu N. Nazarbaevem
191.	Be/103/08	103 (22269) /2008	26 września 2008	„Jak wybudować solidny dom?” – artykuł Wiceministra Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Askara Bešimova z okazji szczytu WNP w Biszkeku
192.	B/113/08	113 (22279) /2008	21 października 2008	Orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do narodu
193.	B/115/08	115 (22281) /2008	24 października 2008	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla pracowników służby dyplomatycznej z okazji ich święta
194.	B/121/08	121 (22287) /2008	7 listopada 2008	Telegram Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do Prezydenta USA B. Obamy w związku z wygraną w wyborach prezydenckich
195.	Ka/122/08	122 (22288) /2008	11 listopada 2008	„Horyzont jest wyznaczony przez Prezydenta” - – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej Ednanem Karabaevem
196.	Is/123/08	123 (22289) /2008	12 listopada 2008	„Premier wystąpił z inicjatywami, partnerzy muszą zacząć działać” – wywiad z kierownikiem oddziału administracji rządowej ds. polityki zagranicznej Saparem Isakovem
197.	B/128/08	128 (22294) /2008	25 listopada 2008	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva za posiedzeniu Międzypaństwowej komisji ds. zrównoważonego rozwoju państw Azji Centralnej
198.	B/131/08	131 (22297) /2008	2 grudnia 2008	„Wśród partnerów – jedna z pierwszych” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Ministrem Spraw Zagranicznym Turcji
199.	Cz/5/09	5 (22314) /2009	20 stycznia 2009	„Kirgistan – USA – niewykorzystany potencjał ekonomiczny” – notatka ze spotkania Premiera Republiki Kirgiskiej Igora Čudinova z Davidem Petrausem, dowódcą Centralnego Dowództwa Stanów Zjednoczonych
200.	B/9/09	9 (22318) /2009	28 stycznia 2009	Orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do narodu
201.	B/16/09	16 (22325) /2009	13 lutego 2009	„Z honorem wychodzić z trudnych sytuacji, razem iść naprzód” – konferencja prasowa

				Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva
202.	B/26/09	26 (22335) /2009	13 marca 2009	„W państwie ogłoszono ewolucję w kadrach” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z młodymi urzędnikami i biznesmenami
203.	B/31/09	31 (22340) /2009	27 marca 2009	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w związku z polityką odnowy państwa
204.	B/33/09	33 (22342) /2009	1 kwietnia 2009	„Polityka odnowy państwa – założenia ideologiczne” – artykuł autorstwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva
205.	B/42/09	42 (22351) /2009	22 kwietnia 2009	Słowo powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na otwarciu konferencji „Zakłady utylizacji uranu w Azji Centralnej: lokalne problemy, regionalne implikacje, globalne rozwiązania”
206.	B/45/09	45 (22354) /2009	29 kwietnia 2009	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na szczycie głów państw – członków Międzynarodowego Funduszu na rzecz Ratowania Morza Aralskiego (MFSA)
207.	B/52/09	52 (22361) /2009	20 maja 2009	Notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z dyrektorem wykonawczym Banku Światowego Michelelem Mordasini
208.	B/54/09	54 (22363) /2009	26 maja 2009	„Od Turcji można się wiele nauczyć” – wywiad z Prezydentem Republiki Kirgiskiej K. Bakievem, opublikowanym również w tureckojęzycznej gazecie „Zaman”
209.	B/62/09	62 (22371) /2009	12 czerwca 2009	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na prezentacji projektu „Cywilizacja koczownicza i kultura”
210.	B/75/09/1	75 (22384) /2009	14 lipca 2009	„Zamiast wojskowej – tranzytowa” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z podsekretarzem stanu ds. politycznych William'em Joseph'em Burns'em
211.	B/75/09/2	75 (22384) /2009	14 lipca 2009	„Głównym zasobem dla rozwoju jest zgoda i dialog” – wywiad z Prezydentem Republiki Kirgiskiej K. Bakievem rosyjskiej gazety „Izvestija”, przedrukowany w „SK”
212.	B/80/09	80 (22389) /2009	29 lipca 2009	„Opierając się na woli Narodu, służąc Narodowi” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva
213.	B/82/09	82 (22391) /2009	4 sierpnia 2009	Mowa inauguracyjna Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji objęcia

				urzędu
214.	B/99/09	99 (22408) /2009	25 września 2009	„Język kirgiski – symbol zjednoczenia naszego państwa” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości poświęconej 20-leciu przyjęcia ustawy <i>o języku państwowym</i>
215.	B/103/09	103 (22412) /2009	6 października 2009	„Proroctwo wielkiego Atatürka” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na IX Szczycie Państw Turkijskojęzycznych w Azerbejdżanie
216.	B/110/09	110 (22419) /2009	21 października 2009	„Reforma władzy – dublerzy zostali odwołani!” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na republikańskim posiedzeniu w sprawie reformy administracji publicznej
217.	B/118/09	118 (22427) /2009	10 listopada 2009	„Dobra wola narodów Organizacji Konferencji Islamskiej – klucz do światowej integracji” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na sesji Stałego Komitetu ds. współpracy gospodarczej OKI
218.	Sr/121/09	121 (22430) /2009	17 listopada 2009	„Udało nam się zbudować most przyjaźni i dobrosąsiedztwa” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej K. Sarbaevem chińskiej agencji „Xinhua” oraz kirgistańskiej agencji informacyjnej „Kabar”
219.	M/3/10	3 (22452) /2010	13 stycznia 2010	„Biszkek – Pekin. Maksymalne przyspieszenie” – notatka ze spotkania szefa Centralnej Agencji ds. rozwoju, inwestycji i innowacji Republiki Kirgiskiej Maksyma Bakieva z Wiceministrem Handlu CHRL Zhongem Shanem
220.	T/5/10	5 (22454) /2010	19 stycznia 2010	„Kirgistan – Unia Europejska. Partnerstwo równych” – artykuł autorstwa kierownika oddziału współpracy wielostronnej w Departamencie Państw Zachodnich MSZ Republiki Kirgiskiej A. Tilebalieva
221.	B/4/10	SK + 4/2010	15 stycznia 2010	„Baza, odbiór” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z Davidem Petrausem, dowódcą Centralnego Dowództwa Stanów Zjednoczonych
222.	B/7/10/1	7 (22456) /2010	22 stycznia 2010	„Kurułtaj zgody” – telewizyjne orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva
223.	B/7/10/2	7 (22456) /2010	22 stycznia 2010	„Baza, odbiór” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z przedstawicielem USA generałem D.

				Petraeusem
224.	B/13/10	13 (22462) /2010	5 lutego 2010	„Kirgistan – reformator prowadzenia biznesu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na zakończeniu posiedzenia Rady Inwestycyjnej przy Prezydencie RK
225.	B/19/10	19 (22468) /2010	19 lutego 2010	„Lider Kirgistanu – liderowi Ukrainy” – pozdrowienia od Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla W. Janukowycza z okazji wybrania go na urząd Prezydenta Ukrainy
226.	B/20/10	20 (22469) /2010	25 lutego 2010	„K. Bakiev przyjął specjalnego przedstawiciela USA” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva ze specjalnym przedstawicielem USA ds. Afganistanu i Pakistanu R. Holbrooke’em
227.	O/23/10	23 (22472) /2010	30 kwietnia 2010	„Przełomowe wydarzenie” – notatka ze spotkania Przewodniczącej Rządu Tymczasowego R. Otunbaewej z przedstawicielami Europejskiego Banku Rekonstrukcji i Rozwoju
228.	At/41/10	41 (22490) /2010	22 czerwca 2010	„Wysoki poziom współpracy” – notatka ze spotkania wiceprzewodniczącego Rządu Tymczasowego A. Atambaewa z szefem biura Banku Światowego w Kirgistanie R. Robinsonem
229.	O/47/10	41 (22496) /2010	22 czerwca 2010	„Zrobimy krok ku nowej epoce” – przemówienie inauguracyjne Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej
230.	O/54/10	54 (22503) /2010	20 lipca 2010	„Techniczne, ale wzorowe” – konferencja prasowa Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej po pierwszym posiedzeniu rządu technicznego
231.	O/58/10	58 (22507) /2010	28 lipca 2010	„Trajektoria stabilizacji. Socjalno-ekonomiczna” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na Międzynarodowej Konferencji Darczyńców
232.	O/73/10	73 (22522) /2010	3 września 2010	„Pokój i zgoda – gwarant państwowości” – Przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji Dnia Niepodległości Republiki Kirgiskiej
233.	O/76/10	76 (22525) /2010	10 września 2010	„Wizyta komisarza” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z Wysokim Komisarzem OBWE ds. mniejszości narodowych Knutem Vollebækiem
234.	O/86/10	86 (22535)	5 października	Przemówienie Prezydent Republiki

		/2010	2010	Kirgiskiej R. Otunbaewej na Międzynarodowej Konferencji „Dialog między narodami: zgoda i tolerancja”
235.	O/87/10	87 (22536) /2010	6 października 2010	„Młodzież to przyszłość Kirgistanu” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na I Państwowym Kongresie Młodzieży
236.	Kz/91/10	91 (22540) /2010	15 października 2010	„Być ponad swoimi ambicjami” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych RK Ruslanem Kazakbaevem
237.	O/94/10	94 (22543) /2010	22 października 2010	„Młodzież z Kirgistanu honoruje ONZ” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na obchodach Dnia ONZ w Biszkeku
238.	O/101/10	101 (22550) /2010	12 listopada 2010	„W naszym kraju ma triumfować prawdziwa demokracja” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na pierwszym posiedzeniu V kadencji <i>Žogorku Kenješ</i>
239.	Ru/101/10	101 (22550) /2010	12 listopada 2010	„Wiatr przemian wieje z Azji” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Kazachstanie <i>Ž. Rustenbekowem</i>
240.	O/103/10	103 (22552) /2010	19 listopada 2010	„Kraje partnerskie są gotowe do współpracy” – notatka z przyjęcia listów uwierzytelniających ambasadora Indii przez Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewą
241.	O/106/10	106 (22555) /2010	26 listopada 2010	„SzOW – potencjał rozwoju” – notatka ze szczytu głów państw-członków SzOW w Duszanbe
242.	O/109/10	109 (22558) /2010	3 grudnia 2010	„Potencjał OBWE w Azji Centralnej” – Przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na 7. szczycie OBWE w Astanie
243.	O/113/10	113 (22562) /2010	14 grudnia 2010	„Różne formaty – jeden cel” – notatka z przemówienia Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na połączonych szczytach WNP, OUBZ i EaWG w Moskwie
244.	O/117/10	117 (22566) /2010	24 grudnia 2010	„Sukces Organizacji Współpracy Gospodarczej – to nie tylko wskaźniki gospodarcze. To również dobrobyt naszych narodów” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na 11. szczycie OWG w Stambule
245.	C/117/10	117 (22566) /2010	24 grudnia 2010	„I pod kątem gospodarki jesteśmy najbardziej zaufanym partnerem Rosji” –

				wywiad z nowym Ambasadorem RK w Rosji Ulukbekiem Činaevem
246.	O/119/10	119 (22568) /2010	30 grudnia 2010	„Demokracja musi stać się nieodwracalna” – wywiad Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z agencją prasową AkiPress
247.	Os/5/11	5 (22573) /2011	14 stycznia 2011	„Osz, lato 2010 roku i SzOW” – wywiad z koordynatorem ds. SzOW w randze wiceministra ds. zagranicznych Asanbekiem Osmonalievem
248.	O/20/11	20 (22588) /2011	18 lutego 2011	„OUBZ – bariera dla wyzwań i zagrożeń” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z delegacją Sekretariatu OUBZ
249.	O/25/11	25 (22593) /2011	2 marca 2011	„Jedyna droga rozwoju – demokratyzacja społeczeństwa” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z Sekretarzem NATO Andersem Rasmussenem
250.	O/35/11	35 (22603) /2011	1 kwietnia 2011	„Ważne zadania” – notatka z posiedzenia Narodowej Komisji ds. UNESCO
251.	O/46/11	46 (22614) /2011	27 kwietnia 2011	„Chiny – solidny partner” – notatka ze spotkania notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z delegacją Chińskiej Republiki Ludowej
252.	At/47/11	47 (22615) /2011	29 kwietnia 2011	„Historyczny krok w rozwoju relacji kirgisko-tureckich” – notatka z oficjalnej wizyty premiera A. Atambaewa w Turcji
253.	O/56/11	56 (22624) /2011	27 maja 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji dnia straży granicznej i sił zbrojnych Republiki Kirgiskiej
254.	O/58/11	58 (22626) /2011	1 czerwca 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji dnia ochrony dzieci
255.	O/62/11	62 (22630) /2011	10 czerwca 2011	„Kirgistan – Austria: relacje zaufania” – notatka z wizyty Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej w Austrii
256.	O/65/11/1	65 (22633) 2011	17 czerwca 2011	„SzOW – przykład realnego działania” – notatka z przemówienia Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na szczycie głów państw-członków SzOW w Astanie
257.	O/65/11/2	65 (22633) 2011	17 czerwca 2011	„Chiny dają grant. Bezzwrotny” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z Przewodniczącym ChRL Hu Jintao

258.	O/71/11	71 (22639) /2011	1 lipca 2011	„Prezydent prosi o konstruktywne działania” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej w <i>Žogorku Kenješ</i>
259.	At/72/11/1	72 (22640) /2011	5 lipca 2011	„Kirgistan – Kazachstan: brak nierozwiązywalnych kwestii w relacjach” – notatka z wizyty premiera A. Atambaeva w Astanie
260.	At/72/11/2	72 (22640) /2011	5 lipca 2011	„Wybory – ostatni krok ku demokratyzacji” – notatka ze spotkania premiera A. Atambaeva ze Specjalnym Przedstawicielem UE ds. Azji Centralnej Pierre’em Morelem
261.	O/74/11	74 (22642) /2011	8 lipca 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej dla Prezydenta Kazachsanu N. Nazarbaeva z okazji urodzin
262.	O/88/11	88 (22656) /2011	16 sierpnia 2011	„OUBZ: poszukiwanie nowych metod w walce z wyzwaniami i zagrożeniami” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na nieformalnym spotkaniu głów państw-członków OUBZ w Astanie
263.	O/95/11	95 (22663) /2011	2 września 2011	„Wielki Jedwabny Szlak: między Wschodem i Zachodem” – notatka z wizyty Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej w chińskim mieście Urumczi
264.	O/96/11	96 (22664) /2011	6 września 2011	„WNP – energia współpracy” – notatka z przemówienia Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na posiedzeniu Rady głów państw-członków Wspólnoty Niepodległych Państw w Duszanbe
265.	O/98/11	98 (22666) /2011	9 września 2011	„Jesteśmy coraz silniejsi – jako państwo i jako naród” – Przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na uroczystym posiedzeniu z okazji 20-lecia niepodległości Kirgistanu
266.	O/100/11/1	100 (22668) /2011	16 września 2011	„Rosji – dobrobyt” – pozdrowienia Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej Dimitra Medvedeva z okazji jego urodzin
267.	O/100/11/2	100 (22668) /2011	16 września 2011	„Europa szykuje się do wyborów” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z delegacją Zgromadzenia Parlamentarnego OBWE
268.	O/102/11	102 (22670) /2011	21 września 2011	„Spotkania w Nowym Jorku” – notatki ze spotkań Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej w czasie 66. sesji

				Zgromadzenia Generalnego ONZ w Nowym Jorku
269.	O/104/11	104 (22672) /2011	27 września 2011	„Cały świat patrzy na nas” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na 66. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ
270.	O/106/11	106 (22674) /2011	30 września 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji Dnia Nauczyciela i Pracowników Edukacji
271.	O/109/11	109 (22677) /2011	7 października 2011	„Życ zgodnie z przymierzem Kurmandżan” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na uroczystości 200-lecia Kurmandżan datki
272.	O/110/11	110 (22678) /2011	11 października 2011	„Pokój w Afganistanie – pokój w regionie” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej ze specjalnym przedstawicielem Departamentu Stanu ds. Afganistanu i Pakistanu M. Grossmanem
273.	O/111/11	111 (22679) /2011	12 października 2011	„Naród potrzebuje kardynalnych zmian” – notatka ze spotkania Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z Ambasador i Specjalną Wysłanniczką ds. Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Środkowej RFN Patricią Flor
274.	O/112/11	112 (22680) /2011	14 października 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji Dnia Narodu Hiszpańskiego
275.	C/112/11	112 (22680) /2011	14 października 2011	„Droga do Europy zaczyna się w Rosji” – artykuł Ambasadora RK w Rosji Ulukbeka Činalieva
276.	O/114/11	114 (22682) /2011	19 października 2011	Pozdrowienia Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji Dnia Niepodległości Azerbejdżanu
277.	O/116/11	116 (22684) /2011	25 października 2011	„Eurazja – region solidarności i współpracy” – Przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na pierwszym posiedzeniu Rady Współpracy Państw Turkijskojęzycznych
278.	O/118/11	118 (22686) /2011	28 października 2011	Pozdrowienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej z okazji Dnia Niepodległości Turkmenistanu
279.	O/123/11	123 (22691) /2011	15 listopada 2011	Odezwa Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej w związku z ogłoszeniem przez Centralną Komisję Wyborczą oficjalnych wyników wyborów prezydenckich
280.	O/128/11/1	128 (22696)	25 listopada	„Fundusz na Rzecz Budowania Pokoju jako nośnik stabilności” – przemówienie

		/2011	2011	Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na otwarciu posiedzenia Funduszu na Rzecz Budowania Pokoju w Nowym Jorku
281.	O/128/11/2	128 (22696) /2011	25 listopada 2011	„Demokratyczne zmiany są w Kirgistanie rzeczywiste” – przemówienie Prezydent Republiki Kirgiskiej R. Otunbaewej na forum „Asia Society” w Nowym Jorku
282.	At/131/11	131 (22699) /2011	2 grudnia 2011	Przemówienie Almazbeka Atambaewa na ceremonii oficjalnego objęcia urzędu Prezydenta Republiki Kirgiskiej
283.	O/131/11	131 (22699) /2011	2 grudnia 2011	„Parlamentaryzm – nie monopol, tylko współpraca” – przemówienie R. Otunbaewej na posiedzeniu <i>Žogorku Kenješ</i>
284.	At/137/11	137 (22705) /2011	16 grudnia 2011	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaewa dla Prezydenta Republiki Kazachstan N. Nazarbaeva z okazji 20-lecia niepodległości
285.	Ta/141/11	141 (22709) /2011	27 grudnia 2011	„Dwa dni w grudniu – o cyber-policji, bazie wojskowej «Manas» i skalnym mieście Astanie” – wywiad z sekretarzem Rady Obrony Kirgistanu B. Tabaldievm
286.	At/4/12	4 (22714) /2012	17 stycznia 2012	„Historia dała nam jeszcze jedną szansę” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaewa w czasie oficjalnej wizyty w Turcji
287.	At/6/12	6 (22716) /2012	20 stycznia 2012	„Pośród żołnierzy na dalekim pograniczu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaewa podczas uroczystości przekazania wojskowej pomocy technicznej Wojskom Granicznym Państwowego Komitetu Bezpieczeństwa Narodowego RK od Służby Granicznej Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.
288.	Sa/7/12	7 (22717) /2012	24 stycznia 2012	„Światowa społeczność karmi Kirgistan, ale jak długo?” – notatka ze spotkania Ministra Rozwoju Społecznego R. Sabirova z przedstawicielem Światowego Programu Żywnościowego ONZ w Kirgistanie
289.	Is/9/12	9 (22719) /2012	27 stycznia 2012	„Nie w wodzie i nie w cieniu” – wywiad z Saparem Isakovem, zastępcą kierownika działu polityki zagranicznej w aparacie Prezydenta RK A. Atambaeva
290.	At/19/12	19 (22729) /2012	21 lutego 2012	„Współpraca w oparciu o narodowe interesy Kirgistanu” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej

				A. Atambaeva z delegacją z USA
291.	At/20/12	20 (22730) /2012	23 lutego 2012	Notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z delegacją Parlamentu Europejskiego
292.	At/23/12	23 (22733) /2012	2 marca 2012	„Jestem uparty i wytrwały” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z kanałami telewizyjnymi „5 канал” i „МИР”
293.	At/26/12	26 (22736) /2012	13 marca 2012	„Kirgistan – MFW: pełne zrozumienie” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Szefem Misji MFW Ch. Beddisem
294.	At/31/12	31 (22740) /2012	23 marca 2012	„Rosja jest dla nas partnerem strategicznym” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Prezydentem Federacji Rosyjskiej W. Putinem
295.	At/34/12	34 (22743) /2012	30 marca 2012	„Kirgistan – Niemcy: ku nowemu poziomowi stosunków” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Ambasadorem Federalnej Republiki Niemiec w Kirgistanie G. Srąga
296.	Kz/34/12	34 (22743) /2012	30 marca 2012	„Niemcy jako most do Unii Europejskiej” – notatka ze spotkania Ministra Spraw Zagranicznych RK R. Kazakbaeva z Ministrem Spraw Zagranicznych RFN G. Westerwelle
297.	At/37/12	37 (22746) /2012	6 kwietnia 2012	„Współpraca na rzecz dwóch narodów” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Ministrem Spraw Zagranicznych FR S. Ławrowem
298.	At/47/12	47 (22756) /2012	4 maja 2012	„Wektor naszych nadziei” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z kanałami telewizyjnymi „5 канал” i „ОТПК”
299.	At/48/12	48 (22757) /2012	8 maja 2012	„Wzmocnić przyjaźń czynami” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z japońską delegacją ds. gospodarczych i zastępcą Generalnego Dyrektora ds. międzynarodowej polityki regionalnej Ministerstwa Gospodarki Japonii K. Goto
300.	At/49/12	49 (22758) /2012	9 maja 2012	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla W. Putina z okazji objęcia przez niego urzędu Prezydenta FR i z okazji Dnia Zwycięstwa
301.	At/53/12	53 (22762) /2012	18 maja 2012	Odezwa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia Matki

302.	At/61/12	61 (22770) /2012	6 czerwca 2012	„Kirgistan – Chiny: wzajemny szacunek, zaufanie, pomoc i równouprawnienie” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Przewodniczącym ChRL Hu Jintao
303.	At/63/12	63 (22772) /2012	12 czerwca 2012	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Prezydenta FR W. Putina z okazji Dnia Rosji
304.	At/65/12	65 (22774) /2012	15 czerwca 2012	„Ważne wydarzenia świata turkijskojęzycznego” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Sekretarzem Generalnym Szczytu Państw Turkijskojęzycznych Halilem Akinci
305.	Os/66/12	66 (22775) /2012	19 czerwca 2012	Wywiad z koordynatorem ds. SzOW w randze wiceministra ds. zagranicznych Asanbekiem Osmonalievem
306.	Ku/75/12	75 (22784) /2012	13 lipca 2012	„Wytrwałość Chińczyków wciąż mnie zadziwia” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w ChRL Žeenbekiem Kulubaevem
307.	At/90/12	90 (22799) /2012	22 sierpnia 2012	„Orientacja na świat turkijskojęzyczny” – notatka ze szczytu Rady Współpracy Państw Turkijskojęzycznych w Biszkeku
308.	At/92/12	92 (22801) /2012	28 sierpnia 2012	„Niemcy wspierają Kirgistan” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Ministrem Współpracy Gospodarczej i Rozwoju RFN D. Niebelem
309.	Os/92/12	92 (22801) /2012	28 sierpnia 2012	„Sinologia jak bezkresny ocean” – wywiad z koordynatorem ds. SzOW w randze wiceministra ds. zagranicznych Asanbekiem Osmonalievem
310.	At/94/12	94 (22803) /2012	31 sierpnia 2012	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia Niepodległości
311.	At/95/12	95 (22804) /2012	2 września 2012	„Wielki Jedwabny Szlak zaczyna się w Chinach” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na ceremonii otwarcia wystawy China-Eurasia Expo i Forum Współpracy Gospodarczej Chin i Eurazji
312.	At/96/12	96 (22805) /2012	5 września 2012	„Łączy nas przemysł energetyczny” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z przedstawicielami organów kontroli finansowej WNP
313.	At/103/12	103 (22812) /2012	21 września 2012	„Kirgistan i Rosja – równoprawni partnerzy” – notatka ze spotkania Prezydenta

				Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Prezydentem Federacji Rosyjskiej W. Putinem
314.	At/121/12	121 (22830) /2012	9 listopada 2012	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Baracka Obamy z okazji wyboru na urząd Prezydenta USA
315.	At/129/12	129 (22838) /2012	28 listopada 2012	„Kirgistan – Unia Europejska: patrzymy w przyszłość” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z wysoki przedstawiciel Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa C. Ashton
316.	At/131/12	131 (22840) /2012	4 grudnia 2012	„USA wysoko oceniają reformy w Kirgistanie” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z podsekretarz stanu ds. politycznych USA W. Sherman
317.	At/133/12	133 (22842) /2012	7 grudnia 2012	„Kirgistan – Rosja: nowy etap w relacjach” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z premierem FR D. Medvedevem
318.	At/134/12	134 (22843) /2012	11 grudnia 2012	„Droga do dynamicznego rozwoju” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na pierwszym posiedzeniu Krajowej Rady ds. Zrównoważonego Rozwoju Gospodarczego
319.	At/137/12	137 (22846) /2012	18 grudnia 2012	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Prezydenta Republiki Kazachstan N. Nazarbaeva z okazji Dnia Niepodległości Republiki Kazachstan
320.	At/141/12	141 (22850) /2012	26 grudnia 2012	„W oczekiwaniu na deszcz” – relacja z konferencji prasowej Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva
321.	G/1/13	1 (22852) 2013	9 stycznia 2013	Wywiad z G. Isakovą, Stałą Przewodniczącą Kirgistanu przy ONZ w Genewie
322.	At/4/13	4 (22855) /2012	16 stycznia 2013	„Być jak silne państwo” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu Narodowej Rady Zrównoważonego Rozwoju
323.	At/5/13	5 (22856) /2013	18 stycznia 2013	Notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z doradcą Sekretarza Stanu USA ds. Południowej i Centralnej Azji R. O. Blake’em
324.	At/7/13	7 (22858)	23 stycznia	Pozdrowienie Prezydenta Republiki

		/2013	2013	Kirgiskiej A. Atambaeva dla Prezydenta USA Baracka Obamy z okazji objęcia urzędu na drugą kadencję
325.	At/18/13	18 (22869) /2013	19 lutego 2013	„Szczególne relacje z Niemcami” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z delegacją niemieckiej grupy eksperckiej ds. rozwoju relacji kirgisko-niemieckich
326.	At/23/13	23 (22874) /2013	5 marca 2013	„W Kirgistanie musi być jedna dyktatura – dyktatura prawa” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu Rady ds. reformy sądownictwa.
327.	At/27/13	27 (22878) /2013	13 marca 2013	„Kirgistan – państwo z przyszłością” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z międzynarodową spółką medialną „MIP”
328.	At/29/13	29 (22880) /2013	19 marca 2013	„Nowy impuls w relacjach” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z prezydentem Austrii Heinzem Fischerem
329.	At/40/13	40 (22891) /2013	12 kwietnia 2013	„Zapasy wody wzbogacą państwo” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z premierem Turcji R. Erdoganem
330.	At/47/13	47 (22898) /2013	30 kwietnia 2013	„Podejmują wysiłki i zapewniają bezpieczeństwo” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z sekretarzami rad bezpieczeństwa państw-członków SzOW
331.	At/50/13	50 (22901) /2013	7 maja 2013	„SzOW: waga i autorytet” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z sekretarzem generalnym SzOW D. Mezencevem
332.	At/53/13	53 (22904) /2013	14 maja 2013	„Każdy dzień jak cały rok” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia Zwycięstwa
333.	At/66/13	66 (22917) /2013	14 czerwca 2013	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Prezydenta Rosji W. Putina z okazji Dnia Rosji
334.	At/75/13	75 (22926) /2013	9 lipca 2013	„Kirgistan przyjął doktrynę wojenną” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na otwarciu posiedzenia Rady Obrony
335.	At/77/13	77 (22928) /2013	12 lipca 2013	„Miliardy na dobre programy. Nowe strony w historii Kirgistanu” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na II Konferencji ds. rozwoju

336.	At/78/13	78 (22929) /2013	16 lipca 2013	„Wizyta Xi Jinpinga – punkt wyjścia nowych relacji” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z ministrem spraw zagranicznych ChRL Wang Yi
337.	At/80/13	80 (22931) /2013	19 lipca 2013	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Kanclerz RFN A. Merkel z okazji dnia urodzin
338.	At/101/13	101 (22952) 2013	17 września 2013	„SzOW – tylko pokojowe rozwiązywanie problemów” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na szczycie Szanghajskiej Organizacji Współpracy w Bishkeku
339.	At/106/13	106 (22957) /2013	27 września 2013	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Kirgisko-Rosyjskiego Słowiańskiego Uniwersytetu im. B. Jelcyna z okazji 20-lecia
340.	At/108/13/1	108 (22959) /2013	4 października 2013	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga z okazji dnia edukacji ChRL
341.	At/108/13/2	108 (22959) /2013	4 października 2013	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla kanclerz RFN A. Merkel z okazji dnia Jedności Niemiec
342.	At/115/13	115 (22966) /2013	25 października 2013	„W imię śnieżnego lamparta” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na Światowym Forum Ochrony Śnieżnych Lampartów
343.	At/118/13	118 (22969) 2013	1 listopada 2013	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla pracowników kultury
344.	At/121/13	121 (22972) /2013	7 listopada 2013	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Kirgistańczyków z okazji Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej
345.	At/122/13	122 (22973) /2013	12 listopada 2013	„Ożywia się turkijska współpraca” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Sekretarzem Rady Współpracy Państw Języków Tureckich H. Akıncı
346.	At/127/13	127 (22978) /2013	22 listopada 2013	„Kirgistan – Korea: otwarte drzwi dla inwestorów” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na Forum Inwestycyjnym w Seulu
347.	Ab/128/13	128 (22797) /2013	26 listopada 2013	„Sztuka dobrego sąsiedztwa” – wywiad z Ministrem Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej E. Abdyldaevem
348.	At/134/13/1	134 (22985)	10 grudnia	Przemówienie Prezydenta Republiki

		/2013	2013	Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji wpisania kirgiskiej trylogii epickiej „Manas. Semeti. Sejtek” na listę arcydzieł niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości
349.	At/135/13/1	135 (22986) /2013	11 grudnia 2013	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia Praw Człowieka w Kirgistanie
350.	At/135/13/2	135 (22986) /2013	11 grudnia 2013	„UE będzie nadal pomagać” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva ze specjalną przedstawicielką UE w Azji Centralnej P. Flor
351.	At/137/13	137 (22988) /2013	17 grudnia 2013	„Dziękuję naszemu narodowi” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w rezydencji Ala-Arča (część I)
352.	At/138/13	138 (22989) /2013	18 grudnia 2013	„Dziękuję naszemu narodowi” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w rezydencji Ala-Arča (część II)
353.	At/139/13	139 (22990) /2013	20 grudnia 2013	„Dziękuję naszemu narodowi” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w rezydencji Ala-Arča (część III)
354.	At/11/14	11 (23005) /2014	4 lutego 2014	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Przewodniczącego ChRL Xi Jinpinga z okazji nowego roku
355.	At/14/14	14 (23008) /2014	11 lutego 2014	„Kirgistan – Rosja: strategiczne partnerstwo się rozwija” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w Federacji Rosyjskiej
356.	At/15/14	15 (23009) /2014	12 lutego 2014	„Kirgistan – Rosja: strategiczne i silne partnerstwo” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z premierem Federacji Rosyjskiej D. Medvedevem
357.	At/16/14	16 (23010) /2014	14 lutego 2014	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla narodu Kirgistanu z okazji 25. rocznicy wycofania wojsk radzieckich z Afganistanu
358.	At/21/14	21 (23015) /2014	28 lutego 2014	„Mam nadzieję, że naród Ukrainy ochroni swoją jedność” – oświadczenie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w związku z sytuacją na Ukrainie
359.	At/24/14	24 (23018) /2014	7 marca 2014	„Na czele polityki zagranicznej” – spotkanie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z nowymi ambasadorami

				Republiki Kirgiskiej
360.	At/33/14	33 (23027) /2014	1 kwietnia 2014	„Ludzie nie powinni iść na śmierć, żeby zmienić władzę” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z kanałem telewizyjnym „5 канал”
361.	Om/37/14	37 (23031) 2014	9 kwietnia 2014	„Harmonia ziemi Emiratów” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w ZEA K. Omuralievem
362.	At/46/14	46 (23040) /2014	1 maja 2014	„Cel – zrównoważony wzrost gospodarczy państwa” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z generalnym dyrektorem ONZ ds. Rozwoju Przemysłowego Li Yongiem
363.	At/48/14	48 (23042) /2014	9 maja 2014	„Kiedy to pokolenie biło się za zwycięstwo, nikt nie dzielił się ze względu na narodowość” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na nieformalnym szczycie państw-członków OUBZ
364.	At/49/14/1	49 (23043) /2014	13 maja 2014	„Wspomnienia o wojnie są straszne, ale zapomnieć nie można” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na obchodach Dnia Zwycięstwa
365.	At/49/14/2	49 (23043) /2014	13 maja 2014	„Kirgistan – Rosja: coraz więcej wspólnych spraw” – notatka z nieformalnego szczytu głów państw-członków OUBZ
366.	At/51/14	51 (23045) 2014	16 maja 13 maja 2014	„Pomoc była w porę” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z szefem Misji Międzynarodowego Funduszu Walutowego Ch. Beddisem
367.	At/53/14	53 (23047) /2014	21 maja 2014	„SzOW ma wspaniałą przyszłość” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w Chińskiej Republice Ludowej
368.	At/54/14/1	54 (23048) 2014	23 maja 2014	„CICA – model współpracy na rzecz pokoju, bezpieczeństwa i stabilności w regionie” – Przemówienie wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na szczycie Konferencji na Temat Interakcji i Środków Budowy Zaufania w Azji
369.	At/54/14/2	54 (23048) 2014	23 maja 2014	„Chcę to maksymalnie wykorzystać” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w czasie wizyty w Chińskiej Republice Ludowej

370.	Sa/57/14	57 (23051) /2014	3 czerwca 2014	„Początek integracji. Rosja wyciągnęła pomocną dłoń” – notatka z przemówienia Ministra Gospodarki Temira Sarieva z okazji podpisania Porozumienia rozwoju współpracy gospodarczej w warunkach integracji eurazjatyckiej między Federacją Rosyjską a Republiką Kirgiską
371.	At/60/14/1	60 (23054) /2014	10 czerwca 2014	„Musimy pamiętać” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji rocznicy wydarzeń oszyńskich 2010 r.
372.	At/60/14/2	60 (23054) /2014	10 czerwca 2014	Konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji oficjalnej wizyty w Turcji
373.	At/66/14	66 (23060) /2014	24 czerwca 2014	„Moim jedynym marzeniem jest postawić kraj na nogi” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w regionach oszskim i dżalal-abadzkiem
374.	Ab/67/14	67 (23061) /2014	25 czerwca 2014	„Na czele są priorytety państwa” – notatka z konferencji prasowej Ministra Spraw Zagranicznych Republiki Kirgiskiej E. Abdyldaeva w ramach akcji „Minister w kontakcie”
375.	At/71/14	71 (23065) /2014	8 lipca 2014	„Goście ze Szwajcarii” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z E. Widmer-Schlumpf, członkinią Szwajcarskiej Rady Federalnej
376.	At/75/14	75 (23069) /2014	18 lipca 2014	„Sojusze okazały się skuteczne” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z ministrem spraw zagranicznych Japonii Fumio Kishida
377.	Os/78/14	78 (23072) /2014	29 lipca 2014	„Drzwi do Iranu są otwarte” – wywiad z Ambasadorem Republiki Kirgiskiej w Islamskiej Republice Iranu Asanbekiem Osmonalievem
378.	At/96/14	96 (23090) /2014	12 września 2014	„Niech nasza jedność i przyjaźń zatriumfują” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na ceremonii otwarcia I Światowych Igrzysk Koczowników
379.	At/97/14	97 (23091) /2014	16 września 2014	„Budowanie zaufania w granicach państw SzOW jest jednym z priorytetów” – notatka z wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na szczycie głów państw-uczestników SzOW
380.	At/107/14	107 (23101) /2014	10 października 2014	Życzenia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla Prezydenta Federacji Rosyjskiej W. Putina z okazji urodzin

381.	At/108/14	108 (23102) /2014	14 października 2014	„Ku pełnoprawnemu uczestnictwu w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej” – Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na szczycie WNP
382.	At/111/14	111 (23105) /2014	21 października 2014	„Potrzebne są zdecydowane działania w celu ochrony interesów Kirgistanu w projekcie «Kumtor»” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w związku z wyrokiem Sądu Najwyższego Prowincji Ontario z 14 października 2014 r.
383.	At/114/14	114 (23108) /2014	28 października 2014	Pozdrowienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia pracowników służby dyplomatycznej Republiki Kirgiskiej
384.	At/116/14	116 (23110) /2014	31 października 2014	„Honorowa i odpowiedzialna misja – ambasador” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na uroczystości przyjęcia listów uwierzytelniających
385.	At/117/14	117 (23111) /2014	4 listopada 2014	„Religia nie powinna zakłócać rozwoju państwa” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu Rady Obrony RK
386.	At/126/14	126 (23120) /2014	25 listopada 2014	„Kirgistan – Szwajcaria: ambicje wysokie, jak góry” – notatka ze spotkania Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z Prezydentem Szwajcarii Didierem Burkhalterem
387.	At/129/14	129 (23123) /2014	2 grudnia 2014	„Społeczność międzynarodowa już nie uznaje Kirgistanu za biedne państwo” – notatka z wywiadu telewizyjnego z Prezydentem Republiki Kirgiskiej A. Atambaevem w OTK
388.	At/130/14	130 (23124) /2014	3 grudnia 2014	„Mam jedno zadanie – zrobić maksymalnie dużo” – wywiad Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w telewizji państwowej
389.	At/133/14	133 (23127) /2014	10 grudnia 2014	„Kirgistan – Katar: nowy etap stosunków” – notatka z oficjalnej wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w Katarze
390.	At/134/14	134 (23128) /2014	12 grudnia 2014	„Otwarta droga na Bliski Wschód” – notatka z oficjalnej wizyty Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w Arabii Saudyjskiej, ZEA i Katarze
391.	At/139/14	139 (23133) 2014	26 grudnia 2014	„Zadanie OUBZ – zapewnić pokój i bezpieczeństwo naszych braterskich narodów” – notatka z przemówienia

				Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na sesji Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego OUBZ w Moskwie
392.	At/140/14	140 (23134) /2014	30 grudnia 2014	„Kirgistan – silne i stabilne państwo” – konferencja prasowa Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva w rezydencji Ala-Arča

Wystąpienia K. Bakieva z książki: K.S. Bakiev, *Vpered i nas ásnyj put'*, Biškek 2007.

	Oznaczenie cytatu	Data	Tytuł	Strony książki
393.	B/K/1	20 kwietnia 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej, Premiera RK K. Bakieva na Krajowym Forum Społeczeństwa Obywatelskiego	4-7
394.	B/K/2	28 kwietnia 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K.S. Bakieva na sesji inauguracyjnej Konwentu Konstytucyjnego	8-11
395.	B/K/3	5 maja 2005	„Przeprowadzić odbudowę kraju – telewizyjne Przemówienie p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva	12-18
396.	B/K/4	5 maja 2005	Pozdrowienia p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla obywateli z okazji 12. rocznicy uchwalenia Konstytucji Republiki Kirgiskiej	19
397.	B/K/5	9 maja 2005	Pozdrowienia p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia Zwycięstwa w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej.	20
398.	B/K/6	30 maja 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na specjalnej sesji Stałej Rady OBWE	21-25
399.	B/K/7	4 czerwca 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z przedstawicielami małego i średniego biznesu	26-30
400.	B/K/8	6 czerwca 2005	Przemówienie pełniącego obowiązki Prezydenta	31-38
401.	B/K/9	7 czerwca 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na konferencji „Kirgistan: ku przyszłości wolnej od narkotyków”	39-42
402.	B/K/10	8 czerwca 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Forum Inwestycyjnym „Kirgistan zaprasza inwestorów”	43-46

403.	B/K/11	25 czerwca 2005	Przemówienie p.o. Prezydenta, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu Rady Międzypaństwowej EaWG na szczepku szefów państw w Moskwie	47-48
404.	B/K/12	25 czerwca 2005	Przemówienie p.o. Prezydent Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na sesji Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego w rozszerzonym formacie	49-50
405.	B/K/13	10 lipca 2005	Stenogram przemówienia Kurmanbeka Bakieva do przedstawicieli mediów w lokalu wyborczym nr 1157	51
406.	B/K/14	11 lipca 2005	Stanogram konferencji prasowej p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva	52-57
407.	B/K/15	18 lipca 2005	Apel p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do swoich rodaków	58
408.	B/K/16	23 lipca 2005	Stenogram wystąpienia p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na 5. Kurułtaju Ruchu Ludowego Kirgistanu	59-61
409.	B/K/17	11 sierpnia 2005	Tezy przemówienia p.o. Prezydenta Republiki Kirgiskiej, Premiera Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na ogólnokrajowym spotkaniu budowniczych, poświęconym świętu zawodowemu Dnia Budowniczego Republiki Kirgiskiej	62-66
410.	B/K/18	14 sierpnia 2005	Przemówienie inauguracyjne Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva	67-68
411.	B/K/19	15 sierpnia 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z przedstawicielami władzy wykonawczej	69-76
412.	B/K/20	3 września 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z nauczycielami, studentami i profesorami uniwersyteckimi	77-81
413.	B/K/21	17 września 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu plenarnym wysokiego szczebla Zgromadzenia Ogólnego ONZ	82-83
414.	B/K/22	18 września 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na jubileuszowej 60. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczony	84-87
415.	B/K/23	13 października 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva	88-92
416.	B/K/24	15 października	„Dać impuls do rozwoju. Priorytety rządowe na lata 2005-2006” – przemówienie	93-108

		2005	Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu rządu	
417.	B/K/25	26 października 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva	109-115
418.	B/K/26	2 listopada 2005	Stenogram konferencji prasowej prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva i Premiera Republiki Kirgiskiej F. Kulova dla przedstawicieli mediów krajowych i zagranicznych	116-125
419.	B/K/27	5 listopada 2005	Stenogram konferencji prasowej Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva i Prezesa Azjatyckiego Banku Rozwoju Haruhiko Kurody dla przedstawicieli mediów	126-127
420.	B/K/28	9 listopada 2005	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia Młodzieży w Kirgistanie i Światowych Dni Młodzieży	128
421.	B/K/29	18 listopada 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas uroczystości wręczenia prezydenckich stypendiów „Preludium” i „Altyn-šaty”	129-130
422.	B/K/30	22 listopada 2005	Przmówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości wręczenia listów uwierzytelniających od ambasadorów	131-132
423.	B/K/31	8 grudnia 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Międzynarodowym Forum „XXI wiek – wiek dialogu międzykulturowego, wzrostu gospodarczego i duchowego odrodzenia w przestrzeni euroazjatyckiej”	133-136
424.	B/K/32	8 grudnia 2005	Stenogram wywiadu Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva przeprowadzonego przez szefów kanałów telewizyjnych i stacji radiowych	137-152
425.	B/K/33	16 grudnia 2005	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystym spotkaniu poświęconym 15. rocznicy powstania obwodu czujskiego.	153-156
426.	B/K/34	5 stycznia 2006	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Bożego Narodzenia	158
427.	B/K/35	9 lutego 2006	Przemówienie końcowe Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa RK	165-167
428.	B/K/36	14 lutego 2006	Przemówienie końcowe Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na	168-174

			posiedzeniu rządu	
429.	B/K/37	3 marca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości otwarcia Centrum Rozwoju Opieki Zdrowotnej oraz konferencji „O perspektywach rozwoju opieki zdrowotnej w Republice Kirgiskiej w ramach szerokiego międzysektorowego podejścia do opieki zdrowotnej i ochrony socjalnej”	175-178
430.	B/K/38	6 marca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z przedstawicielami Zgromadzenia Ludu Kirgistanu	179-180
431.	B/K/39	9 marca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji obchodów Międzynarodowego Dnia Kobiet w dniu 8 marca	181-184
432.	B/K/40	21 marca 2006	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji dla narodu Kirgistanu z okazji święta Nouruz	185
433.	B/K/41	23 marca 2006	Stenogram konferencji prasowej Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva dla przedstawicieli mediów kirgiskich i zagranicznych	186-208
434.	B/K/42	7 kwietnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas ceremonii wręczenia listów uwierzytelniających przez Ambasadorów Nadzwyczajnych i Pełnomocnych Danii, Brazylii, Irlandii i Słowacji.	212-213
435.	B/K/43	15 kwietnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Narodowym Forum Młodzieży „Kyrgyzstan Žaštary”	214-218
436.	B/K/44	18 maja 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystości poświęconej 80. rocznicy powstania statystyki państwowej w Republice Kirgiskiej	222-224
437.	B/K/45	29 maja 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w związku z 14. rocznicą utworzenia Sił Zbrojnych Republiki Kirgiskiej	225-226
438.	B/K/46	10 czerwca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na forum biznesowym przedstawicieli przedsiębiorców Kirgistanu i Chin	227-228
439.	B/K/47	30 czerwca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystym spotkaniu poświęconym 15. rocznicy Dnia	229-231

			Pogotowia Ratunkowego Republiki Kirgiskiej	
440.	B/K/48	1 lipca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas uroczystej gali z okazji Dnia Pracowników Służby Zdrowia Republiki Kirgiskiej	232-233
441.	B/K/49	8 lipca 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na V Kongresie Sędziów Republiki Kirgiskiej	234-244
442.	B/K/50	4 sierpnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji Dnia Kolejarza	245-246
443.	B/K/51	7 sierpnia 2006	„Zjednoczony naród to silny Kirgistan” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na V Kurułtaju Zgromadzenia Ludu Kirgistanu	247-249
444.	B/K/52	11 sierpnia 2006	Oświadczenie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w sprawie dalszego rozwoju współpracy państw regionu w ramach przewodnictwa Republiki Kirgiskiej w Szanghajskej Organizacji Współpracy	250-251
445.	B/K/53	31 sierpnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji 15. rocznicy uzyskania niepodległości	252-254
446.	B/K/54	5 września 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w Związku Izb i Giełd Towarowych Turcji oraz w Komitecie ds. Zagranicznych Stosunków Gospodarczych Turcji	255-257
447.	B/K/55	14 września 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenes</i> Republiki Kirgiskiej	258-260
448.	B/K/56	19 września 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas ceremonii wręczenia listów uwierzytelniających przez Ambasadorów Nadzwyczajnych i Pełnomocnych Jemenu, Algierii, Mongolii, Białorusi, Bośni i Hercegowiny, Belgii, Kanady oraz Holandii	261-262
449.	B/K/57	28 września 2006	„O Narodowej Strategii Rozwoju i Nablizszych Celach” – orędzie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do narodu Kirgistanu	263-273
450.	B/K/58	3 października 2006	Wspólne oświadczenie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K.S. Bakieva i Prezydenta Republiki Uzbekistanu I.A. Karimova	274-276

451.	B/K/59	19 października 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystym spotkaniu w Dniu pracowników opieki społecznej i związków zawodowych	277-279
452.	B/K/60	27 października 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. BakieVa na spotkaniu z przedstawicielami sił politycznych i społeczeństwa obywatelskiego	280-284
453.	B/K/61	21 listopada 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na uroczystym spotkaniu organów bezpieczeństwa narodowego i prokuratury	286-291
454.	B/K/62	4 grudnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w <i>Žogorku Kenješ</i> Republiki Kirgiskiej	292-296
455.	B/K/63	11 grudnia 2006	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas uroczystości podpisania Aktu przyjęcia maszyn rolniczych zakupionych za fundusze z dotacji od rządu Chińskiej Republiki Ludowej	297-298
456.	B/K/64	20 grudnia 2006	Stenogram odpowiedzi Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na pytania w języku rosyjskim podczas transmisji na żywo w Państwowej Kompani Telewizyjnej i Radiowej	299-307
457.	B/K/65	27 stycznia 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na III Kongresie Przedsiębiorców Kirgistanu	310-314
458.	B/K/66	9 lutego 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z nowopowołanym rządem	315-318
459.	B/K/67	21 lutego 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu Rządu Republiki Kirgiskiej *przetłumaczone z języka kirgiskiego przez służbę prasową Prezydenta [adnotacja z książki]	319-321
460.	B/K/68	23 marca 2007	Przemówienie telewizyjne Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva z okazji 2. rocznicy Rewolucji Ludowej w dniu 24 marca 2005 r.	329-331
461.	B/K/69	24 marca 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva podczas uroczystej gali poświęconej 24 marca – Dniu Rewolucji Ludowej	332-334
462.	B/K/70	26 marca 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na spotkaniu z szefami	335-342

			instytucji zagranicznych Republiki Kirgiskiej	
463.	B/K/71	29 maja 2007	Przemówienie Prezydenta i Głównodowodzącego Sił Zbrojnych Republiki Kirgiskiej na uroczystym spotkaniu poświęconym 15. rocznicy utworzenia Sił Zbrojnych RK	345-347
464.	B/K/72	31 maja 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Forum Rozwoju: Kirgistan 2007-2010	348-353
465.	B/K/73	31 maja 2007	Przemówienie końcowe Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na Forum Rozwoju: Kirgistan 2007-2010	354-357
466.	B/K/74	5 czerwca 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva w <i>Žogorku Kenes</i>	358-361
467.	B/K/75	7 czerwca 2007	Przemówienie inauguracyjne na seminarium szkoleniowym dla zastępców gubernatorów obwodów, akimów okręgowych i burmistrzów miast Republiki Kirgiskiej	362-364
468.	B/K/76	21 czerwca 2007	List powitalny do uczestników posiedzenia Międzypaństwowej Komisji ds. Zrównoważonego Rozwoju państw AzjiCentralnej	365-366
469.	B/K/77	14 sierpnia 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do przedstawicieli mediów o wynikach negocjacji z Prezydentem ChRL Hu Jintao	370
470.	B/K/78	16 sierpnia 2007	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva na posiedzeniu Rady Szefów Państw Członkowskich SzOW w formacie rozszerzonym	371-373
471.	B/K/79	19 sierpnia 2007	„Dziś bardziej niż kiedykolwiek potrzebujemy jedności narodowej, narodowego kapitału zgody i tworzenia” – przesłanie Prezydenta Republiki Kirgiskiej K. Bakieva do narodu Kirgistanu	374-382

Wystąpienia A. Atambaeva ze strony internetowej president.kg (dostęp: grudzień 2019 r.)

	Oznaczenie cytatu	Data	Tytuł	Adres WWW
472.	At/I/225	28 grudnia 2011	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenes</i>	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/225_vyistuplenie_prezidenta_kyirgyzskoy_respubliki_alma_zbeka_atambaeva_na_zasedanii_jogorku_kenesha/

473.	At//237	30 marca 2012	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu Zgromadzenia Narodowego Azerbejdżanu	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/237_vyistuplenie_prezidenta_kyirgyizskoy_respubliki_alma_zbeka_atambaeva_pered_deputatami_milli_medjlisa_azerbaydjanskoy_respubliki/
474.	At//183	9 maja 2012	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na spotkaniu upamiętniającym Zwycięstwo w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/183_prezident_almazbek_atambaev_prinyal_uchastie_v_mitinge-rekvieme_posvyaschennom_pobede_v_velikoy_otechestvennoy_voyne/
475.	At//796	4 czerwca 2012	Tezy przemówienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva otwierającego posiedzenie Rady Obrony RK	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/796_tezisy_vstupitelnogo_slova_prezidenta_almazbeka_atambaeva_na_zasedanii_soveta_oborony/
476.	At//1072	31 sierpnia 2012	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na ceremonii otwarcia masztu flagowego Flagi Państwowej Republiki Kirgiskiej.	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/1072_prezident_almazbek_atambaev_prinyal_uchastie_na_tseremonii_otkryitiya_flagshtoka_gosudarstvennogo_flaga_kyirgyizskoy_respubliki/
477.	At//1036	12 września 2012	Przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na posiedzeniu <i>Žogorku Kenješ</i>	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/1036_prezident_almazbek_atambaev_prinyal_uchastie_v_zasedanii_jogorku_kenesha/
478.	At//1785	22 marca 2013	Odezwa do narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji rocznicy 24 marca 2005 roku	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/1785_prezident_almazbek_atambaev_sdelal_obraschenie_k_kyirgyizstantsam_v_svyazi_s_godovschinoy_24_mart_2005_goda/
479.	At//1848	6 kwietnia 2013	Odezwa do narodu Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji 3. Rocznicy Dnia Kwietniowej Ludowej Rewolucji – 7 kwietnia	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/1848_prezident_almazbek_atambaev_sdelal_obraschenie_kyirgyizstantsam_po_sluhachyu_tretej_godovschinyi_dnya_aprejskoy_narodnoy_revoljutsii_-_7_aprelya/
480.	At//2368	5 lipca 2013	Przemówienie A. Atambaeva, Prezydenta Republiki Kirgiskiej i Głównodowodzącego Siłami	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/2368_vyistuplenie_prezidenta

			Zbrojnymi Republiki Kirgiskiej, na posiedzeniu Rady Obrony RK	_kyrgyzskoy_respubliki_glav nokomanduyuschego_vooruj ennyimi_silami_kyrgyzskoy_respubliki_almazbeka_atamb aeva_na_ocherednom_zased anii_soveta_oboronyi_kyirgyi zskoy_respubliki/
481.	At/I/2479	19 lipca 2013	„Wasze sportowe zwycięstwo – to wkład w przyszłość państwa, w przyszłość naszych dzieci” – przemówienie Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na spotkaniu ze sportowcami	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/2479_prezident_almazbek_atambaev_vasha_sportivnaya_pobeda_vash_vklad_v_buduschee_stranyi_v_buduschee_nashih_detey_/
482.	At/I/3056	14 listopada 2013	Przemówienie powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla uczestników międzynarodowego forum „Čingiz Ajmatov i jego Forum Issyk-kulskie: dialog kultur i zbliżenie cywilizacji”	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/3056_privetstvie_prezidenta_kyrgyzskoy_respubliki_almazbeka_atambaeva_uchastnikam_mejdunarodnogo_foruma_chingiz_aymatov_i_ego_issyik-kulskiy_forum_dialog_kultur_i_sblijenie_tsivilizatsiy/
483.	At/I/3058	15 listopada 2013	Przemówienie powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej 1170-leciu kirgiskiego kaganatu	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/3058_privetstvie_prezidenta_kyrgyzskoy_respubliki_almazbeka_atambaeva_uchastnikam_mejdunarodnoy_nauchnoy_konferentsii_posvyaschennoy_1170-letiyu_kyrgyzskogo_kaganata/
484.	At/I/4475	31 sierpnia 2013	Pozdrowienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva z okazji Dnia Niepodległości Republiki Kirgiskiej	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/4475_prezident_almazbek_atambaev_pozdravil_kyrgyzstantsev_s_dnem_nezavisimosti_kyrgyzskoy_respubliki/
485.	At/I/3903	14 maja 2014	Przemówienie powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva dla uczestników II Narodowego Forum Rolniczego	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/3903_privetstvie_prezidenta_almazbeka_atambaeva_uchastnikam_vtorogo_natsionalnogo_agrarnogo_foruma/
486.	At/I/5033	16 października 2014	Tezy przemówienia Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na spotkaniu z członkami Komisji ds. rozwoju nauk historycznych przy	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/5033_tezisy_vyistupleniya_prezidenta_almazbeka_atambaeva_na_vstreche_s_chlenami_komissii_po_razvitiyu_isto

			Prezydencie RK	richeskoy_nauki_pri_prezidente_kyrgyzskoy_respubliki/
487.	At//4877	13 listopada 2014	Przemówienie powitalne Prezydenta Republiki Kirgiskiej A. Atambaeva na uroczystości z okazji 120. rocznicy urodzin wielkiego <i>manasči</i> Saâkbaja Karalaeva	http://www.president.kg/ru/news/vystuplenija_obraschenija/4877_privetstvie_prezidenta_almazbeka_atambaeva_po_sluchayu_120-letiya_so_dnya_rojdeniya_velikogo_manaschi_sayakbaya_karalaeva/

*wszystkie powyższe teksty zostały zanalizowane, ale nie wszystkie zostały zacytowane w niniejszej pracy.

Wykaz skrótów:

EaWG – Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza

EBOR – Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju

OUBZ – Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym

RK – Republika Kirgiska

SzOW – Szanghajska Organizacja Współpracy

WNP – Wspólnota Niepodległych Państw

WTO – Światowa Organizacja Handlu

Bibliografia

Monografie:

G.K. Aalieva, N.K. Aalieva, Š.K. Aalieva, *Kitaj vo vnešnej politike Kyrgyzstana: problemy i perspektivy*, Nacional'naâ Akademiâ Nauk Kyrgyzskoj Respubliki, Biškek 2010.

Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii, red. A. Horolets, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

J. Anderson, *The International Politics of Central Asia*, Manchester University Press, Manchester-New York 1997.

A. Bejšenaliev, *Politika SŠA v Central'noj Azii i osobennosti sotrudničestva s Kyrgyzstanom*, Tipografiâ OsOO «Global Print», Biškek 2019.

L. Benabdallah, *Shaping the Future of Power: Knowledge Production and Network-Building in China-Africa Relations*, University of Michigan Press, 2020.

A. Bisenbaev, *Ne vmeste. Rossiâ i strany Central'noj Azii*, Piter, Moskva 2011.

M. Breuning, *Foreign Policy Analysis. A Comparative Introduction*, Palgrave Macmillan, New York-Hampshire 2007.

M. Brill Olcott, A. Aslund, S.W. Garnett, *Getting It Wrong. Reginal Cooperation and the Commonwealth of Independent States*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 1999.

K. Charmaz, *Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009

J. Charteris-Black, *Analysing Political Speeches. Rhetoric, Discourse and Metaphor*, Palgrave Macmillan, London 2014.

Central Asia in International Relations. The Legacies of Halford Mackinder, red. N. Megoran, S. Sharapova, Oxford University Press, London 2013.

Central Asia. 130 Years of Russian Dominance, A Historical Overview, ed. E. Allworth, Duke University Press, bmw 1995.

Central'naâ Aziâ w XXI veke: sotrudničestvo, partnerstvo i dialog. Materialy meždunarodnoj konferencii 13-15 maâ 2003 goda, Taškent, red. P. Krumm, M. Ickovskij, Friedrich Ebert Stiftung, Taškent 2004.

P. Chilton, *Analysing Political Discourse. Theory and Practice*, Psychology Press, London-New York 2004.

A. Ciešlewska, *Islam with a Female Face. How Women are Changing the Religious Landscape in Tajikistan and Kyrgyzstan*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2017.

A. Cooley, *Great Games, Local Rules. The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012.

A. Cooley, J. Heathershaw, *Dictators Without Borders: Power and Money in Central Asia*, Yale University Press, 2017.

J. Czuby, *Rosja i świat. Wyobrażenia polityczna elity władzy imperium rosyjskiego w początkach XIX w.*, Wydawnictwo NERITON, Warszawa 1997.

V.A. Černov, *ODKB kak instytut mežgosudarstviennoj voenno-političeskoj integracii na postsovietskom prostranstve*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2009.

Domestic and International Perspectives on Kyrgyzstan's 'Tulip Revolution': Motives, Mobilization and Meanings, red. S. Cummings, Routledge, bmw 2009.

A.E. Džorobekova, *Osnovnye tendencii i napravleniâ integracionnyh processov v Central'noj Azii*, Kyrgyzskij Nacional'nyj Universitet imieni Žusupa Balasagyna, Biškek 2007.

Discourse, war and terrorism, red. A. Hodges, Ch. Nilep, John Benjamins Publishing Co, Amsterdam/Philadelphia 2007.

Dyskurs elit symbolicznych. Próba diagnozy, red. M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak, Wydawnictwo Akadmickie SEDNO, Warszawa 2014.

Dyskurs jako struktura i proces, red. T.A. van Dijk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1977.

M. Foucault, *Porządek dyskursu. Wykład inauguracyjny wygłoszony w Collège de France 2 grudnia 1970*, wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2002.

Ł. Gacek, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.

R. Gortat, *Kirgistan. Natura zmiany systemowej*, , Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009.

F. Gross, *Koczownictwo. Studja nad nomadyzmem i nad wpływem tegoż na społeczeństwo, ustrój i prawo*, Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego – Instytutu Popierania Nauki, Warszawa 1936.

P. Hopkirk, *The Great Game: The Struggle for Empire in Central Asia*, Kodansha USA Inc, 1994.

A. Horolets, *Obrazy Europy w polskim dyskursie publicznym*, Universitas, Kraków 2006.

M. Imanaliev, *Očerki o vnešnej politike Kyrgyzstana*, Ministerstvo inostrannyh del Kyrgyzskoj Respubliki i Izdatel'stvo «Sabyr», Biškek 2002.

Interesy ES, KNR, Rossii i SŠA w Central'noj Azii. Materialy kruglovo stola, red. O.A. Moldaliev, Friedrich Ebert Stiftung, Biškek 2004.

R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych, red. M. Krzyżanowski, R. Wodak, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2011.

L. Jonson, *Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam*, I. B. Tauris, London-New York 2006.

M. Kaczmarek, S. Kardaś, *Z prądem rzeki. Międzynarodowe spory wodno-energetyczne na przykładzie Azji Centralnej*, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2012.

Kim Min Čul, *Sistema regional'noj bezopasnosti Central'noj Azii w usloviâh globalizacii*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet imenii B. El'cina, Biškek 2009.

Kirgistan. Historia-społeczeństwo-polityka, red. T. Bodio, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2004.

Kirgistan – oblicza transformacji, red. M. Kuryłowicz, K. Pachucki-Włosek, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.

L. Kleveman, *The New Great Game. Blood and Oil in Central Asia*, Grove Press 2003.

The New Central Asia. The Regional Impact of International Actors, red. E. Kavalski, World Scientific, London 2010.

R. Kłaczyński, E. Sadowska, *Postradzieckie państwa Azji Centralnej. Historia, polityka, gospodarka, społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.

A. Knâzev, *Vektory i paradigmy kirgizskoj nezavisimosti (očerki postsovetskoj istorii)*, Obščestvennyj fond Aleksandra Knâzeva, Biškek 2012.

M.W. Kowalski, *Antropolodzy na wojnie. O „brudnej” użyteczności nauk społecznych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

K. Kozłowski, *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie. Geneza, przebieg, następstwa*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2009.

K. Kozłowski, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak. Poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce CHRL*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

K. Kozłowski, *Kolory rewolucji*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012.

Z. Krasnodębski, *Demokracja peryferii*, wydawnictwo słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2003.

Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej, red. A. Duszak, N. Fairclough, Universitas, Kraków 2008.

T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Aletheia, Warszawa 2009.

D.T. Kudaibergenova, *Toward Nationalizing Regimes: Conceptualizing Power and Identity in the Post-Soviet Realm*, University of Pittsburgh Press, bmw 2020.

S.K. Kuškumbaev, *Central'naâ Aziâ na putâh integracii: geopolitika, etničnosť, bezopasnosť*, Izdatel'skij dom «Kazakstan», Almaty 2002.

E.M. Kuz'mina, *Geopolitika Central'noj Azii*, Izdatel'stvo «Nauka», Moskva 2007.

M. Laruelle, S. Peyrouse, *Globalizing Central Asia. Geopolitics and the Challenges of Economic Development*, Routledge, New York–London 2013.

- M. Laruelle, S. Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia. Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Routledge, New York 2012.
- A. Leszczyński, *Skok w nowoczesność. Polityka wzrostu w krajach peryferyjnych 1943-1980*, Instytut Studiów Politycznych PAN i Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2013.
- Z. Łukawski, *Dzieje Azji Środkowej*, Zakład Wydawniczy «NOMOS», Kraków 1996.
- A. Malashenko, *The Fight for Influence. Russia in Central Asia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2013.
- T.R. Martin, *Herodotus and Sima Qian: The First Great Historians of Greece and China: A Brief History with Documents*, Bedford/St. Martin's, 2009.
- J.J. Matuszewska, *Trzy światy. Modele polityki zagranicznej Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i Rosji w perspektywie analizy komparatystyczno-dyskursywnej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2010.
- Z. Muratalieva, *Rossiâ i Kitaj w Central'noj Azii i faktor ŠOS*, Kyrgyzsko-Rossiiskij Slavânskij Universitet, Biškeek 2009.
- M. Musioł, *Kompleks bezpieczeństwa w regionie Azji Środkowej po 1991 r.*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2015.
- Nationalism and Identity Construction in Central Asia. Dimensions, Dynamics, and Directions*, red. M.Y. Omelicheva, Lexington Books, bmv 2014.
- Nowa Wielka Gra w regionie Azji Centralnej*, red. T. Stępniewski, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin-Warszawa 2012.
- Novaâ bol'shaâ igra w bol'shoj Central'noj Azii. Mify i real'nost'*, red. M.N. Omarov, Friedrich Ebert Stiftung i Meždunarodnyj institut strategičeskikh issledowanij pri Prezidente Kyrgyzskoj Respubliki, Biškeek 2005.
- N. Omarov, *Gosudarstva Central'noj Azii v epohu globalizacii: poiski strategii razvitiâ*, Friedrich Ebert Stiftung, Biškeek 2008.
- N.M. Omarov, *Sovremennye meždunarodnye otnošeníâ i mirovaâ integriaciâ. Učebnik dlâ vuzov*, Izdatel'stvo «Raritet Info», Biškeek 2009.
- N.M. Omarov, *Vnešnââ politika Kyrgyzskoj Respubliki w epohu „strategičeskoj neopredelennosti”*, Kyrgyzsko-Rossiiskij Slavânskij Universitet, Biškeek 2005.
- M.Y. Omelicheva, *Democracy in Central Asia. Competing Perspectives and Alternative Strategies*, University Press of Kentucky 2015.
- Y. Omurzakov, *Prezidenty Kyrgyzstana*, Biškeek 2017.
- O. Osmonov, *Istoriâ Kyrgyzstana. Osnovnye vehi (s serediny XIX veka do naših dnejj)*, „Insanat”, Biškeek 2012.
- Państwa Azji Środkowej w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Machaj, Uniwersytet Warszawski – Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2012.

B. Pétric, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, a Global Political Arena*, Berghahn Books, 2015.

Politika i interesy mirovyh deržav w Kazahstane, red. B.K. Sultanov, Friedrich Ebert Stiftung, Almaty 2002.

E. Przybył-Sadowska, J. Sadowski, D. Urbanek, *Rosja. Przestrzeń, czas i znaki*, Wydawnictwo LIBRON, Kraków 2016.

T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Region Azji Centralnej jako obszar wpływów międzynarodowych, red. B. Bojarczyk, A. Ziętek, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008.

S.I. Reva, *Antiterrorističeskoe sotrudničestvo v usloviâh globalizacii. Na materiałach gosudarstv Central'noj Azii*, Izdatel'stvo KRSU, Biškek 2007.

F. Ryszka, *Nauka o polityce. Rozważania metodologiczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.

Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

U. Sajdaliev, *Izmenenie geopolitičeskoj situacii v Centralnoj Azii w kontekste meždunarodnoj antiterrorističeskoj operacii w Afganistane*, Tipografiâ OsOO, Biškek 2009.

M.N. Suûnbaev, D.S. Uzbekov, *Geopolitičeskië osobennosti Central'noj Evrazii*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet imenii B. El'cina, Biškek 2018.

V.V. Smirnow, *Umer-šmumer, liš' by był zdorow!/: kak goworjat w Odesse*, Poligraf, Odessa 2008.

Symbolism and Power in Central Asia: Politics of the Spectacular, red. S. Cummings, Routledge, 2013.

J. Szukalski, *System konstytucyjny Kirgistanu*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2018.

J. Szymanek, *Ustrój konstytucyjny Kazachstanu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2013.

T.T. Šabolotov, *Trudovaâ migraciâ w kyrgyzsko-rossijskich otnošeníâh*, Kyrgyzskij Nacional'nyj Universitet imieni Žusupa Balasagyna, Biškek 2009.

K. Toktomushev, *Regime Security and Kyrgyz Foreign Policy*, [rozprawa doktorska, University of Exeter], Repozytorium University of Exeter, bmw 2014.

K. Toktomušev, *Vnešnââ polityka nezavisimogo Kyrgyzstana*, Ministerstvo inostrannyh del Kyrgyzskoj Respubliki i Izdatel'stvo «Sabyr», Biškek 2001.

Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej, red. T. Bodio, W. Jakubowski, A. Wierzbicki, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Pułtusk 2008.

Unia Europejska wobec Azji Centralnej. Uwarunkowania regionalne i międzynarodowe, red. R. Fiedler, T. Wallas, Fundacja na Rzecz Czystej Energii, Poznań 2016.

A.A. Vereščagin, *Geopoličeskaia konkurencja SŠA, KNR i RF w Kyrgyzkoj Respublikie*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2012.

Vnešnepoličeskaâ orientaciâ stran Central'noj Azii v svete global'noj transformacii mirovoj sistemy meždunarodnyh otnošenij, red. A.A. Knâzev, A.A. Migraân, Obščestvennyj fond Aleksandra Knâzeva, Biškek 2009.

I.V. Volkov, *Osnovnyje problemy geopolitičeskogo položenia Central'noj Azii v epohu globalizacii (na primere Kyrgyzstana)*, Kyrgyzsko-Rossijskij Slavânskij Universitet, Biškek 2007.

A. Włodkowska-Bagan, *Rywalizacja międzynarodowa na obszarze poradzieckim*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.

A. Wierzbicka, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2008.

A. Wierzbicki, M. Karolak-Michalska, *Mniejszość rosyjska w etnopolityce państw Europy Wschodniej i Azji Centralnej*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2016.

A. Wierzbicki, P. Załęski, *Trybalizm a władza w Azji Centralnej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2008.

J. Wójcik, *Ruch basmaczy w radzieckiej Azji Środkowej 1918-1933*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2008.

P. Załęski, *Elity władzy politycznej Kazachstanu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2006.

P. Załęski, *Kultura polityczna więzi w Azji Centralnej (przypadek Kirgistanu na tle państw regionu)*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011.

A. Zamarajewa, *Kazachstan – Uzbekistan: rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2007.

S. Zapaśnik, *„Walczący islam w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.

T. Zarycki, *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferijnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009.

Rozdziały w książkach:

S. Abashin, *Nations and Post-Colonialism in Central Asia: Twenty Years Later*, w: *Development in Central Asia and the Caucasus. Migration, Democratisation and Inequality in the Post-Soviet Era*, red. S. Hohmann, C. Mouradian, S. Serrano, J. Thorez, IB Tauris, bmv 2014.

S. Bieleń, *Polityka zagraniczna Rosji*, w: *Federacja Rosyjska 1991-2001*, red. J. Adamowski, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza APSRA-JR, Warszawa 2002.

B.L. Bootaeva, *Zavoevanie Rossiej Kokandskogo Hanstva i prisoedinenie Kyrgyzstana k Rossijskoj Imperii*, w: *Problemy istorii, gosudarstva i kul'tury*, red. V.M. Ploskih, Izdatel'stvo KRSU, Biškek 2004.

F. Costa-Buranelli, *The Heartland of IR Theory – Central Asia as an International Society between Realism and Liberalism*, w: *Theorizing Central Asian Politics. The State, Ideology and Power*, red. R. Isaacs, A. Frigerio, Palgrave Macmillan, bmv 2019.

B. Dave, *A Shrinking Reach of the State? Language Policy and Implementation in Kazakhstan and Kyrgyzstan*, w: *The Transformation of Central Asia: States and Societies from Soviet Rule to Independence*, red. P. Jones Luong, Cornell University Press, bmv 2004.

R.K. Herrmann, *Teoria obrazu i interakcje strategiczne w dziedzinie stosunków międzynarodowych*, w: *Psychologia polityczna*, red. D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.

A. Posern-Zieliński, *Wspólne obszary refleksji: społeczno-kulturowej antropologii, nauk o polityce i nauk prawnych*, w: *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów*, red. A. Pomieciński, S. Sikora, Wydawnictwo Biblioteka Telgte, Poznań 2009.

N. Shukuralieva, *Official Memory and Legitimization in Kyrgyzstan. The Revolutionary Past in the Public Statements of President Kurmanbek Bakiyev after 2005*, w: *Beyond Transition? Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe*, red. B. Törnquist-Plewa, N. Bernsand, E. Narvselius, The Centre for European Studies at Lund University, bmv 2015.

A. Włodkowska-Bagan, *Wybrane problemy rywalizacji na obszarze poradzieckim*, w: *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Część 2. Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

A. Włodkowska-Bagan, *Kategoria rywalizacji*, w: *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. S. Bieleń, J. Zając, R. Zięba, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2015.

P. Załęski, *Więzi w niekonwencjonalnej partycypacji politycznej w Kirgistanie*, w: *Kirgistan. Problemy kulturowe i społeczno-polityczne*, red. A.K. Džusupbekov, W. Jakubowski, P. Załęski, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Biszkek – Warszawa 2011.

A. Zamarajewa, *Masakra w Andżanie – między biedą, dyktaturą a rywalizacją klanową*, w: *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej*, red. T. Bodio, W. Jakubowski, A. Wierzbicki, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor, Pułtusk 2008.

L.W. Zyblikiewicz, *Rosja a kraje WNP w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku*, w: *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata. Część 2. Wspólnota Niepodległych Państw*, red. M. Smoleń, M. Lubina, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

M. Żuber, *Tworzenie stref bezatomowych a bezpieczeństwo globalne*, w: *Edukacja dla bezpieczeństwa. Służby specjalne w systemie bezpieczeństwa państwa. Praktyczne aspekty bezpieczeństwa*, red. M. Ilnicki, A. Piotrowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2012.

Artykuły naukowe:

L.L. Adams, *Can We Apply Postcolonial Theory to Central Eurasia?*, „Central Eurasian Studies Review” 2008, vol. 7, no. 1.

K. Allen, Ph.C. Saunders, J. Chen, *Chinese Military Diplomacy, 2003–2016: Trends and Implications*, „China Strategic Perspectives” 2017, No. 11.

D. Ashymov, *The Religious Faith of the Kyrgyz*, „Religion, State & Society” 2003, Vol. 31, No. 2.

F. Asli Kelkitli, *Small State Foreign Policy in Central Asia: The Cases of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan*, „Insight Turkey” 2022, Vol. 24, No. 4.

Y. Boyanin, *The Kyrgyz of Naryn in the Early Soviet Period: A Study Examining Settlement, Collectivisation and Dekulakisation on the Basis of Oral Evidence*, „Inner Asia” 2011, Vol. 13, No. 2.

R. Czachor, *Reformy konstytucyjne w państwach Azji Środkowej. Analiza porównawcza*, „Zeszyty Naukowe UJW. Studia z Nauk Społecznych” 2019, nr 12.

W. Czachur, *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2011, nr 4.

T. Dadabaev, *Shanghai Cooperation Organization (SCO) Regional Identity Formation from the Perspective of the Central Asia States*, „Journal of Contemporary China” 2014, Vol. 23, Issue 85.

T. Dadabaev, *“Silk Road” as foreign policy discourse: The construction of Chinese, Japanese and Korean engagement strategies in Central Asia*, „Journal of Eurasian Studies” 2018, Volume 9, Issue 1.

J.C.K. Daly, *Kyrgyzstan’s Manas Airbase: A Key Asset in the War on Terrorism*, „Terrorism Monitor” 2007, Volume 5, Issue 1.

T.A. van Dijk, *What is political discourse analysis?*, „Belgian Journal of Linguistics” 1997, Volume 11, Issue 1.

- F. Donvito, *Treacherous auxiliaries: The Battle of the River Talas*, „Medieval Warfare” 2015, Vol. 5, No. 1.
- A. Duszak, *Centra, hybrydy i zmiana społeczno-dyskursywna*, w: *Analiza dyskursu centrum-peryferie*, „Oblicza komunikacji” 2012, nr 5.
- F. Fazilov, *Re-centering Central Asia: China’s „New Great Game” in the old Eurasian Heartland*, „Palgrave Communications” 2018, nr 4.
- M. Głowacka-Grajper, *Bohaterska praca na tyłach – pamięć Wielkiej Wojny Ojczyźnianej lat 1941-1945 w Ust-Ordyńskim Buriackim Okręgu Narodowym*, „Kultura i społeczeństwo” 2014, nr 3.
- S. Horák, *Leadership Succession in Turkmenistan and Uzbekistan: Between Stability and Instability*, „Central Asian Affairs” 2018, Vol. 5, No. 1.
- B. Kaminski, G. Raballand, *Enterpôt for Chinese Consumer Goods in Central Asia: The Puzzle of Re-exports through Kyrgyz Bazaars*, „Eurasian Geography and Economics” 2009, nr 5.
- P. Niechciał, *Tożsamość narodowa po tadżycku – odtwarzanie koncepcji narodu i jego historii w przestrzeni publicznej Republiki Tadżykistanu*, „Przegląd Orientalistyczny” 2016, nr 1-2.
- R. Makhmudov, *The Great Game in the Eurasian Heartland: a New Spiral*, „Central Asia and Caucasus” 2009, No. 3(57).
- A. Mambetaliev, *A Comparative Study of the Gap Between De-Jure and De-Facto Language Policies: the Case of Kyrgyzstan and Hungary*, „Sustainable Multilingualism” 2019, nr 15.
- M. Muszel, *Tradycyjna i współczesna kultura Kirgizów*, „Społeczeństwo i Polityka” 2009, nr 1(18).
- G. Nizioł, *Czynniki naturalne warunkujące bezpieczeństwo Uzbekistanu i Tadżykistanu oraz regionu Azji Centralnej*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2012, nr. 2(3)
- J. Olędzka, *Rola pamięci o Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej w strategii utrwalania jedności narodu rosyjskiego*, „Studia Podlaskie” 2016, tom XXIV.
- M.Y. Omelicheva, *Convergence of Counterterrorism Policies: A Case Study of Kyrgyzstan and Central Asia*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2009, vol 32 issue 10
- S. Ortmann, *Beyond Spheres of Influence: The Myth of the State and Russia’s Seductive Power in Kyrgyzstan*, „Geopolitics” 2018, vol. 23, no. 2.
- S. Parham, *‘Rightful’ versus ‘real’ homelands: changing concepts of Kyrgyz boundaries and belonging on the Chinese-Kyrgyzstan frontier*, „Asian Ethnicity” 2014, Vol. 15, Issue 3.
- B.-M. Pétric, *Post-Soviet Kyrgyzstan or the birth of a globalized protectorate*, „Central Asian Survey” 2005, 24(3).

- O. Piskowska, *Postawy elit społecznych Biszkeku wobec rywalizacji Rosji, Chin i Stanów Zjednoczonych w regionie Azji Centralnej*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” 2014, nr 3.
- O. Piskowska, *Unia Europejska-Azja Centralna: zarys stosunków*, „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne” 2012, nr 4(33).
- M. Rakhimov, *Central Asia in the Context of Western and Russian Interests*, „L’Europe en Formation” 2015, nr 1 (375).
- A. Rażny, *Drogi i manowce kulturoznawstwa*, „Relacje międzykulturowe – Intercultural Relations” 2018, nr 1 (3).
- M. Reeves, *„We’re With the People!”: Place, Nation, and Political Community in Kyrgyzstan’s 2010 ‘April Events’*, „The Anthropology of East Europe Review” 2014, vol 32, issue 2.
- J. Rösler, *Turcja – w procesie ewolucji od mocarstwa regionalnego do wielkiego mocarstwa*, „Alcumena. Pismo Interdyscyplinarne” 2020, nr 1(1).
- A. Shailoobek Kyzy, *Discussing Sinophobia in Kyrgyzstan*, „Central Asian Affairs” 2021, nr 1.
- W. Sidorowicz, *Guanxi – chińska sieć wzajemnych powiązań (komunikat)*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, zeszyt 5.
- M. Walkowski, *Chiński model rozwoju społeczno-gospodarczego i jego potencjalna adaptacja w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2017, nr 10.
- Y.N. Zabortseva, *From the „forgotten region” to the „great game” region: On the development of geopolitics in Central Asia*, „Journal of Eurasian Studies” 212, nr 3.
- T. Zarycki, *Interdyscyplinarny model stosunków centro-peryferyjnych. Propozycje teoretyczne*, „Studia regionalne i lokalne” 2007, nr 1(27).

Analizy i raporty:

- A. Cooley, *Depoliticizing Manas: The Domestic Consequences of the U.S. Military Presence in Kyrgyzstan*, „PONARS Policy Memo”, no 362.
- A. Dąbrowski, M. Piotrowski, *Konsekwencje zwycięstwa talibów w Afganistanie dla polityki USA*, „Komentarz PISM” 2021, nr 64.
- A. Dyner, A. Legieć, K. Rękawek, *Ready to Go? ISIS and Its Presumed Expansion into Central Asia*, „PISM Policy Paper” 2015, nr 19 (121).
- W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, „Prace OSW” 2014, nr 48.
- W. Górecki, M. Matusiak, *Zamieszki w południowym Kirgistanie. Aspekt międzynarodowy*, „Analizy OSW” 2010-06-16.
- N. Kassenova, *How China’s Foreign Aid Fosters Social Bonds With Central Asian Ruling Elites*, Carnegie Endowment for International Peace, grudzień 2022.
- J. Lang, *Śmierć Karimowa: gra o Uzbekistan*, „Analizy OSW” 2016-09-07.

I. Malyuchenko, *Labour Migration from Central Asia to Russia: Economic and Social Impact on the Societies of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Uzbekistan*, „Central Asia Security Policy Briefs” 2015, nr 21.

E. Marat, *The Tulip Revolution: Kyrgyzstan One Year After*, Jamestown Foundation, 2006.

J. Park, *The Role of Korea-Central Asia Cooperation Forum for Eurasia Initiative*, Biuletyn Korea Institute for International Economic Policy, 22.03.2016.

K. Strachota, *Azja Centralna. Charakterystyka regionu w kontekście stabilności i wyzwań migracyjnych*, Wydział Informacji o krajach pochodzenia – Urząd do spraw cudzoziemców.

Z. Sydykova, *Commemorating the 1916 Massacres in Kyrgyzstan? Russia Sees a Western Plot*, The CACI Analyst 25.01.2016.

J.F. Tierney, *Mystery at Manas: Strategic Blind Spots in the Department of Defense’s Fuel Contracts in Kyrgyzstan. Report of the Majority Staff*, U.S. House of Representatives, December 2010.

Kyrgyzstan at Ten: Trouble in the “Island of Democracy”, „ICG Asia Report” 2001, No 22.

Słowniki i leksykony:

A. Runge, J. Runge: *Słownik pojęć z geografii społeczno-ekonomicznej*. Videograf Edukacja, bmnw 2008.

Elita Kyrgyzstana. Biografičeskij sbornik, Agenstvo žurnalistiskih rassledovanij, Biškek 2004.

Strany mira. Sovremennyj spravočnik, Moskva 2018.

Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa 2013.

Artykuły i źródła internetowe:

N. Anarkulov, *Allergiâ na na Kitaj w Kyrgyzstanie prohodit*, „CentrAsia” 10.07.2008, <https://centrasia.org/newsA.php?st=1215662280>.

China Looms Large in Central Asia, <https://carnegiemoscow.org/commentary/81402>.

O. Dzyubenko, *Kyrgyz driver shot by U.S. airman „no threat”*, 20.01.2007, <https://www.reuters.com/article/us-kyrgyzstan-usa-idUSL0834003120061208>.

Human And Budgetary Costs to Date of the U.S. War in Afghanistan, 2001-2022 <https://watson.brown.edu/costsofwar/figures/2021/human-and-budgetary-costs-date-us-war-afghanistan-2001-2022>.

Kazakhstan Impounds Property Of Russian Cosmodrome Operator In Baikonur, 14.03.2023, <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-impounds-russian-baikonur-cosmodrom-operator/32317248.html>.

J. Kucera, *Controversy Begins To Brew Over U.S. Plane Crash In Kyrgyzstan*, 07.05.2013, <https://eurasianet.org/controversy-begins-to-brew-over-us-plane-crash-in-kyrgyzstan>.

J. Kucera, *Reports Of Russian Base In Osh Resurface*, <https://eurasianet.org/reports-of-russian-base-in-osh-resurface>.

Kyrgyzstan: Russian Economic Assistance Gives Bishkek a Lift, <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-russian-economic-assistance-gives-bishkek-a-lift>.

A. Nikolaev, *Russkij âzyk išët v Central'noj Azii «pâtyj ugol»*, <https://www.rosbalt.ru/world/2018/03/12/1687165.html>.

'Only Kyrgyzstan in Central Asia insists on Cyrillic' — Tokayev, <https://www.for.kg/news-626083-en.html>.

Ch. Orozbekova, *Kyrgyzstan: Car Crash Heightens Unease over US Ties*, 22.02.2005, <https://iwpr.net/global-voices/kyrgyzstan-car-crash-heightens-unease-over-us-ties>.

B. Pannier, *Kyrgyzstan: Bishkek Wants U.S. To Hand Over Airman*, 21.03.2007, <https://www.rferl.org/a/1075414.html>.

B. Pannier, *Kyrgyzstan: Parliament Angry Over Demarcation Of Sino-Kyrgyz Border*, <https://www.rferl.org/a/1096823.html>.

R. Standish, *China's Belt And Road Grapples With Mounting Debt Crisis, Impacting Central Asia, Pakistan, And Beyond*, Radio Free Europe / Radio Liberty, 02.08.2022.

D. Umetbaeva, *National memory in Kyrgyzstan: attitudes to the Soviet past*, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/national-memory-in-kyrgyzstan-attitudes-to-soviet-past/>.

<https://24.kg>

<https://carnegiemoscow.org>

<https://data.worldbank.org>

<https://digitallibrary.un.org>

<https://eurasianet.org>

<https://ich.unesco.org>

<https://ru.sputnik.kg>

<https://thediplomat.com>

<https://wits.worldbank.org>

<https://www.cci.com.tr>

<https://www.congress.gov>

<https://www.eia.gov>

<https://www.imf.org>

<https://www.justice.gov>

<https://www.mfa.gov.tr>
<https://www.mofa.go.jp>
<https://www.osce.org>
<https://www.pewresearch.org>
<https://www.rferl.org>
<https://www.reuters.com>
<http://www.stats.gov.cn>
<https://www.theguardian.com>
<https://www.tika.gov.tr>
<https://www.timeslive.co.za>
<https://www.un.org>
<https://www.publichealth.va.gov>